

Böcskei Balázs – Fekete Mariann – Nagy Ádám – Szabó Andrea

A maszkon túl

Generációs koronavírus- és válságmegélések vizsgálata
több kutatási módszer együttes alkalmazásával

Böcskei Balázs – Fekete Mariann – Nagy Ádám – Szabó Andrea

A maszkon túl

Generációs koronavírus- és válságmegélések
vizsgálata több kutatási módszer együttes alkalmazásával

Gondolat Kiadó
Budapest, 2023

Generációs koronavírus- és válságmegélések vizsgálata több kutatási módszer együttes alkalmazásával

Copyright © Böcskei Balázs, Fekete Mariann, Nagy Ádám, Szabó Andrea, 2023

Minden jog fenntartva!

Készült a Magyar Tudományos Akadémia post-COVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázat támogatásával. Project No. 19/2021.

Tudományos lektor: Krémer Balázs
Nyelvi és szakmai lektor: Fazekas Anna
Olvasószerkesztő: Eőry Zsófia

Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Tördelte és a borítót tervezte Keresztes Mária
ISBN 978-963-556-488-0

Tartalom

Előszó	7
Diagnózis 2023: a fiatalok megismerésének kutatói gyakorlatai és új, korrekciós megismerési lehetőségek	13
Generációk azonosítása mint kutatói „igény” és kutatási kihívás – elméleti megfontolások	21
Módszertani felvetések – a kutatás metodológiai keretei	28
A pandémia és annak hatása a fiatalokra – a kutatás tartalmi keretei	32
Minden Egész eltörött (majd összeállt) – a fókuszcsoportos kutatás tanulságai a pandémia megéléséről	46
Félig mély csönd és félig lárma – a magyar fiatalok „beszélgetései” a pandémiáról, a social listening legfontosabb eredményei	67
Fut velem egy rossz szekér – a pandémia maradandó következményei a kérdőíves vizsgálat alapján	113
Milyen csonka ma a Hold – hogyan vélekednek a fiatalok a COVID-generációról?	126
Miért ne beszéljünk (még) COVID-generációról?	150
Dilemmák az ifjúságkutatás jövőjével kapcsolatban	154
Források	161
Függelék: Fókuszcsoport-vezérfonal	170
Függelék: COVID-generációs problématérkép	174
Függelék: A survey kérdőíve	190
Why talk or not talk about COVID generation? English summary	207
A kötet szerzői	224

Előszó

A könyv, amelyet kezében tart az olvasó, azt a kérdést járja körül, hogy vajon a COVID-pandémia és a járvány következtében foganatosított intézkedések (kötelező maszkviselés, vendéglátó- és szórakozóhelyek bezárása, távmunkára és távoktatásra átállás stb.) valóban új, korábban nem létezett generációs sajátosságokat alakítottak-e ki a fiatal korosztályok körében, avagy sem.

Általában a köznyelv a „generáció” fogalmát a „korosztály” magyar kifejezés szinonimájának szokta tekinteni. Ebből fakad az a „népszerű-tudományos” megközelítés is, amely az ábécé betűivel különböző időszakban született korosztályokat nevez „generációknak”, és ha bármiben (legjellemzőbben a digitális technikában és annak alkalmazásának fejlődésében) különbséget talál az egyes korosztályok között (ez nem nehéz feladat, az IT-technológia és a digitális kultúra elég gyorsan fejlődik), akkor ezt „generációs különbségként” értelmezi. E tanulmány szerzői a fenti, a köznapi életben szokásos fogalomértelmezéssel szemben a tudományos hagyományhoz nyúlnak vissza. Mannheim Károly nyomán a „generáció” fogalmát ahhoz a nem is föltétlenül és szigorúan korosztályokhoz kapcsolható társadalmi sajátossághoz kötik, amelyben az (azért jellemzően hasonló korú) emberek az életüket meghatározó közös élmények hatása alatt, a hasonló ingerekre adott hasonló reakciók mentén szervezik későbbi életüket. A kutatási kérdés tehát pontosabban így fogalmazható meg: vajon a COVID, a pandémia, a lezárások jelentettek-e „generációt formáló” közös élményt, és vezettek-e közös reakciókhoz a kort megélő fiatalok körében?

A másik körülmény egy feloldhatatlan ellentmondás. Egyfelől, az élmények hiteles rekonstruálása, kutatási adatként rögzítése kizárólag jelen idejű lehet, később csak az emlékek torzító szűrőin keresztül szerezhetünk ismereteket róluk.¹ Másfelől viszont az, hogy a jelen idejű élmények és az azokra adott reakciók valóban életre szólóak-e, hogy befolyásuk kihat-e az adott generáció életére – azt csak később, a jövőben lehet igazolni.

Természetesen ezt a feloldhatatlan ellentmondást e dolgozat szerzői sem tudták, tudhatták feloldani. A több lábon álló kutatás a lehető leggyorsabban, jelen időben igyekezett különféle módszerekkel ismeretekhez jutni a COVID fiatalokra gyakorolt hatásairól – ebből (az eredményektől függetlenül) szükségszerűen következnek azok a kételyek, hogy vajon a feltárt eredmények hosszabb távon hatni fognak-e a fiatalok életére, és ha igen, akkor miképp és hogyan.

Egy harmadik körülmény a tudomány eszköztárát, az alkalmazható módszerek körét érintik. A szerzők két olyan jelenségre hívják fel a figyelmet, amelyek minden benyomás

¹ Nem véletlen az a rendőrségi és nyomozási alapelv, hogy a bűnesetben érintetteket (különösen, ha gyermek- vagy fiatalkorúak) a lehető leghamarabb kell meghallgatni, lehetőleg azelőtt, mielőtt bárkinek meséltek, bárkivel beszélgettek volna az eseményről. Ha ezt nem sikerül megtenni, akkor az a meghallgatás során nyert információk hitelességét rontja, mivel az eset elmesélését már nem a megtörtént tények, hanem az elmesélt narratívák fogják keretbe foglalni, jelentéssel felruházni.

szerint erős hatást fejtenek ki a fiatalok, a vélelmezett fiatal generáció életére (így élményeire és reakcióira is) – de nincsenek e jelenségek feltárásához megfelelő kutatási és mérési eszközeik (és én sem tudok ilyenekről...).

Az egyik ilyen jelenség a fiatalok ellentmondásos időfelhasználása. Ha a régebbi időknek a napi életet jól szerkezetbe foglaló „nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás” rendjéből indulunk ki, akkor ez a strukturáltság kétségkívül „felborult”. Ha csak a fenti nyolcórás tevékenység megoszlására gondolunk, akkor egyfelől az látszik, hogy a tevékenységek időtartamai töredezetté, fragmentálttá váltak. Kisebb időtartamú, a folyamatos fókuszálást megtörő, kaleidoszkópszerű lett a „napirend”. (Ezen a tanárok szoktak bosszankodni, és különösen kiélesedett a probléma a távoktatás során: a diákok képtelenek folyamatosan koncentrálni akár csak a 45 perces óra időtartamára is, óra közben nem rendetlenségből, hanem adottságként is kénytelenek legalább rövid időre mással foglalkozni.) Ám ezt a fragmentáltságot még az is tetézi, hogy a tevékenységdarabkák összesűsznek, részben vagy egészen fedik is egymást.

A másik hasonló jelenség a vizualitás megnövekedett jelentősége az élmények, a világban való tájékozódáshoz szükséges ismeretek megszerzésében. Ezt is jól érzékeljük: nemcsak a tanulmányban említett letöltéseknek, klipeknek és mémeknek növekedett meg a jelentőségük a fiatalok életében, hanem a korábban jellemzően szöveges információkat megosztó közösségi platformok divatját is átvették a vizualításra épülő alkalmazások, valamint a vizualitás egyre mélyebben épült be a hagyományos alkalmazásokba is. Amely hatásokat, kommunikációs magatartásváltozásokat szintén alig tudunk mérni, kutatási eszközökkel kifejezni – noha a jelenség valós.

Mindebben persze az a kényelmetlen, hogy ha nehezen mérhető jelenségeknek nagy a jelentőségük, akkor ez torzítást hoz ahhoz képest, amit mérni, kutatni tudunk. Márpedig csak azt tudjuk mérni és kutatni, amire vannak eszközeink és módszereink.

A COVID-generációról szóló sejtés megalapozottságáról...

Az a feltevés, hogy a pandémia megélése generációs sajátosságokat kiváltó élmény, és a rá adott reakciók hasonlítanak egymásra – messze nem légből kapott, komoly érvek szólnak amellett, hogy ezeknek generációt formáló hatásuk lehet.

Részben az, hogy a pandémia, a megbetegedéstől és a haláltól való szorongás, sőt rettegés, valamint a járvány következtében tett intézkedések, lezárások soha korábban meg nem élt, radikális, forradalmi váltást hoztak a mindennapi életben. Méghozzá úgy, hogy e változásoknak, az arra adott reakcióknak, magatartásformáknak korábban is megvoltak a maguk csírái, előzményei – és jó okkal lehetett feltételezni azt, hogy a rendkívüli körülmények között e csírák, kezdemények „szárba szökkennek”, meghatározóvá erősödnek.

A COVID egyfelől (a gazdasági bizonytalanságok mellett) a magára hagyatott bizonytalanságnak, kockázatnak a tétjét emelte meg: már nem a pénz és a gazdaság, hanem maga az élet lett a tét. Ugyancsak nem előzmények nélküli a képernyő előtti „társas magány” megélése sem. Okkal lehetett feltételezni azt, hogy amikor a korábban a szabadidőre korlátozódó társas magány a videokonferencia-alkalmazásokon keresztül kiterjed a tanulásra és a szabadidőre, némiképp magára az egész életre – akkor ez az élmény, az ilyen kvázi-társasági együttlétre épülő reakciók, magatartásminták generációs sajátosságot generálnak.

A szociológia nagy, tán alapvető dilemmája a fiatalokra „hangszerelve” az, hogy az ő társadalmuk szerkezetét a szociológiai mainstream hagyományát követve, kizárólag a hierarchiát „vízszintes vonalakkal” tagoló egyenlőtlenségeket elemezve írhatjuk le; avagy tudomásul kellene vennünk azt, hogy életformákban, kulturális mintázatokban, világszemléletekben a fiatalok társadalma „függőleges vonalakkal” is szegmensekre tagolt. Az általam ismert szociológiai elméletek között egyedül Erdei Ferenc „kettős társadalom” teóriája bontja ki e szegmentált, függőlegesen is tagolt koncepciót – ám megeshet, hogy „buborékosodó” világunkban fel kell melegítenünk a társadalom szegmentált struktúrájára vonatkozó előfeltevéseinket. E szegmentált szerkezetben az is elképzelhető lenne, hogy a fiatalok bizonyos, akár hierarchikusan tagolt szegmensei közül némelyek a COVID időszak alatt „generációvá” szerveződtek, míg másokat a (még esetleg létezett) közös élmények és reakciók sem formálták „generációvá”. E lehetőséget sem tudja sem cáfolni, sem megerősíteni e kutatás.

A kutatási program tartalmáról...

Az első, bevezető fejezet – az általam elmondottakkal rokonítható felvetésben, de más tartalommal – az ifjúságkutatás elvi nehézségeit, a korszak kutatói kihívásait vázolja fel, gazdagon hivatkozva azokra a mások által publikált fogalmi apparátusokra és koncepcionális felvetésekre, amelyek a saját kutatói koncepció megalapozását szolgálják.

A második, még szintén bevezető fejezet – ugyancsak teoretikus és empirikus hivatkozásokkal gazdagon alátámasztva – a generáció fogalmának a kutatás során alkalmazott értelmezését tisztázza. Erre építve a kutatás technikai megvalósításához elmagyarázza azt, hogy milyen, a generáció fogalmánál szűkebb értelemben, de operacionalizálási szempontból hasznos „proxy”-ként veszi mintáit a fiatal korosztályok köréből. Koncepcionális és technikai megfontolások alapján a fejezet vége pontosítja a kutatás kérdéseit és hipotéziseit.

A következő rész a kutatás metodológiai kereteit ismerteti. E fejezet a szokásosnál összetettebb, a kivitelezés technikai részleteinél komplexebb módszertant ír le – ezt az indokolja, hogy a kutatás számos, metodikailag egymástól eltérő „kis kutatás” egymással összefüggő eljárásait mutatja be. Így a kutatásban egymásba fonódva összeérnek az egyéni és a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk, az interjúalanyok hangsúlyos témamegjelölései, a nyilvános internetes kommunikáció COVID-fókuszú kulcsszavaira épülő („social listening”-nek nevezett) big data elemzései, valamint a „hagyományosabb”, 1000 fős mintán lekérdezett kérdőíves felvétel. A kutatás sajátos módszertani újítása az, hogy az adatok feldolgozásába egyetemi hallgatókat is bevontak – akik a szakszerű feldolgozáson túl tartalmi megjegyzéseikkel, kiegészítéseikkel is hozzájárultak a kutatás „adatgyűjtéséhez”.

Ezt követően a tanulmány a pandémiáról elérhető (és nem elérhető) statisztikai adatokat foglalja össze. Azokon túlmenően, alapvetően mások által publikált kutatási eredmények felhasználásával a fejezet kiemelten tárgyalja a COVID és az oktatás, a munka és a foglalkoztatás, a szabadidő, valamint a mentális egészség és a társas kapcsolatok összefüggéseit, továbbá mindazokat a hatásokat és következményeket, amelyek e kiemelt területek változásaiban a COVID hatásaival állnak összefüggésben.

A következő fejezetek az egymással összefonódó „kis kutatások” legfontosabb eredményeit, megállapításait foglalják össze. Az első blokk a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetéseken

elhangzottakat előbb kulcskategóriákra bontja, majd az egyes kategóriákat az általuk kiváltott érzelmi hatások szerint „osztályozza”.

Az így kapott, érzelmi hatásukban is kategorizált fogalmakat „témafelhőnek” nevezett ábrákon mutatja be, ahol a kép a fogalmak fontosságát, az érzelmi hatásokat, valamint egymással való összefüggéseiket és „távolságukat” is vizuálisan jeleníti meg – külön tárgyalva a fentebb jelzett területeket (oktatás, munka, szabadidő, mentális egészség, társas kapcsolatok – kiegészülve az internethasználati szokásokkal). E blokk legfontosabb eredményei szerint a COVID a legjelentősebb változásokat a tanulás és a munka „életrendjében”, a társas kapcsolatok kiüresedésében, elmagányosodásban váltotta ki, és az összes vizsgált területen fokozta a jövő kilátásainak elbizonytalanodását, kiszámíthatatlanságát.

A második „kis kutatási” blokk a kutatócsoport által „netnográfának” becézett, „hivatalos” megnevezésében a social listening módszereit követő big data elemzés adatait ismerteti.

A módszer alkalmazása a hazai gyakorlatban teljesen új, noha a nemzetközi kutatói közösség konkrétan ezt a módszert, de különösen az ezzel rokonítható metódusokat gyakran használja. Ha a metodika alapjait akarom jellemezni, akkor ezt talán a Nobel-díjas közgazdász, Robert Shiller narratív közgazdaságtanának rokonságot mutató alapvetésével kellene megtennem. Eszerint vélekedéseinket, döntéseinket, cselekedeteinket nem is annyira az objektív tények határozzák meg (pláne, ha azokat nem ismerjük, nem ismerhetjük), hanem a gyakran használt szavak, kifejezések, narratívák – az, ahogyan a kialakult helyzetről beszélünk. A kutatás tehát itt is szavak és kifejezések előfordulási gyakoriságára épül, ám a szokásostól eltérően nem a kérdésekre adott (és ezáltal a kérdések által befolyásolt) válaszokban keres gyakoriságot – hanem azokban a szövegekben, szövegkorpuszokban, amelyeket a fiatalok maguktól írnak, maguktól osztanak meg különféle internetes felületeken, különböző időpontokban. Az elemzés, mely akkora adatállományban „bányászkozik”, amekkora más módszerekkel elérhetetlen lenne, három fázisra osztja a COVID időtartamát, és fázisonként elemzi a kifejezések előfordulását, azok gyakoriságát. Az előfordulások a különböző fázisokban jelentősen eltérnek egymástól. Az első fázisban (2020. március – 2020. október) a legtöbb előforduló kifejezés a radikálisan megváltozott életre és az ahhoz való egyéni alkalmazkodás lehetőségeire; a megtett és nem megtett járványintézkedésekre, és leggyakrabban a járvány terjedéséről szóló, töredékesen rendelkezésre álló és kétes hitelességű tartalmakra vonatkozik. A második fázis (2020. október – 2021. augusztus) szövegei leginkább már a járvány egyéni és társadalmi következményeiről, hatásairól; a jövő várható alakulásáról; valamint mindezeknél is gyakrabban a vakcinákról (no és az oltásellenességről) szóltak. A harmadik fázis (2021. szeptember – 2022. április) leggyakoribb szövegein érződik az, hogy maguk a fiatalok ekkor már nem érzékelik közvetlenül a súlyos megbetegedés és a halál kockázatát. Így vezető témák lettek a COVID hosszú távon várható (akár gazdasági és társadalmi; akár az oltás és a betegségen átesés egyéni) következményei, de ekkorra már az Ukrajnában zajló háborúról minden más témánál gyakrabban esik szó a fiatalok által az interneten megosztott tartalmak között. Mind a három fázison végigvonulnak a magány, a bizonytalanság, a kiszámíthatatlan jövő megéléséről szóló szövegek, kifejezések.

A fejezet zárógondolatát érdemes itt is kiemelni. A szövegek gyakoriságának elemzéséből az a kép rajzolódik ki, hogy noha a COVID kapcsán megélt élmények akár generációt megalapozó közös sajátosságokat is mutatnak – aközben a reakciók jellegzetesen individuálisak, a magányban született egyéni magatartások változásaiban jelentkeznek.

A megfigyelés Mannheim generációdefiníciójának egy tisztázatlanságára is rávilágít, ugyanis amikor Mannheim a közös élményeknél is fontosabb definíciós sajátosságnak tartja az élmények által kiváltott közös reakciókat, akkor nem tisztázza azt, hogy közös reakciónak a valamilyen értelemben koordinált, közös cselekvést tartja-e; avagy közös reakciónak tekinthető-e az is, ha egymáshoz hasonlóan ki-ki a maga módján reagál a kollektív élményekre. (Jelen esetben ez utóbbit tartja érvényes megállapításnak a kutatás.)

Szemben a fentebb vázolt jelen idejű kutatási komponensekkel, a tanulmány utolsó kutatási eredményeket közvetlenül elemző fejezete a nem sokkal a pandémia lefutása után (azaz utólag) felvett kérdőíves vizsgálat eredményeit foglalja össze. Ez a fejezet az utóhatások számbavételére szolgál, és leglényegesebb megállapítása az, hogy noha sokan megbetegedtek a járvány alatt, sokak elveszítették egy vagy több hozzátartozójukat – tartós hatásként a gazdasági helyzetben történt változásokat mégis súlyosabbnak és tartósabbnak élik meg a fiatalok, mint a betegség közvetlen következményeit. Ebben szerepet játszik az is, hogy a karantén magányából kiszabadult fiatalok többet mozognak közösségi terekben, jobban érdeklik őket a közvetlen környezetük, a közélet, a gazdaság, a politika kérdései, mint a pandémia alatt. Ennek is betudható, hogy az infláció, a jelen gazdasági válsága, az oktatásügy, a politikai helyzet alakulása jobban befolyásolta gondolkodásukat, mint a pandémiával közvetlen összefüggést mutató kilátások és következmények.

A tanulmány két záró fejezete a kutatási eredmények egyfajta diszkussziója, kételyek és kérdések felvetése. Ezek közül az első „megbeszélő” az a kérdés, hogy vajon maguk a fiatalok (a kutatók alapvetését jelentő mannheimi definíciót nem ismervé) saját generációnak tekintik-e saját korosztályukat; és ha igen, akkor mi alapján gondolják így. Az eredmény igencsak ellentmondásos. A fiatalok markánsan generációnak tartják saját korosztályukat, ámde a generációs sajátosságok között azokat a tartalmakat említik elsősorban, amelyek a második világháború óta minden „ezek a fiatalok” generációját jellemezték. Így megkülönböztető jegyként említik öltözködésüket, hajviseletüket, zenei ízlésüket vagy éppen az idősebbek szerinti lustaságukat, fellazult munkaerkölceiket stb. Ezek a konkrét tartalmak a generációs dilemmára adott választ inkább abba az irányba hajlítják, hogy a COVID-generáció fiataljai legfeljebb annyira képeznek sajátos generációt, mint bármely korábbi időszak fiataljai. Azaz nem is annyira...

Ehhez kapcsolódóan persze az is kérdés, amit a következő alfejezet címe is pontosan kifejez: miért ne beszéljünk (még) COVID-generációról? Ebben a kérdésben én szkeptikusabb vagyok a tanulmány szerzőinél, és azt hiszem, hogy bár a COVID időszak maradó nyomokat hagy szokásokban, mentalitásokban vagy az új konferenciaértekezlet-alkalmazások használatában, ezek nem elég erős élmények és reakciók egy generáció formálódásához.

Végül...

Az előszóban igyekeztem érdeklődést, kíváncsiságot gerjeszteni az olvasóban, felvillantva ennek az izgalmas, érdekes tanulmánynak a főbb megállapításait – és nyitva hagyott kérdéseit is. Számomra a „jó tudomány” nem feltétlenül mondja meg a „tutit”, a fontos eredményei közé sorolom a „nem tudások” számbavételét és pontos körülírását is. Különösen akkor, ha a nem tudások belátása és megértése azzal a kíváncsisággal társul, amely indíték, motiváció arra, hogy „azért mégis jó lenne tudni...”

Nem biztos, hogy szerencsés az előszóban lelőni a „poént”, de a szerzők, bár sok szempontot, kételyt, kutatási és értelmezési korlátot, valamint kutatási eredményt felvetnek, mindezek gondos számbavétele és mérlegelése után sem adnak a kérdésre egyértelmű választ. A következtetés, az ítélet jogát az olvasóra bízzák, mondhatnám: az olvasó felelősségévé teszik. Ennyiben kimondatlanul is, de lassú, eltöprengő, kritikus és igazságkereső hozzáállást remélnék az olvasótól, akinek kellő kíváncsiság mellett lehetősége, sőt, talán felelőssége is van választ keresni, jó esetben jó válaszokat, megoldásokat találni.

Én ehhez kívánok alapos, lassú, megértő, jó olvasást!

Krémer Balázs

Diagnózis 2023: a fiatalok megismerésének kutatói gyakorlatai és új, korrekciós megismerési lehetőségek

Kötetünk nyitófejezetében arra teszünk kísérletet, hogy megalapozzunk egy meglévő ifjúságkutatási hagyományokra épülő, de új módszereket, gondolkodási módokat is felvető ifjúságkutatási programot. Amellett érvelünk, hogy a társadalomtudományban zajló rapid módszertani változások miatt olyan határponthoz érkezünk, ahol megkerülhetetlenné válik a fiatalok kutatásának hibrid metodológiára épülő, komplex megközelítése. Kutatócsoportunk, amelynek tagjai: Böcskei Balázs, Fekete Mariann, Nagy Ádám és Szabó Andreea, a Magyar Tudományos Akadémia² „post-COVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázatán” nyerte el a lehetőséget,³ hogy szemléletében és módszertanában a hagyományost és az innovatívát ötvözze, és egy témát, egész pontosan a COVID lehetséges generációképző hatását Magyarországon egyedülálló komplexitással vizsgálja.

Az alábbi, bevezető szöveg azokat a kutatási és kutatói kihívásokat mutatja be, amelyek egy 21. században lezajló ifjúságkutatás során minden kutatót foglalkoztathatnak. A fejezet tehát olyan dilemmákat, sőt szokatlan őszinteségű önreflexiókat vet fel, amelyek megkerülhetetlenek, ugyanakkor nem feltétlenül oldhatók meg minden elemükben még egy ilyen egyedülálló részletességű kutatási programban sem.

Mit „mondhat el” a fiatalokról egy globálisan népszerű Netflix-sorozat?

2021 őszeének egyik kétségtől legnépszerűbb sorozata a *Squid Game* című dél-koreai műsor volt, amely azon év októberében a Netflix csúcstartó nézettségével is bírt a maga 111 milliós nézőszámával. Ezzel párhuzamosan jelentek meg a globális nyilvánosságban azok a cikkek is, amelyek különösen aggályosnak tartották a fiatalok, különösen a gyerekek körében a sorozat egyre növekvő népszerűségét (Asmelash, 2021; Ann, 2021; Pidd, 2021). Ezen beszámolók szerint a sorozatban az erőszaknak olyan vizualitása jelent meg, amely gyerekpszichológiai aggályokért, továbbá ifjúságszociológiai vizsgálódásokért kiált.⁴

² Kutatócsoportunk köszönetet mond a Magyar Tudományos Akadémiának a program finanszírozásáért, továbbá Krémer Balásznak, aki tudományos lektorként jelentősen alakította gondolkodásunkat. Köszönettel tartozunk Fazekas Annának, aki segített a szöveg nyelvi és részben szakmai gondozásában és Tóth Bencének, aki nélkül a szakirodalom feldolgozását nem tudtuk volna megoldani.

³ „Generációk azonosítása Big Data logikával a poszt-pandémiai időszakban” (Project No. 19/2021). Adatfelvételi időszak: 2020. január 1. – 2022. március 30.

⁴ A helyzet társadalomtudományi súlyát jelzi, hogy a Nemzetközi Kommunikációs Szövetség (International Communication Association) folyóirata (*Communication, Culture and Critique*) egy 2022 végén megjelenő különszámmal is készült, és várta a tanulmányokat, amelyek meghirdetett témái többek között a „felhérség”, a „gender”, a „transznacionális kultúra”, a „heteronormativitás” vagy éppen a „dekolonizáció és fehér szupremácia” tárgyára vonatkoztak. *Squid Game and the politics of oppression in global capitalism* <https://academic.oup.com/ccc/pages/squid-game-call-for-papers>

Élünk a gyanúval, hogy sok kutató ignorálná a felvetést, miért is kellene egy Netflix-sorozat felhasználói sokaságát feltárnia, ha a fiatalokról akarunk érvényes tudományos megállapításokat tenni. Hasonló felvetések kapcsán fogalmazhatta meg Alan France és Steven Roberts az „ifjúságtudományok ortodoxiáját” (France–Roberts, 2014), amely értelmezésükben azt jelenti, hogy maguk a kutatók is folyamatosan alábecsülik az ifjúságtudomány ikomplexitását, és ezzel az akadémiai közeg sem ad megfelelő teret az ilyen irányú kutatások sokszínűségének kibontakozásához. Az a kérdés, hogy megelégedhet-e annyival a kutató, hogy „nincs jelentős változás” a fiatalok életében egy-egy kutatási perióduson belül, vagy indokolt lenne egy dinamikájában is tapasztalhatóan máshogy élő fiatalságot – ahogy Somlai Péter (2007) fogalmaz, az új ifjúságot – máshogy kutatni, mint azt addig tette. Munkánkban ezért arra teszünk kísérletet, hogy több szempontból, széles módszertani háttérrel vizsgáljuk meg a magyar fiatalokat, egészen pontosan a magyar fiatalok és a COVID kapcsolatát, a koronavírus-járvány esetleges generációképző hatásait.

A posztmodern kulturális logika beemelése az ifjúságkutatásba

Az ifjúságtudományi ortodoxia egyik legjellemzőbb eleme, hogy a jelentősebb ifjúságkutatások például továbbra sem reflektálnak eléggé a magyar fiatalok életstílus-alapú szegmensként való elgondolására, a szubkultúra-kutatás – néhány kivételtől eltekintve (például Sütő, 2021) – alig-alig képezi a magyar akadémiai fiatalkutatások részét. Ennek következménye lehet, hogy a fiatalokra vonatkozó anekdotikus „tapasztalatokból” és a korábbi (megerősítő) kutatásból konceptualizáló munkák nem a fiatalok szubjektivitására épülnek (France–Roberts, 2014). Ma a fiatalok sokszínűsége és érdekessége kevésbé tud tükröződni úgy, hogy például a kérdőíves kutatások korábbi gazdasági, társadalmi és kulturális térben született kérdésekkel vizsgálódnak, azaz egy korábbi kor ifjúságának konstruálását végzik el egy sok tekintetben máshogy működő és konstruálódó társadalmi környezetben. Amy Way és Shawna Malvini Redden (2017) kritikai irányokat áttekintő tanulmányukban szinte kéri a tudósközösséget, hogy vonják be a fiatalokat a kommunikációkutatásokba, építsenek a fiatalok tapasztalataira, és lépjenek át diszciplináris határokat (Way–Redden, 2017). Ezt a javaslatot a lehető legnagyobb mértékben igyekeztünk megfogadni, így a fiatalok nemcsak alanyai a kutatási programunknak, de résztvevők is egyben, sőt értelmezői is a kapott eredményeknek.

A társadalomtudomány digitális fordulata (Snee és mtsi, 2016; Salganik, 2019) révén lehetségessé válik, hogy valós időben, a fiatalok gondolkodását (átmenetileg) befolyásoló vagy arra vonatkozó reflexiót kiváltó, nagy elemszámmal és interakcióval (azaz véleménynyel) járó tudásra tegyenek szert a kutatók. Az, hogy a fiatalabbakat az ifjúsági szubkultúrák felől és alapvetően big data eszközökkel vizsgálják, Magyarországon egyelőre inkább a kivétel (például Dessewffy–Mezei, 2020; Sütő, 2021), mintsem az általános. Ez a nemzetközi politika- és médiatudományban már kevésbé jellemző (Mutz–Nir, 2010; Ford–Green–Jenkins, 2013; McEvoy–Levy, 2017; Mutz, 2016). Többek között a videójátékoknak és azok fiatal felhasználóinak bevonása a politikai szocializáció vagy a politikai aktivizmus kutatásában, nemzetközi szinten, evidens kutatási iránynak tekinthető (Leonard, 2003; Leonard, 2006; Molyneux és mtsi 2015; Böcskei–Német, 2021).

Ezzel nem azt állítjuk, hogy a hagyományos kvantitatív vagy kvalitatív kutatások relevanciájukat veszítik, vagy veszíthetik a jövőben. Azok genezise és születésük óta fenn-

álló értékállósága pont abból az alapvetésből következik, hogy egy társadalomban az egyének nem elszigetelten léteznek, hanem véleményük és attitűdjeik relációs viszonyok által alakulnak. Ez utóbbi folyamat azonban a hálózati társadalomban (Castells, 2005) sokkal komplexebbé vált, így azokat kizárólag családi, baráti vagy munkahelyi környezetben, egymástól elszakítva vizsgálni minimum módszertani, de leginkább tartalmi, értelmezési problémákat vet fel. Azt állítjuk tehát, hogy a visszavonhatatlanul állandósuló online létezésben – és ezt a folyamatot a koronavírus inkább felgyorsította, mint lassította – az egyéni feltárulkozások, a követések, a reakciók és a megosztások révén olyan további kapcsolódások jönnek létre, amelyek hatásának mérése magukhoz a hatásvizsgálatokhoz képest is kevésbé lehetséges a hagyományos társadalomtudományi eszközökkel. Ezért szükséges, hogy kutatásunk során az új, big data alapú és a hagyományos kvantitatív és kvalitatív módszertanok összekapcsolódjanak, komplex módszertant alkotva.

Négy kutatói kihívás

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy nem magától értetődő a fiatalok gondolkodásának és viselkedésének kutatása egy olyan térben, ahol az interakciók számát tekintve nem lineárisan emelkedő folyamatról beszélünk. A kutatók tehát négy pontban összefoglalható, egyenként is rendkívül összetett kihívások elé kerülnek.

1. Először is, a magyar társadalomtudományban zajló technológiai-kutatói paradigmaváltás az ország félperifériás helyzetéből adódóan is az utóbbi években kezdődhetett csak el jelentősebb állami és uniós költségvetési ráfordításokkal (például poltextLAB vagy RECENS csoport a Társadalomtudományi Kutatóközpontban) – viszont az üzleti szereplők leginkább piaci szegmensek és fogyasztói percepciók feltárására már jóval korábban alkalmazták az adatalapú kutatást és módszertant. A kutatóknak maguknak is érdemes felzárkózniuk a digitális kompetenciák rapid változásához.
2. További legyőzendő akadály, hogy a szociológiai kutatások rendelkeznek egy bizonyos módszertani „komolysággal”. Ez utóbbi értelmezésünkben azt jelenti, hogy például nagyon gyakran olyan, kifejezetten komoly vagy előzetes tudást és ismeretet igénylő ([köz]politikai) témák mentén vizsgálja a fiatalokat, amelyek életciklusukból adódóan távol állnak az érdeklődésüktől. Kétségtelen, hogy ezt a problémát a klasszikus szocializáció kutatói is felismerték (lásd Jennings és munkatársainak 1960-as években kezdődő vizsgálatsorozata), azonban egészen a közelmúltig a szóba jöhető szociológiai módszerek erősen behatároltak voltak. Ezzel arra akarunk utalni, hogy a politikai tudás konstituálásának (amelynek része a politikai aktivizmus mibenlevőségére vonatkozó reflexió) egészen más módja lehet egy digitális bennszülött (Prensky, 2001), mint egy digitális bevándorló esetében. A módszertani „komolyság” enyhítése már csak azért is indokolt, mert egy fiatal és egy digitális forradalom előtt szocializálódott felnőtt nem feltétlenül ugyanazt gondolja fontos ügynek vagy akár részvételnek (Soler-i-Martí, 2014). Például a Facebook-profilkép megváltoztatása vagy politikai üzenettel történő ellátása egy fiatal számára politikai cselekvésnek is számíthat (Chapman–Coffé, 2016). Árnyalhatja tehát a fiatalokra vonatkozó kutatásokat, ha saját, természetes közegükben vizsgáljuk őket, továbbá ha újszerű módon, digitális generációs

jelleggel definiáljuk a részvétel fogalmát és jelenségét is. Úgy véljük, hogy erre az árnyalt megközelítésre a megszokott és bevett módon alkalmazott survey módszer kevésbé alkalmas, szükséges a big data irányba történő elmozdulás. Mást, másként és más nagyságrendben érdemes kutatni a 21. század fiataljainak megértéséhez. Ezért szükséges olyan big data alapú elemzések elkészítése, amelyek egyrészt beavatkozásmentesek, másrészt óriási adathalmaz feldolgozásával ismerik meg a fiatalok véleményét. Jeleznünk kell azonban, hogy a nagy adathalmazra épülő kutatásoknak is lehetnek komoly hátrányai. Gondoljunk itt csak arra a dilemmára, hogy a nyilvános online párbeszédben leginkább az aktív fiatalok hangját lehet mérni, így a digitalizációval kapcsolatos 2000-es évek elejét uraló demokratizálási várakozások nemigen teljesültek (Stanley–Weare, 2004; Coleman, 2006; Bakker – De Vreese, 2011). Mindamellet hazai kutatások is jelzik (Székely–Veszelszki, 2021; Fekete, 2022), hogy a digitalizációból egyes, egyébként komoly társadalmi hátrányokat hordozó ifjúsági rétegek kimaradnak. A 2020-as *Magyar Ifjúságkutatás* adatai szerint a 15–29 éves fiatalok 3%-a napi gyakoriságnál ritkábban internetezik, és mindösszesen 1%-ot tesz ki az internetet soha nem használók aránya. A nethasználó fiatalok nyolctizede tagja valamelyik közösségi oldalnak. Koltói és Varga (2022) számítása szerint az önmagukat az alsó társadalmi csoportba soroló fiatalok negytizedének háztartásában nincs számítógép, negyedük nem rendelkezik internetelőfizetéssel, több mint egyharmaduk (36%) nem fér hozzá wifihez sem. Joggal vethető fel tehát a reprezentáció kérdése: kit és miért talál meg, vagy kit és miért nem talál meg egy big data alapú vizsgálat. Az online tér sem mindenható, és ahogy jeleztük, egyre differenciáltabb tartalomfogyasztás jellemzi a fiatalokat. Ezért is szükséges a módszertani trianguláció, ahol – belátva az online kutatások korlátait – jól megfér egymás mellett a survey, a fókuszcsoport, de az óriási adatmennyiséget feldolgozó kutatási eljárás is.

3. A harmadik kihívás, hogy a fiatalok értelmezésében – éppen a digitális média szocializációs jellege okán – az egyes fogalmak tartalma sem lehet egységes oly módon, mint ahogy az a betűkkel (X, Y, Z) megnevezett generációk esetében volt. A mémeket és a (köz)politikai tartalmat töredezett időben és módon (ennek tartalmára később még kitérünk) fogyasztó fiatalok, akik influenszerek véleményét hallgatják, egyszerűen másként, fragmentáltabban, szekventáltabban gondolkodhatnak egyes fogalmakról, mint ahogy azt a kutatók vagy a társadalom egésze feltételezi.

Amikor a fiatalok a *Squid Game* egyes epizódjait nézik, akkor is politikai kérdésekkel szembesülnek (ahogy arra fentebb utaltunk, többek között eladósodás, kiszolgáltatottság, az állam szociális lábának hiánya), és vélhetőleg ezekről véleményük is van (illetve az akár a film hatására is kialakulhat). De félő, hogy ezek a vélemények nem kerülnek felszínre a kutató számára, hanem azon tartalmak, fogyasztások és aktivitások mentén történik a vizsgálat, melyeket a fiatalok követnek, vagy amelyek érdeklődésük részévé váltak. Szemben a predigitális generációkkal, a 21. századi fiatalokat különösen széles körben éri az impulzusok (elégg csak a platformok sokaságára, a szociális médiának való kitettségére, az influenszerek, a sportolók, színészek nem jelentéktelen részének folyamatos politikai állásfoglalására gondolni, valamint az identitáspolitikai tematikájú filmekre, a tinédzsersorozatok témáira a streamingszolgáltatónál [például a szociális média kri-

tikája, zaklatás, bántalmazás stb.] vagy akár Greta Thunberg márkásítására), és az erre vonatkozó reflexióikat meg is osztják online aktivitásaik során. Ezek feltárása pedig már lehetséges, viszont ha lemond róluk a kutató, úgy könnyen megérkezhet a már ismert csendes kontra lázadó vagy konformista sablonokba. Míg a digitális felületeken felerősödnek az impulzív, érzelmi közlések és az abból fakadó, pillanatnyi megjelenítések, addig a hagyományos média vagy újságírás (mint tájékoztatói felületek) még mindig a kifejtősebb, többoldalú, koncentráltabb elmélyülést nyújtják. Mindamellet lineáris jellegű, azaz a történetmesélés a hagyományos, több ezer éves dramaturgiai elvárásokat követi: van eleje, közepe és vége, kifut valahonnan valahova. A mémkultúra, a 10–15 másodperces Tik Tok-videók egyszerűen létezésükből adódóan, definíciószerűen mellőzik a lineáris történetmesélés alapszabályait. Nincs cselekményük, helyette a pillanat megéléséről és uralásáról szólnak. Ha csak arra gondolunk, hogy a streaming felfutása közepette mit is jelent a zene egy fiatalabb vagy egy idősebb generáció számára, úgy ismét a jelentésadás kérdésébe bonyolódunk. Kutatásunk során ezért a fiatalok véleményét kendőzetlenül, a maguk valóságában és „rendezetlenségében” elemezzük és idézzük.

4. Mindezek azt eredményezik, hogy feltűnik egy negyedik kihívás is a kutatók előtt. Feltételezni kell azt, hogy a fiatalok társadalmá legalább annyira strukturált, mint a felnőttekké, de ezen szerkezet feltárása kevésbé lehetséges a korábbi narratívák identitáskonstruálása mentén. Napjaink digitálisan (azaz lokális és globális jelek és jelentések sokasága által) szocializálódó fiataljainak identitása valóban folyamatosan változó, a késő modernitásra jellemző „barkácsolt én” már egy korábbi életciklusban megkezdődik. A likvid modernitás olyan teoretikusa, mint Ulrich Beck elsősorban a kapitalizmus megváltozott munkaszervezeti modelljében látta annak okát, hogy a lineáris életút helyett fragmentált identitás lesz a jellemző *condicio humana* (Beck és mtsai, 1994). Ezt kiegészítendő azt feltételezzük, hogy napjaink posztmodern kapitalizmusában a digitális kultúra olyan jelentős, egyszerre integráló és fragmentáló tényezővé lépett elő, hogy az identitás töredezettsége már fiatal korban, a munka társadalmába történő belépés előtt állandósuló jelenséggé intenzívesül. *Lényegében az én diszkontinuitása lesz maga a folytonosság.* Míg a korábbi generációk kognitív értelemben követhető, akár kitérőkkel teli, de lineáris narratíva mentén mesélik el és élik meg éntörténetüket, addig a kulturális (így politikai) jelentések és az azokhoz történő hozzáférés diverzifikációjának korában ez a narratív identitás ma már nehezebben tud megépülni. Míg utóbbi hiánya az idősebb generációk esetében szorongásként jelentkezik – és politikai választásaik ezen narratív, lineáris identitás megteremtésében teteleződnek (Beck, 2008; Böcskei, 2010) –, addig napjaink fiataljainál ez a töredezettség alapállapot. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a korábban abnormálisnak tetelezett gondolkodás és viselkedés vált teljesen normálissá. A normális, a bevett, a szokásos fogalma változott meg gyökeresen a fiatalok körében.

A normalitás és annak változása fontos témája a kutatásunknak. A megélések és azok sokfélesége ugyanúgy része a vizsgálatunknak, mint egyes jelenségek eltérő szemszögű bemutatása. Hogy csak egy példára utaljunk: a digitális oktatás témakörét vizsgáljuk klasszikus szakirodalmi szemszögből, a fókuszcsoporthoz beszélgetésekben, big data eszközökkel, de konkrét egyetemi hallgatók saját tapasztalatainak elemzésével egyaránt

– és még így sem lehetünk teljesen bizonyosak, hogy a töredezettség, a pillanatnyiség minden árnyalatát képesek vagyunk-e befogadni és kellőképpen árnyaltan bemutatni. Másrészt arra a problémára is érdemes reflektálnunk, hogy egyáltalán beszélhetünk-e egységes ifjúsági társadalomról Magyarországon, vagy az életutak individualizációja és diverzifikációja eljutott egy olyan szintre, amikor nem egy közel azonos jellemzőkkel leírható ifjúság osztozik az adott társadalmi téren és időn, hanem sokkal inkább fiatalok egymás melletti, egymással alig érintkező rétegeiről kell beszélnünk. A generációképződést önmagában gátolhatja a mannheimi értelemben vett ifjúság hiánya. Ugyanakkor még ebben az esetben is felvethető az egységes megélés, de még inkább egy globális válságjelenségre adott egységes reakció esetleges összetartó ereje.

Posztmodern idők

A koronavírus-járvány két éve ezt a folyamatot felgyorsíthatta, és a normalitás fogalmát még inkább széttartóvá tette a fiatal és az idősebb generációk körében (Szabó-Déri, 2022). Ahogy erre fentebb utaltunk, ez utóbbit erősítik fel a mediális környezet új szocializációs elemei, mint az információk töredezett jellegű fogyasztása (lásd Facebook-hírfolyam), a TikTok-videók rövidsége, az Instagram képi, szövegminimális valósága. Az ebben a fragmentált térben szocializálódó fiatalnak egészen másként tölthető fel jelentéssel az érzékelt világ, mint egy hagyományos média- és politika fogyasztáshoz szokott idősebb generációnak. Az új generációk – jelentésüket ebben a fejezetben még nem tisztázzuk – valójában egy olyan média-, azon belül is platformszocializációval rendelkeznek, amelyet többek között a pillanatnyiség, az azonnaliság, az illékonyság, az átmenetiség, a 160 karakter, a 15 másodperces videó és a képben kommunikálás, azaz a pillanat varázsa jellemez. Amit e generációk is töredezettségnek élnek meg, valami narratív identitás megeremtésének, elvesztésének, szorongásnak, az a fiatalabbak egy nem jelentéktelen részének akár az új normalitásként és narratíva nélküliség természetességként értelmeződik. A Horatiustól származó *carpe diem* (Élj a mában!) kifejezés szinte már felfoghatatlan hosszúságú. Nem az adott napnak, hanem az adott 15 másodpercreknek van értelme az új szocializációs paradigmában (*carpe punctum*).

Ezen a ponton szükséges hangsúlyozni, hogy a kutatások mennyiben képesek egyáltalán az új társadalmi időhöz, mégpedig az azonnalisághoz alkalmazkodni. A kutatások többsége mind a mai napig a modernitás lineáris idejéhez igazodik – legalábbis az ismert kutatási kérdések gyakorisága és tartalmi is ezt tükrözik. Pedig napjaink fiataljainak a technológiai szocializációjuk miatt más az időbeliségük: gyors trendváltások, folyamatosan változó (kulturális) jelentések és jelentésadási folyamatok jellemzik őket. Mint már említettük, éppen ezért szükség lenne tehát olyan kutatásokra, melyek valós időben vizsgálják a fiatalokat, rövid távokat ölelnek fel, máskülönben olyan vakfoltok állhatnak elő, melyek csak azért léteznek, mert a kutatások nem a technológiai időből, az azonnaliság tempójából, legalábbis annak számbevételéből indulnak ki, hanem valamilyen digitális idő előtti kapcsolat- és viszonyulásfeltárásokból. Ahogyan Kim Parker a Pew Research Center egy tulajdonképpeni generációkutatásra vonatkozó edukációs anyagában hangsúlyozza is: nem annak kell lennie a kérdésnek, hogy a mai fiatal felnőttek különböznek-e a mai középkorú vagy idősebb felnőttektől, hanem hogy a mai fiatal felnőttek különböznek-e a múlt egy bizonyos időpontjában élő fiatal felnőttektől. Ennek érdekében renge-

teg, nagyobb távlatban összegyűjthető adatra van szükség, nem elégséges az, hogy vizsgáljuk a korcsoportok közötti különbségeket, de a korcsoportokat időben nem tudjuk összehasonlítani (Parker, 2023). Más különben beleeshetünk abba a hibába, hogy olyan változásoknak, eseményeknek vagy körülményeknek tulajdonítunk generációs struktúráló tényezőt, amelyek minden korcsoportra kihatottak, nem csak egy generációra. Az úgynevezett „időszaki hatásból” következő kutatói konceptuális előfeltevések okozhatnak torzításokat.

Érdemes még kitérni azon problematikára is, amely a jelen kötetben tárgyalt kutatáshoz kapcsolódik, úgymint a kutatók mikor és mekkora jelentőséget tulajdonítanak egyes jelenségeknek vagy történelmi eseményeknek. A COVID kapcsán különösen meg lehetett tapasztalni, hogy a kutatók úgy a társadalomszervezés, mint a nemzetközi kapcsolatok tekintetében paradigmaváltással számoltak. Utalás hiányában sem szükséges bizonyítani, hogy mennyi, a kuhni értelemben vett tudományos cezúrárt vagy korszakhatárt feltételeztek. Az azóta eltelt idők egyelőre azok feltételezését erősítették meg, akik a COVID kapcsán is a mérsékelt következtetések levonását tették meg – például, hogy a COVID nem korszakhatár, hanem sokkal inkább az eddigi, különösen digitális létezésnek való kitettség mélyülésének, felpörgetésének pontja. Cort W. Rudolph és Hannes Zacher már 2020-ban figyelmeztettek egy tanulmányukban, hogy óvatosság kell a COVID-generáció kérdésének elgondolását illetően is. Abból, hogy a vírus felszínre hozott különböző generációs különbségeket és alkalmazkodásokat, még nem szükséges felállítani generációs sztereotípiákat, majd azokat érvényre juttatni. Természetszerű, hogy a bizonytalanság korszakában mindenki – különösen egy társadalomtudós – magyarázatot keres, és kíván is találni viszonyulásokra és viselkedésekre, értelmet adni a világnak, de óatosan kell kezelni, hogy minden (lehetséges) változást egyetlenegy hatásnak vagy szempontnak tulajdonítsunk. A COVID kapcsán tételezett generációkutatásokat is csak nehezíti az életkor, az időszak és a kohorszhatások bonyolult jellege, különösen akkor, amikor a kutatók például az attitűdök, viselkedések vagy értékek szétszalazására vállalkoznak (Rudolph–Zacher, 2020). Többek között a jelen kötet és a kapcsolódó kutatás is abból az indítatásból született, hogy bármennyire katartikusnak és homogénnek tűnik is a COVID-jelenség, keressünk olyan szempontokat és pozíciókat, ahonnan a generációs magától értetődések kritikailag vizsgálhatók.

A fenti dilemmák a kutatócsoportot is komoly kihívás elé állítják. Csak remélni tudjuk, hogy legalább részben alkalmazkodni tudtunk a saját magunk számára megfogalmazott feltételekhez. Ezért az adatok összegyűjtéséhez előzetesen is a fiatalok véleményét használtuk fel netfókuszok segítségével, de utólagosan is (részben) a fiatalokkal értelmeztettük azokat. A fenti megfontolásokat figyelembe véve, a konstruált valósággal szemben a megélt valóság feltárására a járványhoz minél közelebbi időpontokra alkalmaztunk egy big data logikájú adatgyűjtést, valamint annak értelmezését (netnográfia). Az úgynevezett social listening módszer fontos, önmagán túlmutató, vagyis semmivel sem pótolható előnye, hogy nemcsak sok, de hosszú időtartamra kiterjedő adatok is rendelkezésre állnak. Kifejezetten jelen kutatásra programozott technológia segítségével megismerhetővé válnak azok a koronavírus által okozott egyéni szintű változások, élmények, traumák, aktivitások és valóságpercepciók, amelyek a kialakuló új, történelmi COVID-generáció alapélményeként rögzülhettek. A netnográfia módszertanán belül megfigyelő netnográfia

fiával készült az elemzés, azaz a kutatók kívülállók, nem részt vevő megfigyelőként lesznek jelen. A megfigyelő netnográfia módszertanának lényege, hogy a nyilvános internetes kommunikációban megfigyelt felhasználói interakciókat (beszélgetések, eszmecserek, viták) kérdésfeltevés nélkül, önállóan megfogalmazott narratívaként, kutatható eseményként lehet használni. Természetesen tisztában kell lenni az online metódusok jelentős korlátaival is, így nem vetjük el a hagyományos társadalomtudományi módszertanokat. A kutatás metodikájának kialakításakor a módszertani triangulációt tartottuk szem előtt, vagyis az új, big data alapú social listening metodológia mellé még két hagyományos adatgyűjtési technikát, fókuszcsoportos beszélgetéseket és survey-t is alkalmaztunk. Míg a big data a kontrollját adhatja a survey válaszok adatközléseinek, addig a survey biztosíthatja a big data „reprezentativitásának próbáját”.

Az alábbiakban ennek a komplex kutatási programnak az eredményeit ismertetjük kielenc fő fejezetben.

Generációk azonosítása mint kutatói „igény” és kutatási kihívás – elméleti megfontolások

Az előző fejezetben tárgyalt kihívások, a fiatalok megismerésével kapcsolatos problémák például olyan társadalomtudományi kérdéseknél nyertek el a fontosságukat, mint amikor azt vizsgáljuk, hogy beszélhetünk-e COVID-generációról. A 2020-as, a 2021-es és részben a 2022-es év globális történései a fiatalok számára ugyanis elvi szinten sorsfordító hatásúak lehetnek, de előfordulhat, hogy mégsem lesznek azok. A koronavírus berobbanásakor nem tudhattuk, hogy a társas élet közvetlen korlátozása, a digitális képzés, a távolságtartás, a közösségek hiányából adódó problémák vagy a tartós egyedüllét a fiatalok számára „múló rosszullét” csupán, amely alig érinti meg őket, s később sem sorsfordító emlékként szervesül – vagy életmeghatározó sarokpont, olyan, úgynevezett. generációképző életese-mény, amely alapvetően alakítja át életmódjukat, jövőképüket, problémaészlelésüket, viselkedési mintázataikat, ezáltal formálva generációs jellemzőiket is. Az offline társas kapcsolatok szigorú korlátozása, a szociális élet és a szabadidő-eltöltés online térbe kerülése alapvetően a hétköznapi emlékezet része. Annak megismerése, valamint a poszt-COVID időszakra gyakorolt hatásának modellezése – ahogy ezt az előző fejezetben részletesen demonstráltuk – a szokásos társadalomtudományi módszerekkel egyszerűen nem lehetséges. Az emlékezet ugyanis nemcsak kopik, de átalakul, aktualizálódik, és a jelenhez igazodik. Az idő felgyorsulásával párhuzamosan pedig ez a folyamat szinte szétszálazhatatlanná válik.

A COVID-generáció esetleges létrejöttéről a magyar szociológiában is diskurzus kezdett kibontakozni egy bizonyos szakmai kör aktivitásával (Szabó 2020a; Fekete–Nagy, 2020b; Nagy–Fekete, 2020; Déri–Szabó, 2021; Déri–Szabó, 2022; Csutorás, 2021) – okkal, hiszen a COVID tűnhet olyan globális életese-ménynek, amelyről feltételezhetjük, hogy új generációs gondolkodásnak ágyaz meg. Jelentőségéből kifolyólag – amelyből messze nem következik, hogy néhány év távlatából vagy akár 2023-ból visszatekintve ténylegesen cezúrának tekinthető-e a társadalmi szerveződésre vagy kulturális paradigmaváltásra nézve – elgondolható 1956-hoz, 1968-hoz vagy 1989-hez hasonló korszakhatárnak. Azt, hogy korszakváltást eredményez, nyilván bizonyos értelemben utólagosan, visszatekintve lehet csak vizsgálni (Szabó–Kiss, 2013), de ezen első gondolat mellett legalább annyi érv szól, mint amennyi, hogy a COVID utáni időszak semmilyen értelemben nem eredményezett olyan törést gondolkodásban, magatartásban és a világ érzékelésének módjában, hogy ne beszéljünk a vírus ellenére folytonosságról az értékrendszerek és attitűdök tekintetében.

Generációs identitás

A generáció fogalmán legáltalánosabb értelemben olyan emberek csoportját értjük, akik ugyanabban az időszakban születtek, ezáltal hasonló életpasztorátokat szereznek. A tudományos diskurzusban nincs konszenzus sem a generációk formálódását, sem azonosít-

hatóságukat illetően, ahogy megoszlanak a vélemények az egyes nemzedékek elkülönülésének „mérhetőségét” tekintve is. A konszenzus hiánya visszavezethető a biológiai öregedéssel kapcsolatos életszakaszok, a kohorszok és a generációk kutatómódszertani szempontú kategorizálási nehézségeire.

A történelmi generáció értelmezésének alapjait Karl Mannheim (2000[1928]) rakta le *A nemzedékek problémája* című művében. Állítása szerint egy-egy esemény, társadalmi, gazdasági változás másként érint egy gyermeket, egy felnőttet és egy idős embert, ezek az élmények másként rögzülnek életkoronként, mert fiatal korban a külső tapasztalatok mélyebb nyomot hagynak, mint idősebben. A fiatalabbaknak és az idősebbeknek más lesz az orientációs pontjuk (poláris élményeltolódás), ugyanazt az eseményt egyszerűen másként fogják értelmezni.

A generáció – Mannheim alapján – olyan kortárs csoportok összessége, amelyet közös szocializáció, azonos, ráadásul közvetlen történelmi tapasztalatok formálnak „élményközösséggé” a társadalmi változások korában. A történelmileg jelentős események fiatal életkorban történő egyidejű átélése lehetőséget teremt arra, hogy valamilyen közös kapcsolódás jöjjön létre közöttük: „közös sorsban” részesedjenek (Mannheim, 2000 [1928]: 231). Azonban a közös sors sem hat mindenkire teljesen egyformán: az átélt élmények feldolgozását az eltérő objektív léthelyzet befolyásolhatja. A közös tapasztalatok nagyjából hasonló beépítését a „generációs tudat” segíti, amely lehetővé teszi az egyének számára a „generációs identitás” kialakulását. Egy generáción belül akkor jön létre a generációs egység, vagyis generációs identitásközösség, amikor a generációk tagjai érzékelik saját közösen megélt tagságukat, és hasonlóan is értelmezik azt.

A szocializáció alaptézise, hogy minden későbbi élmény az egyén korai életéveiben kialakult személyiségére rakódik rá, tehát az akkori megalapozás fogja elrendezni a későbbi élményeket is, merthogy „az első élményekben benne rejlik az a tendencia, hogy természetes világképként rögzüljenek” (Szabó–Kiss, 2013: 106; Déri–Szabó, 2021: 8).

Szabó és Kiss (2013) Arber és Attias-Donfut alapján úgy véli, hogy a történelmi generációk konstruáltak, mindig visszamenőleg jönnek létre. Ennek alapja a kollektív emlékezet, amely társadalmilag és politikailag színezett, sőt akár manipulált is lehet. „A történelmi generáció ... a politikai alapú emlékezés terméke, kreáció és konstrukció, és nem adódik közvetlenül akár az egyszerre születésből, akár a közösen átélt, mélyreható változásokból” (Szabó–Kiss, 2013: 108). Elsősorban a külső környezet változásának hatására válik tényleges történelmi generáció a potenciális kohorszból, éppen ezért éri gyakran kritika a 20. század végétől egyre népszerűbbé váló generációelméleteket, mivel olykor közel sem egyértelműen beazonosítható változásokat tételeztek fel generációk képződési alapjaként, vagy a legfeljebb élményközösségeként definiálható életkori csoportokat homogénnek feltételezve, identitásközösségeként mutatták be. A generációk tudományos azonosításának egyik legnagyobb problémája, hogy a pillanatnyi történésekről és azok hatásairól csak később, adott esetben évtizednyi távolságból tudjuk valójában bizonyítani, hogy azok generációformáló erejűek-e.

A mai közkeletű generációfelfogások alapvetően Howe és Strauss (Strauss–Howe, 1991; Howe–Strauss, 2000) generációs elméletéhez kötődnek. A szerzők szerint a generációkra jellemző felfogások 15–20 évente változnak, így megkülönböztethetők az úgynevezett betűgenerációk, a csendes generáció (1925–1945 között születettek), a Baby Boomerek (1946–1965 között születettek), az X generáció (1965–1980), az Y generáció

(1980–1995) és végül a Z generáció (1996-ban és azt követően születettek). A Baby Boomerek 2023-ban 58 és 77 év közöttiek, a X generáció tagjai 43 év felettiek, az Y generáció 28 és 43 év közötti életkorú, míg a legfiatalabbak még nem töltötték be a 28. életévüket. Fontos azonban, hogy ezek az életkorok inkább jellegadók, mintsem ökölszabályként értelmezendők.

Egy generáció reprezentatív kisebbsége a politikai életben is képes megjeleníteni a generációt akkor, ha aktív cselekvőként lép fel, felvállalja a politikai konfliktusokat mindazokkal szemben, akik akkor éppen működtetik a politikát (Stumpf, 1996). A generációkon belül tehát létrejöhetnek úgynevezett *politikai generációk*. Vagyis a történelmi generációs fogalom általánosabb, szélesebb jelentéssel bír, nagyon gyakran kulturális tartalmú, vagy technikai eszközök használatához kapcsolódik, míg a politikai generáció ennél sokkal szűkebb, és sokszor a politikai elitek révén határozódik meg. A politikai generációk gondolkodásmódjának, politikai értékvilágának azonosítása tehát elválaszthatatlan a generációs tudatot megfogalmazó generációs elit logikájának megértésétől. Szabó (2019: 2) szerint a politikai generáció olyan személyek összessége, akiknek a közösen megélt történelmi tapasztalatuk, közös identitásuk és közös szocializációjuk révén van valamilyen közös érdekük és értékrendszerük, amelyet elitjeik a politikai hatalomért való küzdelemben nyilvánosan is felvállalnak és artikulálnak.

Egy generáció profilját saját közvetlen, leginkább ifjúkori élményei alakítják, és ebben a tekintetben a legfontosabb életkor a 14–25 év közötti életszakasz. Akkor alakulhat ki mannheimi értelemben vett generáció, ha a társadalmi változások folyamatában létrejön egy olyan revelatikus erejű vagy olyan mélységű esemény, történés, amely az adott időszakban a 14–25 éves korosztály szinte minden tagját *közvetlenül* érinti, de érdemi, detektálható reakciókat vált ki a társadalom többi tagjából egyaránt. Ez tehát azt is jelenti, hogy egy ilyen katarikus esemény a társadalom majd minden tagjára kihat, és multigenerációs következményekkel jár. A különbség azonban a poláris élménytőlódás miatt a reakciók mélységében és tartósságában keresendő. A generáció kialakulásának, létrejöttének kulcsa tehát az, hogy a formatív évek alatt a fiatalok részesülnek-e kulturális változási tendenciában, és ezt közvetlen formában élék-e meg; valamint hogy a „milió hatására” beivódik-e, tudattalanul részévé válik-e az egyén mindennapi életének valami új, a korábbi normalitáson túli változási tendencia. Ez lesz az új „generáció természetes világképe” (Déri–Szabó, 2021).

Noha az idősebb korosztályok generációvá formálódásának is globális események adnak szimbolikát (1968-as diáklázadások vagy a csehszlovákiai bevonulás, az 1989-es rendszerváltások és a vasfüggöny lebontása, vagy a 2001. szeptember 11-i események az USA-ban), ezek mégsem jelentkeztek a világban a teljes „globális” korosztályra vagy annak jó részére közvetlen hatást gyakorló kihívásként. McCrindle (2014) Mannheim és Howe–Strauss alapján pontosítja a történelmi generációk fogalmát. Úgy véli, hogy nem elég a társadalmi tapasztalatot figyelembe venni, vizsgálni kell egy generáció esetében a társadalmi, technológiai körülményeket is. Így az internet berobbanása legalább olyan revelatikus erejű változást okozott előbb a fiatalok, majd globálisan az egész világ életében, mint a fentebb említett történelmi események bármelyike. Nem önmagának a történelmi eseménynek van tehát generációformáló ereje, hanem az esemény, az új technológia hosszú távú hatásának. Némiképp leegyszerűsítve: ha egy esemény hosszú távon, 5–10 éves periódusban is rányomja a bélyegét a mindennapi élet alakulására, akkor van esélye a generációformálódásnak.

Ahogy erre Déri András és Szabó Andrea rámutatnak (2021), a generációs elméletek kortárs kritikái négy területre koncentrálnak: technicizálás, technológiai determinizmus, amely a generációk meghatározásában és leírásában kizárólag a technológiai változásra koncentrálnak, és figyelmen kívül hagyja a társadalmi és történeti kontextust. A módszertani megalapozatlanság mellett a generacionalizmus és a szükségszerű ciklikusság feltételezése áll a kritikai megközelítések középpontjában. További kritikája a generációs kutatásoknak, hogy nem tesznek vagy nem tudnak különbséget tenni a kifejezetten generációs, a kizárólag életkorfüggő, valamint egy kutatás konkrét időpontjából adódó hatások között (Csutorás, 2021).

A legáltalánosabb kritika rámutat arra, hogy pusztán a születési évnél számtalan nagyobb súllyal latba eső tényező határozza meg a gondolkodásmódot, a viselkedést, a döntéseket (Déri–Szabó, 2021). A feltételezett „generációs sajátosságok” nem illeszkedhetnek egy generáció minden egyes tagjára. Az egy generációhoz tartozás vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a társadalmi környezet, a földrajzi elhelyezkedés, hogy városban vagy vidéken él-e a fiatal, továbbá a család szocioökonómiai státusza, az iskolai végzettség szintje, a jövedelmi viszonyok. Bármilyen generációs ismérv ezek kontextusában értelmezhető megfelelően.

Mindamellet – és erre is utaltunk a problémafelvető első fejezetben – keresztmetszeti felvételek alapján nem lehet eldönteni, hogy mi a különbségek oka két, nem azonos korú személy esetén: az eltérő életkor vagy az eltérő szocializáció. Ehhez követéses, longitudinális vizsgálatokra lenne szükség, ugyanazon személyek többszöri (ugyanolyan módon történő) megkérdezése adhatna támpontot, de erre az ifjúságkutatás módszertana sem biztosít lehetőséget (Róbert–Valuch, 2013). A kritikai szempontokat nem megkerülve figyelembe kell venni azt is, hogy az értékek és normák változása lassú folyamat, amely fokozatosan megy végbe generációk között – ennek következtében egyesek hamarabb, mások később változnak, vagy változatlanok maradnak. A fentiekre tekintettel született meg a generációk közti elmosódás (*generational fuzziness*) elmélete is, mely szerint a változási tendenciák fokozatosak és lineárisak, ennél fogva a generációkat leginkább elmosódott társadalmi konstrukciókként lehet értelmezni (Campbell–Twenge–Campbell, 2017).

A szakirodalmat szintetizálva megállapítható, hogy a generációkat közös tapasztalatok, élettémények és értékek kötik össze, de egy generáció legfontosabb jellemzője mégis a változásokra adott hasonló reakció. Ezeket a generációképző élményeket ugyanis egész életük során hordozzák, és e tapasztalatokra adott reakcióik, válaszaik lesznek eltérőek az őket megelőző és az őket követő generációkétól.

Korosztályi fókusz

A mannheimi koncepció talán legnagyobb problémája annak módszertani gyengesége (itt utalnunk kell a bevezetőben jelzett, mit is jelentenek a fogalmak a valóságban problematikára). Ugyan a generációt definíciószerűen az élmények és ingerek közössége, valamint a közös ingerekre adott egymáshoz hasonló (esetleg közös, kollektív) reakciók jelentik, ennek az élmény- és reakcióközösségnek a közvetlen megnyilvánulásai nehezen vagy egyáltalán nem mérhetők. Ezért ezen elméleti koncepció operacionalizálása afféle proxyként csak a korosztályok lehetnek. Problémákat vet fel, hogy nem egyértelmű az oksági kapcsolat az élmények és reakciók közössége között, nem bizonyítható minden kétséget

kizáróan, hogy szigorú átfedésben van egy-egy x és y időpont között született korosztály a generációval. Alapvető dilemma tehát, hogy egy proxyként használt korosztály mennyiben generáció a közös élmények és reakciók szempontjából. Vizsgálatunkban jobb híján mi is egy korosztályra, nevezetesen a 16–29 évesekre fókuszálunk.

Minden tudományos kutatás azon „kettős” sajátosságával jellemezhető, hogy megfigyeléseket csak a múlt és a jelen állapotokra tehet, és összefüggéseket, magyarázatokat is csak az empirikus megfigyelések alapján tárhat fel – azonban a racionális összefüggések, szerencsés esetben „törvényszerűségek” feltárásával a jövőt is „kísérti”. E kettősség fokozottan igaz azokra a kutatásokra, amelyek fiatalokkal foglalkoznak. A fiatal korosztályok jelen kori társadalmi helyzetének megfigyelése és értelmezése nemcsak a múltra és a jelenre vonatkozik, hanem a jövőre is. A mai fiatalok generációja épphogy az önálló élet kezdeteinél tart, de a jelen helyzetük megértése egyszerre a jövőre vonatkozó esélyek megértésében is kihívás (Krémer, 2016). A fiatalok a maguk életében, a maguk perspektíváiba már belenőve alkalmazkodnak azokhoz a társadalmi változásokhoz, amelyeket az idősebb generációk problémásnak, a saját szocializációjukat és ifjúságukat viszonyítási alpnak tekintve pusztán a rend felbomlásának érzékelnek. A fiatalok kutatása számos vonatkozásban már ma is jobban érzékelhetővé teszi az elmúlt időszak társadalmi változásait, de még inkább lehetőséget és alkalmat ad arra, hogy az átfogó társadalmi változások jövőre vonatkozó irányaira is következtessünk. Nagyon szimplifikáltan fogalmazva: a fiatalok lesznek a jövő felnőttei, a társadalom meghatározó tömegű és befolyású generációi.

Ha a COVID generációkonstruáló hatásával foglalkozunk, akkor érdemes a 16–29 évesekre fókuszálnunk. Az alsó korhatárnak leginkább jogi okai vannak, a felső korhatár esetében pedig a korábbi kutatásokkal való összehasonlíthatóságot ajánlott figyelembe venni, bár hosszú távon érdemes mind a gyerekkor feloldódása néven ismert jelenségvilággal, mind a kitolódó posztadoleszcenciával is számolni. Ebben a korosztályi spektrumban az értékek, percepciók, motivációk még kiforrotlanok, folyamatos változáson esnek át (a fentebb tárgyalt, egyes életcikluson belüli fragmenált és diverzifikált utak miatt is), egészen a beérkezett, a merevebb értékstruktúrával rendelkező korosztályszegmensekig. Nem véletlenül beszél Karl Mannheimre alapozva (2000[1928]) egy teljes társadalomtudományi iskola úgynevezett formatív, formálódó, kitüntetett évekről (lásd például Andolina és mtsai, 2003; Russo–Stattin, 2017). Az ebben az időszakban bekövetkező hatásoknak, változásoknak, benyomásoknak Mannheim szerint életre szóló következményei vannak, mert „természetesen világképként” rögzülnek, azaz az élet későbbi szakaszában ez a pont lesz az igazodás.

Komplex kutatási programunk talán legfontosabb újdonsága, hogy megismerhetővé válnak azok a koronavírus által okozott egyéni szintű változások, élmények, aktivitások és valóságpercepciók, amelyek hangsúlyozottan teoretikus szinten és nem a gyakorlatban egy új, történelmi generáció alapélményeként rögzülhettek.

Nemcsak a generációvá válás problémáját vizsgáljuk big data logikával, hanem másodlagos célként a generációs, tehát kohorsz logikát is. A kutatás nívuma ugyanis az, hogy képes feltárni a generációs aspektusok lenyomatait, amelyeket nehéz más kutatási módszerrel vizsgálni, mint a fiatalok által a COVID-időszakban leírt és elmondott gondolatok megismerésével, például a Facebookon, az Instagramon, a Snapchaten elhangzott valós beszélgetések elemzésével.

A fentiekben igyekeztünk indokolni, hogy miért van létjogosultsága egy nem klasszikus módszertani alapú, nem a hagyományos kutatáskonceptualizáláson keresztülpréslt

generációs kutatásnak. Ebben a kísérleti kutatásban tehát a mannheimi értelemben vett generáció kialakulásának körülményeit vizsgáltuk a koronavírus-járvány exogén sokkhatásának függvényében. Ehhez ugyanis egy olyan értékrend- és attitűdváltás, továbbá annak tartós megléte, majd a gondolkodás és az aktivitás új tartalmi mintázataiban történő megjelenése szükséges, amelyre a kutatás koncepciójának kialakítása idején még nem tudtunk választ adni. De arra igen, hogy megvan-e a lehetősége az előfeltételek elgondolásának.

A kutatási kérdések

A COVID-pandémia – bár eltérő intenzitással – közel két éven keresztül, 2020 és 2022 között korlátozta a magyar állampolgárok, köztük a magyar fiatalok életét. Bármennyire is a múlté (vagy legalábbis ma úgy tűnik) a lezárások, a távolságtartás és a maszkviselés, mindenképp fontos feltérképezni azokat a társadalmi változásokat, amelyeket a járvány okozott. Kutatócsoportunk arra vállalkozott, hogy a 16–29 éves magyar fiatalokkal kapcsolatos hibrid módszertanon alapuló vizsgálatot tervezzen meg és végezzen el.

Előzetes kutatói megfontolásunk szerint a koronavírus-pandémia és annak kezelése mély nyomott hagyott a 16–29 évesek gondolkodásában, amelyet ugyanakkor nem feltétlenül tudnak szavakban is megfogalmazni. Olyan maradandó változások történhettek, amelyek társadalmi traumaként rögzültek a kollektív emlékezetben. Ahogy Kiss Endre (2019) fogalmaz: „A sajátosan társadalmi traumák definíciója különlegesen nehéz feladat, a társadalmi trauma artikulálása, nyelvi megfogalmazhatósága önmagában is kivételesen nehéz, hiszen a trauma lényege bizonyosan nem reprodukálódik annak megnevezésében vagy más nyelvi leírásában” (Kiss, 2019: 253). (A témáról lásd még Zombory, 2019; Sik, 2021; Bokor, 2023.) Kiss szerint a társadalmi traumák gyógyításának sajátos formája lehet a traumanarráció, azaz a trauma újabb és újabb elmesélése és átélése, mert ezek arányától függ a gyógyulásnak akár csak részleges lehetősége is. Ha elmeséljük, kiértékeljük akár egyénileg, akár társadalmi szinten a traumát, akkor elindulhat a társadalmi seb lassú begyógyulása (259). Ezért is nagyon fontos, hogy a magyar fiatalok 2023-ban – figyelembe véve az időközben orosz agresszió nyomán kitört orosz–ukrán háborút – hogyan interpretálják a koronavírus-járványt és annak közvetlen következményeit.

Kutatásunkban tehát a mannheimi értelemben vett generáció kialakulásának körülményeit vizsgáljuk a koronavírus-járvány függvényében. Ehhez olyan értékrend- és attitűdváltás, továbbá annak tartós megléte, majd gondolkodásban és az aktivitás új tartalmi mintázataiban történő megjelenése szükséges, amelyre ma még nem adhatunk választ, de ez előfeltételeit érdemes elgondolni az adatok értelmezése mentén. Ezt azonban a poszt-COVID-időszakban, a szokásos társadalomtudományi módszerekkel nehezen lenne lehetséges vizsgálni, a változásra vonatkozó információk és tudások ugyanis az adott pillanatból eredeznek. Ezért vagy „ott” vizsgáljuk azokat, vagy, ahogy fentebb utaltunk rá, egyszerűen elvesznek, vagy teljesen átkereteződnek. Néhány év távlatából kizárólag survey módszerrel vizsgálni a lezárások pillanatnyi hatásait, az esetleges magány percepcióit, nyilvánvalóan nem lehetséges.

A kutatás során igyekeztünk tehát minél inkább „jelen idejűnek” lenni, azzal a megfontolással, hogy a COVID (és következményeinek, hatásainak) kutatására leginkább addig van mód, ameddig a járvány tart, és az közvetlenül kihat az emberek életére. Utána

csak torzult emlékek maradnak. Másfelől, a „valós idejű” kutatás is torzult abban az értelemben, hogy a COVID következtében jelentős változások történtek abban a mintegy két esztendőben. Ebből jó okkal lehetett arra következtetni, hogy a radikális változások tartósak maradnak, de mi a helyzet akkor, ha ez mégsem következik be? A jelen torzulásainak következményei gyakran hosszú távon elhanyagolhatók, vagy teljesen normálissá, sőt bevetté válnak. Hogy csak egy példára utaljunk, az online távkonferencia-programok 2020 márciusában egyik napról a másikra szervezték az életet, 2023-ra azonban hasznos, a hasznos alkalmazások lettek, amelyeknek mindenki elsajátította a használatát és lassan elhalványulhat az eredetükkel kapcsolatos probléma.

Jelen kutatásunk esetében a legfontosabb kérdés tehát az, hogy a koronavírus-járvány és a kezelésére bevezetett intézkedések valóban olyan mély nyomokat hagytak-e a fiatalokban, hogy ezek *potenciálisan* – és semmiképp sem rapid módon – generációképző eseményként rögzülnek. Felvethető továbbá az a kérdés is, hogy a klímaválság, a zöldügyek meghatározó gondolkodási faktora-e a fiataloknak, avagy a permanens válságok – amelyek a 2000-es évek közepe óta zajlanak a világban – olyannyira összecsiszognak, hogy az Ulrich Beck (2008) által jelzett rizikó vagy kockázati társadalom, válságtársadalom köntösét öltik fel. Ebben az értelmezésben a krízisek és kockázatok által sújtott, globális világrendben a válságok külön-külön már nem tudják generációképző funkciójukat betölteni, az individualizált társadalmak egyszerűen megtanulnak a kockázatokkal együtt élni. Miután kutatásunkban a magyar 16–29 éveseket vizsgáljuk, lényegében az egész kohorsz a Z be-tűgenerációhoz tartozik, csak a legfelső két korévet sorolhatjuk az Y generáció tagjaihoz.

Figyelembe véve a bevezetőben jelzett kutatói megfontolásokat, az alábbiakban azt vizsgáljuk tehát, hogy van-e esélye, jele, valamilyen megnyilvánulása, egyszerűen potenciálja a COVID-generáció és/vagy a különböző altípusok, a Qlímák és a Qaranténok (erről lásd Fekete–Nagy, 2020b) létrejöttének a magyar fiatalok körében. A kérdésre azonban leegyszerűsítő válaszokkal, igennel vagy nemmel nem szolgálhatunk Megfontolásokat, egymás melletti narratívákat, érveket és ellenérveket sorakoztatunk fel, amelyekből ugyan levonunk valamilyen következtetést, de a végső válaszig minden olvasónak magának érdemes a kötet elolvasása során eljutnia.

Módszertani felvetések – a kutatás metodológiai keretei

Ebben a fejezetben részletesen ismertetjük a komplex kutatási programunk módszertanát. A módszerek kiválasztásakor azon megfontolásokból indultunk ki, hogy a fiatalokat egy olyan, történelmi távlatból pillanathoz kötött témához kapcsolódóan, mint a COVID, hagyományos módszertannal nem lehetséges vizsgálni. Ezért kutatásunk három, egymástól elkülönült, egymáshoz mégis szervesen kapcsolódó módszertanra épült.

I. A releváns kérdések feltevéséhez, a későbbi big data adatszűréshez és -értelmezéshez előzetesen is a fiatalok véleményét térképeztük fel *online fókuszcsoportos interjúk* (NET-fókusz) révén. Az online videós interjú módszere a személyes interjúk keretein alapul, azonban a résztvevők online platformon keresztül csatlakoznak be a beszélgetésbe. Az előzetes mintázatok kereséséhez összesen három online fókuszcsoportos interjú anyagát használtuk fel. A módszer kiemelten releváns a 15–29 évesek körében végzett kutatásokban, hiszen a korcsoport tagjai jelentős időt töltöttek a COVID-kényszerek időszaka előtti is online kommunikációval, a társas érintkezés során számukra ez a preferált módszer, legyen szó oktatásról, munkáról vagy magánéletről (vö. Nagy-Fazekas, 2016; Fekete-Tibori, 2018; Székely-Aczél, 2018). Az egyéni és a csoportos interjú mint kutatási módszer lehetővé teszi a mikroszinten bekövetkező változások detektálását, vagyis betekintést nyerhetünk abba, hogy a COVID hogyan hatott a fiatalok személyes élethelyzetére, gondolkodásmódjára, kulturális részvételi formáira.

A fókuszcsoportos interjúkban 15 és 30 év közötti fiatalok vettek részt, életkor és iskolázottság alapján három, hat-hét fős csoportokban. A csoportos interjúk 2022. április hónapban zajlottak. Az első csoportba 15–17 év közötti fiatalok tartoztak, a második csoportba pedig 18–30 év közötti, középfokú iskolai végzettséget szerzett fiatalok. Végül a harmadik csoportban magas iskolai végzettségű vagy jelenleg a felsőoktatásban tanuló 18–30 év közötti fiatalok beszélgettek. Településtípus szerint vegyesen kerültek be a csoportokba a résztvevők, a második csoportban a nagyvárosokban és azok környékén élők, a harmadik csoportban pedig a kisebb városokban élők voltak felülreprezentáltak. A csoportos beszélgetések másfél órát vettek igénybe, a szabad asszociációs feladatokhoz a *Miro* alkalmazást használták az interjúalanyok. Ez utóbbi egy online csoportmunkához, együttműködéshez használható táblaplatform, ahol a résztvevők színes post-it cédulákra írhatják fel gondolataikat, javaslataikat. A fókuszcsoportos interjú során minden témakör megbeszélése előtt az interjúalanyok a Miro-cetlikre jegyezhették fel – név nélkül – a témához kapcsolódó tapasztalataikat, legfontosabb gondolataikat, a megbeszélésre javasolt témákat.

A fókuszcsoportos interjúk során elhangzott vélemények, hangulatok letapogatásához, a vélemények elemzéséhez a *Zurvey.io* intelligens tartalomelemző szoftvert alkalmaztuk,

amely rövidebb szövegtörzsek vizsgálatát teszi lehetővé azáltal, hogy analizálja a szövegben szereplő szavakat, és kategorizálja azokat megadott paraméterek alapján. A szentiment/hangulatelemző funkció révén a szoftver felismeri és kiemeli a negatív és a pozitív kifejezéseket, valamint egy hétfokú skálán értékeli a vélemények minőségét. A szoftver a szövegekben szereplő kifejezéseket érzelmi töltetük szerint három – pozitív, negatív és semleges – csoportba rendezi.⁵ A szoftver szintén létrehoz egy véleményindexet, egy univerzális mutatót, amely számszerűsíti az adott kategória szentimentértékét. A mérőszám a pozitív és a negatív kifejezések alapján számítható, jelzi a szöveg érzelmi és tartalmi intenzitását. Az index értékét és irányát befolyásolja a szöveg tartalma, hossza és besorolása. Ha a szöveg negatívként értékelt kifejezéseket tartalmaz, elutasító, pesszimista vagy dühöt fejez ki, akkor az index is negatív értékű lesz, és fordítva.

A kutatás során nyolc online *strukturált interjút* is készítettünk a téma mélyebb és alaposabb feltárásához. Az interjúk segítenek egészében átlátni és mélységében megérteni az adott interjúalany valódi véleményét és álláspontjait a megbeszéltek témák kapcsán. Egy fókuszcsoportos beszélgetéshez képest a beszélgetőtársnak valóban jut ideje arra, hogy meg tudja fogalmazni a saját véleményét, és ne befolyásolják őt mások meglátásai. Az interjúk arra is lehetőséget adnak, hogy alkalmazkodjunk az interjúalanyok egyedi igényeihez, így mélyebb betekintést tudunk nyerni a témákba (Solt, 1998). Az interjúalanyok rekrutálását a Datalyze Research Kft., valamint egy megbízott szervező cég végezte. A mintába 15 és 23 év közötti fiatalok kerültek be, regionalitás és településtípus szerint teljes lefedettségre törekedtünk (5 nő, 3 férfi; 5 fővárosi, 3 nem fővárosi). A kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás online úton zajlott, a mintába került fiatalok részvételi szándéknyilatkozatot írtak alá, a 18 év alatti interjúalanyok esetében szülői beleegyező nyilatkozatot is kértünk. Az interjúkra 2022. május 25. és június 8. között került sor. A beszélgetéseket a Zoom alkalmazás segítségével folytattuk le és rögzítettük. Az interaktív jövőképről szóló interjúszegmenst a Dixit társasjáték kártyáinak segítségével kezeltük le. Az interjúk nagyjából egy órát vettek igénybe. Az összes interjúról leirat készült.

II.a.) Ezt követően a kutatásunk gerincét adó big data módszer, az úgynevezett social listening adatfelvétel készült el. A social listening kutatás során a nyilvános internetes kommunikációban megfigyelt felhasználói interakciókat veszi górcső alá. A megfigyelt kommunikáció szöveges tartalmi (bejegyzések, kommentek) a fiatalok által használt felületekről származnak (közösségi média felületei, blogok, nyilvános online csoportok), az interneten nyilvánosan elérhető megosztások. A kutatásban használt specifikus módszer a social listening. A módszertan központi eleme a kulcsszavakhoz köthető internetes megosztások vizsgálata.

Első lépésként a fiatalok körében rendszeresen látogatott és használt online médiaplatformok, valamint azon konkrét közösségimédia-színterek beazonosítása történt meg, amelyeken a fiatalok diskurzusa aktív. A szoftveres adatgyűjtés a social media Magyarországon releváns platformjait foglalja magában, úgymint Facebook, Instagram, Twitter, TikTok. Ehhez felhasználtuk az online fókuszcsoportos interjúk során kinyert információkat is. Ezt követte a COVID-járványt és a kutatott témát, valamint a fiatalok életterületeit lefedő kulcsszóháló, továbbá a fiatalok aktuális kifejezéseit és szlengeit magába foglaló kulcsszóháló létrehozása. A definiált adatkör alapján 2019. április 1. és 2022. április 1.

⁵ A három érzelmi töltet ábrázolására használt színek: zöld-pozitív, piros-negatív, szürke-semleges érzelmek kifejezése. A képi megjelenítés során a betűméret nagysága jelzi az előfordulás gyakoriságát.

közötti releváns tartalmak exportálása történt meg,⁶ amely során 2 414 810 elemet tartalmazó adatbázis jött létre. Az adattisztítás és adatellenőrzés után matematikai, szoftveres és hagyományos kutatói tartalomelemzéssel történt meg az adatok feldolgozása.⁷

A big data alapú algoritmikus elemzés több százezer szöveges tartalom alapján *insight*-okat szolgáltat, és véleménytartományokat mér fel az online médiaplatformok releváns beszélgetéséből, az előzetesen meghatározott időszakból. Az insightok az online felhasználók pillanatnyi önkifejezéseiből és véleménynyilvánításáiból származnak, minden beavatkozás vagy kutatói preconcepció nélkül. A releváns említések szűrése és elemzése az algoritmikus módszerek használatával lehetővé teszi a trendek és a főbb összefüggések leszűrését az információtömegből. Az algoritmikus big data elemzést kiegészítő kutatói olvasás, kódolás, szövegelemzés és interpretáció megkönnyíti a mély megértést a vizsgált témában. A módszer erőssége a beavatkozásmentesség, vagyis a módszer maga nem befolyásolja a megfigyelt kommunikációt, mint például egy fókuszcsoportos interjú, csupán követi és megfigyeli a kommunikációs attitűdök változásait, így nem befolyásolt eredményeket hoz létre, hanem az önálló, egyéni megnyilvánulásokat tudja vizsgálni. További erőssége a partikuláris kötődése az online világhoz, a virtuális közösségek releváns és mély diskurzusaihoz. Az adatok elemzésének kulcsfontja az online tartalmak kontextualizálása, melyet szoftveres támogatással végzünk, így felgyorsítható a kódolás, az adatösszkapcsolás, az adatmegjelenítés és a tartalomelemzés.

Az empirikus kutatás során szoftveres támogatással, kulcsszóháló definiálásával gyűjtöttük az adatokat. Ez az eljárás garantálja, hogy minden, a vírus és a fiatalok kontextusával kapcsolatos, releváns online bejegyzés és hozzászólás az elemzési adatbázisba kerüljön. A *SentiOne* webes szöveganalitikán alapuló social listening szoftver, amely kulcsszavas keresés alapján, valós időben vagy akár három évre visszamenőleg figyel, indexálja és elemzi az internetes fórumokon, blogokon, weboldalokon és közösségimédia-csatornákon közzétett publikus tartalmakat, amelyek önmagukban vagy kontextusukban tartalmazzák a kutató által definiált kulcskifejezéseket. Az alkalmazás kizárólag az interneten, nyílt forrásból elérhető tartalmakban keresett. Az adattisztítás és adatellenőrzés után matematikai, szoftveres és hagyományos kutatói tartalomelemzéssel történt meg az adatok feldolgozása. Az elemzésük megfigyelő netnográfiaival készült, azaz – ahogy arra az előző fejezetekben utaltunk – a kutatók kívülállók, nem részt vevő megfigyelőként lesznek jelen. Ez a módszer nem befolyásolja a tanulmányozott kommunikációt, hanem alkalmazkodik, követi és megfigyeli a környezeti és kommunikációs attitűdök változásait, így nem hoz létre befolyásolt eredményeket, hanem az önálló kifejezési impulzusokból fakadó nyers, tiszta egyéni megnyilvánulásokat tudja vizsgálni.

II. b.) A kutatás sajátos, egyedülálló fázisát jelentette a fiatalok konkrét bevonása az információk feldolgozásába. Két magyarországi egyetem nappali tagozatos hallgatói kapták meg az előzetesen tisztított social listening táblákat, amelyeket először kódolniuk kellett, majd minden hallgató egy-egy saját elemzést írt az eredmények és – ami legalább ennyire fontos – a saját COVID-megéléséről. A bevezetőben jelzett, kutatókkal kapcsolatos problémafelvetésre a hallgatók bevonásával kívántunk reflektálni (az alkalmazott eljárás részletes leírását az eredményfejezetben közöljük).

⁷ A kutatás lebonyolítása a Datalyse Kft. segítségével történt.

III.) Adatfelvételünk záróeleme – ezzel is demonstrálva, hogy a survey módszertant nem elvetjük, de kiegészítésre szorulónak tartjuk – egy 1000 fős survey-vizsgálat, amely online mintán, átlagosan 18 perces kérdőívvel történt. 500 főt online panel, míg 500 főt közösségi médiás (Instagram, Facebook) véletlen hirdetések révén választottunk ki, amelyek önmagukban is reprezentatívak a magyar 16–29 éves populációra nézve.⁸ A fiatalok körében az online elérés ma már 97–98%-os, és a kétféle kiválasztási eljárás biztosítja a különböző ifjúsági rétegek megfelelő elérését. Az egyesített 1000 fős minta reprezentatív a 16–29 éves magyar fiatalokra nem, korcsoport, település típusa, iskolai végzettség, valamint nagyrégiók szerint. A KSH által nyilvánosságra hozott, fiatalokra vonatkozó hivatalos adatok és a mintabeli megoszlások közötti eltéréseket négy szempontú súlyozással korrigáltuk (férfi–nő; 16–19 évesek, 20–24 évesek és 25+ évesek; főváros, megyeszékhely, kisebb város és község; alapfokú, középfokú végzettségű és diplomás; Közép-Magyarország, Dunántúl, Kelet-Magyarország). Egy 1000 fős véletlen minta hibahatára az alapmegoszlások tekintetében $\pm 3,2$ százalékpont, azonban az online minták ettől eltérhetnek. Különösen problémás lehet az önkiválasztás erősebb jelenléte, amely ronthatja a véletlen kiválasztás elvét.

A kutatás során a GDPR-előírások a lehető legszigorúbban betartásra kerültek. Az önkitöltős kérdőív névtelen és önkéntes volt; adatvédelmi és etikai okok miatt 16 éven aluliak nem kerültek a mintába, és személyes adatokat sem rögzítettünk.

⁸ A kutatás lebonyolítása az NRC Kft. és a Balfomet Bt. közreműködésével történt.

A pandémia és annak hatása a fiatalokra – a kutatás tartalmi keretei

Ebben a fejezetben röviden összefoglaljuk, hogy milyen módon zajlott Magyarországon a koronavírus-járvány, és milyen elsődleges, már egy-két évvel a a pandémia lecsengése után is detektálható következményekkel járt. A fejezetben ezért azokat a tudományos eredményeket is ismertetjük, amelyek a járvány közvetlen hatásait vizsgálják.

Szükséges azonban néhány olyan, az eredményeket keretező feltételről szólnunk, amelyek a COVID következményeinek megismerésekor rendszeresen előtérbe kerültek.

Az egyik ilyen probléma az, hogy a koronavírus-járvány értelemszerűen nemcsak a fiatalokra hatott, hanem a szülőkre, rokonokra, barátokra és ismerősökre is. Ezek a közvetett hatások vélelmezhetően ugyanúgy befolyásolhatták (adott esetben traumatizálhatták) a fiatalokat, mint a saját közvetlen megélések. Ahhoz azonban, hogy a közvetett hatásokat mérni tudjuk, olyan network-kutatás lebonyolítására is szükség lett volna, amelyben még egy olyan komplex kutatási programban sem volt mód, mint a jelen vizsgálat. Ennek ellenére bizton állíthatjuk, hogy a közvetlen referenciacsoportokban bekövetkezett COVID-megélések (betegség, haláleset, bezárás) hatottak a fiatalokra. Ennek mértékét és mélységét azonban ebben a kutatási programban nem tudtuk kellőképpen feltárni.

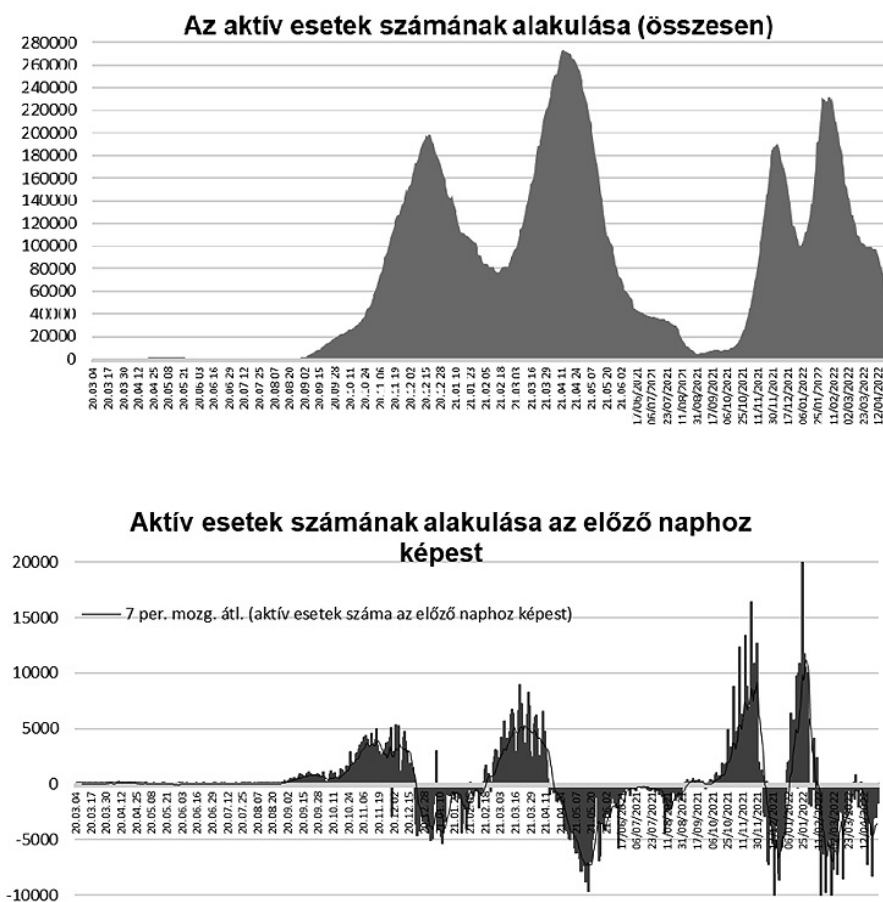
A másik, másképpen közvetett hatás a politikai és a közéleti nyilvánosság nem direkt befolyása. Kétségtelen, hogy a vírus, a járvány vagy éppen az oltások politikai és politikusi kommunikációja erősen hatott, hathatott a magyar társadalom egészére éppúgy, mint a fiatalokra. A politikai és közszereplők a maguk módján, természetesen szavazatmaximalizálási szempontokat figyelembe véve értelmezték a szerepüket a COVID-válság két éve alatt – ez akár pozitívan, megerősítően, akár bizonytalanságokat, szorongásokat felvetően is érinthette a fiatalokat. Erre vonatkozóan – igaz, csak szórványosan – voltak utalások a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésben éppúgy, miképp a social listening vizsgálatban.

A koronavírus-járvány alakulása Magyarországon

Magyarországon a COVID-járványnak epidemiológiai szempontból négy, politikai-társadalmi megítélés és megélés oldaláról öt hulláma volt a 2020. január 1. és 2022. december 31. közötti időszakban.

Az első megbetegedést 2020. március 4-én jelentették be hivatalosan, amelyet 2020. március 11-én az országos vészhelyzet kihirdetése, majd március 16-án az iskolák bezárása, március 27-én pedig a részleges kijárási tilalom bevezetése követett. Ebben az időszakban – valójában – elszórt, intézményi szintű (kórházak, szociális intézmények) fertőzések alakultak ki (1. ábra) Magyarországon, a tényleges országos szintű pandémia 2020 őszén tört ki. 2020. november 11-én újra éjszakai kijárási tilalmat vezettek be, és az iskolákban a 9. évfolyamtól kezdve, valamint az egyetemeken és főiskolákon digitális, tantermen kívüli

1. ábra. A koronavírus-járvány alakulása Magyarországon

Forrás: www.koronavirus.gov.hu alapján Szabó Andrea gyűjtése.

oktatást rendelték el. Ezt 2021 tavaszán egy újabb, minden korábbiánál és minden későbbinél súlyosabb fertőzési hullám követte. Tetőzése pillanatában, 2021. április közepén az aktív fertőzöttek száma⁹ megközelítette a 273 000 főt. Azaz 9 700 000 magyar állampolgárral számolva az aktív esetek fertőzöttségi rátája 2,8% körül tetőzött, amely rendkívül magas aránynak számít.¹⁰

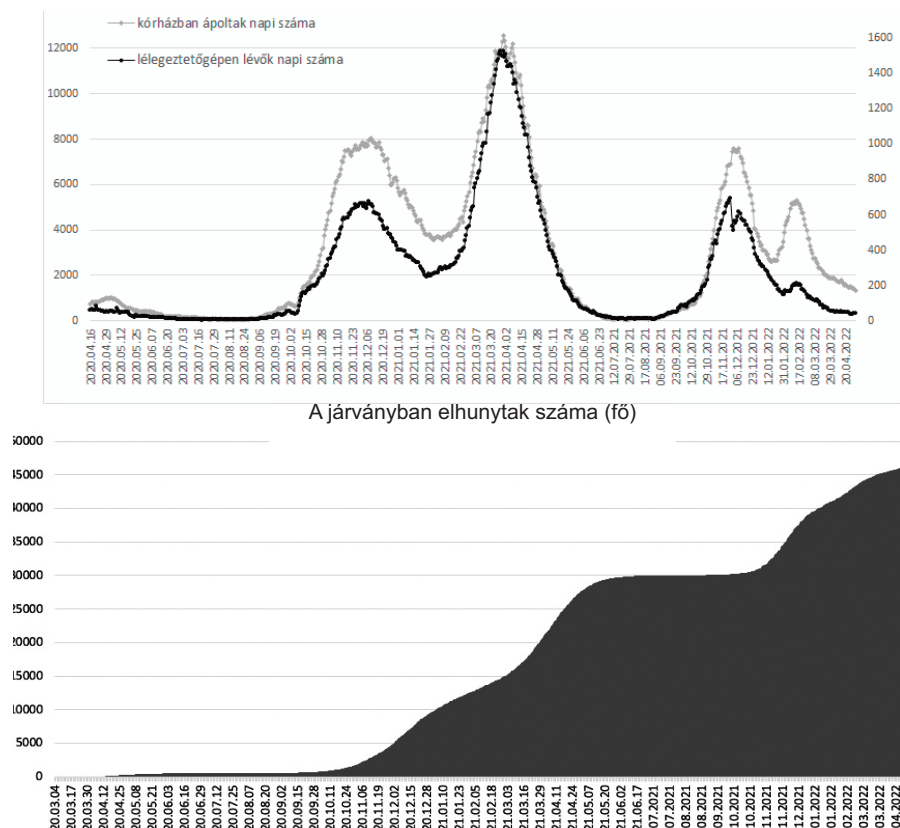
Ezzel párhuzamosan az egészségügy kapacitása elérhette a maximumát, mert a kórházban ápoltak száma megközelítette a 12 000 főt, és a csúcson egy adott napon közel 1500 embert kellett lélegeztetőgépre helyezni (2. ábra).

⁹ Aktív fertőzött: a fertőzöttek számából kivonják a haláleseteket és a gyógyultak számát.

¹⁰ Ebben az időszakban naponta 10 ezer új fertőzöttet regisztrált a rendszer; egy bizonyos héten több mint 60 ezer személy fertőződött meg COVID-vírussal, három hét alatt pedig csaknem 170 ezer. Hogy érzékeltesük ennek mértékét: az EMMI Kórházhygiénés és Járványügyi Felügyeleti Főosztály becslése alapján 2015-ben összesen, tehát nagyjából 10 hét alatt 503 750 influenzás megbetegedést becsültek Magyarországon.

2. ábra. A járvány következtében kórházban ápoltak, lélegeztettek és elhalálozottak számának alakulása Magyarországon

Kórházban ápoltak és a lélegeztetőgépen lévők számának alakulása

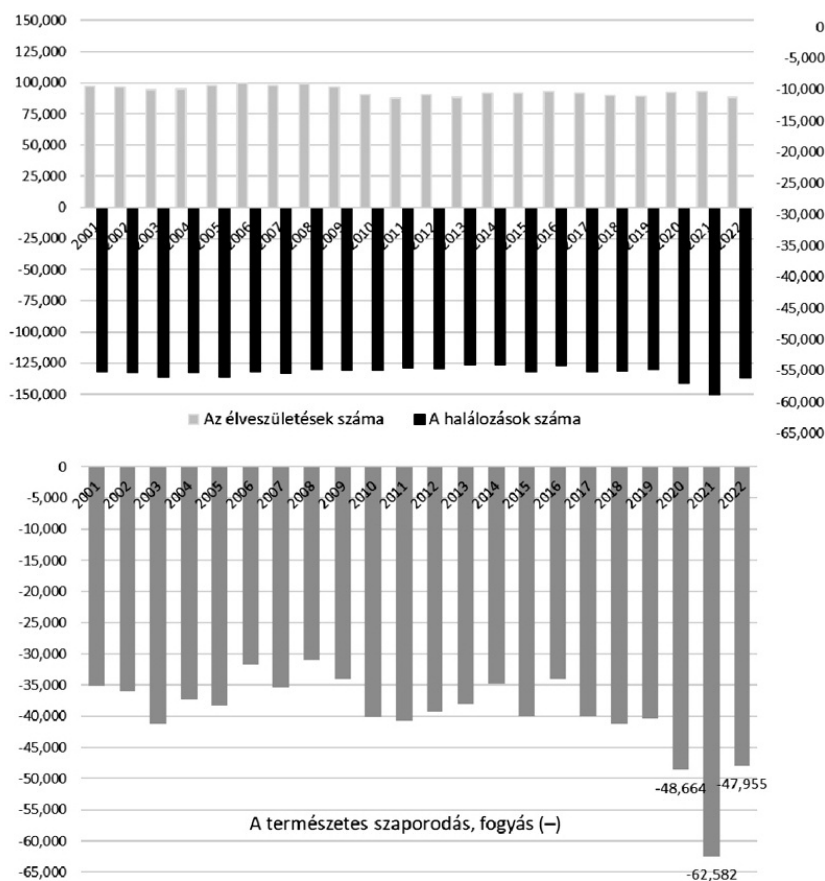
Forrás: www.koronavirus.gov.hu alapján Szabó Andrea gyűjtése.

Össességében, a hivatalos adatok alapján, a koronavírus 2020. március 15. és 2022. december 31. között valamivel több mint 48 000 magyar ember halálát okozta. Ez a teljes népességre vetítve mintegy 0,5%-os halálozási rátát jelent, amely világviszonylatban a tíz legmagasabb rátájú országok egyikévé tette Magyarországot.¹¹ A koronavírus tehát rendkívül súlyos közegészségügyi problémát okozott, és a magyar társadalom hosszú távú demográfiai mutatóit is érzékelhetően befolyásolta (csökkent a születéskor várható élettartam,¹² és a normál, egyébként is csökkenő demográfiai folyamatokhoz képest is drámaian fogyott az ország népessége) (3. ábra).

¹¹ Lásd erről Valentiny Pál elemzését: <https://www.portfolio.hu/krtk/20220227/magyarorszagon-halalossabb-volt-a-koronavirus-jarvany-mint-a-spanyolnatha-es-cz-nagyon-meglepo-528237>

¹² <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20220506-2>

3. ábra. A népesség, népmozgalom főbb mutatói (2001–2022)

Forrás: KSH. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0001.html.

A koronavírus-járvány hatása az ifjúsági életszakasz kiemelt területeire a hazai és a nemzetközi szakirodalom tükrében

A COVID világjárvány súlyos egészségügyi, társadalmi és gazdasági következményekkel járt világszerte. A járványhelyzet által generált drasztikus változások aránytalanul nagy mértékben érinthették a fiatalokat, akik a pandémiát a legsérülékenyebb életszakaszukban élték meg (Déri–Szabó, 2021; Fekete, 2021). Ebben az időszakban érdemben változott meg a társadalmi szokásrendszer, a kulturális értelemben vett normalitás, továbbá, ahogy jeleztük, olyan traumatikus folyamatokat indíthatott el (például elmagányosodás, szorongás, társadalmi feszültség, anómia, esélyegyenlőtlenség fokozódása), amelyeknek hosszú távú hatásai lehetnek az egész társadalomra, kiemelten pedig a fiatalokra. Indokolt ezért, hogy a témával a nemzetközi és a magyar szakirodalom is érdemben foglalkozzon, hangsúlyosan az oktatás, a munka, a szabadidő, a szociális kapcsolatok, az életkörülmények és a mentális jóllét területén.

COVID és oktatás

A szakirodalom szerint a világjárvány online oktatásra gyakorolt hatása három szakaszra osztható: első fázis: 2020. tavaszi szemeszter – a pánik és sokk időszaka; második ütem: a 2020/2021-es tanév – a digitális oktatás racionális és felkészültebb irányítása; harmadik fázis: 2021. ősz – az online oktatás teljes visszavonása. Mindhárom fázisban közös, hogy közel azonos hatást gyakoroltak az alap-, közép- és felsőoktatási rendszerre egyaránt.

A COVID oktatásra és ezen keresztül a fiatalokra gyakorolt hatását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az ENSZ jelentése szerint „a COVID-19 világjárvány a történelem legnagyobb zavarát okozta az oktatási rendszerekben, amely több mint 190 országban és valamennyi kontinensen közel 1,6 milliárd tanulót érint”. Ez több mint 90%-át jelenti az éppen akkor tanuló fiataloknak (ENSZ, 2020: 2). Az online távoktatás a legtöbb országban felváltotta a személyes oktatást. Az OECD jelentése azt mutatja, hogy 2020. január 1. és 2021. május 20. között átlagosan 55 napig zárva voltak az óvodák, 78 napig az általános iskolák, 92 napig az alsó középiskolák és 101 napig a felső középiskolák a vizsgált 30 országban (OECD, 2021. évi jelentés: 3).

A legtöbb oktatással kapcsolatos kutatás azonban főleg az első vagy legfeljebb a második időszakra összpontosít, és csak a legutolsó időszakban jelentek meg a bezárás következményeit jelző kutatások.

Gyakori, hogy a tanár tapasztalatai kerülnek kiemelésre (Pokhrel–Chhetri, 2021), azonban a legtöbb elemzés az oktatási rendszer egészének szempontjait vizsgálja. A tanárokkal kapcsolatos kutatások feltárták, hogy a digitális átállás lehetőségeit a gazdasági erőforrás, a tanárok képzettségi szintje, IKT-készségei, az intézmény intézkedései, valamint a felkészülésre és menedzselésre elfogadott szabályok határozták meg (Coolican és mtsai, 2020; Orlov és mtsai, 2021).

A kutatások azt jelzik, hogy az első szakaszban, 2020 tavaszán a digitális depriváció súlyos kockázati tényezővé lépett elő az oktatás területén. A COVID megjelenésekor a bevezetett járványintézkedések következtében (például intézménybezárások) a tanuló státuszú fiatalok világszerte hosszabb-rövidebb időre digitális iskolába kényszerültek. Az online oktatásra való átállás számos problémával és kihívással szembesítette az oktatásban érdekelt feleket: az intézményvezetőket, az oktatókat, a diákokat és a szülőket egyaránt, akár az intézményi infrastruktúra és erőforrások, akár az egyéni IKT-kompetencia és eszközellátottság területén. A hátrányos helyzetű, kedvezőtlen anyagi körülmények között élő, alacsonyan iskolázott családból származók, valamint az etnikai kisebbséghez tartozó fiatalok voltak azok, akik legnagyobb valószínűséggel és leghamarabb hullottak ki a távolléti oktatásból (vö. Frey és mtsai, 2020).

Hazánkban a *Fehér könyv* (Horn–Bartal, 2022) adatai szerint az első digitális tanrend idején a pedagógusok becslései alapján a gimnáziumi és alsó tagozatos tanulók 6–6, a felső tagozatos tanulók 10 és a szakképzésben tanulók 12%-a egyáltalán nem vett részt sem online, sem más módon az oktatásban. A 2021-ben bevezetett második digitális tanrend idejére javultak az arányok, de még ekkor is kimaradt az oktatásból a gimnáziumi tanulók 4, a felső tagozatosok 8 és a szakképzésben tanulók 9%-a. Ez utóbbinál volt a legsúlyosabb a helyzet: „...komplett iskolatípus (szakképzés) teljes járások, teljes társadalmi rétegek maradnak ki a tankötelezettség online verziójából” (Ugrai, 2020: 122). A szakképző intézményekben és a magas arányban halmozottan hátrányos helyzetűekkel foglalkozó ál-

talános iskolákban a tanulók gyakrabban hiányoztak vagy nem készítették el a házi feladatukat, mint a többi intézményben (Holb és mtsai, 2022), míg a magasabb státuszú, iskolázott szülők gyermekei eredményesebben küzdöttek meg a távoktatás nehézségeivel (Keller és mtsai, 2020; Andrew és mtsai, 2020). 2020 végére a 18–24 éves fiatalok 16%-a tartozott a sem nem dolgozó, sem nem tanuló fiatalok (NEET) kategóriájába, amely az EU-s átlag (14%) felett van (Adamecz–Völgyi, 2022).

Ezzel szemben Engler és társai (2021) a digitális oktatás következményeit vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a szülők iskolázottsága kevésbé befolyásolta a szülők és gyermekeik közös tanulási gyakoriságát. E vizsgálatban további társadalmi csoportjellemzők (település típusa, anyagi helyzet) sem mutattak szignifikáns összefüggést a közös tanulással, és mindebből azt a következtetést vonják le, hogy a rendkívüli helyzetben minden szülő társadalmi hovatartozástól függetlenül maximálisan próbálta támogatni gyermekét. Ahol találtak statisztikai értelemben vett eltérést, azt a szülő munkavégzése és a gyermekek száma befolyásolja érdemben. Amennyiben a szülő otthonról dolgozott a pandémia idején, kevesebb ideje jutott gyermeke iskolai feladatának ellenőrzésére, segítésére. A gyermekszám növekedése viszont ösztönözte a szülőt a közös tanulásra.

Szilveszter és munkatársai (2021) szintén arra a megállapításra jutottak, hogy kevésbé a szülő társadalmi státusa vagy kulturális tőkéje határozta meg a pandémia időszakában az otthoni tanulás sikereit, mint inkább ezen tényezők közvetett hatásai. Ilyenek a család alkalmazkodóképessége, a nyugodt, rendezett fizikai környezet kialakításának lehetősége, valamint a kiszámítható rendszeres napirend. Fontos megállapításuk, hogy a társadalmi státusz hatásait szélesebben érdemes értelmezni, s szükséges a családi légkört is vizsgálni a gyermek iskolai teljesítményének vizsgálatakor.

Az online iskola megtapasztalt hiányosságai (a jó gyakorlatok, a felkészültség és a digitális oktatási anyagok hiánya, az oktatásszervezési és koordinációs problémák, a távoktatás alacsony hatékonysága) kedvezőtlen hatást gyakoroltak az érintett fiatalok tanulmányi teljesítményére, maga a távolléti oktatás erodálta a tanulók szociális készségeit, leépítette az osztály- és csoportközösségeket (Nagy–Fekete, 2020). A nemzetközi kutatási jelentések hasonló eredményekről számoltak be. A Luzerni Egyetemen végzett kutatás során az egyetemi hallgatók jelentős hányada a digitális oktatás ideje alatt koncentrációs problémákról számolt be (Schwegler, 2021). Az online oktatás értelemszerűen kidomborította az infrastruktúra jelentőségét, a különböző IKT-eszközök és egyéb feltételek meglétét, mint például megfelelően működő laptop, stabil internetkapcsolat, erős sáv szélesség. Hasonló következtetéseket vontak le jordán kutatók is az egyetemi vizsgálatuk során (Almahasees és mtsai, 2021). A hallgatók jelentős hányada nyilatkozott úgy, hogy kihívást jelentett számára az online tanuláshoz való alkalmazkodás (technikai hiányosságok, informatikai kompetenciák és a gyors internetelés hiánya). A gyökeresen megváltozott életkörülmények között sokak számára jelentett próbatételt a megnövekedett szabadidő beosztása és a kortárs társas interakció hiánya. Az online oktatás pozitív következményeként említették a felmérésben résztvevők az új készségek elsajátítását és a tapasztalatszerzést, kiemelten a tanulás szabadságát, emellett a lecsökkent költségeket és kiadásokat (az egyetemi étellel kapcsolatos költségek nullára redukálódtak).

A felsőoktatásba való átmenet nehéz időszak az oda bekerülő fiatalok számára, mivel nincsenek hozzászokva a tipikus felsőoktatási környezethez, amelyet a kevésbé strukturált heti tanórák, a kevesebb közvetlen kapcsolat a tanárokkal és tanulótársakkal, a megnövekedett szabadidő és az önálló tanulással szembeni elvárás jelent.

Az online oktatásra való gyors váltás Új-Zélandon is váratlanul érte az intézményeket és a hallgatókat egyaránt, kiemelten az elsőéveseket, akik még nem tudtak adaptálódni tökéletesen az egyetemi környezethez, így a digitális átállás még inkább megnehezítette a dolgukat (Millare és mtsai, 2021). A kutatók megvizsgálták az elsőéves hallgatók által alkalmazott online tanulási stratégiáikat, eredményeik pedig azt mutatták, hogy a felmérésben részt vevő hallgatók egyharmada (34%) választotta azt a stratégiát, hogy ritkán kapcsolódott be az online órákba, és interakcióba sem lépett tanulótársakkal, oktatókkal. Ez a stratégia szignifikánsan növelte a sikertelen vizsga esélyét: minden passzív hét 1.67 eséllyel.

A legfrissebb kutatások a globális és nemzeti oktatási rendszerek működési zavarait vizsgálják. Monroy-Gómez-Franco és munkatársai (2022) a mexikói eredményeket vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a digitális oktatás statisztikailag szignifikánsan hatott a tanulók teljesítményére. Eredményeik azt mutatják, hogy a digitális tanulási veszteség rövid távon egy egész tanévnyi tanulási veszteséget jelent a tanulók oktatási pályafutása során.

A 2023-ban megjelent, 2022-ben elvégzett országos kompetenciamérés eredményei a nemzetközi trendekkel megegyező irányt mutatnak Magyarországon is. Ahogy erre az Oktatási Hivatal jelentése külön is felhívja a figyelmet: „Az eredmények változásainak vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni a COVID-járvány hatásait sem, ugyanis a 2020-ban kitört járvány miatt kétszer is hónapokra online történt az oktatás. Más nemzetek tapasztalatai és a hazai mérési eredmények is a tanulók teljesítményének romlását mutatták, melyek hosszú távon is befolyásolják az eredményeket. Bizonyára joggal feltételezzük, és a 2021-es OKM eredmények is azt mutatták, hogy „rövid távon a legkiseb-beket érthette leginkább tanulási veszteség a járvány miatt, amit a személyes találkozást nélkülöző, tantermen kívüli digitális munkarend már nem tudott teljes mértékben kompenzálni.” (Országos jelentés, 2022: 9.) A mérés alapján a szövegértés átlageredményei is csökkentek a 6., 8. és 10. évfolyamon a 2021. évi eredményekhez képest. Míg a 6. évfolyamon minimális, hárompontos a csökkenés, addig a 8. évfolyamon 54 ponttal, a 10. évfolyamon pedig 51 ponttal alacsonyabbak az átlageredmények, mint 2021-ben. Ahogy a jelentés megemlíti: „Nem megállapítható, hogy az eredmények csökkenésében mekkora szerepet játszott a digitális mérőeszköz és mekkora lehet a tanulói teljesítmények tényleges romlása. A 8. és 10. évfolyamon 2018 és 2019 évben kifejezett javulás látszott, ez a pozitív változás olvadt most el, amiben szerepet játszhat a mérőeszköz váltás mellett a COVID-járvány miatt bevezetett távoktatás hatása is.” (Országos jelentés, 2022: 10.)

COVID és munka

A fiatalok életének másik fontos dimenziójában, a munka területén is megsokszorozta a sérülékenységet a globális egészségügyi vészhelyzet. Ez a korosztály különösen kitett a hirtelen és nagy erejű változásoknak, a globális kockázatokkal szemben gyakorlatilag esz-köztelen (Fekete, 2023). 2020 tavaszán a drámai gyorsasággal leálló ágazatokban (kulturális, turisztikai, szolgáltató- és vendéglátóipari stb.) foglalkoztatott fiatalok egyik napról a másikra veszítették el munkájukat, újfajta kiszolgáltatottságok és kockázatok jelentek meg (Fekete–Nagy, 2020a). A témában végzett nemzetközi kutatások megállapították, hogy a fiatalok különösen kiszolgáltatottak voltak a világjárvány gazdasági hatásaival szem-

ben, mivel eleve magasabb a körükben a munkanélküliségi kockázat és a munkanélküliek aránya, mint az idősebb korosztályok körében (Cook és mtsai, 2021).

A fiatalok számára az elérhető családi transzferek mértéke központi szerepet játszott abban, hogy hogyan élték meg a pandémiát. A viszonylag stabil anyagi körülmények között élők számára inkább kapcsolati, mintsem anyagi kihívást jelentett a pandémia (Cook és mtsai, 2021).

A home office-ra történő átállás a fiatalok munkaerőpiaci esélyeire szintén negatív hatást gyakorolt, kiemelten a pályakezdők perspektíváit szűkítve. A nemzetközi adatokkal összhangban a KSH Munkaerő-felmérés statisztikáit felhasználva Köllő (2022) arra a megállapításra jutott, hogy a koronavírus-járvány viszonylag rövid ideig, fél-egy éven keresztül érintette a munkaerőpiacot, de ekkor a hatása még a 2009–2010-es válságénál is erősebb volt. A pályakezdő fiatalokat, a külföldön foglalkoztatottakat, a kisvállalkozókat, a szolgáltatásban és vendéglátásban dolgozókat (ezekben a kategóriákban magas a fiatalok aránya) az átlagosnál erősebben és hosszabban érintette a krízis, a pályakezdő fiatalok foglalkoztatási hátránya a duplájára nőtt 2020-ban, és csak 2021-ben közelítette meg ismét a 2019. első félévi szintet. A „home office” lehetőségével az általános iskolát vagy szakiskolát végzettek egyáltalán nem, és az érettségizettek is csak kivételesen tudtak élni: tíz érintettből egy dolgozott távmunkában a járvány első hulláma idején. A Zoom-meeting és Teams-értekezlet csak a főiskolát végzettek egyharmada és az egyetemi diplomások fele számára vált – sok esetben csupán átmenetileg – az élet részévé.

A koronavírusnak áldozatul eső egyes iparágak feleslegessé tettek¹³ – többnyire ideiglenesen – számtalan munkahelyet is, továbbá a munkaadók éltek olyan eszközökkel is, mint a munkaidő csökkentése, az állásidő bevezetése vagy a fizetés nélküli szabadságolás. 2020. március–április között, az első hullám alatt azoknak a teljes száma, akiknek megszűnt a munkahelyük, a 2019-es körülbelüli 200 ezerről nagyjából 320 ezerre emelkedett (Boza–Krekó, 2022). A munka nélkül maradtak különösen nagy hányada dolgozott korábban egyszerűsített munkaszerződéssel, továbbá megbízási szerződéses munkaviszonnyal. Az ő jövedelmi hátterüket tekintve megállapítható, hogy az első hullám nagyobb arányban érintette a legalacsonyabb jövedelműekhez képest jobb helyzetben lévőket, mint a „szokványos” időszakban (2019-ben). Az addigi viszonylag stabil trendhez képest a korábban kevésbé érintett csoportok – kiemelten a középfokú végzettségűek – is megjelentek a munkaügyi hivataloknál a járvány első hulláma alatt.

A járványhelyzet sajátos szerkezeti hatása tükröződik a munkanélküliek szokásostól eltérő területi és foglalkozási megoszlásában is. A kereskedelmi, vendéglátóipari, ügyfélkapcsolati és személyi szolgáltatási szektorban érdekelt álláskeresők aránya nőtt meg a legnagyobb mértékben. A munkanélküliek számának emelkedése nem volt jelentős azokban a járásokban, ahol korábban is magasabb volt a munkanélküliség, viszont a fővárosban, valamint az osztrák határhoz közel élőket erősen érintette. Az utóbbiak esetében a közúti, a főváros esetében a légi határok lezárása sújtotta különösen erősen a turizmushoz köthető ágazatokban dolgozókat. További kedvezőtlen tendenciát jelent, hogy a második és a harmadik járványhullám alatt folyamatosan emelkedett a tartósan munkanélküliek aránya (Boza–Krekó, 2022).

¹³ Egy nem vagy alig használt irodaházban az ügyfélszolgálati pultosok, a biztonsági őrök, a portások, a büfések alkalmazása indokolatlan.

A járvány negatív hatásai erősebben érintették a fiatal nőket, mint a fiatal férfiakat, különösen a járvány második hullámától kezdve. Az első hullám alatt, 2020 második negyedében a 18–24 éves férfiak és nők körében egyaránt hozzávetőlegesen 10%-kal csökkent a dolgozók aránya. A második hullám idején a nők körében háromszor akkora volt a visszaesés mértéke (15%), mint a férfiaknál (5%). Hasonlóképpen az álláskeresők aránya a nőknél több mint kétszeresére emelkedett, míg a férfiaknál nagyjából azonos szinten maradt a teljes időszak alatt (Adamecz–Völgyi, 2022). A nemek közötti különbségek kialakulásában véleményünk szerint komoly szerepet játszhatott az, hogy a fiatal férfiak sikeresebben tudtak a járvány kitörése után felfutó állásokban elhelyezkedni (ételfutár, csomagszállító stb.), továbbá valószínűsíthető, hogy az intézménybezárások következtében megnövekvő családi terhek (gyermekkel tanulás, szülőkről, nagyszülőkről való gondoskodás) elsősorban a nőkre hárultak.

A fiatal nők kockázatosabb munkaerőpiaci helyzete nem magyar specifikum, egy katalán kutatás szintén kimutatta, hogy őket hamarabb bocsátották el munkahelyükről, mint az idősebbeket (Padrosa–Bolíbar, 2021). Ausztrál kutatási eredmények (Bengtsson és mtsai, 2021) szintén arról számoltak be, hogy a pandémia különösen súlyosan érintette azokat a fiatalokat, akik már eleve kedvezőtlen pozíciót foglaltak el a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében. Az említett fiatalok közül a vendéglátóiparban dolgozók voltak a leginkább veszélyeztetettek. Az eredményeik alapján a szerzők azt állítják, hogy a COVID-pandémia nem pusztán egy egészségügyi világjárvány, amely kihat a bizonytalan, sérülékeny munkakörökben foglalkoztatottakra, hanem ez magának a bizonytalan munkakörnek a válsága, melyben a fiatalok felülreprezentáltak. A stabilabb anyagi helyzetű fiatalok a segítő családi transzferek révén inkább kapcsolati kihívásként élték meg a járványhelyzetet, míg az anyagi támogatás nélkül élőknek az állandó egzisztenciális fenyegetettség érzésével kellett megküzdeniük.

Finn kutatók (Vehkalahti–Armila–Sivenius, 2021) vidéken élő pályakezdő fiatalok helyzetét vizsgálva az Ulrich Beck által kidolgozott kockázattársadalom elméletére támaszkodva azt a megállapítást tették, hogy a fiatalok reflexív életmódja gyengült meg, amikor a globális válság behatolt a mentális, anyagi és mindennapi életükbe, és számos fontos társadalmi struktúra is veszített erejéből. Annak ellenére, hogy ezek a fiatalok vidéken, a COVID-gócponctól távol éltek, nem kerülhették el a kockázattársadalom következményeit. A pandémia következtében a fiatal felnőttek egyéni cselekvőképességének tere is meggyengült, mivel arra kényszerültek, hogy megváltoztassák vagy elhalasszák jövőre vonatkozó terveiket.

Mind Magyarországon, mind Európában a fiatalok foglalkoztatottságát érintette a leghátrányosabban a koronavírus-járvány következtében kialakult munkapiaci válság. A HÉTFA Kutatóintézet gyorslemezése rámutatott, hogy az Európai Unió országaiban a 25 év alatti fiatalok körében regisztrálták a legnagyobb arányú növekedést az álláskeresők között 2020 tavaszán, az ILO (International Labour Organization) globális felmérése szerint pedig azon fiatalok körében is drasztikusan csökkent a fizetett munkaórák száma a pandémia alatt, akik meg tudták őrizni a munkahelyüket (globális átlagban 23%). Magyarországon a válság kezdetét követő negyedévben a 16–29 éves foglalkoztatottak száma 83 ezer fővel (12%) csökkent az egy évvel korábbihoz képest (ILO, 2020; Hétfa, 2020). A 16–24 évesek körében közel 20 százalékponttal esett az állásukban dolgozók aránya (azaz mintegy 40 ezer embert érintett); a második hullám során is nagyarányú volt a „nem

dolgozás”, de ez a hatás 2021 második negyedévére gyakorlatilag eltűnt. A koronavírus-járvány első hullámát tekintve az álláskeresővé vált fiatalok jellemzően nem „ragadtak benn” tartósan a munkanélküli regiszterben.

Fontos megjegyezni, és a fenti képet árnyalja, hogy Magyarországon 2023 tavaszára, nyarára a munkaerőpiacon erős visszarendeződés érzékelhető. A KSH 2023. I. negyedévre vonatkozó Munkaerőpiaci jelentése szerint 2020. II. negyedévében – azaz a koronavírus-járvány első, sokkos időszakában – a 15–24 évesek foglalkoztatási rátája jelentősen, több mint két százalékponttal csökkent (28,8%-ról 26,4%-ra) 2020 I. negyedévéhez képest. A többi életkori csoportban egyébként nem történt érdemi változás a foglalkoztatási rátában. Az utolsó mérés során, 2023 I. negyedévében azonban a fiatalok foglalkoztatási rátája 28% körül stagnált, azaz egy lassú visszaemelkedés történt (KSH, 2023).

COVID és szabadidő

Ahogy azt a bevezetőben részletesen vizsgáltuk, a fiatalok életének rendkívül fontos – ha nem a legfontosabb – dimenziója a kultúra, ezen belül is a kulturális fogyasztás. Álláspontunk szerint a szabadidő szférájában is új sérülékenységet, kockázatokat hozott a globális járvány: nemcsak a teljes oktatási és tanulási folyamat, valamint a munkatevékenységek egy része került át az online térbe, de a társas érintkezés, a hír-, média- és kultúrafogyasztás, a szabadidős tevékenységek jelentős része is. A járvánnyal kapcsolatos félelmek, a bizonytalanság és kiszámíthatatlanság, a személyes kapcsolatok beszűkülése, a szociális terek záródása a mentális sérülékenységet erősítette; az unalom fokozódása a képernyőidő szélsőséges mértékű emelkedését, a képernyő előtti magány és szorongás elhatalmasodását eredményezte a fiatalok körében (Lee–Cadigan–Rhew, 2020).

A COVID kapcsán bevezetett korlátozó intézkedések a fiatalok körében népszerű szabadidő-eltöltési, szórakozási alternatívákat bizonytalan időre elérhetetlenné tették – beleértve a fesztiválszezont is –, ennek okán ismét előkerültek olyan szabadidős tevékenységek is, amelyek a digitális-mediális kultúraváltás, az életmód és életstílus változása miatt eltűntek/háttérbe szorultak az ezredforduló óta. Az Instagram-bejegyzések a rajzolás, festés, kézimunkázás, barkácsolás, sütés-főzés, kertészkedés újbóli felfutását mutatják, amely tevékenységformák a rendszerváltás előtt voltak igazán népszerűek (Nagy–Fekete, 2020).

2020 tavaszán az Antwerpeni Egyetem által kezdeményezett és vezetett, 26 ország 110 egyetemének közreműködésével végzett nemzetközi felméréshez (*University of Antwerp, n.a*) Magyarországról a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem, a Miskolci Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem csatlakozott.¹⁴ A társas élet szigorú korlátozása, az egyetemisták által látogatott szórakoztató és szabadidős létesítmények bezárása a képernyős tevékenységekkel töltött idő mennyiségének számottevő növekedését vonta maga után. A lekérdezés előtti héten a válaszadó egyetemisták naponta átlagosan hat órát töltöttek képernyő előtt szabadidős tevékenységként (közösségi média, internetezés, online játék, chatelés stb.) (Fekete, 2021).

¹⁴Összesen 3331 hallgató töltötte ki az online kérdőívet, mely 2020. május 15 és június 5. között volt elérhető. A felmérés nem reprezentatív, a kitöltésben részt vevő hallgatók nem tükrözik a kutatásban részt vevő egyetemek hallgatóinak alapsokaságát.

2020 második felétől nemzetközi kutatások mutatták be, hogyan forgatta fel a bevett gyakorlatokat a pandémia világszerte. Korábban Németországban a fiatalok olyan helyeken szocializálódtak, amelyeket kifejezetten erre a célra terveztek és optimalizáltak a tanulási siker érdekében (Million–Heinrich–Coelen, 2017). Az iskolai éveiket védett, ellenőrzött és pedagógiailag megszervezett beltéri terekben, iskolákban, ifjúsági központokban, sportlétesítményekben vagy játszótéren töltik. Ezt a bevett gyakorlatot ásta alá a COVID-világjárvány. 2020 márciusától a fiatalok tanulási és szabadidős tevékenysége a saját háztartásuk belső szférájára koncentrálódott. A szülők és gyermekeik napi rutinja összerosódott, a munkanapok és a hétvégék már nem különültek el élesen egymástól. A lezárások kezdetén sokan ünnepelték az otthoni munkavégzés nyújtotta új lehetőséget, azonban az otthon végzett munka, a tanítás és a házimunka nagymértékű stresszt, kimerültséget okozott az érintettek számára (Andresen és mtsai, 2020). A lezárások alatt a serdülők a korábbinál több időt töltöttek a hagyományos médiumok használatával, rádiót vagy hangoskönyvet csaknem kétharmaduk (61%) hallgatott. Az „idősebb” korcsoportba tartozó fiatalok körében a digitális média dominált, továbbá több időt fordítottak videójátéokra és internetezésre (Langmeyer és mtsai, 2020).

Branquinho és szerzőtársai (2020) véleménye szerint a fiatalok túlzott mértékű közösségimédia-használata összefüggésben lehet az úgynevezett „világjárvány-fáradtsággal”, vagyis amikor egy fiatal úgy érzi, hogy a világjárvány túllépi az eredetileg várt mértékét, a megfélemezésre tett intézkedések pedig csak tovább fokozzák a reménytelenséget és a szorongásos tüneteket, amelyeket a közösségi médiában megjelenő rengeteg új információ is kiválthat (például az új megbetegedések száma, halálesetek és a gazdasági válságról szóló hírek). Lee-ék szerint a megnövekedett, képernyő előtt töltött idő, a kevesebb testmozgás és a kortásaktól való elszigetelődés érese növeli a szorongásos és depressziós tüneteket, ugyanis a fiatalok arról számoltak be, hogy több lett a családon belüli konfliktus, megnövekedett a viták száma (Lee–Cadigan–Rhew, 2020).

Paola Panarese és Vittoria Azzarita (2021) azt vizsgálta, hogyan alakították az olasz fiatalok életmódjukat és szabadidős tevékenységeiket a lezárások alatt. A kutatás ugyancsak azt mutatta, hogy a fiatalok sok szempontból kényszerültek újjászervezni életüket. A megnövekedett szabadidejüket javarészt a közösségi médián töltötték, azonban a digitális technológiák használata csak részben enyhítette a szociális távolságtartás okozta magányérzetet, a társas kapcsolatok hiányát. Frusztráltnak érezték magukat a fizikai aktivitás hiánya miatt is, a lustálkodásra és alvásra szánt idejük megnövekedett. A felmérés során a kutatók azt tapasztalták, hogy a fiatal válaszadók a felnőtteknél nagyobb valószínűséggel mondták azt, hogy magányosak, unatkozhatnak, türelmetlenek, idegesek vagy stresszesek. A 25 év alatti nők körében magasabb volt a karantén okozta stressz, ingerlékenység és magányosság érzése. Kiemelten a háztartás tagjainak száma és a háztartás anyagi helyzete befolyásolta a fiatalok helyzetértékelését.

A kulturális fogyasztás terén azonban 2023-ra néhány olyan új jelenség is megfigyelhetővé vált, amelynek közvetlen kapcsolata a COVID-pandémiával nem bizonyítható, azonban szólnak érvek amellett, hogy az újdonságok – a bevezetőben jelzett töredezettségen és TikTok-jelenségen túl – akár a járvány másodlagos hatásai is lehetnek. Ilyen jelenség a korábban kevésbé ismert, huszonéves előadók teltházas koncertjei nagy vagy éppen óriási koncerthelyszíneken. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a COVID-ot követően új szereplők töltik meg a kulturális tereket, de képesek olyan helyszíneket is betöl-

teni, amelyeket korábbi előadók 15–20 éves pályafutással a hátuk mögött is csak igen nehezen tudtak. Könnyen elképzelhető, hogy a COVID-bezártág következtében a fiatalokban felfokozott vágy alakult ki, hogy a kényszerű bezártság után megéljenek valós közösségi élményeket.

A pandémia hatása a fiatalok mentális egészségére és szociális kapcsolataira

A 2020 tavaszán számos országban bevezetett „lockdown” és a szigorú fizikai távolságtartás aránytalanul nagy hatást gyakorolt arra a korosztályra, amely számára a kortársak közötti interakció létfontosságú. A fiatalok traumatikus eseményekkel (például természeti katasztrófákkal) kapcsolatos tapasztalataira vonatkozó kutatások kimutatták a pszichológiai jóllétre gyakorolt hosszú távú hatásait (Orben–Tomova–Blakemore, 2020). Samji (2022) és kutatótársai a 2020. január és 2021. február között megjelent, a COVID fiatalokra gyakorolt mentális hatásával kapcsolatos tudományos cikkek¹⁵ tanulmányozását követően arra a megállapításra jutottak, hogy a vizsgált időszak alatt a serdülőkorú lányok nagyobb valószínűséggel küzdöttek mentális egészségügyi problémákkal, mint a fiúk. Hasonlóképpen Dal Santo (2022) és munkatársai elemzésük során feltárták, hogy a nőket sokkal jobban megviselték a COVID mentális hatásai, mint a férfiakat. A kutatók szerint ennek oka a nők kedvezőtlenebb gazdasági helyzete: kevesebbet keresnek, mint a férfiak, nagyobb valószínűséggel élnek szegénységben, és kevésbé biztos a munkahelyük, mindez pedig erősíti a kiszolgáltatottságot. Fontos megállapításuk, hogy a nőknek már a COVID előtt is rosszabb volt a mentális egészségük, mint a férfiaknak.

Kínai kutatók (Ye és mtsai, 2020) a COVID által kiváltott stresszre adott negatív válaszmintákkal (rumináció) és a pszichológiai támogatással való kapcsolatot vizsgálta egyetemista hallgatók körében. A kutatók azt a következtetést vonták le, hogy a COVID-járvány okozta bizonytalanság és rumináció nagy hatást gyakorol a fiatalok mentális egészségére, és a pszichológiai támogatás fontos puffermechanizmus a stresszel való megküzdésben. Jiang (2020) kutatása szintén kimutatta a pandémia okozta stressz és az egészségromlás közötti kapcsolatot, valamint az egyetemi hallgatók szomatizációjának növekedését. A hallgatókra jellemző volt az első karantén alatt a szorongás, depresszió és az érzelmi ingadozás.

Indiai kutatók (Chaturvedi–Vishwakarma–Singh, 2020) a COVID indiai diákokra gyakorolt hatását úgy vizsgálták, hogy felmérték az online órákon töltött időt és az önképzésre, tanulásra, közösségi médiára fordított időmennyiséget, továbbá tanulmányozták a fiatalok alvási szokásait, mentális egészségét, napi fitneszrutinjukat és a testsúlyuk esetleges változását. Adataik alapján megállapították, hogy a diákok a stresszel és a mentális nehézségekkel szemben különböző megküzdési mechanizmusokat fejlesztettek ki, segítséget a közeli hozzátartozóiktól kértek. Többségük számára a közösségi média stresszoldóként funkcionált. A felmérésben részt vevő fiatalok közel negyztizede (37%) számolt be testsúlygyarapodásról a vizsgált időszakban.

A fiatalok számára az online térben való aktív jelenlét egyfajta megküzdési stratégia-ként is funkcionált. A magányt meg tapasztalók hajlamosabbak voltak több időt fordítani a közösségi médiahasználatra, hogy megbirkózzanak a társas kapcsolataik hiányával és az ebből fakadó szorongással (Cauberghe és mtsai, 2021). A kutatók kifejezték aggodalmukat azzal kapcsolatban, hogy a koronavírus-járvány *magányjárványt* vált ki a fiatalok körében

¹⁵ 116 tanulmány kutatási eredményeit összegezték, melyekben 127 923 gyermek és serdülő vett részt összesen.

(Weissbourd és mtsai, 2021). Az idősebb tinédzserek és a fiatal felnőttek különösen érzékenyek lehetnek az úgynevezett tranzíció szakaszában (iskolátípus- és háztartásváltás), ez pedig azt is jelenti, hogy hiányoznak a fontos kapcsolataik azokkal, akik védőhálót jelenthetnének a magány ellen. A fiatal életszakasz jellemzője, hogy gyakran kell kritikus szakmai, magánéleti döntéseket hozni, és ez fokozhatja a stresszt, az elszigeteltség érzését. A magány stigma és választás is egyben a jelen „hiperindividualista” társadalmában, ahol sokan gyakran úgy döntenek, hogy kizárólag a szűk családi körük jólétére összpontosítanak.

A társas kapcsolatok hiánya, az elmagányosodás a COVID megjelenését követően került a kutatói érdeklődés fókuszába. Elsősorban az idős korosztályokat vélték veszélyeztetettnek az egészségügyi kockázatok szem előtt tartása, a karantén következtében, noha kutatók már korábban is figyelmeztettek a fiatalok elmagányosodásának jelenségére (Bonnetti és mtsai, 2010; Turkle, 2012; Shell és mtsai, 2014). Turkle *Alone Together* című könyvében bemutatja, hogyan változott meg az infokommunikációs technológiát használó egyén azáltal, hogy a technológia helyettesíti a személyes kommunikációt és a kapcsolatokat, újrarajzolva az intimitás és a magány közötti határokat. Az online élet átformálja a személyiséget, minél inkább kapcsolódnak a felhasználók egymáshoz, furcsa módon egyre inkább egyedül maradnak ebben az új típusú magányban. Az internethasználók közötti kapcsolattartást látszólag megkönnyítő technológiai újítások, a világháló, a közösségi média felületei valójában aláássák az emberi kapcsolatok elmélyülését, leginkább veszélyeztetettek pedig a fiatalok, akik a legtöbb időt töltik behálózva. A témában végzett nemzetközi kutatások rendre arról számolnak be, hogy a fiatalok egyedül érzik magukat, gyakran magányosak, emiatt szoronganak, egyre magasabb a körükben a pszichoszociális kockázati tényezők aránya, például depressziós tünetek, öngyilkossági gondolatok, szociális szorongás, alkoholfüggőség, agresszív viselkedés és impulzivitás (Achterbergh és mtsai, 2020; Marchini és mtsai, 2020), továbbá szenvednek a társas élet fontos pillanatainak kimaradása és az interperszonális készségek csökkenése miatt (Branquinho és mtsai, 2020).

A járvány elleni védekezésént meghozott intézkedések bevezetése után a brit 16–25 éves fiatalok harmada nem tudta, hogyan szerezzen új barátokat, és soha nem érezte magát még ennyire egyedül. A fiatalok körében gyakoribb a magányosság előfordulása, mint a többi korcsoportban, továbbá a depresszió és más mentális problémák kialakulásának aránya a fiatal felnőttek körében sokkal magasabb volt a koronavírus-pandémia idején, mint más korcsoportoknál (Achterbergh és mtsai, 2020, Groarke és mtsai, 2020). Mindez hozzájárult az étellel való elégedettség csökkenéséhez, és negatívan befolyásolja a mentális jóllétet (Parola és mtsai, 2020). Egy országos felmérés adatai szerint az Amerikai Egyesült Államokban a diákok 80%-ának rosszabb lett a mentális egészsége a világjárvány alatt, ötödüknél jelentősen megnövekedett a stressz szintje, a szorongás, szomorúság, magányosság és elszigeteltség érzése fokozódott (Horn, 2021).

A magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális jóllétének felmérése 2021 novemberében készült a Felsőoktatási Tanácsadó Egyesület közreműködésével, Krámer Orsoly irányítása mellett (Krámer, 2021). A kutatók tapasztalatai egészen drámaiak voltak. Az egyetemisták jelentős része ugyanis klinikai súlyosságú pszichés tünetekkel küzdött a felmérés időszakában, és az interperszonális kapcsolatait, valamint a társas szerepeinek betöltése terén is súlyos nehézségekkel nézett szembe (különösen figyelemreméltó az öngyilkossági gondolatokkal küzdők relatíve magas aránya). A kutatók mérése alapján a járvány negatívan, illetve erősen negatívan hatott a hallgatók mentális állapotára: a -5 és

+5 között terjedő skálán a legtöbb válasz a mínusz 2 (23%), mínusz 3 (19%) és mínusz 1 (14%) volt, tehát inkább negatívan és enyhén negatívan hatott legtöbbszörre a pandémia és annak következményei. Az összes hallgató mintegy héttizedére összességében pszichésen negatív hatást gyakorolt a járvány és az annak kapcsán hozott intézkedések, változások (Krámer, 2021: 12).

Fontos megállapításuk, hogy a „*lassan két éve tartó járványhelyzet is egyértelműen hozzájárulhatott ezekhez az aggasztó eredményekhez. Mindemellett pedig az erőforrásaik korlátozottak a problémákkal és kihívásokkal való megküzdés terén, sok esetben akár önkárosító, hosszú távon kontraproduktív módon kezelik nehézségeiket. Leginkább a társas támogatás jelent számukra erőforrást.*” (Krámer, 2021: 32.)

Összességében a fenti elemzések arra utalnak, hogy tudományos konszenzus övezi a COVID fiatalok életére gyakorolt, erősen negatív hatását. Árnyalja azonban a képet, hogy a pillanatnyi hatások 2022 második felétől csökkenni látszanak, de még inkább differenciálódhatnak. Úgy tűnik, hogy két területen hosszú távú hatások rögzíthetők: az egyik az oktatási rendszer zavaraiából eredő következmények, a másik a mentális egészség súlyos sérülése. Az élet más területein azonban – különös tekintettel a kulturális fogyasztás, de akár a munkaerőpiac visszarendeződésére – a COVID hosszú távú negatív hatásai nem bizonyíthatók.

Az alábbi táblázatban foglaljuk össze az ifjúság életének főbb dimenzióira gyakorolt hatásokat, következményeket.

Következmények, hatások	
Oktatás	digitális depriváció mint súlyos kockázati tényező; osztály- és csoportközösségek leépülése; szociális készségek gyengülése; online tanulási stratégiák gyengeségei; tanulói teljesítmény romlása; oktatásszervezési problémák; új tanulássegítő eszközök, applikációk használatának elsajátítása; önképzés
Munka	állásvesztés; foglalkoztatottság csökkenése; pályakezdő fiatalok nehézségei; egzisztenciális fenyegettség; home office kihívásai; nők kockázatosabb munkaerőpiaci helyzete; egyéni cselekvőképesség gyengülése
Szabadidő	szociális terek záródása; unalom fokozódása; időallokációs nehézségek; túlzott közösségimédia-használat; hírfüggőség; binge watching; képernyőidő drasztikus növekedése
Mentális egészség	magány, szorongás, elszigeteltség, stressz, depresszió, félelem és bizonytalanság fokozódása
Fizikai egészség	fizikai aktivitás csökkenése; testsúlygyarapodás; új sportolási formák kipróbálása; online edzés; szabad levegős tevékenységek népszerűsége

A következő fejezettől kezdődően komplex kutatásunk legfontosabb eredményeit mutatjuk be. Kutatói megfontolások alapján az eredmények elemzése az egyes módszertanok mentén történik, ezzel is jelezve, hogy az időben előrehaladva milyen dinamikája mutatható ki a fiatalok COVID-érzékelésének. Ahogy arra többször is utaltunk, projektünk azt vizsgálja, hogy a járvány eredményeként létrejöhetett-e olyan társadalmi szituáció, amely egy későbbi új, COVID-generáció kialakulásához járulhat hozzá.

Minden Egész eltörött (majd összeállt) – a fókuszcsoporthoz kutatás tanulságai a pandémia megéléséről

Az alábbi fejezetben a NET-fókuszok legfontosabb eredményeit mutatjuk be. A social listening elvégzése előtt az adatok összegyűjtéséhez előzetesen is a fiatalok véleményét térképeztük fel online fókuszcsoporthoz interjúk (NET-fókusz) révén, amelyek segítségével megismerhetővé válnak a koronavírus-járvány által okozott egyéni szintű változások, élmények, kihívások és kockázatok.

Az online videós interjú módszere a személyes interjúk keretein alapul, azonban a résztvevők online platformon keresztül csatlakoznak be a beszélgetésbe. A videós megoldással létrejövő csoportos interjúk általában szinkron fókuszcsoporthoz, ahol a résztvevők egyszerre vannak jelen (Vicsek, 2017). A módszer előnye, hogy nem szükséges a fizikai térben is egyazon helyszínen lenniük. A kamera használatának köszönhetően azonnal tudnak reagálni a moderátor kérdéseire vagy a többi interjúalany felvetéseire, látják egymás metakommunikációját, arckifejezéseit is. Mindez mélyebb és információgazdagabb elemzést tesz lehetővé. A módszer gyengesége, hogy a részvételhez az interjúalanyoknak rendelkezniük kell a szükséges technikai eszközökkel és internet-hozzáféréssel, azonban az internetpenetráció jelenlegi szintjén ez egyre kevésbé jelent nehézséget, különösen a fiatal generációkba tartozó interjúalanyok esetében. Az eNet adatai szerint a 30 év alatti fiatalok és a tanulók körében ma már csaknem eléri a 100%-ot az internet- és az okostelefon-használók aránya (eNet, 2022). A módszer kiemelten releváns a fiatalok körében végzett kutatásokban, hiszen a korcsoport tagjai jelentős időt töltöttek már a COVID-kényszer időszakában is online kommunikációval, a társas érintkezés során számukra ez a preferált módszer, legyen szó oktatásról, munkáról vagy magánéletről (vö. Nagy-Fazekas, 2016; Fekete-Tibori, 2018; Székely-Aczél, 2018).

Ahogy arra a módszertani fejezetben utaltunk, a fókuszcsoporthoz interjúkban 15 és 30 év közötti fiatalok vettek részt, életkor és iskolázottság alapján összesen három, 6–8 fős csoportban. Az interjúk 2022. április hónapban zajlottak. Az első csoportba 15–17 év közötti fiatalok tartoztak, a második csoportba pedig 18–30 év közötti középfokú iskolai végzettséget szerzett fiatalok. A harmadik csoportot magas iskolai végzettségű vagy jelenleg a felsőoktatásban tanuló 18–30 év közötti fiatalok alkották. Településtípus szerint vegyesen kerültek be a csoportokba a résztvevők, a második csoportban a nagyvárosokban és azok környékén élők, a harmadik csoportban pedig a kisebb városokban élők voltak felülreprezentáltak.¹⁶ A csoportos beszélgetések másfél órát vettek igénybe, a szabad asszociációs feladatokhoz a Miro¹⁷ alkalmazást használták az interjúalanyok.

¹⁶ A résztvevők rekrutálását professzionális szervező cég bonyolította. Az interjúk elkészítését a Datalyze végezte. A kutatási projekt vezetői megfigyelőként vettek részt a fókuszcsoporthoz.

¹⁷ Egy online csoportmunkához, együttműködéshez használható tábla platform, ahol a résztvevők színes post-it cédulákra írhatják fel gondolataikat, javaslataikat: <https://miro.com/>. A fókuszcsoporthoz interjú során minden

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú korlátját jelentette, hogy a legalacsonyabb társadalmi rétegeket nem tudtuk bevonni, részvételi hajlandóság egyáltalán nem mutatkozott részükről. Ugyanez igaz volt a legkisebb településeken, falvakban élőkre is. A 18 év alatti résztvevők kizárólag szülői engedéllyel vehettek részt a kutatásban.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú mint módszer lehetővé teszi a mikroszinten bekövetkező változások detektálását (Örkény, 2020), vagyis betekintést nyerhetünk abba, hogy a COVID hogyan hatott a fiatalok személyes élethelyzetére, gondolkodásmódjára, kulturális fogyasztási formáira. Ezen tényezőknek a poszt-COVID időszakban is jelentőségük lehet. Ennek megfelelően az ifjúsági sebezhetőség hagyományos dimenzióit jelentő oktatás, munka és szabadidő vizsgálatán túl figyelmet szenteltünk a következő témáknak is: a fiatalok mentális egészsége (szorongás, félelmek, magány), vírushelyzet és a karantén viselkedéskövetkezményei (a mindennapi rutin átalakulása), az időpercepció, az időgazdálkodás megváltozása, a személyközi kapcsolatok átrendeződése.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során elhangzott vélemények, hangulatok letapogatásához, a vélemények elemzéséhez a *Zurvery.io* intelligens tartalomelemző szoftvert alkalmaztuk. A főként médiaelemzések végzésére specializált program rövidebb szövegtörzsek vizsgálatát teszi lehetővé azáltal, hogy analizálja a szövegben szereplő szavakat, és kategorizálja azokat megadott paraméterek alapján. A szentiment/hangulatelemző funkció révén a szoftver felismeri és kiemeli a negatív és a pozitív kifejezéseket, valamint egy hétfokú skálán értékeli a vélemények minőségét. A szoftver a szövegekben szereplő kifejezéseket érzelmi töltetük szerint három – pozitív, negatív és semleges – csoportba rendezi.¹⁸ E három fő szentiment kategória tovább bontható alkategóriákra (nagyon negatív, negatív, semleges, pozitív, nagyon pozitív), amelyek segíthetik az árnyaltabb értelmezést. A szoftver a beazonosított érzelmek, a hozzájuk kapcsolódó kifejezések, jellemző szavak alapján kategóriákat, úgynevezett címkéket hoz létre, melyeket hierarchikus sorrendbe rendez a gyakoriságuk alapján, vagyis hogy mennyire jellemző az adott kategória a hozzászólásokban. A szoftver szintén felállít egy véleményindexet, egy univerzális mutatót, amely számszerűsíti az adott kategória szentimentértékét. A mérőszám a pozitív és a negatív kifejezések alapján számítható, méri a szöveg érzelmi és tartalmi intenzitását. Az index értékét és irányát befolyásolja a szöveg tartalma, hossza és besorolása. Ha a szöveg negatívként értékelt kifejezéseket tartalmaz, elutasító, pesszimista vagy dühöt fejez ki, akkor az index is negatív értékű lesz, és fordítva.

Az alábbiakban részletesen elemezzük a beszélgetéseken elhangzottakat.

Az online oktatással kapcsolatos tapasztalatok és attitűdök

A közép- és felsőoktatásban tanulók életébe a koronavírus-járvány megjelenése Magyarországon 2020 tavaszán az intézmények bezárásával, az online oktatással a legdrasztikusabb változásokat eredményezte, ez megmutatkozik a témafelhő kifejezéseiben (4. ábra) is.

témakör megbeszélése előtt az interjúalanyok a Miro-cetlikre jegyezhetők fel – név nélkül – a témához kapcsolódó tapasztalataikat, legfontosabb gondolataikat, a megbeszélésre javasolt topikokat.

¹⁸ A három érzelmi töltet ábrázolására használt színek: zöld-pozitív, piros-negatív, szürke-semleges érzelmek kifejezése. A képi megjelenítés során a betűméret nagysága jelzi az érzelmek erősségét, valamint az előfordulás gyakoriságát.

4. ábra. Témafelhő az 1. és a 3. csoport interjúi alapján¹⁹

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az online oktatás egyéni hasznai és az árnyoldalai, nehézségei is megmutatkoznak a fiatalok elbeszéléseiben. A pozitívumként megélt tapasztalatok jellemzően a számonkéréshez, a tanulói teljesítmény méréséhez kapcsolódnak. A legerősebb – mind a negatív, mind a pozitív – érzelmek elsősorban a tanulási folyamathoz kötődnek a fiatalok elbeszéléseiben. A véleményindex azt mutatja, hogy a legerősebb pozitív érzelem a „jegy” kifejezéshez kapcsolódik (4 az értéke), melyet a „személyesség” kifejezés (2,5 érték) és a „tanár” (0,3) követ. A „jegy” legmagasabb pozitív indexértéke a tesztek, dolgozatok sikeres teljesíthetőségének könnyebbségét tükrözi a jelenléti számonkérési formákhoz viszonyítva (5. ábra).

„Az iskolában ennél jobb átlagom még soha nem volt és hogy egyfolytában ötöst kaptam.”

(Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Tanulni nehéz volt, jó jegyeket szerezni könnyű.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

1. táblázat. Pozitív címkék az oktatás dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Összesen százalék	Véleményindex (AVG)
1	Személyesség	2	40	22	2,5
2	Jegy	1	20	11	4
3	Tanár	3	60	33	0,3

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A távolléti oktatás minden korábbi példa nélküli tapasztalatai felértékeltek a tanuló státuszú fiatalok szemében a tantermi, a személyességet képviselő oktatási formát. A „személyesség” a jelenléti oktatásra jellemző szorosabb, a digitális iskola féllevei alatt kifejezetten hiányolt perszonális tanár-diák kapcsolatok elmaradására reflektál, de egyben jelenti a tananyag átadásának, az órai munka végzésének hagyományos preferenciáját is.

¹⁹ Közép- és felsőfokú oktatási intézményekben tanulók körében mért adatok.

„Tanulásban sokkal kevesebbet kaptuk, mint a suliba kaptunk volna, bár én szerettem az online-t.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

Szintén pozitívumként éltek meg a fiatalok a társadalmilag kötött tevékenységekkel töltött idő mennyiségének csökkenését. Ide azon tevékenységek tartoznak, amelyek végzése vagy nem végzése között nincs igazán szabad választása az egyénnek: munkavégzés, tanulás, közlekedés – melyek jelentősen átalakultak a COVID megjelenése és a korlátozások bevezetése következtében.

„Elég volt a 7:30-kor elkezdődő történelemórára 7:29-kor felkelnem, bejelentkezni az ágyamról és utána vissza, aludni.” (1 csoport, Z. nő, 16 éves)

A „tanár” pozitív érzelmi töltete a tanulók elismerését tükrözi a pedagógusok iránt, akik igyekeztek minden tőlük telhetőt megtenni a gyökeresen megváltozott körülmények között, de ugyanakkor megmutatkozik benne a diáksíny önfeledtsége is, a tanári kontroll kijátszása miatti elégedettség.

„Szerintem az nem igaz, hogy nehezebb volt tanulni, az oké, hogy ugyan úgy próbálták a tanárok nyomni, de ez nem úgy sikerült, mint az online oktatás alatt, mert azért itt jobban lehetett cselezni mondjuk a dolgozatok alatt, akár, hogy ha összecsatlakoztunk, hogy együtt megcsináljuk, akár, ha a feleléseknél, mondhatjuk, hogy könnyebb volt, mint személyesen. Meg ugye itt nem érezzük át, hogy ember valóban ott ül. Ha jól beosztotta az ember az idejét, akkor jó volt. Én legalábbis szerettem.” (1. csoport, K. nő, 15 éves)

Pozitívumként éltek meg a fiatalok az oktatással kapcsolatban az idő feletti kontroll, az időmenedzselés terén adódó lehetőségeket is, és az online oktatás alatt megismert új, tanulást segítő eszközöket, amelyeket személyes céljaik eléréséhez tudtak hasznosítani.

„Nekem leginkább az sikerült, ugye én akkor voltam nyolcadikos, és a felvételikre készülni. És sokan mondták, hogy nekik sokkal rosszabb lett, mintha a suliban tudtak volna készülni. Nekem pedig pont fordítva, ugye sokkal több szabadidőm volt, sokkal több felvételit tudtam csinálni, és így sokkal jobban sikerült. És így bejutottam oda, ahova szerettem volna.” (1. csoport, K. nő, 15 éves)

Főként a középiskolában tanulók a következő a negatív tapasztalatokról számoltak be:

1. az online oktatás alacsony hatékonysága („tanulás” kifejezés véleményindexe -1,5, az „oktatás” kifejezése -1,5) (2. táblázat)
2. a digitális iskola időszaka alatt felhalmozott tananyagbéli hiányosságok, lemaradás („hiányosság” véleményindexe -1)
3. a személyes kapcsolatok leépülése
4. a képernyőidő jelentős megnövekedése és az ezzel járó egészségügyi kockázatok.

A szoftver az egészségügyi kockázathoz, a „fejfájás” kifejezéshez kapcsolta a legerősebb negatív indexet, -4 értékkel).

2. táblázat. Negatív címkék az oktatás dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Összesen százalék	Véleményindex (AVG)
1	Tanulás	2	40	22	-1,5
2	Oltás	1	20	22	-1
3	Fejfájás	1	20	11	-4
4	Oktatás	1	20	11	-1
5	Iskola	1	20	11	-1
6	Hiányosság	1	20	11	-1

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A szoftver semleges érzelmeket kapcsolt a digitális osztálytermekbe belépés módjához („bejelentkezés”) és tárgyi környezetéhez („ágy”).

„Borzasztó fejfájós Zoom órák, amik után sokkal jobb az igazi személyes oktatás; nehezebb volt tanulni online oktatás alatt.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Hogyha az ember figyelni is akart, szerintem egyszerűen nem bírja a feje az embernek, hogy a harmadik másfél órás órát hallgatja végig, és fáj a feje, és nem bír koncentrálni arra, amit mondanak. Személyesen sokkal könnyebb.” (1. csoport, M. férfi, 17 éves)

„Nekem abból a korszakból a mai napig vannak hiányosságaim, mert nekem is le volt némitva... Tanulni tényleg nagyon nem tanultunk rá, mert nagyon könnyű volt kicselezni mindenféle rendszert, amit a tanárok próbáltak ellehetetleníteni, de nem ment nekik. Én egyáltalán nem tanultam ebben az időszakban.” (1. csoport, L. nő, 15 éves)

„Ami nekem így jó volt az az, hogy a jegyeim jobbak lettek, mert nagyon könnyű volt dolgozatot írni. Ami rossz volt, hogy ugye én akkor voltam kilencedikes és nem nagyon ismertük egymást az osztálytársaimmal, nem nagyon beszélgettünk.” (1. csoport, B. nő, 15 éves)

Az „oltás” negatív érzelmű kifejezésként való megjelenését az oktatási folyamatban való részvételt negatívan befolyásoló hatása eredményezte.

„Nem iratkozhattam be a harmadik oltás nélkül az egyetemre.” (Miro-bejegyzés, 3. csoport)

A felsőoktatásban tanuló interjúalanyok az egyetemi vizsgákkal kapcsolatos nehézségeket, a gyakorlati oktatás lehetetlenségét, valamint a szociális kapcsolatok kiépítésének elmaradását emelték ki.

„Nekem az online oktatásnak volt jó oldala is meg rossz is, jó oldala, hogy nyilván a vizsgák könnyebbek voltak, nem kellett albérletet fizetni, a rossz oldala viszont az volt, hogy így a szakmában annyira nem jöttek át, amiket oktattak, ugye én gyógytornásznak tanulok, azt nem lehet online, hogy most mit, hogyan csinálunk egy beteggel, az rossz volt.” (3. csoport, F. nő, 22 éves)

„Nem annyira jól életem meg, mert nem tudtam találkozni az elején az új szaktársaimmal és emiatt nem alakult ki teljesen a közösség, ami szerintem nagyon fontos az egyetemnél, a szaktársak megismerése, új kapcsolatok építése, és ezek elég nehezen alakultak ki emiatt.” (3. csoport, P. férfi, 21 éves)

„Nekünk a vizsgaidőpontot tologatták (záróvizsga), emiatt nem tudtam, hogy mikor fogok vizsgázni, de tanulás szempontjából nem befolyásolta, a munka pedig ugyanúgy ment, mint máskor.” (3. csoport, Sz. férfi, 27 éves)

A megváltozott oktatási forma magával hozta a hagyományos oktatási keretek (előadás, szeminárium, gyakorlat rögzült formái, módszerei) átalakulását, és ez a hallgatói rutinok változási kényszerét is jelentette (jegyzetelés és koncentráció nehézségei az otthoni környezetben).

Munkavégzés COVID idején

A fókuszcsoporthoz interjúkban részt vevő fiatal munkavállalók számára a járványveszély mérséklése érdekében hozott korlátozó intézkedések (távolságtartás, maszk, oltással kapcsolatos határozatok), a munkahelyvesztés, a vállalkozások működtetésével kapcsolatos nehézségek, valamint a home office-ra való átállás jelent meg elsősorban az új helyzet által generált nehézségként (5. ábra).

5. ábra. Témafelhő, 18–30 év közötti középfokú végzettségű fiatalok elbeszélései alapján

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A munkavállaló fiatal felnőttek körében a negatív érzelmi töltetű kifejezések voltak döntő többségben a beszámolók során („munkahely”, „kiesés”, „jutalék”). Ezek jellemzően veszteségekhez kapcsolódtak, anyagi és emocionális deficitek keletkeztek az interjúalanyok életében a koronavírus megjelenését követően: állásvesztés, kényszerű leállás, jutalékok elvesztése.

„Én edzőként dolgozom, ugye a munkám része, hogy külföldre utazzak, szóval nekem mindig határt kellett lépnem és volt több hónap is, amikor nem mehettünk ki. És a sportolók részéről is ez egy hatalmas nagy kiesés. Viszont egy idő után már csak az mozgatható, akinek volt oltása, ráadásul nem is mindegy, hogy melyik, mert nem minden ország fogadta el mindegyiket.” (2. csoport, B. férfi, 29 éves)

A járvány elleni védekezés intézkedései miatti veszteségek és a kiszámíthatatlanság megtapasztalása miatt jelentkező szorongás, depresszió is megjelent a fiatalok elbeszélé-

seiben, így a témafelhőben is („szomorúság”, „depresszió”). Ehhez a két kifejezéshez kapcsolódik a legmagasabb értékű negatív véleményindex (-4) (3. táblázat).

3. táblázat. Negatív címkék a munka dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Véleményindex (AVG)
1	Utazás	1	25	-1
2	Szomorúság	1	25	-4
3	Recepció	1	25	-2
4	Munkahely	1	25	-2
5	Sport	1	25	-2,3
6	Depresszió	1	25	-4
7	Kiesés	1	25	-2,3
8	Vírus	1	25	-3
9	Kesztyű	1	25	-1
10	Oltás	1	25	-2

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az aktív, dolgozó fiatalok közül nem mindenki számára jelentett opciót az otthoni munkavégzés; több fiatal elvesztette a munkáját, és az új állás keresését a megváltozott szabályozási környezetben kifejezetten nehezen élt meg.

„Csak időközben megszűnt a munkahelyem, végleg bezárt és utána jött az a hideg víz, hogy hogy keresek munkát, ha nem vagyok beoltva, és azt nagyon nehezen viseltem.” (3. csoport, Sz., nő, 29 éves)

„Úgy tapasztaltam, hogy nehezebb volt munkát találni, ezáltal elég nehéz elérni a célokat.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

Akik számára a végzett munka jellege miatt nem volt lehetséges a home office-ra váltás, a különböző járványintézkedéseket súlyos nehézségként, a hatékony munkavégzést kizáró tényezőkként élték meg.

„Amikor bejött a vírus, akkor én recepciósként dolgoztam egy állatkórházban, és akkor jött be ugye ez a plexifal, maszk, kesztyű, nem engedünk be kettő embernél többet. Borzasztóan ellehetetlenítette a munkát. Én csak a rossz oldalát láttam az egésznek. Kint álltak az esőben, a fagyban a kutyák, macskák, a beteg állatok. Hihetetlen volt, amit leműveltünk.” (2. csoport, A. nő, 25 éves)

„Nekem például nem home office volt, hanem korlátozások voltak a munkában²⁰ olyan szempontból, hogy a szülők nem jöhettek be. Ugye én tavaly pályakezdőként egy nagy csoportban kezdtem és egyébként sem ismertek a szülők, nem ismertük meg egymást rendesen, programokból maradtunk ki, a szokásokból, hogy milyen egy családnak, milyen egy ballagás, ebből mind kimaradtam. Az anyák-napi műsor is online volt, fekvettük telefonra és elküldtük a Viber csoportba a szülőknek.” (2. csoport, D. nő, 25 éves)

A home office-ra való átállás megítélése – hasonlóan az online oktatáséhoz – ellentmondásos az érintettek körében. Ide kapcsolódó pozitív érzelmi töltetű kifejezés az „egyszerűség” (+2 az értéke), amely a megfelelő szintű digitális íráskészséggel, informatikai tudással és háttérrel rendelkező fiatal munkavállalók attitűdjét jeleníti meg a home office kapcsán (4. táblázat).

4. táblázat. Pozitív címkék a munka dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Véleményindex (AVG)
1	Egyszerűség	1	25	2
2	Váltás	1	25	1

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az IKT-technológiát gyakorlattan használó, a különböző platformok kezelésével jól boldoguló munkavállalók számára könnyebbé tett az otthoni számítógépes környezetben történő munkavégzés, míg az információs rendszereket kevésbé magabiztosan használók nehézségekről számoltak be, kiemelten a kezdeti időszakban. A semleges kifejezések többsége is ehhez a technológiai váltáshoz kapcsolódik („platform”, „laptop”, „kamera”, „felület”).

„Nálunk nem volt egyáltalán korábban home office. Úgy volt nehézség, hogy mindenkinek egyik napról a másikra kellett átállnia. Mindenki laptopról dolgozott, ilyen téren egyszerű volt, de ezeken a platformokon való mozgás, mint pl a Teams, mert azt használtuk, meg néha a Zoomot, sokan nem tudták, hogy hogyan is működik, mert Messengeren és Facebookon eddig elég volt.” (2. csoport, D. férfi, 29 éves)

„És a koronavírus talán arra mutatott rá a legjobban, hogy a munkavégzés helye sok pozíciónál a home office-t, meg a hibrid munkavégzést lehetővé tette, és utána a cégek is belátták, hogy az emberek tudnak megbízhatóan otthon is dolgozni.” (2. csoport, D. férfi, 29 éves)

Az otthoni munkavégzéssel kapcsolatban pozitívként értékelték a dolgozó fiatalok, hogy több idő maradt a szakmai fejlődésre és a szabadidős tevékenységekre, azonban többen nem érezték magukat hatékonnak a home office-ban, emiatt lehetőség szerint hamar vissza is tértek az irodai munkavégzéshez.

„Nekünk csak ezért tartott pár hétig, mert ezt az otthonlétet – kis lakásban lakom – nem igazán tudtam megmaradni, úgyhogy kértem a főnököt, hogy hadd menjek be. Igaz, hogy be kell járni, ami

²⁰ Az interjúalany óvodapedagógusként dolgozik.

költség, de egyrészt nem tudtam olyan hatékonyan dolgozni, mert minden mást csináltam, csak a munkámmal nem igazán foglalkoztam. Nekem kell az, hogy mégiscsak egy közösségbe menjek úgy-mond.” (3. csoport, D. férfi, 29 éves)

Mind az oktatási intézményekben tanulók, mind a munkaerőpiacon érdekelt fiatalok nagy hangsúlyt fektettek a koronavírus elleni oltás problematikájára. Többen feszültségforrásként, negatív korlátozó tényezőként értékelték a kötelező oltásokat. Az elutasító érzelmi viszonyulás alapja elsősorban az oltásokkal kapcsolatos kényszer, a munkáltató által elrendelhető oltás elutasítása miatti elbocsátások, az esetleges egészségügyi kockázatok, valamint az önrendelkezés elvesztésének megélése voltak.

„Oltásokat szinte kötelezővé tették a munkához.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Sajnos a munkahelyem megtartásának a feltétele az oltás beadása volt.” (Miro-bejegyzés, 3. csoport)

„Én bölcsiben dolgoztam előtte, magánban, és ott egyáltalán nem voltak olyan szigorú szabályok, mint az államiban. Nálunk ugyanúgy bejöhettek a szülők, mi ebből semmit nem vettünk észre, csak annyit, hogy a maszkot fel kellett tenni. Ugye nem köteleztek minket oltásra sem, szabadon dönthettünk róla. Csak időközben megszűnt a munkahelyem, végleg bezárt és utána jött az a hideg víz, hogy hogy keresek munkát, ha nem vagyok beoltva, és azt nagyon nehezen viseltem, hogy úgy lekorlátoznak, hogy nem választhatok szabadon, ettől függ a megélhetésem. Aztán ott mérlegelni kellett, hogy mi fontosabb a megélhetésem, vagy akár az egészségem, mert nálunk nem egy ismerősnek volt az oltás után elég komoly baja és hát teljes mértékben ez a kényszerítés, és én személy szerint szörnyen éreztem magam emiatt, mert nem dönthettem a saját életemről és a megélhetesemről.” (3. csoport, Sz. nő, 29 éves)

Szabadidő – neten mindent?

A karantén, a korlátozó intézkedések és intézménybezárások miatt a fiatalok időháztartása átalakult, a vonzó, élményközpontú és fogyasztáshangsúlyos szabadidős tevékenységek (például a szórakoztatóipar által kínált események, fesztiválok stb.) időlegesen elérhetetlenné váltak, és ez új szabadidős elfoglaltságok választási kényszerét hozta magával.

„Sorozatfüggő lettem egy időszakban.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Sokszor unatkoztam otthon, mert a kedvenc beülős helyeim zárva voltak.” (Miro-bejegyzés, 3. csoport)

A diszkrecionális idő mennyiségének számottevő növekedését a fókuszcsoporthoz tartozókban részt vevő fiatalok jellemzően két területen hasznosították: a képernyők előtt és különböző, szabadban végzett tevékenységeknél (6. ábra).

6. ábra. Témafelhő (összesítve a három fókuszcsoportos interjú alapján)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A szabadidő területéhez kapcsolódó legerősebb intenzitású negatív kifejezés az „utazás”, a „munkaidő” és a „home office” (5. táblázat); ez rámutat az otthoni munkavégzés, a munkaidő és a szabadidő negatív kapcsolatára.

5. táblázat. Negatív címkék a szabadidő dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Összesen százalék	Véleményindex (AVG)
1	Utazás	2	8	18	-2
2	Program	3	12	27	-0,7
3	Munkaidő	1	4	9	-2
4	Színház	1	4	9	-1
5	Fűrdő	1	4	9	-1
6	Home office	1	4	9	-2
7	Szoba	1	4	9	-1
8	Erő	1	4	9	-2

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A karanténmegélés fontos tapasztalata a munkavállaló fiatalok számára az otthon végzett munka tipikus vonása: a munkahely és az otthon kényszerű szétválaszthatatlansága, amely fellazította, összemosta a munkaidő és a társadalmi kötöttségeken, a munkán kívüli idő határait.

„... a home office-ban sokszor a 8 órás munkaidőt nem tartottam, hanem akár 10 órát is dolgoztam.” (2. csoport, D., 29 éves)

Az utazások, valamint a különböző szabadidős és kulturális programok elmaradása miatti frusztráció mutatkozik meg a negatív érzelmi töltetű kifejezések használatában a beszámolók során („színház”, „fűrdő”, „program”, helyettük a szabadidő fő színtere a „szoba”).

„Az utazás külföldre nagyon nehézkes a mai napig is, ami számomra egy élető erő.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A leginkább pozitív érzelmi töltetű kifejezések (6. táblázat) a „séta”, a „film”, a „sorozat”, a „kirándulás” és a „sport”, amelyek egyértelműen megrajzolják az interjúalanyok szabadidős tevékenységszerkezetét a karantén, valamint az egymást követő járványhullámok, lezárások, szigorítások során.

6. táblázat: Pozitív címkék a szabadidő dimenziójában

#	Címke	Előfordulás	Százalék	Osszesen százalék	Véleményindex (AVG)
1	Kirándulás	3	12	27	1,3
2	Sorozat	4	15	36	1,3
3	Sport	4	15	36	1,3
4	Túra	2	8	18	1
5	Film	3	12	27	1,7
6	Vágyakozás	1	4	9	1
7	Túrázás	1	4	9	1
8	Hobbi	1	4	9	1
9	Séta	1	4	9	2
10	Kertészkedés	1	4	9	1

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatás, TK PTI, 2023.

„Sokkal többet néztem tv-t, sorozatokat, több szabadidőm lett, így megtanultam a hajamat befesteni, a körmömet megcsinálni.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Rengeteg idő jutott filmezésre, sorozatokra.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Többet jártam a természetbe, kirándulni, ez megmaradt a mai napig. Sok programlehetőség nem volt, úgyhogy elkezdtem túrázni a Budapesthez közelebb lévő túra útvonalakon a barátaimmal.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

Az interjúalanyok beszámolója a képernyőidő, a passzív tartalomfogyasztás jelentős növekedését jelzik, amelyet azonban nem negatívumként éltek meg, inkább annak hiánypótlás jellege dominált. Emellett hangsúlyossá vált a szabadidő aktív eltöltése is, a különböző sporttevékenységek felfedezése, a kertészkedés, a séta, amelyek a COVID előtti időszakban nem voltak jellemzők.

„Szerintem annyira nem tudtunk magunkkal mit kezdeni, hogy muszáj volt valamit elkezdni. Ami teremben volt, előjött. Nekem innen jött a média. Ekkor kezdtem el fotózgatni szabadteremben.” (1. csoport, L. nő, 15 éves)

„Nekem ilyenkor volt a sütés-főzés. Meg azt mindenki élvezte. A család is, mert megehetette, én meg mert megcsinálhattam. Szóval többfunkciós volt. Meg a rajzolás is.” (1. csoport, K. nő, 15 éves)

„Nekem a belföldön való ilyen kisebb kirándulások, a kutyával meg a párommal, ez, ami a COVID alatt jobban bejött. Nem is az, hogy heti rendszerességgel, hanem napi rendszerességgel csinálom, minden nap, kitalálunk valami nem túl messzi, 100 km-es körzetben ilyen kis helyet, ahol még nem voltunk és új helyeket fedezünk fel, réteket megnézni, a Duna mentén szottunk sétálgatni, meg erdőket szottunk felfedezni, ahol még nem voltunk.” (3. csoport, L. férfi, 26 éves)

A fiatalok beszámolóí alapján a szabadidő eltöltésében a sport hangsúlyos szerepet játszott. Az egészség szerepe felértékelődött a járvány időszaka alatt, a rendszeres testmozgás révén pedig úgy érezték, hogy aktívan tesznek az egészségükért, fittebbnek érezték magukat, továbbá a sporttevékenység végzése jó hatással volt a mentális egészségükre is – ez szintén egyre kiemeltebb szemponttá vált a pandémia időszaka alatt. Amint a korlátozások lehetővé tették, a legtöbben kimentek a szabadba, és ott végeztek valamilyen testmozgást. Ebben szerepet játszhatott a vágy a karanténból való kitörésre, az otthon négy fala közüli kiszabadulás erős motivációját sejtethetjük a háttérben.

„Jóga, otthoni edzés, több kerékpározás.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Több sportot ki tudtam próbálni, főleg szabadtéri sportot.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A karanténmegélések egyik lényegi eleme volt a szabadban tett séta és túrázás, ahol a korlátozó intézkedésektől kevésbé érintve, akár csoportosan is tölthettek időt baráti, családi körben. Vagyis a karantén időszaka alatt folytatott sporttevékenység nem kizárólag individuális tevékenység volt, hanem a szabályozott és engedélyezett közösségi együttlét kitüntetett formájává vált.

„Nekem a sétálás, igazság szerint azt tudtam csak csinálni sokszor, és nagyon sokat sétáltunk és az megmaradt, hétvégezte vagy munka után elmegyünk sétálni, fagyizni, ez megmaradt.” (3. csoport, P. férfi, 21 éves)

„Többet jártam a természetben, kirándulni, ez megmaradt a mai napig.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Sok programlehetőség nem volt, úgyhogy elkezdtem túrázni a Budapesthez közelebb lévő túraútvonalakon a barátaimmal.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

Megfigyelhető egy érdekes, korcsoporton alapuló ellentmondás a sport-karantén területen. Míg a második és harmadik csoport 18–30 év közötti interjúalanyai a különböző mozgásformák, sporttevékenységek felfedezéséről, a mindennapokba való beépítésükről számoltak be, addig az első csoport középiskolásai, akik jellemzően formális, intézményi és szervezett keretek között sportoltak a COVID megjelenése előtt, az aktívan folytatott sporttevékenység megszakadásáról vagy végleges befejezéséről meséltek az interjú során.

„Én abbahagytam a sportolást, mert a szüleim és az edzőm szerint is sem volt biztonságos a COVID miatt. Nekem ez kimaradt így két évig és a mai napig nem mentem még vissza úgy komolyabban edzeni.” (1. csoport, L. nő, 15 éves)

„Én röplabdáztam 8 évet és ebben a két évben így abba maradt, és azóta kedvem sincs, és nem is mentem vissza. Már annyira megszoktam, hogy nem csinálom, hogy nem hiányzik.” (1. csoport, B. nő, 15 éves)

A megnövekedett mennyiségű szabad felhasználású idő lehetőséget adott többféle új, korábban nem választott mozgásforma kipróbálására, a külső megjelenés alakítására; ez nagy elégedettséggel töltötte el a fiatalokat, továbbá az egészség megőrzése szempontjából is értékes tevékenységnek tartották. Kiemelt jelentősége volt emellett, hogy pozitív érzelmeket is felszabadított ebben az egyébként érzelmileg kimerítő időszakban.

„Én igazából a karantén alatt kezdtem el mozogni. Azelőtt is mozogtam, de nem olyan rendszeresen, akkor éreztem, hogy tök jó, teljesen feltöltődök energiával, és akkor így rájöttem, hogy annyira nem is feltétlenül ettem egészségesen, és ha ebben egy kicsit változtattam, akkor sokkal jobban éreztem magam. Szóval ez a karantén is hozzájárult, hogy magamra tudtam figyelni, nem a rohanó élet.” (3. csoport, F. nő, 22 éves)

„Amikor így be voltunk zárva és tanultunk, akkor mindig óra után elkezdtem, You Tube-on vannak ilyen videók, egy és egy fél órás gyakorlat, és hogy azokkal meg lehet izmosodni és sportosak lehetünk, és nekem a két év alatt sikerült, mert vesztettem 8 kilót és legalább ezért jó volt.” (1. csoport, O. férfi, 17 éves)

„Nekem sokkal több időm jutott mozogni. Mindig is szerettem. Mivel több időm jutott, több dolgot kezddtem el csinálni, ami nagyon jól tett.” (1. csoport, B. férfi, 28 éves)

„...Van egy fegyencedzés nevű sportfélése, ami saját testsúlyos és azt csináltam és észre is vettem magamon, hogy fizikálisan erősebb lettem. Segít, mert jó programlehetőség, meg egészségügyi szempontból is hasznosnak bizonyult.” (1. csoport, B. férfi, 28 éves)

A karantén és a korlátozó intézkedés életmódformáló szerepét támasztja alá az is, hogy az interjúalanyok a bezártság alatt megtalált új, számukra pozitív szabadidős tevékenységeiket meg akarták tartani a lezárások után is, a szabadidő-struktúra fontos elemeként tekintettek rá.

„Én igyekeztem megtartani [sportolást, mozgást]. Ugyanúgy túrázom a barátaimmal, ha tehetem, biciklizem. Fontos lett a számomra.” (2. csoport, B. férfi, 28 éves)

Többnyire ez sikeresnek volt mondható; legtöbbször a sportot, a mozgást emelték ki, melyeket igyekeznek továbbra is megtartani, a mindennapi szabadidős gyakorlatba beépíteni, annak ellenére is, ha kevesebb idő jut rá az élet szokásos, COVID előtti keretei közé visszatérve.

A médiahasználati szokások változása a COVID idején

A nagymintás ifjúságkutatások adatai rámutattak, hogy a szabadidő fő színtere a 15–29 évesek számára 2008 és 2020 között – hétköznapi és hétvégén is – a szórakoztató elektronikai és IKT-eszközökkel felszerelt otthon (Fekete, 2022). Az IKT-eszközök által meghatározott tevékenységstruktúra rávilágít a „szabadidő-szenháromság” jelenségére (Fekete, 2018), az internet, a televízió és a barátokkal töltött idő dominanciájára. Az izolációs kényszer hatására 2020 tavaszától a barátokkal való együttlét visszaszorult, ezzel párhuzamosan a médiahasználat töltött idő mennyisége jelentősen megnövekedett, ezt pedig tovább fokozta az oktatási intézmények bezárása, a távolléti oktatás bevezetése és

a home office is. Az online világ felé fordulás erőteljesebbé válása nemcsak a karantén következtében kialakuló tényleges bezártságból való szimbolikus kiszabadulást jelenti, de a külvilág bizonytalanságával szemben kiszámíthatóbb menedéknek is tűnik a fiatalok számára ez a tér.

A 15–29 éves fiatalok médiateltített környezetbe születtek, amely különleges és kiemelt szocializációs tényezőként veszi őket körül, erőteljes hatást gyakorolva viselkedésükre, normáikra, értékeikre és világlátásukra. A *Magyar Ifjúságkutatás 2020* adatai alapján megállapítható, hogy a társas kapcsolatokon és időtöltésen túl az audiovizuális tartalmak fogyasztása és az IKT-eszközök által biztosított különböző szórakozási formák, a közösségi média, az online játék a legjellemzőbb szabadidős tevékenység a 15–29 évesek számára.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú során a fiatalok arról számoltak be, hogy a COVID megjelenése és a korlátozó intézkedések bevezetése után a telefonos, valamint az online üzenetküldő szolgáltatások váltak a szociális kapcsolatok fenntartásának fő eszközeivé; ezt a megváltozott körülmények között nehézségként értelmezték, nem pedig a megszokott, könnyed kommunikációt biztosító lehetőségként.

„Próbáltunk kapcsolatot tartani telefonon, vagy ugyanígy virtuálisan. ...kijárási tilalom volt, meg be is volt zárva minden. Inkább telefonon, meg Facebook chaten lehetett így tartani a kapcsolatot. De amúgy nehéz volt, mert a személyes kontakt az akkor is fontos.” (2. csoport, D. férfi, 29 éves)

A különböző kommunikációs platformok mellett a tartalomfogyasztás bővülése is hozzájárult a megnövekedett médiahasználatához. Kiemelten a második és a harmadik csoport 18–30 év közötti fiataljai számoltak be arról, hogy a karantén első időszakában jelentősen megnövekedett a passzív tartalomfogyasztásuk: sok olyan filmet és sorozatot kezdtek el nézni ez idő alatt, amelyre korábban nem jutott idejük, legtöbbször a különböző streaming-szolgáltatók kínálatából válogatva.

A médiahasználatra fordított idő növekedésének harmadik forrása a különböző közösségi médiaplatformok folyamatos igénybevétele. Ennek okai között ott találjuk a vírus-helyzettel kapcsolatos informálódási igényt és kényszert, a megnövekedett szabadidőnek és a kitöltésére reális opciót nyújtó helyszínek drasztikus lecsökkenésének kettősét, mely az online felületekre terelte a fiatalokat. A kialakult új helyzet új médiafogyasztási szokásokat is generált, többen influenzaszereket kezdtek el követni (Kajdi Csaba, Bódi Tesók), az általuk gyártott tartalmak segítséget nyújtottak a nehezebb időszakokban. Hasonlóképp a humoros, szórakoztató, ugyanakkor a vírushelyzetről naprakész információkkal szolgáló tartalmak is nagy népszerűségnek örvendtek a fiatalok körében. A humorosak között a mémek voltak a legnépszerűbbek, amelyek szellemes nyelvi és vizuális megoldásokkal reflektáltak a járvánnyal összefüggő jelenségekre (online oktatás, pánikvásárlás, maszkviselés stb.). A szórakoztató és vicces tartalmak, mémek a belső és a társadalmi szintű feszültségek feloldásában játszottak nagy szerepet a járvány idején (vö. Veszelszki, 2020; H. Tomesz, 2021).

„Nagyon sokszor Facebookon tettem ki mémeket, amiken jókat lehetett nevetni, pl az oltásnál amikor már mindenki szétszedett mindenkit, hogy lehet elkerülni az oltást, meg ilyenek.” (3. csoport, Sz. nő, 29 éves)

„Győrfi Palis meg Cecília képeket, azt mondjuk én is, volt egy kettő jópofa.” (3. csoport, D. férfi, 29 éves)

A 2. és 3. csoport résztvevői kiemelték, hogy a korlátozások alatt bizonyos applikációk használata kifejezetten gyakorivá vált számukra. Ezek túlnyomórészt olyan alkalmazások voltak, amelyek ételek vagy árucikkek házhoz rendelésére szolgálnak (kifli.hu, Wolt, Foodpanda). A járványhelyzet enyhülésével az interjúalanyok jórészt a korábbi médiafogyasztási szokásaikhoz tértek vissza. A beszámolók alapján megállapíthatjuk, hogy a mindennapi élet kereteinek drasztikus megváltozása a rögzült médiafogyasztási szokásokat csak időlegesen tudta befolyásolni, egy új, a korábbtól jelentősen különböző mintázatot tartósan nem tudott generálni.

„...sokat voltam én is otthon, meg amikor az előző munkahelyem bezárt egy időre, nem is tudtam sehova menni, folyamatosan a kezemben volt a telefonom, állandóan zene, chatelés, Facebookozás, ott pörgött az internetezés rendesen, és a telefonomat is tölteni kellett folyamatosan.” (3. csoport, Sz. nő, 29 éves)

„Amikor tartott a bezártság, akkor én elég sokat neteztem, sorozatokat néztem, hát elég sokat lógtam az interneten. Mióta úgymond jobb a helyzet, azóta inkább a baráti találkozásokra, meg a személyes kapcsolattartásra több időt meg hangsúlyt fektetek. Illetve a munkámra. Most már lekorlátoztam 2-3 órára a napi netezésemet.” (2. csoport, B. férfi, 28 éves)

„...Instagramon van nagyon sok ilyen lelki egészség, meg pszichológus oldal van és nagyon jó dolgokat töltenek fel, például Fuller Bianka, anya-gyermek kapcsolatokról, pánikrohamokra jó tippet adott, tényleg nagyon praktikusak.” (3. csoport, D. nő, 25 éves)

A beszámolók alapján az online habitust, a tipikus közösségi médiás viselkedési szokásokat szintén nem tudta tartósan módosítani a COVID és a karantén, a társas érintkezések szigorú korlátozása. Akire korábban jellemző volt a rendszeres posztolás, az továbbra is ugyanolyan aktív maradt a közösségi felületeken, aki pedig korábban sem élt az önreprezentáció eme eszközével, az a hétköznapi élet gyökeres megváltozása ellenére sem módosított a gyakorlatán.

„Én személy szerint semmit. Amúgy sem szoktam posztolni.” (2. csoport, B. férfi, 28 éves)

„Én sem nagyon szoktam. Három évente szoktam kb. egyet, mondjuk az utolsó pont COVIDos poszt volt. Azt hiszem az ellentétekről, hogy fodráshoz mehetsz, de fogorvoshoz nem, vicces volt az egész. A sok ellentét miatt raktam ki.” (2. csoport, A. nő, 25 éves)

Az első csoport 15–17 éves fiataljainak beszámolóí cáfolják azt a közkeletű vélekedést, mely szerint a fiatalok telefonnal a kezükben születnek, egész nap „kütyüznek”, nem beszélnek senkivel személyesen, csak üzengetnek, minden IKT-eszközt, programot, applikációt természetüknél fogva azonnal tudnak használni stb.

„Én sokkal jobban értek már a gépekhez azóta, mert nem voltam valami nagy gépguru, de ez nekem pozitív volt.” (1. csoport, L. nő, 15 éves)

„Nekem például sok sértődés volt abból, hogy én például nem tudom használni a Messenger, Viber, meg ilyen online üzengetős oldalakat, mert mindig elfelejték válaszolni, és nekem ebből sok sértődés

volt, mert elfelejtettem válaszolni hetekig, hónapokig, de csak azért, mert így kiment a fejemből és addigra meg már elpörgött. Szóval ez a személyeskedés az interneten nekem így fura.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

A társas kapcsolatok hiánya, elmagányosodás

A fókuszcsoportos interjúk beszélgetések fontos tapasztalata volt, hogy a baráti társaság, a közösségek hiánya miatt kialakuló elmagányosodástól való félelem legerősebben a legfiatalabbakat, a 15–17 éveseket érintette. A személyes kapcsolatok hiánya a fokozott egyedüllét érzetét eredményezte körükben, továbbá megjelent a társas magány érzése is.

„Elszigeteltséget éreztünk.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Idegenség érzése a szeretteim között.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Barátokkal nem tudtunk találkozni, ezért ellidegültünk egymástól.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A beszélgetés során valamennyi csoportban az interjúalanyok többsége beszámolt arról, hogy a COVID megjelenése, a korlátozások bevezetése után meggyengültek a szociális kapcsolatok, a barátok eltávolodtak egymástól, a kapcsolatok nemcsak meglazultak, de sok esetben meg is szűntek. Többen kiemelték, hogy az új életkeretek között szinte kizárólag az „igazi barátságok” maradtak meg, miután a drasztikusan megváltozott körülmények megmutatták, hogy kik azok, akikre számíthatnak, akikkel valóban közel állnak egymáshoz.

„Kevesebb olyan igaz barátom maradt a végére, és kiderült, hogy ki volt, aki csak érdekből volt mellettem.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Ha volt egy barátságunk vagy kapcsolatunk, az valóban kiderült, hogy mennyire valódi vagy igazi az a kapcsolat és mennyire erős. Ha nem, akkor nyikván csődbe ment.” (1. csoport, K. nő, 15 éves)

„Olyan téren pozitív volt, hogy kijött az, hogy ki az, aki jobban barát, meg ki az, aki felületes volt. Valaki így eltűnt, mert nem akart így chaten.” (2. csoport, D. férfi, 29 éves)

A középiskolában tanuló és a felsőoktatásban részt vevő interjúalanyok számára fokozott nehézséget jelentett a közösségi beilleszkedés, a kommunikáció az osztály- és szaktársakkal, valamint hiányzott számukra az iskolai, egyetemi szociális élet. A 15–17 éves interjúalanyok számára külön problémát jelentett a baráti kapcsolatok fenntartása terén, hogy az erőteljesen függött a szülői döntésektől (milyen jellegű és időtartamú találkozásokat engedélyeznek a gyerekeik számára). Vagyis az elmagányosodás mellé belépett még egy fontos tényező: a szociális kapcsolatok feletti erős szülői kontroll. A járványhelyzet felszámolta a családi status quót, átrendezte és felerősítette a családon belüli hatalmi viszonyokat.

„Nekem ez sokkal magányosabb volt... A barátaimnál a szüleiktől függött, hogy ki az, aki átjön barátkozni, vagy szabadban, vagy még ott se. Ez tényleg ilyen személyfüggő volt.” (1. csoport, L. nő, 15 éves)

„Nekem a barátokkal kapcsolatban változott meg, hogy a négyéves egyetemi képzésnek két-három éve ugye érintett volt és bulik se nagyon voltak, meg összejövetelek se, ez kimaradt és azért hiányzott. A nagyon közeli barátokkal tudtunk találkozni, de az egyetemi barátokkal annyira nem, ugye min-

denki online oktatásban volt, nagyon sok vidéki van, ez is befolyásolta a találkozások számát.” (3. csoport, F. nő, 22 éves)

A személyes találkozások elmaradásával párhuzamosan egyre nagyobb teret nyert a telekommunikáció, az online és a telefonos beszélgetések domináltak a kapcsolattartásban, amelyek nem tudták pótolni a perszonális érintkezéseket. A digitális technikák – noha képesek összekötni a felhasználókat térbeli és időbeli korlátok nélkül – egyben izolálják is őket, gyengítik a közösségi kapcsolatokat, leválasztanak a szeretetkapcsolatokról, ebben az értelemben tehát erősítik a kiszolgáltatottságot.

„Online kapcsolattartás, kevés személyes kontakt.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Sokszor online kellett beszélni, videochat-en, ha látni szerettük volna egymást.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Többet beszéltünk egymással telefonon, Lecsökkent a baráti találkozások száma.” (Miro-bejegyzés, 3. csoport)

„Fizikai érintések kerülése, találkozások hiánya.” (Miro-bejegyzés, 3. csoport)

Mikroszintű változások a COVID idején

Ahogy korábban is rámutattunk, a fókuszcsoporthoz tartozó bizonyos keretek között lehetőséget biztosít a mikroszinten bekövetkező változások detektálására, így – ha korlátozottan is, de – megállapításokat tehetünk a fiatalok mentális egészségét, a vírushelyzet és a karantén viselkedésbeli következményeit, az időgazdálkodás megváltozását és a személyközi kapcsolatok átrendeződését illetően.

A járványhelyzet egyértelmű hatása az egészség témakörének fókuszba kerülése, az egészségtudatos magatartás, mely magába foglalja a fizikai aktivitást és a mentális jóllétet is. A fizikai aktivitás erőteljesen kapcsolódott a mentális jóllét megőrzéséhez. Ennek egyik eszköze a már korábban említett mozgás, a sport, valamint az olyan tevékenységek keresése, amely lefoglalta a fiatalokat, gondolataikat el tudta terelni a nyomasztó problémákról (séta, rajzolás, fotózás, kertészkedés, lakásfelújítás), és a flow élmény (Csíkszentmihályi, 1991) megtapasztalását biztosíthatta.

„Mentálisan padlón voltam egy időszakban, a bezártság miatt, aztán elkezdtem edzeni itthon, és fizikailag erősebb lettem.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Jobban odafigyeltem a megelőzésre, több vitamin, zöldség-gyümölcs, elkezdtem itthon edzeni.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Kb 1 éve nagyrészt növényi alapú étkezés segített.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Több enidő, mentális egészségre való figyelés, több vitamint kezdtem el szedni.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

Az új tevékenységek beépítése a mindennapi rutinba főként a 18–30 év közötti fiataloknál figyelhető meg; az erre történő koncentrált odafigyelés jellemzővé vált, ahogyan a „befelé fordulásra”, az egyéni célok átgondolására és azok elérésére való törekvés is. Beszámolóik alapján az interjúalanyok az újonnan kialakult szokásaikat a szigorítások feloldása, a járványhelyzet elmúlása után is igyekeznek megőrizni.

Nemcsak az „idősebb”, de a 15–17 éves fiatalok körében is erőteljes a mentális jólléttel kapcsolatos önreflexió. Többen beszámoltak arról, hogy a kortársaiktól való elzártaság és a kapcsolatok online térben történő szerveződése miatt szorongást éltek meg, emiatt a korábbiaknál jóval többet foglalkoztak a mentális egészségükkel; a problémák tudatosítása, felismerése és a téma nyílt megbeszélése afelé vezet, hogy egyre kevésbé kezelik tabuként a mentális problémákat.

„Mindenkinek inkább ilyen lelki eredetű gondjai voltak, legalábbis a többségnek. Most mindenkinek időt kellett szánnia magára, kicsit magával kellett lennie, és ez nem megy így karikacsapásra.” (1. csoport, M. férfi, 17 éves)

„Szerintem ez főleg akkor vált érezhetővé, amikor szeptemberben visszamentünk a suliba, legalábbis nekem, mivel annyira el voltam szigetelve, emiatt voltak ilyen fizikális rosszulléteim a sok embertől, akik körülöttem voltak, de akár egy tömegközlekedési eszközön is, vagy ilyenek. Nekem meg kellett szoknom.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

A 15–17 éves interjúalanyok körében többször felmerült, hogy fizikai környezetüket hajlamosak voltak elhanyagolni a járvány első időszakában, ez pedig hosszabb távon a mentális jóllétükre is kihatással volt. A probléma forrását az egymástól korábban jól elhatárolható életszínterek összezsúszása és az otthon területére szűkülése okozta.

„Én folyamatosan, folyton az ágyamban fekuđtem, meg ott is ettem, és így gyűltek mindig a tányérok, amit ki kellett vinni. Szóval nekem így csak a szobám volt.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

„De ugye ez a belsőnek a kivételése. És ez így igaz valamennyire... amikor én így itt voltam a szobámban, nem tudom, egy hónapot, akkor én olyan szinten megőrültem, vagyis olyan fura dolgokat csináltam.” (1. csoport, M. férfi, 17 éves)

A 18–30 év közötti fiatalok körében – kiemelten a már önálló háztartást vezető fiatalok esetében – ezzel szemben az otthon és a lakókörnyezet tisztán tartása, csinosítása, felújítása volt a tipikus tevékenység, amely szintén hozzájárult a figyelem eltereléséhez, és egyfajta megküzdési stratégiává vált.

„Ültetgettem a kertben, nagytakarítások, rendszerezések.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„A keretes házban rengeteg mindent be tudunk fejezni, kertrendezés, faültetés stb.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Kifestettem több szobát itthon, felújításokba kezdtem a szabadidőmben, járólapp lerakás, illetve kertészkedés itthon, rengeteg tervemet megvalósítottam, amit húztam-halasztottam egy ideig.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Rendbe raktam a padlást, pincét, kitakarítottam, lomtalanítottam.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A fiatalok egyik legfontosabb célja a kényszerű izolációs periódus alatt a mentális egészség minél hatékonyabb megőrzése volt. Ezzel összefüggésben az életkornak nagy jelentőséget tulajdonítanak az interjúalanyok. Úgy vélik, hogy minél fiatalabb valaki, annál nehezebb megteremtenie a mentális jóllétet és teljes életet élnie a gyorsan változó, erőteljesen digitalizált, információs zajtól terhelt világban, ahol egyre bonyolultabb kiala-

kítani perszonális kapcsolatokat is. Megítélésük szerint az információs zaj és a túlstimuláció mentális problémákat idézhetnek elő.

„Én is észrevettem, hogy nagyon sokan a COVID alatt elkezdtek magukkal többet foglalkozni, megismerni magukat és az online rendszer miatt, hogy nem kellett bejárni szerintem az embereknek több idejük maradt magukkal foglalkozni, napi 2-3 órát, amit ilyen tréningekre, pszichológusra, egyéb ilyen jellegű dolgokra fordítják, ami szerintem egy tök jó dolog.” (3. csoport, L. férfi, 26 éves)

„Dédszüleinknek egész életükben annyi inger érkezett, mint körülbelül nekünk egy nap alatt. És ezekkel nem tudunk mit kezdeni, nem tudjuk elrendezni, nem tudjuk befogadni és ez így ilyen mentális betegségeknek az egyik ilyen melegegya.” (1. csoport, M. férfi, 17 éves)

A kezdeti lezárások, majd az egymást követő járványhullámok során a szűk családi kapcsolatok jelentőségének és sűrűségének növekedése és a kortárs kapcsolatok lazulása, online térbe kerülése figyelhető meg. Válsághelyzetben, krízis idején a családi, rokonsági kapcsolatok felértékelődnek, védőháló funkciójuk lényegi fontosságúvá válik a mindennapi életben. Az interjúk során a fiatalok közül csak kevesen számoltak be arról, hogy a vírus hatására családi életükben semmilyen változás nem következett be. Az elbeszélésekben a családi kapcsolatok felértékelődése figyelhető meg, amely a családtagok közötti viszony minőségének javulását eredményezte.

„Eddig is családcentrikus voltam, de rájöttem, hogy fontosabb az egészségnél és a családnál nincsen. Eddig eléggé az anyagiasság, ami szintén fontos, de ilyen helyzetben a család az, akihez lehet fordulni. Ez megváltoztatta kicsit a hozzáállásomat a rokonokhoz, meg tényleg az egészség, hogyha az nincs, akkor semmi nincs.” (3. csoport, D. férfi, 29 éves)

Az összezártság és az egymásra utaltság a korábbi gyakorlatok megváltozását mutatta be, amely gyakoribb közös időtöltést, programokat jelentett. A tágabb családdal való kötelék viszont fellazult a fiatalok elbeszélései szerint, melyben a különböző járványintézkedések, az idős hozzátartozók esetében a fertőzéstől való félelem, a személyes döntések játszották a fő szerepet.

„Kevesebbet találkoztunk a nagycsaláddal, mert féltek.” (Miro-bejegyzés, 1. csoport)

„Szűk családi körben javult a viszony, több közös beszélgetés, minőségi idő.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Én azt vettem észre, hogy szűk családi körben a viszony az javult, én konkrétan a szüleimre célok. Több volt a közös minőségi idő, amit együtt töltöttünk. Több volt a beszélgetés meg a közös program.” (2. csoport, A. nő, 20 éves)

„Én a kevesebb találkozásnál speciel a nagyszülőkre gondoltam, nálunk egyébként rendszeres volt, majdnem minden hónapban voltak ilyen családi összejövetelek, aztán ez most azóta nem is igazán jött helyre, mert van a családnak egy olyan része. akik annyira ráparáztak erre a dologra, hogy nem igazán akartak találkozni meg érintkezni senkivel, bezárkóztak teljesen.” (3. csoport, D. férfi, 28 éves)

„Családdal többet voltunk együtt, édesapámat többet látogattam hétvégenként.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A szoros családi együttlét, az összezártság negatív következményei is megmutatkoztak néhány fiatal beszámolójában. A kevésbé optimálisan működő családokban a kezeletlen konfliktusokat felszínre hozta az új kényszerűség, a megváltozott körülmények (a lakás a munkahely és az iskola is egyben, továbbá a szabadidő új tere is a család összes tagja számára, ráadásul mindez egyszerre, egy időben) új nézeteltéréseket is generált.

„Mivel szinte mindenki itthon volt, ezért sokszor elmérgesedett a helyzet, több vita volt.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

„Nagyon pici térben voltunk nagyon sokan és valószínűleg ezért is nem tudtunk úgy elszeparálódni és mentek a viták nálunk.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A COVID megjelenése, a „lockdown”, az intézmények, a munkahely időleges bezárása megváltoztatta a fiatalok időkezelési stratégiáit is. Az időallokáció központi elemévé a megnövekedett diszkrecionális idő kitöltése vált, erre alkalmas tevékenységek választása és újak felfedezése, amelyek segítenek a gondolatok elterelésében, a figyelem lekötésében, az izolációhoz, a járványhoz kötődő félelmeket, aggodalmakat száműzve a gondolkodás előteréből.

„Mentálisan nehéz időszak volt, feldolgozni a bezártságot, ám kreatívan álltam a problémához, és sajátos programokkal: rajzolás, tanulás, olvasás, igyekeztem hasznosan tölteni az időt.” (Miro-bejegyzés, 2. csoport)

A koronavírus-járvány az értékrend módosulását is eredményezte a fiatalok körében. Ennek tipikus reprezentációja az emberi élet, az egészség felértékelődése, a szociabilitás és a szolidaritás, az önkéntesség erősödése.

„Szerintem az emberek értékrendje értékelődött át az egészséggel kapcsolatban, mindenki olyan természetesnek vette, hogy nincsen semmi bajom, aztán jön egy ilyen vírus és egy csettintéssel elvágódhat minden.” (3. csoport, F. nő, 22 éves)

„Én a Geronimoba szoktam feljárni, ahol autista kisgyerekek vannak és nekik szoktam segíteni, a játékokban, malmozni szoktunk, illetve ilyen matematikai feladatokat szoktunk csinálni, amiben ők kimagaslóak. Én is koraszülött vagyok és nekem ez fontos azért ott szoktam önkénteskedni. Ez már a vírushelyzet előtt is volt, csak a koronavírus alatt több gyereket írtattak be, a szülők inkább bevitték a gyerekeket az intézetbe, és ezáltal megnőtt az igény az önkéntesekre, és akkor így mentem már többet, heti háromszor segíteni.” (3. csoport, L. férfi, 22 éves)

„Én többet adtam pénzt hajléktalanoknak.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

A második és a harmadik csoport interjúalanyai számára különösen megrendítő volt az a felismerés, hogy az addig felépített életük rajtuk kívül álló okok miatt akár össze is omolhat gyakorlatilag egyik pillanatról a másikra.

„Az értékrendje az embernek teljesen megváltozott, legalábbis nekem, eddig azt hittem mi vagyunk a legjobb korosztály, semmi gondunk nem volt, aki akart tudott boldogulni, aztán rájöttünk, hogy tényleg egy csettintés és ami eddig egyértelmű volt, az abszolút megszűnik, nekem ilyen szempontból az a jövőkép, hogy itt bármikor bármilyen jön és megállítja az életet, rád kényszeríthetnek dolgokat.” (3. csoport, D. férfi, 28 éves)

Mindez a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság érzetet erősíti, a kontrollvesztés megélését általános tapasztalattá teszi, a jövőbe vetett hitet, az eddig stabilnak vélt meggyőződéseket, értékeket erodálhatja. *„Néhány nap leforgása alatt elvesztettük az irányítást az események felett, a sorsunk felett, a mobilitásunk és az integritásunk felett. Elvesztettük a kontrollt a prioritások megválasztása, az időbeosztás, a folyamatok irányítása, a kommunikációs tér felett, de főképp az információk elérhetősége felett. Az emberiség megtapasztalta, mit jelent az igazi illékonyosság, összetettség és kétértelműség, de mindenén túl és mindenén felül: az igazi, radikális bizonytalanság.”* (Mihalik, 2020: 58).

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú legfontosabb eredményei

Röviden összefoglalva a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk eredményeit, megállapítható, hogy az interjúalanyok életében a pandémia a legnagyobb hatást az oktatás és a munka, valamint az emberi kapcsolatok területén eredményezte, emellett erőteljesen növelte a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot. A COVID megjelenése és a bevezetett korlátozó intézkedések a tanulókat, vagyis a középiskolásokat és az egyetemistákat érintette leginkább, amely mindennapi életüket gyökeresen, csak rájuk jellemző módon változtatta meg. Az online oktatásra való példa nélküli gyorsaságú áttérés hatása kettős: egyrészt könnyebben teljesíthető követelményeket eredményezett, másrészt az osztály- és csoportközösségeket fellazította, a fiatalok szociális képességeit gyengítette. Utóbbiak megélése egyöntetűen negatív érzelmeket váltott ki a megkérdezettekben.

A munkavállaló fiatalok életében a *home office* és a hibrid munkavégzés bevezetése, az állásvesztés és -keresés, valamint a vállalkozások fenntartása jelentette a legnagyobb nehézséget. A *home office* megítélése a digitális iskolához hasonlóan kettős: az érintett interjúalanyok többségének a kezdetek, az első lezárások időszakában nehéz volt, de hosszú távon ideálisnak bizonyult ez a munkavégzési forma, és preferáltként tekintenek a hibrid munkafolyamatokra a jövőben, mintegy elvárásaként megfogalmazva ezt a munkaadók felé.

A szabadidő szférájában szintén gyökeres változások következtek be 2020 márciusától. A karantén és a vírushelyzet pozitív következményének bizonyult az egészségtudatosabb életmód, az új hobbitevékenységek választása és aktív gyakorlása, a fizikai aktivitás előtérbe kerülése, tudatos beépítése a szabadidős gyakorlatokba, összefüggésben a mentális jóllét fontosságának felismerésével. Az új élethelyzetben kialakult szokásokat a korlátozó intézkedések feloldása után is igyekeznek megőrizni az interjúalanyok. A járvány- és karanténhelyzet negatív következménye a személyes kapcsolatok leépülése, az erőteljesen beszűkült közösségi élet, a magány megtapasztalása, az online bezárkózás kockázatainak felismerése, valamint a képernyőidő számottevő emelkedése. Említésre érdemes még a változatos impulzusok hiányának fokozott észlelése, melynek következtében az élmények online térbe helyezése és tudatosabb keresése, valamint a korábbinál tervezettebb szabadidőtöltés vált kiemelten értékessé, különösen a huszonéves fiatalok körében.

A következő fejezetben a kutatási programunk bázisát jelentő netnográfia módszertánján belüli specifikus módszer, a social listening legfontosabb eredményeit mutatjuk be.

Félig mély csönd és félig lárma – a magyar fiatalok „beszélgetései” a pandémiától, a social listening legfontosabb eredményei

Munkánk gerincét a koronavírus-járvány és a lefutásával kapcsolatos tartomelemzés adja. A kutatási projekt nemcsak a kutatás tárgyában foglalkozott fiatalokkal, de egyedülálló módon junior kutatókat – a Szegedi Tudományegyetem és az ELTE hallgatóit – is tevőlegesen bevont az elemző szakaszba. Ahogy arra a bevezetőben utaltunk, a social listening alkalmazásának az volt a motivációja kutatásunk kezdetén, hogy a fiatalok tényleges, valóságos, leírt, beavatkozásmentes narratíváit tárjuk fel, ne a kutatói logikát, gondolkodási sémát „kényszerítsük” rá a vizsgált populációra. E szándék mentén a kinyert hatalmas mennyiségű információ értelmezésében is kértük egyetemisták²¹ segítségét – tehát hogy ők maguk, a vizsgált populációba tartozó, a pandémiát megélt fiatalok hogyan értelmezik a kortársaik által írt szöveges tartalmakat.²² A releváns tartalom kigyűjtéséhez, a tartomelemzés előkészítéséhez az adattisztítás kulcsszavak mentén történt.²³

A tartalom- és a kutatói elemzés a 2020. január 1. és a 2022. március 31. közötti két évet három szakaszra bontja. Az első szakasz a 2020 elejétől a 2020. őszi visszazárkózásig terjedő periódus, a második 2020 őszén kezdődik és 2021. nyár végéig tart, végül a harmadik korszak 2021. ősztől 2022. első negyedévig, a kutatás adatgyűjtő szakaszának lezárásáig tart.

²¹ A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar másodéves szociológus hallgatói: Barna Jázmin, Faggyas Dávid, Gál Zsófia, Galsi Petra, Junger Tibor, Kiricsi Andrea, Kobl Adrienn, Krizsa Alexandra, Kunstár Zita, Németh Petra, Palotás Bálint, Pálvolgyi Dóra, Pasza Alen, Sutyor Viven, Szabó Péter, Tamasi Teofil, Tombácz Fanni, Tóth Bence, valamint az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet politológus hallgatói. Az ELTE ÁJK részéről a projektekben részt vett politológus hallgatók: Kövesdi Norbert, Kubovics Attila, Antal Hanna, Németh Csenge Emese, Vincze Henriett és Hubai Gabriella. Köszönjük a hallgatók kiváló munkáját!

²² A hallgatói projekt adatgyűjtése során több százezer social listening tartalom került exportálásra, algoritmikus feldolgozásra, majd ezt követte a több ezer tartalom hallgatói olvasása, kódolása és szövegelemzése, valamint az egyes vizsgált negyedévek adataiból vett 5%-os véletlen minták egyetemi hallgatók általi tisztítása és a tisztított adatok kategorizálása, értelmezése.

²³ Alkalmazott COVID-kulcsszavak a hallgatói projektben: áldozat, alkohol és szinonimái, állatpiac, ballagás, érettségi, barát, barátnő, partner, szerelem, barátok, bezárkózás, COVID, család, családi kapcsolatok, szülők, nagyszülők, csoporttársak, digitális oktatás, dohányzás és szinonimái, egészségügy, elhízás, elhunyt, halál, élmény, esetszám, félelem, felépülés, felvételi, egyetem, fertőtlenítés, FFP, főzés, Franciaország, Generáció (X, Y, Z, zoomerek, boomerek), gólyatábor, gyógyulás, határzár, háziorvos, hiány, home office, hullám, idő (és felhasználása), influenza, influenzaszteril, internet, iraki diákok, iroda, járvány, járványhullám, kapcsolatok (és azok hiánya), karantén, kenyérsütés, kertészkedés (balkon, erkély, terasz), kézfertőtlenítő, kézmosás, kijárási, Kína, kiszámíthatatlanság, reménytelenség, kockázat, kollégiumok, egyetemek bezárása, kórház, korlátozás, kormány, politikusok, koronavírus, kovid, környezettudatos gondolkodás, kötelező oltás és elutasítása, közösség (hiánya), közösségi média, krízis, laboratórium, lélegeztetőgép, lezárás, Lombardia, magány, #maradjotthon, maszk, megbetegedés, meghalt, mentális problémák, munkaidő, munkanélküliség, munkahely elvesztése, kirúgás, Netflix, HBO, okostelefon, Olaszország, oltás, oltatlan, oltásellenes, oltástagadó, oltóanyag (típusai), oltóközpont, oltópont, online játékok, gaming, PlayStation, online koncert, előadás, programok, online színház, Operatív törzs (ennek vicces változatai, Müller Cecília, Győrfi Pál), Orbán Viktor, miniszterelnök, kormányfő, orvosok, nők, ápolók, osztálytársak, otthoni tanulás, otthoni munka, önszervező csoportok, öregek, idősek, nagyszülők, nyugereg, pandémia, pánik, plexi (plexifal, elválasztás), posztCOVID, sérülékenység, sérülés, Spanyolország, sport, fitness, edzés, online edzés, streaming, szabadidő, szakítás, szolidaritás, szorongás, tanárok, oktatók, tantermen kívüli oktatás, távoktatás, távolságtartás, terasz, teszt (típusai és formái), tetőzés, tévé, tisztiorvos, ÁNTSZ, tisztifőorvos, unalom, vakcina, válság, védekezés, veszélyhelyzet, vészhelyzet, vírus, vírustagadó, vizsga, Vuhan.

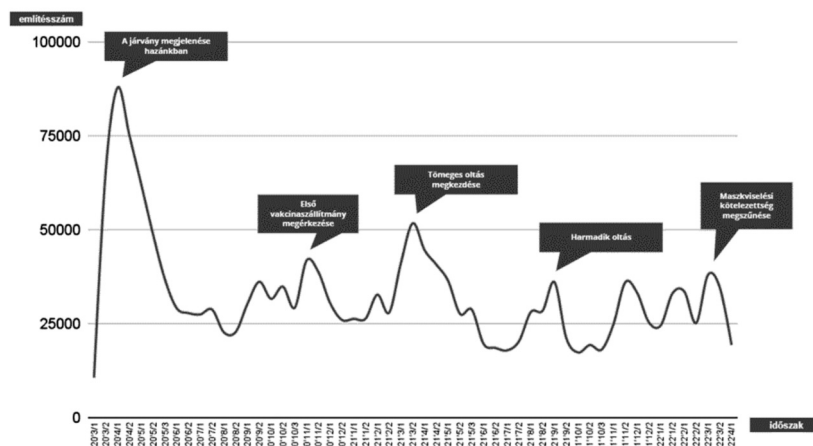
Minden esetben a social listening szövegbányászati módszer során begyűjtött óriási mennyiségű információ a kiinduló alap. Ezt a többmillió adatmennyiséget tartalomelemzéssel, szentimentanalízissel, különböző szövegbányászati technikákkal vizsgáltuk.²⁴ Majd a második lépésben a szakaszokat külön-külön értelmezték a projektben részt vevő hallgatók.²⁵

Az alábbi elemzés során minden COVID-periódust három szempontból vizsgálunk tehát. Egyrészt leírjuk az alapvető tendenciákat és az adott időszakra vonatkozó legfontosabb beszélgetési témákat a social listening alapján, másrészt a különböző közösségi médiás posztok segítségével elemezzük a korszakra jellemző érzelmi viszonyulást és az időszak jellemző szókapcsolódásait. Végül egy-egy korszak utolsó alfejezete a hallgatói megállapításokat és megélést mutatja be.

A COVID-dal kapcsolatos említések alakulása a social listening alapján

A járvánnyal, vírussal kapcsolatos említések a fiatalok körében végig nagy számban jelentek meg, azonban a témában a járvány kitörése körül volt a legintenzívebb az online diskurzus. Ez az első karanténidőszak letelte után magas arányban aktivizálódott az oltással kapcsolatos beszélgetésekben, valamint a különböző enyhítéseknel és a szabályozások megszűnésénél (7. ábra).

7. ábra. COVID-dal kapcsolatos említések gyakorisága a teljes vizsgálati periódusban

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

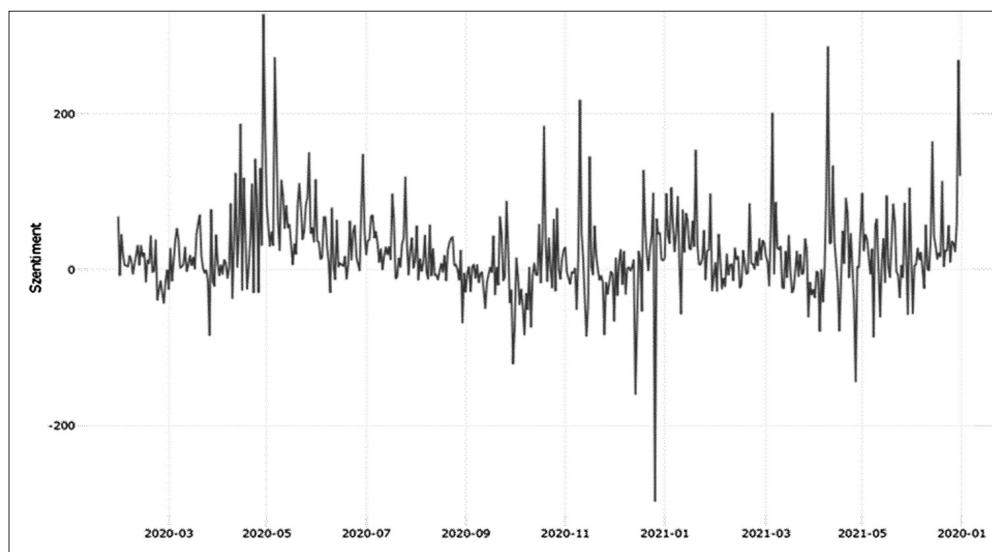
²⁴ A Ring Orsolya (tudományos főmunkatárs, TK PTI) által elkészített elemzés során összesen 672 680 Facebook-posztot elemeztünk a 2020. január 1. és 2021. május 31. közötti időszakból. Kutatócsoportunk köszönetet mond Ring Orsolyának az elemzésben végzett munkájáért!

Elemzésünk során a szövegek korpust kuantitatív szövegbányászati és statisztikai módszerek használatával elemeztük, amely lehetőséget teremtett a szövegek közötti kapcsolatok, a bennük rejlő mintázatok feltárására és elemzésére olyan módon, ahogyan azt az egyes posztok egyenkénti olvasásával nem tudtuk volna megtenni, s ezáltal új összefüggések feltárására nyílt lehetőségünk. Az előfeldolgozás első lépéseként a teljes korpust lemmatizáltuk, azaz a posztok szövegeit alkotó szavakat szótagi alakra alakítottuk – ez a magyar nyelvű szövegek statisztikai elemzésének fontos előfeltétele. A lemmatizálást a *HuSpaCy* elemző segítségével végeztük el (Orosz és mtsai, 2022). A következőkben a lemmatizált posztokat alakítottuk adatokká, majd végeztük el az elemzéseket *R*-környezetben. Ehhez az *R* program *quanteda* programcsomagjában lévő, beépített magyar nyelvű stopszósztárát használtuk, amelyet a korpusra jellemző stopszólístaival egészítettük ki (Benoit és mtsai, 2018). A fentiek eredményeként a korpuszunkban tehát a lemmatizált tartalomszavak maradtak. Az előszűrő lépések eredményeként korpuszunk 8 862 627 tokent tartalmazott.

²⁵ Minden szakaszt két hallgató vizsgált – először a rábízott social listeningből kinyert adathalmazt, majd mindenki önállóan írta le a saját megélt COVID-értelmezését.

Az úgynevezett szentiment, azaz véleményelemzés értékeinek változása azt jelzi, hogy a legtöbb pozitív érzelmi töltetű online megjelenés 2020 kora nyarán tűnt fel, vélelmezhetően a nyári nyitásokkal és az ezekkel járó felszabadulással összefüggésben (lásd nullánál, azaz semlegesnél magasabb értékeket) (8. ábra). A legdepresszívebb időszak pedig a 2020. novembertől 2021. februárig terjedő periódus, amely az újabb lezárásokkal, a rendkívül magas halálozással és a korlátokkal teli karácsonyozással lehetett kapcsolatban. Azt feltételezve, hogy nem mindegy, hogy egy háromszavas mondatban vagy egy hárommondatos szövegben szerepel két negatív szó, a szentimentértékek arányosításra kerültek az adott poszt hosszával. Mindazonáltal a kapott eredmények meglepően konzekvenssek. 2020. május és június folyamán találhatók leginkább pozitív vélemények, és a negatív kontextusú szavak is a jelzett második lockdownhoz, valamint a 2020 végi időszakhoz kötődnek.²⁶

8. ábra. Napi szentiment változása (szógyakoriság)

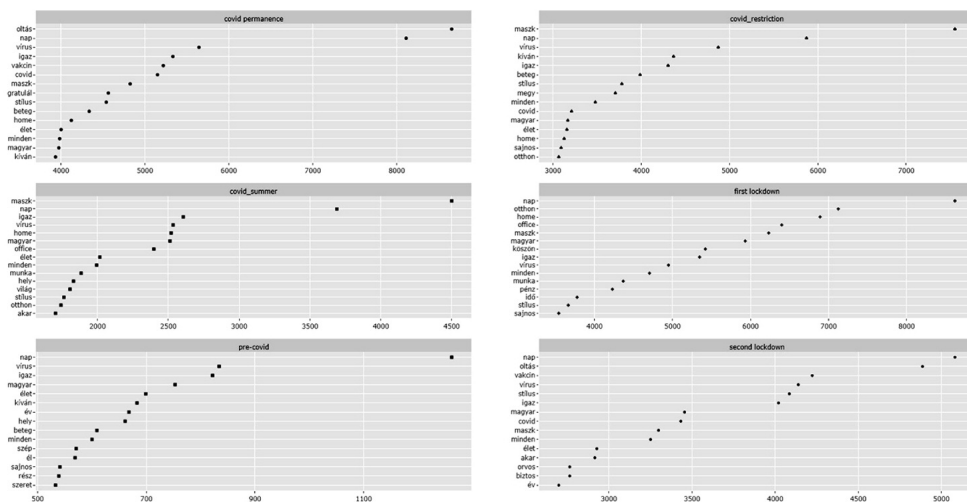

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A járvány egyes negyedéveinek szövegkorpuszait a következő legjellemzőbb szavak dominálták: oltás/vakcina, maszk/maszkviselés, vírus/COVID, otthon/home office (9, 10. ábra). Nem meglepő módon a leggyakoribb szavak között az élet, a beteg, a betegség szavak is gyakran tűnnek fel, de olyan szavak is olvashatók a szófrekvenciában, mint stílus, szabadidő/ideje vagy éppen szép.

²⁶ A szentiment- vagy véleményelemzés célja az egyes szövegek tartalmából kinyerni azokat az információkat, amelyek értékelést fejeznek ki. Jelen kutatásban szótáralapú szentimentelemzést alkalmaztunk a poltextLAB szentimentszótár segítségével, amely kifejezetten magyar nyelvű szövegek elemzésére készült. Az elemzés során a szótár segítségével megszámoltuk az egyes posztokban található pozitív (+1) és negatív (-1) szavakat, majd az így kapott pontszámot arányosítottuk a szöveg hosszával, azaz elosztottuk a benne található szavak számával.

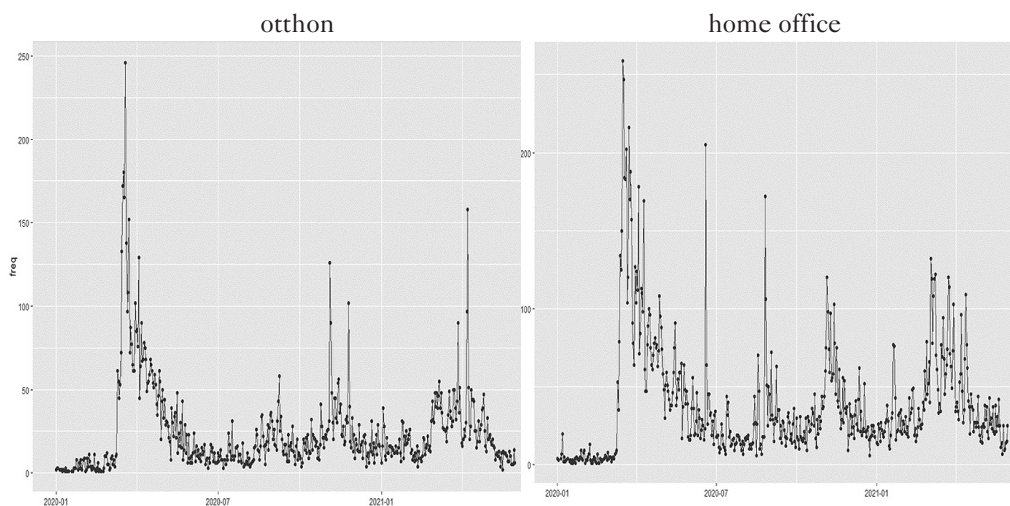
9. ábra. Az egyes negyedévek leggyakoribb használt kifejezései (szógyakoriság)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az otthon tartózkodás és ezzel összefüggésben a home office legerőteljesebben a járvány kitörésekor uralta a beszélgetéseket, de 2021 tavaszán a járványintézkedések enyhítésekor újra sűrűsödni kezdtek a témával kapcsolatos online megjelenések.

10. ábra. Szógyakoriságok: otthon és home office

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A pandémia megélésének három szakasza

Az említések általános aggregációjánál többet mond, ha a fentebb jelzett három fontos időszak mentén a fiatalok témái kerülnek elemzésre, elsősorban a leggyakoribb szavaknak, szóösszetételeknek és azok változásának vizsgálatával. A három kiemelt időszak:

- Első szakasz: a járvány megjelenésétől, 2020 elejétől a 2020. őszi visszazárkózásig (ez három negyedévet foglal magában). Az időszak legjellemzőbb kifejezése összességében az *izgalom*.
- Második szakasz: onnan egészen 2021. nyár végéig, ahol az átoltottság és konszolidáció került a közgondolkodás középpontjába (öt negyedév). Ezt a korszakot a *félelem* szó jellemzi leginkább.
- Harmadik szakasz: 2021. őszétől 2022. március 31-ig, a kutatás lezárásáig. A korszakra leginkább az *elutasítás* és *elidegenedés* kifejezést használhatjuk.

A három szakaszt az online beszélgetések témájának és kontextusának változása választja el egymástól. Természetesen az elhatárolás tartalmaz kutatói döntést, de alapvetően azt az átalakulást vettük figyelembe, amely az egyes szakaszok vonatkozásában ténylegesen megtörténik a Facebook-posztokban, a Twitter-bejegyzésekben és a többi vizsgált felületen.

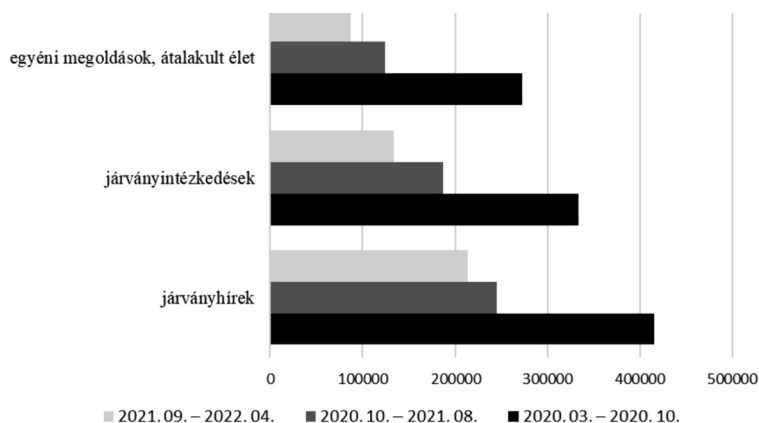
Jól jellemzi ezt a változást, hogy bár eleinte nagy bizalom, nagy esetszám figyelhető meg a beszélgetésekben, a vizsgálati időszak végére a tematika fokozatosan kikopik. A beszélgetések arra utalnak, hogy a járvány végére nagyon elfáradtak a fiatalok, egyre több mentális problémára utaló szó, szóösszetétel kezd megjelenni.

Első szakasz: az újdonság időszaka.

Felelősség és kollektív tudat kialakulása

A social listening alapján az első periódus legfontosabb témakörét a fiatalok számára a.) a járványhírek, b.) a járványintézkedések és c.) a megoldási javaslatok, a karantén és a COVID-lét jelentették (11. ábra).

11. ábra. A COVID első időszakának legfontosabb témái és említési gyakorisága

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A járványhírek a COVID-időszak alatt végig érdekelték a fiatalokat, azonban legfőképpen a járvány első fél évében aktivizálták őket.

- Jellemző tématerületek: esetszámok alakulása itthon és nemzetközi szinten, COVID-tünetek, fertőzöttség terjedése, védekezési stratégiák állami szinten.
- Jellemző kulcsszavak: fertőzött, koronahírek, koronavírusos, operatív, koronavírus elleni védekezés, március óta, Kínából, Olaszország, esetszám.
- Jellemző vélemények és érzések: félelem a gyors vírusterjedéstől, családtagok és barátok féltése, hírek megosztása egymással, találgatások a vírus eredetéről és jövőjéről.

A járványintézkedések is erős érdeklődést váltottak ki, a feloldásokat vagy „visszaszigorításokat” az első és a második időszakban is figyelemmel kísérték, de egyre csökkenő intenzitással.

- Jellemző tématerületek: karantén és bezárkózás, szabályozások és korlátozások, maszkhasználat.
- Jellemző kulcsszavak: karantén, kijárási korlátozások, veszélyhelyzet, maszk, távolság, vészhelyzet, karanténhelyzet, óvintézkedés, krízis.
- Jellemző vélemények és érzések: követni kell a korlátozásokat, naprakésznek kell lenni az intézkedésekben, a maszkhordás fontos, és segít a védekezésben.

Az egyéni megoldások, az összefogás hangsúlyozása, az átalakult élettel kapcsolatos első benyomások, a karanténélet megélése és az azzal kapcsolatos tapasztalatcsere leginkább a járvány itthoni elterjedésének idejében volt jellemző, a későbbi időszakokban már kevésbé számított központinak a kérdéskör. A témák is specifikálódtak, kevesebb lett az általános tartalom a járvány alatti életről.

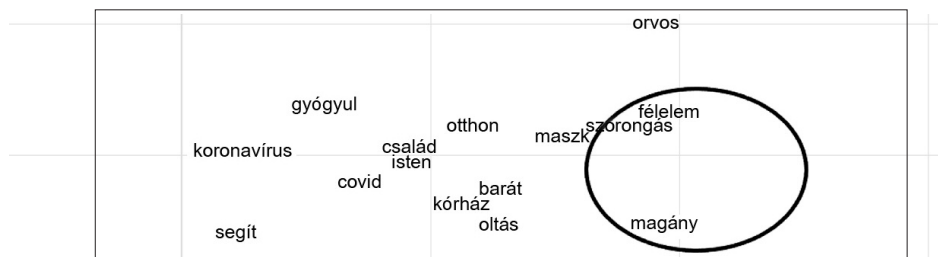
- JellemzőJellemző tématerületek: élet a karanténban, összefogás, átalakuló munkavégzés és oktatás, digitalizáció, jó megelőzési stratégiák, humorral a magány ellen.
- JellemzőJellemző kulcsszavak: homeoffice, fertőtlenítés, humor, távoktatás, pánik, kézmosás, okostelefon, together, szolidaritás, vigyázzunk egymásra, kézfertőtlenítő, fitness.
- JellemzőJellemző vélemények és érzések: fontos, hogy mindenki betartsa a szabályokat, tapasztalatcserek a karanténélet optimalizálásában, egymás támogatása és motiválása a karantén idején, összetartás és szolidaritás hangsúlyozása.

A járvány kitörésének időszakában az úgynevezett szóbeágyazás eredményei megmutatják, mely kifejezések állnak szemantikailag közel egymáshoz a szövegtörzsekben (12. ábra).²⁷ A 2020. március 1. és május 31. közötti periódus 195 798 online megjelenése

²⁷ Először különböző szószákalapú módszerekkel elemeztük a szövegeinket. A modell alkalmazása során a dokumentumok akkor hasonlók, ha szókincsük átfedésben van, és a hasonlóság mértéke arányos az átfedéssel. Mivel a mátrixban az egyedi szavak száma általában nagyon nagy, a mátrix méretének csökkentésére különböző eljárásokkal lehet azt hatékonyan kezelni. A dokumentum kifejezés lehet egyszerű bináris mátrix, amely csak azt az információt tartalmazza, hogy egy adott szó előfordul-e egy adott dokumentumban, vagy pedig olyan mátrixot is konstruálhatunk, amelyben minél többször fordul elő egy szó egy dokumentumban, annál nagyobb benne a súlya. A szógyakorisággal súlyozott mátrix esetében azt is figyelembe vesszük, hogy hány dokumentumban fordul elő az adott szó (Sebők és mtsai, 2021). Ezután a fentiek szerint előkészített korpuszban alkorpuszonként megnéztük, hogy mely kifejezések fordulnak elő a leggyakrabban. Majd ugyancsak megvizsgáltuk egy-egy általunk választott szó vagy szókapcsolat (COVID, oltás, maszk, online, home office, otthon) időbeli dinamikájának változását a teljes korpuszban.

alapján a szorongás, a félelem és a magány fontos kifejezései voltak a beszélgetéseknek. Összekapcsolódott a család és az Isten kifejezés – ez azt is jelentheti, hogy az online beszélgetők legalább részben az ezotéria felé fordulhattak²⁸.

12. ábra. A COVID első időszakában összekapcsolódó kifejezések (szóbeágyazás)²⁹

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az első szakaszt vizsgálva megállapítható, hogy a fiatalok számára a bezárkózás technológiai körülményei jellemzően nem okoztak jelentős problémát, 2020 előtt is napi szinten használták a digitális eszközöket és az online tereket – a fennakadásokat a digitális eszközök hiánya vagy az internettel kapcsolatos anomáliák (túl lassú, túl drága) okozták ebben az időszakban.

A szigorodó szabályokat és azok elhúzódsát illetően egyre fontosabb lett az új kikapcsolódási és együttléti formák megtalálása, a fiatalok tudatosan keresték és osztották meg tapasztalataikat a karanténidőszak elviselhetőségé és izgalmassá tételével kapcsolatban – legyen szó az egyedül töltött idő hasznosításáról, a családokat és barátokat érintő viszonyokról, a párkapcsolatokról vagy hobbikról és önfelnevelésről.

A politikailag kevésbé vagy egyáltalán nem aktív fiatalok is találkoztak közéleti, politikai vagy „társadalmi” kérdésekkel a járvány miatt. Bár ezt a „találkozást” a kényszer szülte, mégis megfigyelhető, hogy sokukat hosszabb távon is aktivizálta a témában, azonban a többségük csak a vakcinák megjelenésével, az oltáspárti vagy oltásellenes narratívák kapcsán kezdtek el részt venni politikai tartalmú online diskurzusokban. Talán ennek is

Tülfelpe a szóbeágyazás-alapú módszereken, amelyek fő hátránya, hogy elveszítik a kontextuális tartalmat, szóbeágyazás-alapú elemzést használtunk, amely képes megragadni a kontextuális információt. A neurális hálózatokra épülő szóbeágyazás célja a szavak közötti szemantikai kapcsolat megértése az egyes szavak vektoros reprezentációjának létrehozásával. A vektorok jellemzően 100–300 dimenzióból állnak, és ezek távolsága alapján meghatározható az egyes kifejezések közötti szemantikai kapcsolat. A szóvektorokon dimenziócsökkentő eljárást alkalmazva a korpuszunkban szereplő kifejezések közötti szemantikai távolságot is megjeleníthetjük a tér két dimenzióra szűkítésével, ahol a szemantikailag hasonló jelentésű kifejezések közel állnak egymáshoz, míg a távolabbi jelentésű kifejezések egymástól távolabb helyezkednek el (Sebők és mtsai, 2021).

Az elemzésünk során alkalmazott GloVe-modell kontextuális szövegeloszláson alapul, vagyis abból a feltevéstől indul ki, hogy a hasonló kifejezések hasonló kontextusban fordulnak elő. A modellt a szöveg globális jellemzőit próbálja megragadni a szövegben előforduló együttes előfordulási gyakoriságok azonosításával. (Pennington és mtsai, 2014) Az egyes szavakhoz legközelebb álló szavakat a koszinusz hasonlóság alapján kapjuk meg. Az elemzéshez a text2vec csomagot használtuk (Selivanov és mtsai, 2020). Az elemzésbe bevont kifejezések az alábbiak voltak: *koronavírus*, *COVID*, *oltás*, *otthon*, *maszk*, *mentő*, *család*, *segít*, *gyógyulás*, *isten*, *kórház*, *orvos*.

²⁸ Lásd erről Szabó Gabriella (2022) *Érzelmek és járványpolitikázás* című könyvét.

²⁹ A szóbeágyazásos ábrában a szavak egymásra toldása nem ábrázolástechnikai problémát takar. Az egymáson lévő kifejezések szemantikailag nagyon hasonló környezetben fordulnak elő, ezért a statisztikai eljárás összeilleszti ezeket a szavakat.

a következménye, hogy a 2020-ban készült nagymintás ifjúságkutatás a politikai érdeklődés növekedését mérte. A kutatások arra utalnak, hogy soha korábban nem volt akkora az érdeklődési átlag, mint éppen 2020-ban (Szabó–Oross, 2021).

Az első stációt, amelyre sokan érezték, hogy online felületeken is reflektálniuk kell, a korlátozások jelentették (elsősorban a karantén). Ebben az időszakban leginkább a konszenzus volt jellemző, miszerint mindenkinek ki kell vennie a részét a védekezésből a járvány terjedésének megállítása érdekében. Az otthon maradást áldozatnak érezték, amelyet a közösségért hoztak, és sokszor artikulálták is azon elvárásukat, hogy ezért megbecsüljék őket. Ennek két fő, de egymástól elválaszthatatlan oka volt: egyrészt úgy érezték, hogy bár ők a veszélynek legkevesbé kitett társadalmi csoport, ők veszíthetik a legtöbbet a bezártsággal töltött idő miatt; másrészt pedig magukban látták a védelmezőt, akik az idősebbeket óvják a korlátozások betartásával. Ebben az időszakban tehát a fiatalok jellemzően egymás normakövetését erősítették, és bár a karanténszabályok megszegése többször is felmerülő téma volt, a szabályszegést nem egyfajta „lázado, vagány” önkifejezésnek tartották, hanem több helyzetben egymás között is elítélték kommentekben azt, aki erre buzdított.

Ekkortájt a politikai képviselet, a reflektív hozzáállás kevésbé volt elterjedt; a fiatalokat is meglepte a járvány és annak gyors tetőzése Magyarországon, így az első hónapokban a politikai reagálások helyett a konkrét intézkedések, adatok, esetek és jövőlatolgatások kerültek fókuszba. A politikai reflexiók leginkább a humorban és az internetes mémekben merültek ki. A legtöbb figyelem az online médiafelületekre irányult, amelyeket hiteles forrásnak tartottak, követték és véleményezték azok különböző beszámolóit.

Témaelemzés: maszkhordás és maszkellenesség

A fiatalok többsége a járvány elterjedése után viszonylag hamar megszokta a maszkhordást, egyre kevesebb problémát okozott, hogy a körülményekhez képest a legkomfortosabban érezzék magukat benne. Egyesek még a pozitív dolgokat is meglátták a helyzetben (például hogy a rúzsozás kihagyható a reggeli rutinból, ha maszkot visel az ember) – azonban egy-egy életszerűtlen részszabály még a maszkhordás mellett állókat is kellemetlenül tudta érinteni. Egyre erősödött bennük az a feszültség, amelyet azok miatt éreztek, akik nem tudták megszokni a maszkviselést. Ebben az idő múlásával sem érzékeltek pozitív változást, úgy látták, hogy a többségi társadalom a második hullámtól kezdődő járványhelyzet súlyosbodása után sem „értette meg”, miért fontos része a maszk a kollektív védekező intézkedéseknek. Fontos, maradandó pillanatnak élték meg többen, hogy a 2020 előtti, maszkmentes időszakból származó emlékeket olyan távolinak érezték, mintha egy másik korszakból származnának.

Sokuk felszólalásában központi téma volt azok magatartásának az elítélése, akik ilyen-olyan (nem valós) indokokból nem hordtak maszkot – ez leginkább azokat a fiatalokat jellemezte, akiknek munkájuk során kötelezővé tették a maszkhordást. Elkeserítette őket, ha egy ismeretlen (idősebb generációba tartozó) felnőtt arra biztatta őket, hogy szegjék meg a maszkhordási szabályokat. Véleményük szerint szigorúbb intézkedésekre lett volna szükség a maszkkal kapcsolatos szabályok megszegőivel szemben, és megnyugvással töltötte el őket, ha azt látták, hogy valódi büntetést kapnak azok, akik elutasítják a maszkhordást. Különösen feldühítette őket, ha azt látták, hogy a veszélyeztetett korosztályba tartozók vagy az egészségügyi szakemberek nem hordják a maszkot.

A maszkhasználatot ellenző fiatalok többsége leginkább azt kérdőjelezte meg, hogy a maszk hatásos védelmet nyújt a koronavírus ellen, valamint úgy gondolták és azt kommunikálták, hogy az emberek többsége amúgy sem tartja be a maszkhasználati szabályokat. A kisebb településeken élő fiatalok saját elmondásuk szerint ki is élvezték azt a helyzetet, hogy környezetükben sokkal kevésbé igazodtak a vonatkozó rendelkezésekhez, mint a nagyobb városokban. A maszkhordási szabályok ellenzői úgy gondolták, hogy az ő igazukat erősíti az is, ha egy a maszkviselés mellett kiálló híresség vagy ismerős olyan tartalmat osztott meg közösségi felületén, amelyben a szereplők nem szabálykövető magatartást tanúsítanak (például: nincs maszk a képen, videón szereplő társaságon). A maszkviseléssel kapcsolatos bejegyzések egyébként a járvány kitörésekor, valamint a végén, a lecsengés időszakában voltak a leggyakoribbak, de a téma időről időre felmerül az online térben (13. ábra).

„Elborzadva olvasom, hogy milyen sokan gyártanak maguknak mondvacsinált kifogásokat azért, hogy ne kelljen viselni a maszkot, de egyúttal a lelkiismeretüket is megnyugtassák. A kifogásgyárba aztán másokat is belerángatnak, akik erre vevők, majd egymást hergelik. Aztán amikor ezeknek az embereknek minden kifogását, magyarázkodását megcáfolják, voltaképp szembesítik őket önmagukkal, akkor jön a »mert csak!« című gyerekes dac, mert kifogytak az érvekből. Vagy hasznos még a támadás is, mint legjobb védekezés. Emberek! Ez csak duma! Mi a lényeg? Hogy fel kell venni a maszkot! Minden más csak duma! Meg szálnalmas magyarázkodás! Ennyi a lényeg!”

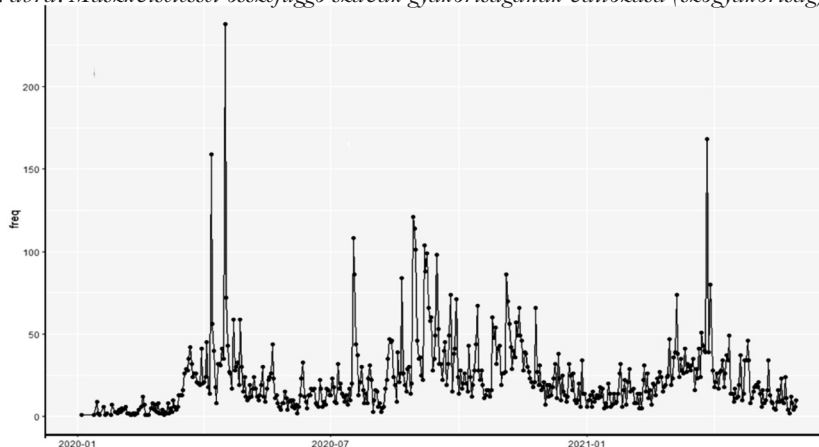
„Az a bajom, hogy nem látom semmivel igazolva, hogy értelme van/volt, hamis biztonságérzetet ad papíron, a valóságban pedig senki nem tartja be rendesen. Emellett nem hiszek abban, hogy felnőtt embereket rendeletileg meg lehet, vagy meg kell védeni.”

„Iszonyat egészséges és jó érzés 8-12 órát maszkban melózni vagy utazni és élni. A nap végére kiájul az ember, szédül, és alig kap levegőt és hógutát kap. Szóval igazából pont a maszk öl meg minket nem a vírus! Epic fail and epic dead!”

„Tisztelem, védjem az időseket meg mindenkit, hogy maszkot viselek, DE amikor a 60-70 éves néni beül mellém maszk és minden nélkül akkor miért is nézem az érdekeit?!”

„Zseniális az a logika, amit a COVID »kiéptített«. Full tele teraszon maszk nélkül (szó szerint) egymás szájába lihegnek, majd átmennek a szemközti dohányboltba, ahol maszkban, 1,5 méterenként megállva várakoznak...”

13. ábra. Maszkviseléssel összefüggő szavak gyakoriságának változása (szógyakoriság)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Hallgatói vélemények: óvatos optimizmus

Az online diskurzusok tartalomelemzése során az egyetemi hallgatók legfontosabb megállapításai közé tartozott, hogy a Vuhanból, majd Lombardiából érkező hírek ellenére a COVID felkészületlenül érte a magyar társadalmat, és ez alól a fiatalok sem jelentettek kivételt. Megváltozott a mindennapi rutin, az intézménybezárások, a kötelező távolságtartás és a további korlátozó intézkedések megterhelték a mentális egészséget. A kommentek alapján kitapintható egy kezdeti hitetlenkedéssel kevert optimista bizakodás is, miszerint a járvány ide nem fog begyűrűzni, legfőképp nem fog széleskörűen elterjedni, valamint nem lesznek hosszú távú hatásai. Márciustól egye jellemzőbbé vált az idősekkel kapcsolatos negatív attitűd megnyilvánulása, amely annak hangoztatásában mutatkozott meg leginkább, hogy legyenek ők bezárva, ha már rájuk veszélyes a vírus, és nem a fiatalokra. Emellett a járvány kezdeti időszakában a tömeges felvásárlások, a „pánikkészletezés” miatt kialakult egyfajta erős elégedetlenség is a fiatalok körében, amely szintén az idősebb generációkkal szemben nyilvánult meg elsősorban. Ezt gyakran vicces formában juttatták kifejezésre, „mémelték” az időseket a tartós élelmiszerek felhalmozása miatt: „mit kezdjek én 10 kiló lisztrel vagy olajjal??” (konkrét idézet az idősebbekkel kapcsolatban).

A megfertőződéstől, magától a COVID-tól való félelem nem igazán jellemző a fiatalok körében, a legfontosabb és a legnegatívabb konnotációjú téma ebben a kezdeti időszakban az online oktatásra való átállás és az első COVID-érettségi. A hallgatói leírások alapján ugyan gördülékeny online kommunikálni, de az online iskola mégsem az igazi, emellett rengeteg lett a tananyag, lényegesen több, mint a járvány előtt. Az érettségi előtt állók féltek attól, hogy halasztás lesz, vagy sokkal nehezebb lesz teljesíteni a vizsgát, mint normál körülmények között. Hangot adtak annak az aggodalmuknak is, hogy pszichológiai hozadéka lesz a hirtelen lakhelyváltásoknak, hiszen sokaknál otthon nem megfelelő a családi légkör, vagy nincs megfelelő infrastruktúra a távoktatáshoz.

A munkavállaló fiatalok életében ez az időszak döntően a home office adaptálásáról, az otthon-munkahely egységének kialakításáról szólt. A kisgyerekes fiatal családok élete az otthon-gyerek-tanulás-munka sokszögben való helytállás köré összpontosult, virtuális beszélgetéseik javarészt a megküzdési stratégiákról és a mentális diszharmóniáról szóltak. A karanténnal való küzdelem és az elmagányosodás elleni stratégiák kollektív kidolgozása szintén meghatározó téma volt az első „lockdown” idején, sokan új, kreatív hobbyba kezdtek, kenyeret, süteményt sütöttek vagy sportolni kezdtek.

Második szakasz: a járványidőszak közepén leginkább aktivizáló témakörök – a kollektívizmus erősödése, majd fokozatos gyengülése

A social listening alapján a második hullám gyengülése és a vakcinák (hírének) megjelenése a fiatalok körében is jelentősen átteumatizálta az online diskurzusokat (14. ábra). A vakcinákról már megjelenésük előtt is esett szó (mennyire fontos lenne, véget vethetne a pandémiának, fejlesztés alatt áll stb.), de az oltóanyagok elérhető közelségbe kerülése teljesen átvette a diskurzus alakítását.

- Jellemző tématerületek: vakcinainformációk, vakcinák közötti különbségek, regisztrációs és oltási körülmények, mellékhatások.

- Jellemző kulcsszavak: vakcina, kínai, megkapta, Bill Gates, mutáció, oltanak, védettség, oltóanyag, betegek, biontech, pfizer, védekezés, antitest, antigén, kórház, háziorvos, várandós.
- Jellemző vélemények és érzések: a vakcinák elhozhatják a járvány végét, a nyugati vakcinák megbízhatóbbak, tudományos igazolásokat kell várni a vakcinaválasztást illetően.

A vakcinákkal párhuzamosan egyre többször jelentek meg beszélgetések a fiatalok körében arról, hogy miként, milyen időintervallumban lehet vége a járványhelyzetnek – ekkor még a reménykedés volt a fő érzés –, ennek kapcsán pedig az addigi tapasztalataik, „karantén-leltárok”, járványélmények is egyre gyakrabban merültek fel az online beszélgetések során.

- Jellemző tématerületek: járvány végével kapcsolatos predikciók, a korlátozások alakulása, a karantén pszichés és gazdasági hatásai, összehasonlítások a járvány előtti állapotokkal.
- Jellemző kulcsszavak: újabb hullám, tavaszi, vírushelyzet, korlátozásváltozások, járvány előtt, jövőre, harmadik hullám, első negyedév, esetszámcsökkenés, forgalomcsökkenés, hatások.
- Jellemző vélemények és érzések: félelem az újabb korlátozásoktól és a magas esetszámoktól, a pozitív társadalmi változások értékelése.

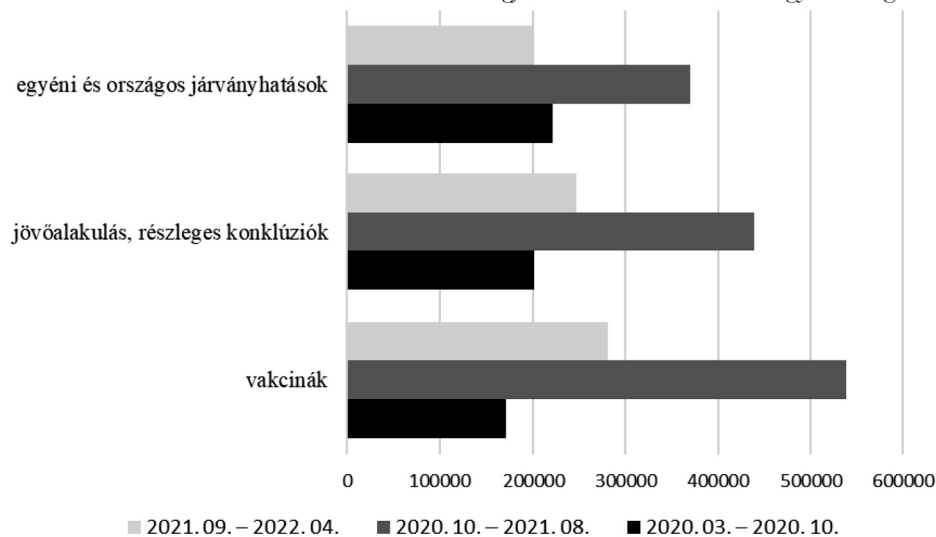
Végül, a saját tapasztalatok megosztásán túl aktívan tárgyalták – jellemzően médiamegjelenések alatt – az ország helyzetét, a korlátozásokat, feloldásokat, és igyekeztek tanácsal ellátni egymást a biztonságos szórakozási, kikapcsolódási, utazási lehetőségeket illetően is. Fontos azonban látni, hogy a jellemző kulcsszavak a saját, közvetlen életmódon keresztül mutatnak rá a társadalmi problémákra. A globális problémák a lokális, sőt az életvilág szintjén érkeztek meg.

- Jellemző tématerületek: szektorok és vállalkozások helyzete, egyéni egészség, gazdasági helyzet romlása vagy javulása, otthoni környezet, utazási lehetőségek, szórakozási lehetőségek alakulása.
- Jellemző kulcsszavak: nyitás, újrainyítás, elhízás, testmozgás, vendéglátás, mozi, éttermek, széndioxid, digitális áttérés, életünk változása, Balaton, forint, HBO, előadások, koncert.
- Jellemző vélemények és érzések: biztonságos kikapcsolódási formák iránti igény, félelem az elmagányosodástól és az egészség romlásától, a „normális működés” visszatérése iránti vágyakozás.

A 2020-as nyári nyitás a felszabadulás és kiszabadulás időszaka volt, a hétköznapi és a barátokkal együtt átélt élmények felértékelődtek – egészen addig a járványhelyzetben a bezárkózás nehézkes, de fenntartható „áldozathozatal” volt a fiataloknak, a második hullámba való „visszazárkózás” azonban a nyári nyitás fényében már sokkal megterhelőbbnek bizonyult számukra. Újra kiszakadni a természetes szocializációs közegekből, újra, még a tavaszi időszakban tapasztaltnál is jobban bezárkózni – ez mind odavezetett, hogy az online beszélgetések témái és hangulata fokozatosan átalakult.

A topik- vagy témamodellkezés alapján egyébként ebben az időszakban az összekapcsolódó szavak-szókapcsolatok intímabbá váltak, jóval inkább a referenciacsoporthoz

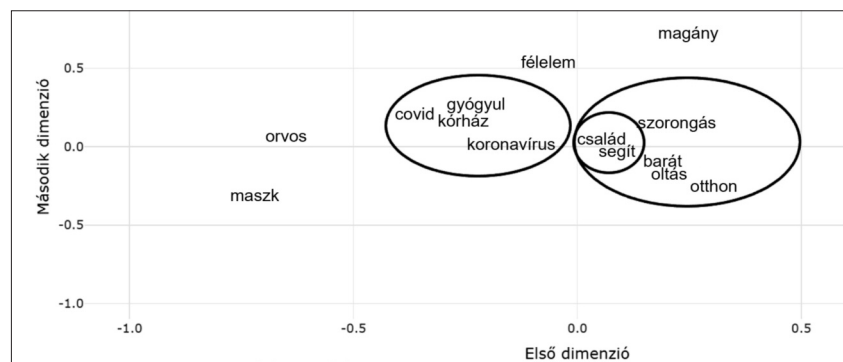
14. ábra. A COVID második időszakának legfontosabb témái és említési gyakorisága

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

fordulást mutatják (N=74644) (lásd 15. ábra). Talán a legérdekesebb a segít és a család szavak kiemelkedően szoros kapcsolata. Kétségtelen azonban, hogy a gyógyulás, a kórház, a COVID és az Isten szavak továbbra is látens dimenziót alkotnak, azaz a szózsákmódszer során igen közel kerültek egymáshoz. A magány és a félelem pedig mindezekről elkülönül, önálló kifejezés.

15. ábra. A 2020. nyári nyitás időszakában összekapcsolódó kifejezések (szóbeágyazás)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A társas élet felelősségteljes kiélvezése egyre kevésbé lett konszenzusos elvárás a fiatalok körében, 2021-re egyre inkább felértékelődött az önállóság, a felelősség önálló vállalása. Már nem az otthoni időtöltések, a pandémiás helyzet mint „átmeneti időszak” hasznos

kitöltése állt a fókuszban, hanem az új élmények keresése, a barátokkal való találkozás és az elszigetelődéstől való félelem.

A fiatalok sok (szabadidős) tevékenységről lemondtak, családjuk védelmében nagyobb részüket a szigorúbb intézkedéseket sem bánta – bár áldozathozatalként élte meg –, főleg, hogy egyre nőtt azok táborára, akiknek személyes érintettsége is volt a megbetegedéseket illetően. A nyári, részleges nyitás azonban alapvetően osztotta meg a fiatalok táborát: sokan továbbra is tartották az önkéntes karantént, vagy csak körületekintően (maszkban, a szociális érintkezések után tesztekkel) hagyták el otthonukat, azonban a legtöbben örültek, hogy végre szabadabban mozoghatnak, és viszonylag kötetlenül találkozhatnak barátaikkal. Végül az előbbi csoport is engedett a FOMO (Fear of Missing out, kimaradástól való félelem) érzése miatt.³⁰

Az ezzel kapcsolatos érvelésekben már többször felmerült az állami vezetés felelőssége, a döntések, szabályozások megkérdőjelezése, de egyelőre a leginkább kézenfekvő magyarázatként az jelent meg, hogy ha „engedik a nyitást, tudják, mit csinálnak”. A kritikus réteg is inkább sztoikusán állapította meg, hogy ennek lehetnek a jövőre nézve negatív hatásai, azonban ki kell élvezni a nyarat, amíg lehet. Ebben az időszakban még többen hivatkoztak a különböző médiafelületek, referenciaszemélyek borús előrejelzéseire is, de ez nem változtatta meg az általános hozzáállást. Ebben az időszakban, bár a tavaszi karanténhoz képest a fiatalok élete sokkal inkább a megszokott módon zajlott, az óvatosság és az önálló kockázatviselés is a hétköznapiak részévé vált, a szolidaritásérzet erősen jelen volt körükben.

A kritikus pont az őszi újrazárás során jött el. Ekkor a fiatalok jelentős részének még fontosabbá vált az egyéni felelősségvállalás. Ugyan – a tavasz során kialakított karanténrutinoknak is köszönhetően – az önkéntes otthon maradás már nem tűnt akkora áldozatnak, és megvoltak a bejáratott online terek és otthoni rutinok, amelyeket újra elő tudtak venni, emellett a téli időszak közeledtével a szabadban való időeltöltés sem tűnt már annyira vonzónak – a kötelező karanténba való visszatérés még terhesebbé és nyomasztóbbá vált. Ezzel egy időben sötétebb lett a jövőképük is. Az újbóli szigorítások megélése során, a változás várásának bizonytalanságában egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a 2020-as évben már nem várható megoldás; sokan abban reménykedtek, hogy 2021-re fog megoldódni a helyzet, de ezzel kapcsolatban is egyre több szkeptikus hang jelent meg.

A fiatalok jellemzően ebben az időszakban kezdtek el egyre inkább reflektálni a politikai vezetésre. Az a frusztrációk céltáblájává vált, a nyári nyitást visszatekintve helytelen döntésnek titulálták, valamint kezdték megkérdőjelezni a kormány korlátozási döntéseit, amelyekben nem láttak logikát és egyértelmű összefüggést az esetszámok alakulásával. A hétköznapi bizonytalanság érzete is erősödött, a vezetéstől vártak volna víziót vagy megbízható jövőképet, amely legalább rövid távra tervezni segít nekik. Az elégedetlenség egyre jellemzőbbé vált; akik elvesztették munkájukat, vagy nem tudták orvosolni vállalkozásuk nehézségeit, azok magukra hagyottnak érezték magukat. Az állami korrupció sejtése ebben az időszakban erősödött fel, többen adtak hangot annak, hogy míg nekik nem jut segítség, a kormányzati holdudvar ebben a nehéz helyzetben is csak gazdagodik. A munkavállalók

³⁰ A FOMO átfogó nyugtalanságérzés amiatt, hogy mások valami örömteli tevékenységben vesznek részt az egyén távollétében, valamint hogy az egyén kimarad a saját életéből, a legszebb és legfontosabb fiatal éveit nem tudja megélni úgy, ahogyan a nála idősebb generáció tagjai megtehetnék.

mellett a közoktatásban résztvevők is egyre gyakrabban reflektáltak helyzetükre; e téren újdonságként hatott, hogy az általuk negatívan megítélt digitális oktatási rendszert a jelenlegi vezetéssel kötötték össze, és ezt artikulálták is az online terekben. A fiatalok által uralt platformokon egyértelműen a kormányellenesség vált dominánssá, de egyre gyakrabban vettek részt a kommentvitákban is, ahol saját helyzetük leírásával érveltek, és – általában – kritizálták az állami vezetést.

Bár a normakövetés még mindig jellemző volt, egyre többen veszítették el a lelkesedésüket a szabályok betartásával kapcsolatban; már nem jelentkezett erős közösségi nyomás vagy elvárás a diskurzusokban sem. Egyre nagyobb számban kezdtek el megjelenni olyan bejegyzések is, amelyek az időseket hibáztatták a járvány elhúzódásáért, sokak szerint az ő elégtelen „karanténviselkedésük” az ok, amely miatt a fiatalok nem élhetnek „szabadon”, egyre többen érezték úgy, hogy hiábavaló az áldozatuk, miközben – szerintük – az összes korlátozás az idősek érdekében született.

Az online diskurzusokban a fiatalok többsége amellet érvelt, hogy szükségesek a COVID-vakcinák, azonban ez nem jelentette azt, hogy nem támadtak kétségeik az oltásokkal kapcsolatban. Még a vakcina mellett állók sem bíztak meg maradéktalanul a járvány első éve során kifejlesztett oltásokban, azonban tisztában voltak azzal, hogy ezek nélkül nem lehet megfékezni a koronavírus terjedését. Számtalan kétségük merült fel annak kapcsán, hogy a vakcinafejlesztések mennyiben igazodtak az egészségügyi kutatás-fejlesztés általános protokolljához. Az oltási rend körüli zavaros kommunikáció is ellenérzéseket váltott ki belőlük, úgy érezték, hiányzik az átfogó, átgondolt oltási stratégia, ad hoc döntések és irányelvek születnek, amelyek sok esetben ellentmondanak egymásnak. Ehhez szorosan kapcsolódtak azok a megszólalások, amelyekben a magyar vakcinakampány hatástalanságát emelték ki. Mindezek mellett egyértelműen kiálltak a kötelező munkahelyi oltás szükségessége mellett azokban a szakmákban, amelyekben a dolgozók nagy eséllyel kerültek kontaktusba veszélyeztetett (beteg, idős) emberekkel.

Miközben a fiatalok többsége úgy élte meg, hogy az oltási sorrend miatt egészséges kortársaikkal „soha” nem fognak mRNS-vakcinát kapni – ez számtalan bennük keletkező feszültség gyújtópontja volt –, az első pár hónapban még így is elutasították a Szputnyik V és a Sinopharm vakcinákat. Nem feltétlenül nyugati-keleti vakcinák között döntöttek, az is fontos szempontnak bizonyult számukra, hogy a Sinopharm a legkevésbé fejlett technológiájú oltás (éppen ezért kevésbé hatékony), és hogy a kívánt utazási desztinációjukban melyik oltásokat fogják elfogadni. Néhányan ugyanakkor a többség véleményével ellentétben úgy vélekedtek, hogy a régebbi technológiát (elölt vírus, vektorvakcina) használó vakcinák nem feltétlenül rosszabbak, hiszen azok biztonsági profilját már megismerhették a kutatók más betegségek ellen kifejlesztett oltások segítségével. Az egyetlen jelenség, amely ezt az álláspontot megingatta, az AstraZeneca vakcina mellékhatásai (trombózis-veszély) miatt kialakuló pánik volt.

Többekben visszatetszést váltott ki a fiatalok körében is terjedő „vakcinaválogatás”, mivel szerintük ez csak lassítja az oltási folyamatot. Sokan ugyancsak elítélték a „vakcinaflexelést” is, amikor egymás előtt azzal dicsekedtek, hogy milyen oltást kaptak. Sok diskurzusban feltűnt, mennyire rosszul viselték a fiatal felnőttek azt, hogy a 18 év alattiak Pfizert kapnak, miközben őket a régebbi technológiát felhasználó vakcinával oltanák. A „Pfizer-nap” különösen mély nyomot hagyott bennük, hatalmas felfordulásnak élték meg.

„Legalábbis a korai beadást én még eléggé »Orosz rulettnek« érzem, hogy stílszerű legyen. Később, ha az ilyen esetben szokásos engedélyezési eljárás lezajlott az Európai minőségbiztosítási eljárásrend alapján akkor én Sem fogok nemet mondani az oltásra.”

„igazából csak két okból nem szeretném és örülnék jobban még az oroszoknak is: – állítólag a sinopharm oltóanyaga csak 70 valahány %-os hatékonyságú – nem akarok leölt koronavírusot kapni :(anya pfizert kapott és semmi baja nem volt utána.”

„Kezdenek nagyon felbaszni azok az emberek, akik azzal próbálnak rámflexelni hogy ők milyen oltást kaptak Like bruh Kurvára leszarom xddd te sem értesz hozzá és én sem, nem kibaszott mindegy? Lehesen menni azt csá.”

„Melyik kutatás alapján kellett volna összerakni? Egyetlen (még nem lezárt) kutatás van, ami szerint a Pfizer-Astra erős kombó, ezen kívül egy olyan szakmai álláspont van a világban, hogy a vakcina típusok keverése erősebb védelmet ad(hat). Mindkettőnek megfelel a táblázat.”

„Az kemény, hogy a javarészt egészséges online oktatásban levő 18 év alattiaknak rakják félre a pfizert, de aki meg csak azt kaphatna egészségügyi dolog miatt (pl. tesóm az asztmája miatt – 40es korosztály, mindennap beutazza fél budapestet a munkahelyéig vidékről) annak nem jut.”

Témaelemzés: A korlátozások megítélése

A fiatalok egy része attól tartott, hogy elkapja a vírust, ezért felelősségteljesen állt a korlátozások kérdéséhez, és ezt a hozzáállást próbálta elterjeszteni ismerősi körükben – miközben úgy érezték, ez a felelősségvállalás a többségi társadalomból hiányzik. Az első hullám idején bevezetett korlátozások során már kialakult többségükben a szabálykövető magatartás. Ennek következtében értetlenül álltak a normaszegés előtt, s többször úgy érezték, a fiatalok közül többen vállalták a korlátozásokat, és kevesebben ellenkeztek miatta az idősebb generációkhoz képest, akik védelmében a szabályok szerintük tulajdonképpen megszülettek. Mindeközben a korlátozások sokaknak egyenértékűek voltak azzal, mintha megszűnne a teljes életük. Azok, akik munkájukból adódóan a korlátozások idején sem tudtak otthon maradni, teljesen másképp érezték a lezárásokat – számukra a #maradjotthon kampány a kiváltságosok buborékjának tűnt, amelyet ők csak kívülről szemlélhettek.

Az első koronavírus-hullám után többen reménykedtek abban, hogy nem lesz több korlátozás, de erősödtek azok az álláspontok is, amelyek szerint a nyári feloldás hibás lépés volt. Többen sérelmezték, hogy a nyitást sokan úgy értelmezték, vége a vírusnak, és szerintük felelőtlenül kezdtek viselkedni – erre a hibás magatartásra megpróbálták felhívni társaik figyelmét is. Úgy vélték, ez a hozzáállás elősegíti az újabb hullámok bekövetkezését, bennük az első vírushullám utáni ősszel már a felszálló ág elején megnőtt a stressz és kétség amiatt, hogy újbóli lezárások következnek.

A járvány előrehaladtával egyesek a korlátozások ellen emelték fel hangjukat, mivel úgy gondolták, nem tarthatók hosszabb távon az ilyen jellegű bevezetett intézkedések, ugyanis azok belátható időn belül a gazdaság teljes összeomlásához fognak vezetni. Sokan úgy látták, az emberek nem kaptak elég támogatást ahhoz, hogy átvészeljék a lezárások miatti jövedelemkiesést, és ez okozza a nagy ellenállást a magyar társadalomban a járványintézkedésekkel kapcsolatban; emellett a cégek sem tettek meg minden tőlük telhetőt (például sok helyen nem vezettek be home office-t, pedig lehetőségük lett volna rá). A korlátozás ellenzői úgy érezték, hogy nagyobb társadalmi felzúdulásra lenne szükség ahhoz,

hogyan a kormány véget vessen a lezárásoknak. Többen a svéd járványkezelési modellt hozták fel példának a lezárások értelmetlensége kapcsán, mások mellett érveltek, hogy ismét egy rövidebb időtartamú, de teljes zárra lenne szükség ahhoz, hogy véget érjen a járvány terjedése.

A fiatalok úgy érezték, hogy nem a megfelelő időben, csak az utolsó pillanatban (vagy egyenesen túl későn) döntöttek az újabb korlátozásokról, a kormányzatnak fontos eseményeket pedig még akkor is megtartották, amikor már emelkedtek az esetszámok. Többen sérelmezték azt is, hogy a járvány előrehaladtával egyre kevesebb szó esett a közösségi távolságtartás (social distancing) fontosságáról. 2021-ben a beoltottak számához kötődő járványintézkedéseket sokan értetlenkedve fogadták, egyfajta politikai húzásnak értékelve a korlátozások megszüntetésének menetét. Az újabb és újabb korlátozások következtében már a fiatalok is egyre kevésbé tartottak a vírustól, az idő előrehaladtával belefáradtak az izolációba. A járvánnyal kapcsolatos feszültségeket (például: oltás- és vírusellenesség elterjedése; kijárási korlátozások érthetatlensége) többen humorral, a helyzetre reagáló viccekkel, paródiákkal próbálták feloldani.

A vásárlási időszávos korlátozások kapcsán sokakban kérdések merültek fel azzal kapcsolatban, mennyire hasznos az idősebb generáció szeparációja – nem egyértelmű, hogyan védi az időseket, ha az idősávjukon kívül is mehetnek vásárolni, vegyülve a tömeggel. Kirekesztésnek élték meg, hogy az idősebb generáció „előjogokat” kapott, miközben úgy érezték, az idősek nem becsülik meg ezeket az intézkedéseket, láznak ellene.

„Őszintén én már közel sem félek annyira a vírustól, mint tavasszal és a számokban sem igazán hiszek, DE ez nem azt jelenti, hogy nem tartom be a szabályokat. hordom a maszkot mindenhol, kezet fertőtlenítek, tartom a távolságot, lázat mérek, ha valahova emberek közé kell mennem.”

„Erdekes számok ezek...az »első hullam« idején amikor megyekben max 20 fertőzött volt akkor iskolák bezártak...szabályoztak a boltba járást kijárási tilalom stb...most mikor allitolag a 4x annyi fertőzött van...semmi változtatás...xdd akkor mesz boltba amikor akarsz...oda mesz ahova akarsz...es meg iskola is van...erdekes dolgok ezek.”

„Értem én, hogy már hiányzott mindenkinek, meg hogy egy kis lazítás, és boldogság már tényleg kijárt mindenkinek. De még nem vagyunk túl a járányon, még nincs vége. Egy kis önuralmat még muszáj magunkra erőltetnünk, mert ha mindennap és hétvégén ugyanígy tele lesz minden, akkor pár hét, és megint bezárhat minden!”

„Igen, hát szerintem ezt nem kellett volna még eltörölni. A kijárási elég nagy baromság volt, de ez hogy most kábé minden szabályozást visszacsináltak kicsit korai még. Amúgy nem tudom, én úgy tudtam, hogy közterületen nem kell. A villamoson szerintem kell, mert zárt tér.”

„Időszávnak semmi értelme nincs. Csak ellentétet szül ismét az idősebb és a fiatalabb korosztály között. Nem lehet jó időszávt beállítani. Fegyelmezetten kell viselkedni. A szabályokat be kell tartani.”

Témaelemzés: karanténidőszak, kijárási tilalom

A fiatalok nagyobb része már a vírus megjelenése utáni első karanténidőszakban is úgy vélte, hogy az oltásokig a korlátozások fontos szerepet játszanak a vírus terjedésének megfékezésében. Több diskurzusban is csupán azoknak a dilemmáknak adtak hangot, hogy kétséges, hogyan fogják bírni az emberek (fizikálisan és mentálisan) hosszabb távon a karantént. Unaloműzésként ebben az időszakban új időtöltéseket találtak: egyesek aktívabb közösségi médiahasználatba ölték idejüket, mások impulzusvásárlásba kezdtek. Mivel a fi-

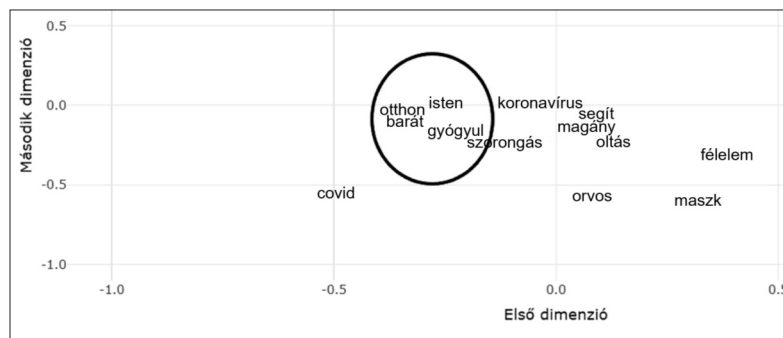
atalok jelentős részében még nem alakult ki az a késztetés, hogy hosszabb távon tervezzék meg életüket, számukra a kijárási tilalom idején nagyobb gondot okozott, ha a háztartásból elfogyott valami, amire szükségük lett volna. Ehhez képest a 2020. márciusi korlátozások bevezetésekor keletkező felvásárlási pánikot a legtöbben jól kezelték, nem volt tapasztalható, hogy kétségbe estek volna, inkább viccet csináltak az idősebb generáció reakciójából.

A második hullám idején visszatérő kijárási korlátozásokat már rosszabbul viselték, mint az első, teljes lezárást, mivel 2020 nyarán az első korlátozások megszüntetését a legtöbben akarva-akaratlanul végleges kiszabadulásként élték meg. Két nagyobb tömb alakult ki a fiatalok között: egyesek betartották a szabályokat – közülük többen fel is szólaltak azok ellen, akik megszegték a kijárási korlátozásokat –, mások akár nyílt fórumokon is hangoztatták, hogy valahonnan mindenképp szereznek egy „kilépőt” (például kutyát vagy kijárási tilalom alatti munkavégzésről szóló igazolást), hogy kijátszhassák a korlátozást. Azok, akik ebbe a második csoportba tartoztak, értelmetlennek találták az éjszakai kijárási tilalmat, mivel véleményük szerint a napszakok nem befolyásolják a vírus terjedését.

„Adom ezt a kijárási korlátozást éjszakára de most már kizárt hogy ezt is betartsam. 🙄”
 „Ember, kell egy kutya!!?? Hát azzal dzsálunk majd nyolc után ötszázon a kútra. Sörér’.
 De futni kell baszki, akkor nem kell maszk. #magyarvalóság #mindmeghalunk”
 „btw 🙄 a korlátozásnak sem volt eleve semmi értelme, én örülök, hogy sokan újra tudnak dolgozni 🙄 btw 2.0: normális korlátozások kelettek volna, ahogy aminek indult volna (egészségügy+élelmiszer+patika. többi nem létszükség.)”
 „Tudtam, hogy csóró leszek karantén végére. Már rendelgetek össze minden szírszart.”
 „Hát nem hiszem el, mit nem lehet érteni abból, hogy #maradjotthon? Tele van a város sétafikáló emberekkel. Soha ennyien nem mászkáltak még utcán, mint a karantén alatt. Agyam eldobom, komolyan.”

A második lockdown, vagyis a 2020. őszi időszakban feldolgozott 121 039 online megjelenés alapján a témamodellezés a család szót már nem a segít kifejezéssel párosította, hanem a kórházzal, míg az otthon szinte rásimult a barát (vagy éppen annak hiányára). A segít kifejezés lényegében a magány szóval került egy szintre.

Jól látszik azonban az is, hogy a koronavírus szó a két dimenzió origóját célozta meg (16. ábra), azaz minden szó és szókapcsolat ehhez képest relatív pozícióban található. Az orvos – mint a járvánnyal szembeni küzdelem kulcsszereplője – egyre beljebb foglalt helyet. Minden valószínűség szerint az orvosokba vetett bizalom megnyilvánulása ez a jól detektálható változás.

16. ábra. A 2020. őszi időszakban – a második lockdown idején – összekapcsolódó kifejezések (szóbeágyazás)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Hallgatói vélemények 2020 májusától 2020 októberig: kollektív felelősség erősödése

Míg májusban az online oktatás dominálta a mindennapokat, 2020 szeptemberében a tanulók – szigorú óvintézkedések mellett – visszatérhettek a jelenléti tanuláshoz. A legfontosabb témák közé tartozik ebben az időszakban a kollektív felelősségvállalás ösztönzése, a lakosság maszkviselésének támogatása és a karanténidő hasznos eltöltése. Gyakran fordultak elő ötletmegosztások, például hogyan kezeljék a család szoros jelenlétét, amely mentális gondokat is okozhat (hogyan legyen magánszféránk, én-időnk), vagy éppen mivel töltsék el a szabadidőt (edzéssel, rendszert teremtve stb.). Szintén hangsúlyos téma volt a felelősségvállalás és a szolidaritás, a segítségnyújtás számos formája megjelent az online diskurzusokban. Sokan támogatták a kórházakat, a nővéreket, az iskolákat és a nehéz helyzetben lévő családokat, csoportok szerveztek adománygyűjtést a rászorulóknak vagy betegeknek. Ebben részt vettek önkéntesek, egyházak, civilek és ismert emberek, hírességek. Az altruista magatartás mellett központi téma volt a különböző nyári események elmaradása (fesztiválok, koncertek, különböző szórakoztató- és vendéglátóipari események), amelyek hiányát a fiatalok egy része közönségként, vendégként, egy másik része pedig munkavállalóként, vállalkozóként élt meg nehezen.

Ebben az intervallumban is az egyik legtöbbet emlegetett téma a home office és az online iskola, a digitális iskola családi szintű megoldása, az iskola-munkahely-otthon kényszerű szétválaszthatatlanságának konfliktusai. A home office megítélésére a kettősség jellemző: az introvertált személyeknél nagy sikert aratott, ők kifejezetten élvezték ezt az új és kényelmes lehetőséget. Hatékonyabbnak, kényelmesebbnek tartották a távmunkát, hiszen elkerülhették a zsúfolt tömegközlekedési eszközöket. Az extrovertáltak szenvedésként írták le az otthoni munkavégzést, magányosnak érezték magukat a munkatársaik, a megszokott munkahelyi környezet nélkül, és panaszkodtak a megnőtt munkaterhek miatt.

Mások felháborodtak az otthoni munkavégzés hallatán. Ők jellemzően azok közül kerültek ki, akiknek munkája nem tette lehetővé a home office munkavégzési formát. Igazságtalannak tartották a saját helyzetükkel összevetve, és hangot adtak ama véleményüknek, hogy a távolléti munkavégzés nem munka! A munkavállaló fiatalok egy részének online megnyilvánulásaiban egyre hangsúlyosabbá vált a bizakodás, hogy a későbbiekben is megmarad a home office mint bevált módszer, amely jól alkalmazható a megváltozott körülmények között, de azokon túl is. Gyakori volt, hogy tippeket adtak, vezetőként hogyan érdemes viszonyulni a távolléti munkavégzéshez. Megjelentek a vállalkozások becsődüléséről, munkahelyvesztésről szóló bejegyzések is.

Ebben az időszakban jelentős vitát generált a maszkviselés, egyre többször jelent meg a diskurzusokban a maszkhasználat megkérdőjelezése. Magának a vírusnak a létezésében is többen kételkedtek, hiszen az első hullám során nem voltak kiugró fertőzöttségi adatok. Gyakorivá vált a vírustagadók és a vírusfélők összeszólalkozása, valamint a maszkhasználatot propagálók és az azt ellenzők vitája. A maszkviselést illetően sokan felháborodtak, a következő panaszok jelentek meg a diskurzusokban: fulladás, tüdőbetegség, pánikroham, fejfájás, meleg idő, szemüveg bepárásodása. Felkapott témák közé tartozott a kórházban dolgozó ápolószemélyzet kompetenciája (lélegeztetőgépek kezelése), valamint a külföldön és Magyarországon bevezetett intézkedések kritikai szempontú összevetése.

Az időszak kiemelt negatív konnotációjú témája az internetes visszaélések/csalások. Az online diskurzusok számottevő része foglalkozott az álhírterjesztéssel, adatlopásról, in-

ternetes visszaélésekről szóló hírek megvitatásával. Általános volt ezen deviáns cselekmények elítélése, továbbá annak hangsúlyozása, hogy morálisan mennyire károsak ezek az esetek, amikor éppen összefogásra, bizalomra lenne szüksége a társadalomnak. Szintén negatív konnotációjú a kormány intézkedéseinek megítélése.

Hallgatói vélemények, 2020. október 1. – 2020. december 31.: a félelem felerősödése

A 2020. őszi periódusban különösen foglalkoztatta a fiatalokat a koronavírus, áthatotta a mindennapokat az egyre szigorodó korlátozásokhoz és intézkedésekhez való alkalmazkodás. Rengeteg aggódó, negatív tartalmú, vírustagadó, maszk- és oltásellenes tartalom jellemzi ezt az időszakot. Hangsúlyos a félelem, a megszólalók féltették a családjukat, szeretteiket, munkájukat és megélhetésüket. Ugyanakkor felismerhető azok csoportja is, akiket kifejezetten élvezettel töltött el ez az időszak. Nem jelentett számukra problémát a #maradjotthon, nem tartottak különösképpen a fertőzéstől sem.

Továbbra is meghatározó volt az online diskurzusokban a munka/home office témaköre, az adományozásokról szóló megnyilvánulások. A home office kapcsán továbbra is annak mentális egészségre gyakorolt hatása volt az elsődleges, valamint a hosszú távú beépülése a munka gyakorlatába. A Budapesten élő és dolgozó fiatalok kifejezetten pozitívan értékelték ez a munkaformát, a közlekedésen megspórolt időt viszont gyakran még több munkára fordították. Az otthoni keretek között nehezebb volt tartani a munkahelyi ritmust, hogy a munkaidőnek létezik eleje és vége. Költséghatékonyság szempontjából viszont nagyon pozitív konnotációjú beszámolók születtek a téma kapcsán (utazáson megspórolt pénz).

2020. decemberben előtérbe kerültek az oltással kapcsolatos vélemények, miután elkezdtek beadni a vakcinát az egészségügyi dolgozóknak. A vizsgált időszakban szintén a negatívan tematizáló íráskor domináltak, egyre inkább az oltással kapcsolatos attitűdöt érintve. Az oltást illetően többen is azt a szófordulatot használták a vakcina elutasítására, hogy „szívesen” odaadják másnak a sajátjukat. A vírus- és oltástagadó vélemények mellett megjelentek a semleges attitűddel bírók és a kívárok, az „én kívárom, hogy mi lesz” álláspontot képviselők véleményei is. A maszkviselés elutasítása összefonódott a fulladás kifejezéssel annál, aki azt kívánta hangsúlyozni, hogy nehezebb vagy zavaró a maszkon keresztül levegőt venni.

A fiatalok a megnövekedett szabadidőt – az újabb bezárások után – továbbra is az interneten töltötték, ismét megszorodtak az internetes csalásokról, adathalászatról szóló diskurzusok. Megélénkült az e-kereskedelem is, a fiatalok jellemzően a netes vásárlásokat részesítették előnyben a személyes boltba járás, shoppingolás helyett. A szórakozási lehetőségek beszűkülése már nem érte sokkhatásként őket, az online szabadidőtöltés tavasszal kialakult gyakorlatához tértek vissza. Ebben az időszakban megdöbbenették a fiatalokat azok az esetek, amikor egyesek tudatosan fertőztek meg másokat csak azért, mert ők maguk nem hittek a vírusban. A fiatalok számára felfoghatatlan volt, hogy valaki önmagát „biológiai fegyverként” használja, valamint felháborító, hogy ezeket az eseteket enyhén büntették csupán.

Hallgatói vélemények, 2021. év első negyedév: társadalmi polarizáció

Az időszak online megnyilvánulásait vizsgálva a hallgatói összbenyomás negatív volt. A második hullámban elrendelt védelmi intézkedések enyhítése után ismét szigorúbb zárások kezdődtek meg. 2021 februárjában elindult a védőoltások tömeges alkalmazása, melyekből Magyarországon a kínai és az orosz gyártmányú oltásokat is engedélyezték a nyugati vakcinák mellett. Ebben az időszakban minden addigi rekord megdőlt mind a fertőzöttek, mind pedig a kórházban ápolts személyek számában.

Nagyon megosztó vélemények születtek a kormány által hozott intézkedésekről és arról, hogy hogyan kellene kezelni a helyzetet, amely jelentős társadalmi és generációs feszültséget eredményezett. Az idősebbek a fiatalok szabadságvágyát gyakran a felelőtlenséggel azonosították, és sok esetben hibáztatták őket a járványhelyzet fennállásáért is.

Az oltás témája kapcsán még egy további törés jött létre a társadalomban, tovább polarizálva azt. Két fő csoport körvonalazódott, amelyekből az egyik az „oltásellenesek”, a másik pedig az oltást támogatók oldala. A vakcinák kapcsán az oltáspártiak és az oltásellenesek rendszeresen súlyos vitákba bonyolódtak, ez a téma heves érzelmeket és indulatokat váltott ki, sokan nem tudták kezelni a rengeteg információt, amelyet a médián keresztül kaptak. Számos álhír/rémhír is terjengett azzal kapcsolatban, hogy melyik oltás „biztonságos”, és melyikkel lehet majd utazni. Összességében elmondható, ebben a vizsgált negyedévben talán ez volt a legszélsőségesebb kérdéskör, amellyel a mindennapokban a társadalom tagjai foglalkoztak.

A leglényegesebb téma ekkor az érettségi megszervezése volt, főképp az online oktatás nem kielégítőnek ítélt folytatásaként tematizálva. Az érettségre mint sorsdöntő mérőföldkőre tekintettek a diákok, amely eldönti, hova tudnak menni továbbtanulni, ezáltal mivel fognak tudni foglalkozni; ez releváns abból a szempontból, hogy az életük hátralévő részében egy adott diplomával milyen keresetet tudnak maguknak biztosítani, és hogyan tudnak viszonyulni ahhoz, amivel foglalkoznak.

Sokat nehezített a COVID-érettségre történő felkészülésen az idősebb tanárok gyenge digitalizációs kompetenciája, hogy megoldják az órákat az élő kontaktushoz leginkább hasonlító módon (például egy Zoom-előadás keretében, vagy hogy figyelmet fordítsanak arra, hogy a diákok kellőképpen részt vegyenek az interakcióban), mivel sok diák csak belépett az előadás streamjébe, és onnantól 45 percen keresztül senki sem kényszerítette rá, hogy figyeljen is. Ezt eleve megnehezíti az otthoni közeg, ahol rengeteg más elfoglaltsági lehetőség is adódott, amelyeket prioritásban részesítettek. És ez még a jobbik eset volt tekintve, hogy sok tanár még ennyi interakciót sem követelt, csak feltöltött egy anyagot egy online platformra, és azt is a diákokra bízta, hogy egyáltalán megnézik-e, nemhogy adott esetben megértik-e. Ezen tényezők miatt nagyon sok fiatal érzett félelmet, bizonytalanságot a jövőjét illetően.

A másik ilyen felkapott téma az időszakban a szabadságvágyat érintő hiányérzetből fakadt. A korlátozások miatt nagyon sok, fiatalokat érintő rendezvényt töröltek el, és ezzel rengeteg szórakozási, szabadidő-eltöltési lehetőségtől lett megfosztva az ifjabb korosztály. Ezeken a programokon részt venni egy bizonyos életkor betöltéséig van lehetőség, onnantól az egyén már nem teheti meg egyéb kötelezettségei és a kötöttebb időbeosztás miatt (munka, családalapítás, gyerekvállalás). A fiataloktól a COVID elvette a lehetőséget, hogy a korábbiakhoz hasonló nagy mozgástérrel éljék meg az ifjúságuknak ezt az időszaka-

kát. A baráti kapcsolatokon kívül a párkapcsolatokra is negatív hatást gyakorolt a járványhelyzet, nem mindenki tudta vagy merre megengedni magának, hogy találkozzon a partnerével személyesen.

Az időszakra leginkább az elégedetlenség jellemző, emellett a lázadás és a felháborodás figyelhető meg az online diskurzusokat elemezve. A fiatalok legfőbb problémája az online oktatás mellett a bezártság, a szeparáció, a kikapcsolódási lehetőségeik korlátozása; az az általános vélemény, hogy ez az időszak haszon nélkül telt el, a szükséges tudást nem szerezték meg.

Harmadik szakasz: a járvány utolsó szakaszára erősödő témák – elutasítás, az individualizmus felerősödése

2021 második felében már egyre kevésbé érdekelte a fiatalokat a járványhelyzet, a konkrét esetszámok, a megbetegedések és a halálozások aránya vagy a karanténélet tapasztalatainak megosztása. Egyre növekedett azonban az oltásokkal, a különböző vakcinákkal kapcsolatos online diskurzusok száma és intenzitása, leginkább a különböző oltások hatásait és az oltások kombinálásának tapasztalatait illetően. A megfelelő átoltottság elérésére tett állami erőfeszítések, törvények kapcsán az oltásellenesség témáját érintő diskurzusok is előtérbe kerültek, egyre több vita alakult ki oltásellenesek és oltáspártiak között is.

- Jellemző tématerületek: oltások hosszú távú mellékhatásai, betegségen átesettek tapasztalatai, oltásellenesség és oltásellenesek megítélése.
- Jellemző kulcsszavak: kovid, beoltva, oltásellentés, vitaminok, Karikó, kötelező oltás, kockázatok, gyógyulás, felépülés, oltatlan, vizsgálat.
- Jellemző vélemények és érzések: az oltásellenesek gátolják meg a járvány végét, az oltásellenességet el kell fogadni, az oltások mellékhatásai csak most derülnek ki, ijesztő a lassú felépülés a COVID-megbetegedés után.

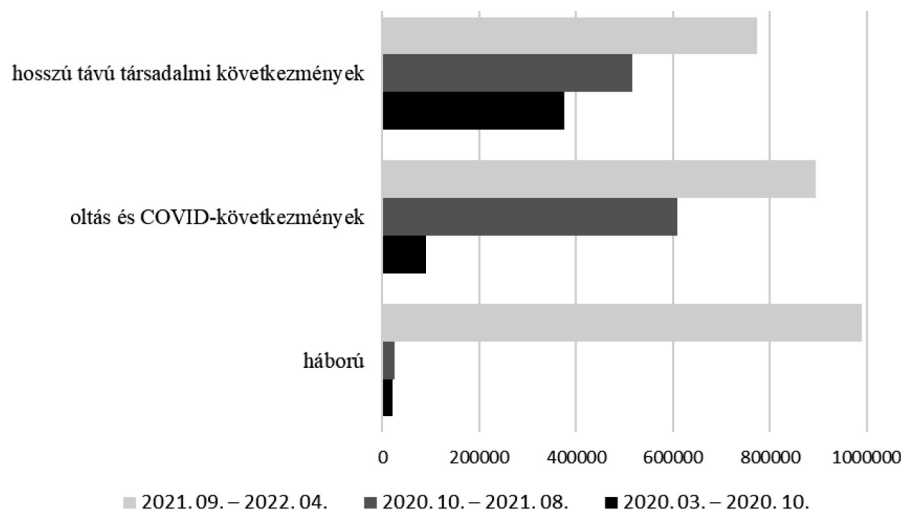
A COVID-esetek és tünetek helyett egyre inkább a megbetegedések – és a vakcinák – hosszú távú egyéni egészségügyi, valamint a munkaerőpiacra, gazdaságra, fogyasztói kultúrára gyakorolt társadalmi hatásai kerültek a fiatalok fókuszába, de 2022 februárját követően a kiobbant orosz–ukrán háború újratematizálta a vizsgált fórumokat (17. ábra).

- Jellemző tématerületek: gazdasági válság elkerülhetetlensége, drágulások és infláció, termékhiány és következményei, munkaerőpiaci helyzet megítélése.
- Jellemző kulcsszavak: globális, drága, bank, tartós, válság, energia, fogyasztás, chiphiány, infláció, afterCOVID, nft, rákos, munkaerőhiány, következmények, klímaváltozás.
- Jellemző vélemények és érzések: egzisztenciális bizonytalanságérzet, reménytelenség és kiábrándultság.

A háborús tematika összességében rövid idő alatt a fiatalok elsődleges diskurzustémájává vált. A lehetséges konfliktusokról már előtte is volt – elhanyagolható mennyiségű – említés és diskurzus, de 2022 februárjától emelkedett meg rohamosan az említésszám.

- Jellemző tématerületek: COVID után háború, katasztrófák évtizede, a járvány vége, orosz agresszió, segítség Ukrajnának, külpolitikai viták, hatalmi helyzetek.
- Jellemző kulcsszavak: orosz, ukrán, háború, Putyin, nyugat, oroszok, kelet, USA, lengyel, humanitárius, gáz, NATO, Moszkva, hadsereg, béke, fegyverek, szankciók, Zelenszkij.

17. ábra. A COVID harmadik időszakának legfontosabb témái és említési gyakorisága

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

- Jellemző vélemények és érzések: addig volt járvány, amíg nem jött a háború, félelem a háború következményeitől, orosz agresszió elítélése, viták az országok közötti viszonyokról.

A harmadik hullám, majd a következő hullámok vélelme egyre inkább növelte az ellenállást – nem a vírustól, hanem a szigorításoktól, a digitális oktatás visszavezetésétől, a kizárólagos távmunkától, az utazási lehetőségek megszűnésétől tartottak. Jellemzően nem akartak többet foglalkozni a COVID-témával, kizárólag az őket érintő változásokat igyekeztek követni, az erről szóló hírek alatt és online diskurzusokban a saját (általában a normális életbe való visszatéréssel kapcsolatos) igényeiket, a döntések szabadságát propagálták.

A vakcinák megjelenése reménykedésre adott okot, sokan gondolták úgy, hogy belátható időtávon belül megszűnik a járvány, vagy legalábbis korlátozásoktól mentes időszakot teremthet meg az oltás. A járvánnyal kapcsolatos online kommunikációt teljes mértékben átteumatizálta az oltások kérdése, a fiatalok is aktívan bekapcsolódtak a vírushelyzettel, főleg az oltakozással kapcsolatos vitákba. A fő töréspont maga az oltás beadatása mentén húzódott – és kisebb intenzitással, de húzódik a mai napig –, amely kapcsán gyakran a „nagypolitika”, a háttérhatalom (deepstate) és más konspirációs elméletek is elhangzottak. Ennél talán enyhébbnek mondható kijelentések és érvek domináltak az egyes vakcina-típusok kitérgyalásánál.

A fiataloknál gyorsan kialakultak a vakcinatáborok, vegyesen sorakoztattak fel netes-trending (különböző, kevésbé hiteles forrásokkal rendelkező médiafelületekről származó), tudományos (kutatási hivatkozásokkal alátámasztott), racionális (például: utazás során melyik vakcinát hol fogadják el) és politikai (korrupt beszerzésekre hivatkozó) érveket – az utóbbinál érzékelhető volt a politikai szimpátia externalizációja a vakcinák megítélésében („nyugati és keleti vakcinák”).

A vakcinaválasztás a lehetőségek kinyílásával egyre inkább politikai identifikációvá vált; nem kizárólag a vakcinák származási helye dominált, hanem a kormányba vetett bizalom mutatójaként is szolgált. Azok a fiatalok, akik kritizálták a kormány járványkezelési politikáját, vagy a járványtól függetlenül kormánykritikusok voltak, nem bíztak olyan vakcinákban, amelyeket Nyugaton még nem engedélyeztek – tehát nem bíztak a kormány „ítélőképességében”, valamint gyakran a vakcinák beszerzésében is korrupciót láttak. A kormányt nem bírálók, támogatók ezzel szemben a kormányba vetett bizalmukat fejezték ki többször, és elmondásuk szerint bármelyik vakcinát elfogadták volna, sőt – valószínűsíthetően – a kormány melletti kiállás jegyében a kínai és az orosz vakcinákat még preferálták is.

A fiataloknak az online diskurzusaik alapján nem alakult ki konszenzusos álláspontjuk; hangsúlyosabb volt az a nézet, hogy a korlátozásmentes élethez kell az átoltottság, de többen az egyéni szabadság mellett érveltek, és az oltatlanok döntésének tisztetben tartását emelték ki. A viták lényege sokszor abban az elvi dilemmában nyilvánult meg, hogy a járvány hatásainak minél előbbi minimalizálása vagy az egyéni szabadság a fontosabb; de a pragmatizmus is jellemző volt: többen kényszerűséggént élték meg az oltás beadását – tagadva annak hasznosságát, sőt félve a káros hatásaitól –, azonban tudták, hogy a viszonylagos szabadságra csak akkor lesz esélyük, ha rendelkeznek oltási igazolvánnyal. Ennek kapcsán jelentősen nőtt a kormányellenes hangulat is: már az azt megelőző időszakban is sokan kritizálták a kormány járványintézkedéseit, az oltási igazolvány kiváltságait diszkriminációként bélyegezték meg. Több, egymást segítő csoport is létrejött az oltatlanok támogatása mentén (például milyen szórakozási lehetőségeik vannak az oltatlanoknak).

A járványhelyzetbe való „beragadás” frusztrációját sok fiatalban az is növelte, hogy több olyan eset látott napvilágot, amikor egyes kormánytagok vagy kormányhoz köthető személyek korlátozásokat, szabályokat áthágó magatartását tapasztalhatták. Többen számoltak be arról, hogy ők sem látják már sok intézkedés hasznát, mégis betartják – így még inkább felháborító, hogy a szabályok nem vonatkoznak mindenkire.

A technológiát és az adatvédelmet jobban ismerő generációt, a fiatalokat külön dühíttették a visszaélések is, amelyek legmarkánsabb példája az oltásra való feliratkozás utáni kormányhírvél volt (miközben például személyiségi jogokra hivatkozva nem tették közzé a fertőzési adatokat megyei szinten). Bár a legtöbben nem akartak ebben az időszakban sem további korlátozásokat, kiemelték, hogy a kormány a választásoktól, népszerecséének csökkenésétől félve 2021 második felében nem vezetett be újabb tilalmakat, és így sokakat veszélyeztetett. Bár ebben az időszakban a legtöbb munkavállaló fiatalnak már kevesebb problémája adódott a munka világát illetően (újra el tudtak helyezkedni, átképezték magukat stb.), a közoktatás kérdésében és az állami ügyintézési formákkal kapcsolatban erős kritikákat fogalmaztak meg.

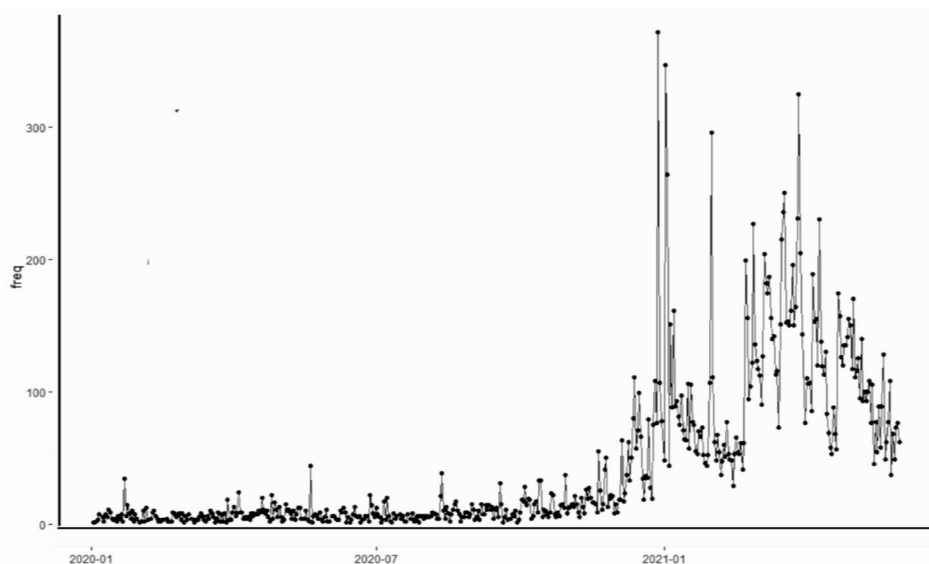
Az oltást, vakcinákat érintő viták intenzitásának csökkenésével 2021 közepén (mindenkinél eldőlt, beadatja-e az oltást, és ha igen, melyiket) a járvány mindennapi életre gyakorolt bizonytalanságérzete, a COVID-tematizáció is kezdett visszaesni a fiatalok körében. A védekezés, a biztonság is kevésbé erőteljes témává vált, leginkább az egyénileg egyszerűen megvalósítható felelősségvállalásban hittek (például maszkviselés), ezzel kapcsolatban pedig már nem alakultak ki viták, legfeljebb a szélsőségek között. A fiatalok kevésbé foglalkoztak aktívan a vírussal, járványhelyzettel; jellemző hozzáállás volt, hogy ők már megtették az előző hullámok alatt, amit a társadalom elvárt tőlük, úgyhogy ideje, hogy újra szabadon intézhessék saját programjaikat, pótolhassák a kimaradt időszakot.

Érezhetően befáradtak a járványba, annak folyamatos napirenden tartásába, és ennek gyakran hangot is adtak. Bejegyzésekben és kommentszekciókban fejtették ki, hogy unják a vírussal kapcsolatos információáradatot, az esetszámokkal, karanténtapasztalatokkal kapcsolatos híreket, mindezt már „rémisztgetésként” élték meg. A járvány elejétől eltérően a médiafelületek egyre negatívabb szereplőkké váltak a fiatalok számára, a politikai kommunikációban pedig mindkét oldalt kritizálni kezdték, amikor különböző politikai aktorok az újabb hullámokról, korlátozásokról, az oltások fontosságáról vagy a megbetegedettek, elhunytak számáról nyilatkoztak. A járvány kezdete óta erősödött a trend, hogy a COVID-dal kapcsolatos témákban az online, alulról építkező közösségek válnak a fiatalok számára a leghitelesebb információs forrássá, az őket érintő szabályozásokkal, eseményekkel kapcsolatban ezekben a csoportokban osztják meg egymással a tapasztalatokat.

Témaelemzés: A vakcinaszkeptizmus megítélése

A fiatalok a megszólalások alapján értetlenül álltak azok előtt, akik a járvány kezdetén még a vakcina kifejlesztése és az oltási program elindítása mellett tették le a voksukat, majd a vakcinák megalkotása után oltásellenes hangokat ütöttek meg. Különösen rosszul viselték, ha közvetlen környezetükről (közeli hozzátartozójukról, barátjukról, iskola- vagy munkatársukról) derült ki, hogy oltásellenesek – emellett azonban többen számoltak be olyan esetről is, amikor a hozzátartozójuk nyomására oltatták be magukat, miközben ők kételkednek az oltások hatékonyságában. Az újra és újra felbukkanó új variánsok miatt az idő múlásával egyre többen kételkedtek abban, hogy a vakcinák valóban hatásos megoldást jelentenek a járvány megfékezésében (18. ábra).

18. ábra. Az oltással összefüggő szavak gyakoriságának változása (szógyakoriság)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A fiatalok laikusként is mindent megpróbáltak, hogy a téves információk helyett megértessék közelebbi ismerőseikkel a vakcinák működésének hatásmechanizmusát, ezzel csökkentve a bizonytalanok és az oltásellenesek számát. Értetlenkedve álltak az előtt a tény előtt, hogy rengetegen oltásellenesek Magyarországon, bár páran ezt azzal magyarázták, hogy az oltásszkeptizmus tökéletesen beleillik a „magyaros” logikába, amely minden mögött az összeesküvéseket és a ki nem mondott valódi igazságot keresi. Az oltást elfogadó fiatalokban ellenérzéseket váltott ki oltásszkeptikus kortársaik gúnyolódása, úgy érezték, csak saját belső feszültségüket akarták csökkenteni ezekkel a megszólalásokkal.

„Btw highkey triggering, hogy az egész családom b like: »ÉN bIzToSaN nEm aDaToM be aZ oLtÁsT« o k a y és hiába mondom miért lenne jó stbstb semmit nem használ :<”

„Annyira egyszerű a dolog, nem hiszem el, hogy ezt nem lehet megérteni. A COVID 19-nél a legtöbb komplikáció az okozza, hogy, ha elkapod a vírust, akkor a testednek (egyéntől függően) szüksége van 7-14 napra, hogy a védekezést megkezdje. A gondok ez alatt az idő alatt történnek, különösen, ha valami eleve legyengítette már az immunrendszert (krónikus betegség, idő, stb) Ha beoltatod magad bármelyik vakcinával (ami amúgy nem magát a vírust tartalmazza, hanem annak egy »darabkáját«), akkor az immunrendszered találkozott már a vírussal és a vele kapcsolatos információkkal, és időben meg tudja kezdeni a védekezést, és így az oltás megteszi neked azt a szívességet, hogy nem döglesz bele a COVID 19-be! Igen, elkaphatod, igen, tovább is adható, de a lényeg, hogy az oltott ember nem lesz NAGYON beteg, legfeljebb egy kicsit taknyos, és nem állítja le a teljes gazdaságot és egészségügyet egy pandémia, ami egyébként kézben tartható lenne, az oltás ellenes idióták nélkül.”

„emberek 2020-ban... legalább lenne valami oltás vagy akármi megoldás, hogy visszkapjuk a régi életünket oltás: emberek: hülye vagy én biztos nem oltatom be magam azzal a szarral, hát mi van, ha kinő a harmadik kezem vagy a második fejem? és különben sem akarok oroszul beszélni.”

„Beszarok, most hallottam, hogy már nem csak delta, hanem gamma variáns is van. De volt már brit mutáns, indiai mutáns is. Még valami?! Akkor most mi van a nagy oltakozással?! Mindenki beoltatja magát, aztán ugyanúgy kezdődik minden előről? Vagy majd azok ellen is oltassam magam?”

„Még mindig ott tartunk, hogy az oltatlanok lázongnak.. Nem értem... Komolyan nem tudom megérteni, hogy miért nem lehet felfogni, hogy járvány van.. Sokan nincsennek tisztában, miért kell az oltás.. Igen, jöhetnek a kommentek, hogy az oltott is lehet beteg.. Blabla, olvass utána, mit jelent oltottnak lenni, és ne a Facebookos baromságoknak higgy. A te gyereked is védve lesz az által, hogy nem mehet be akárki az iskolába.. Miért ennyire nehéz ezt elfogadni?”

„Más az amikor valaki azt mondja »nem tudjuk mi van benne, mit okoz« és más az amikor azt mondják: »nem hisszük el, hogy...«. Az előbbinek csak meg kell mutatni hol találja az információt amit keres. Az utóbbival nem tudsz semmit sem kezdeni.”

„Már mennek olyan posztok is, hogy a vakcinával együtt megy a chip is a bőr alá.”

Témaelemzés: Az oltásellenesség

Sok fiatal úgy érezte, hogy még nem bízhat meg a COVID-vakcinákban, mivel nem jutott elég idő a fejlesztésre, tesztelésre. Nem voltak mindannyian oltásellenesek, akik ezt a véleményét osztották, sokan a túl kevés elérhető információ miatt nem akarták beadatni az

oltást. A COVID veszélyességének relativizálása („olyan, mint egy nátha”) a vírusszkeptikusok egyik fő érve lett a diskurzusokban, de a fiataloknál is megjelent, bár csekély mértékben, valószínűleg azért, mivel többségük nem tartozott a veszélyeztetett csoportok tagjai közé. Többen az egyéni szabadságjogokra hivatkozva utasították el az oltást, de a háttérhatalmi összeesküvések is megjelentek az oltás- és víruselleneseknél („ez az egész azért van, hogy irányítsák a világot”; „chipet ültetnek az emberekbe”). Ezeket a narratívákat az oltást ellenző fiatalok közül is a legtöbben kétkedve fogadták.

A „kiszámíthatatlan” hullámokban érkező járvány, a felívelő és csökkenő szakaszokat mutató COVID-járványgörbe is növelte a fiatalok egy részének szkepticizmusát az oltásokkal és a vírussal szemben, mivel úgy látták, hogy még a szakemberek körében sincs konszenzus a járványhelyzet alakulását illetően. Bizonytalanságukat nagyban erősítette az is, amikor kiderült, hogy az első időszak kommunikációjával ellentétben nem elegendő két oltás a permanens védettség kialakulásához. Azt pedig, hogy az oltottak is elkaphatják a vírust és fertőzhetnek, annak egyértelmű bizonyítékeként értékelték, hogy a vakcina nem működik.

Az oltásnépszerűsítő kampányt a szkeptikus megszólalók egy része idegesítő, uszító és nem meggyőző propagandának titulálta. A szakemberek és a híres személyek szerintük nem meggyőződésből, csak pénzügyi okokból reklámozták az oltás felvételét. Saját közösségeiken belül úgy vélték, valós veszélye van annak, hogy egyszer majd kötelezővé teszik az oltást, és kényszerrel adják be nekik – ennek lehetősége hatalmas feszültséget okozott bennük. Emellett arról is számot adtak, hogy rosszul lesznek nekik, hogy a vakcina mellett állók közül többen lenézik őket nézeteikért.

„Szerintem inkább tiszteletben kellene tartani azt is hogy egyesek beoltatták magukat míg azt is hogy mások nem szeretnék! És végre abbahagyni a propagandát, az oltás reklámozását és az egymás ellen uszítást amiért valaki oltás valaki pedig nem. Élni és élni hagyni.”

„Kettő nem vált be a 3. és a 129. sem fog! De az immunrendszert tönkrevágja. Szart nem ér a maszk sem az oltás! Csak azért nyomtatják mert dől a pénz a kormánynak, a dokiknak és mostmár a cégeknek is belőle de fő az egészség bla bla..persze Arról pofáznának ennyit mennyi oltás áldozat van! Milyen átmeneti vagy maradandó súlyos mellékhatásai lettek sokaknak amit kezelhetnek míg élnek. És nem kevés ember halt bele a csoda szar oltásukba! Ha 1 oltást kapnának az emberek és nem kapnák el nem terjesztenék utánna akkor lehetne kampányolni de így!! Mire??? Sok ember meg rohan, hogy kapjon oltást.”

„Még ha pestis lenne megértem a járvány szót vagy bármi jelzőt, de egy olyan dolog ami egy szimpla nátha.... azt nem nevezném se vírusnak se semminek. Pestis? Na igen akkor ne érj a másikkhoz, de a náthát -influenzát eddig is mindig is elkaptuk más emberektől, családtagunktól. Amugy meg ha nincs tüdő probléma pl.: köhögés, hörög, nyomási tüdőfájdalom, akkor rohadtul nem corona, a teszt meg mondhat bármit és bárki mondhat bármit csak, hogy a »hivatalos« számok nőjenek (olyan mint egy terhességi teszt, sose biz benne).”

„En se vagyok feltetlen oltással, de egy vadiúj, tesztelt vakcinával szemben en se lennek bizakodo. A mai világban annyira le akarnak nyomni mindent a torkunkon, h csak azt ertek el vele, h elobb utobb mindenki szkeptikus lesz, akarmilyen lepesrol van szo.”

„Milyen érdekes, hogy jönnie kellett a második hullámnak, tehát jön.(egyébként meg csak annyi, hogy több teszt, több fertőzött, de ugye a vezetőség tervei között a szeptemberi meghorítás szerepel).”

Hallgatói vélemények, 2021. második negyedév: a COVID-fáradtság

A periódusban egyértelműen az oltásokkal, a távmunkával és a digitális oktatással, a szabadságvágygal, a korlátozások enyhítésével kapcsolatos témakörök voltak a legfontosabbak. Mivel a védettségi igazolványhoz kötődtek rengeteg vendéglátóhely belső tereinek, szállodáknak, sportrendezvényeknek, színházaknak, moziknak, múzeumoknak és állatkerteknek a látogatását, így annak, aki nem oltotta be magát, jelentős hátrányokkal kellett szembenéznie. A másik, korlátozásokkal kapcsolatos téma továbbra is a maszkviselési kötelezettség volt. Foglalkoztatta a megszólalókat, hogy mikor és hol kell viselni kötelezően a maszkot, milyen fajtát vegyenek, és hányszor cseréljék azokat. Ahogy az időjárás melegedni kezdett, egyre nehezebben viselték a maszkhordási kötelezettséget.

Az online oktatást és a home office munkakörülményt többen jellemezték inkább pozitívan, mint negatívan. Sokan örültek annak, hogy otthonról tanulhatnak/dolgozhatnak, kényelmesebbnek ítélték meg, és sokan hivatkoztak arra, hogy így időt spórolnak meg azzal, hogy nem kell bejárniuk az iskolába/munkahelyre. Természetesen akadtak olyanok is, akik teherként élték meg az otthoni munkavégzést, főleg azok, akik kisgyermekkel voltak otthon, ez a körülmény ugyanis megnehezítette a munkahatékonyágukat. Sokan nehezteltek a zavaró szomszédságra vagy arra, hogy az otthoni légkörben nem tudnak megfelelően koncentrálni, mert könnyen elterelődik a figyelmük. A digitális oktatást kedvelők – jellemzően nem az érettségire készülők – azzal érveltek, hogy kevesebbet kell tanulniuk, és úgymond „megússzák” az órákra járási kötelezettséget. Pozitívan ítélték meg, hogy akár az ágyból is végighallgathattak egy-egy tanórát. Azonban gyakori probléma volt továbbra is, hogy elveszett a fizikai kontaktus, és sok tanár nem tudta megfelelő minőségben megtartani a tanórákat, miközben elvárta, hogy a diákok ugyanúgy felkészüljenek a tananyagból.

Jellemző a fiatalokra ebben az időszakban, hogy kevésbe voltak empatikusak, toleránsak embertársaikkal, erősödött körükben az elutasítás és a közömbösség, egyre intenzívebbé vált a „COVID-fáradtság”. Mindez a generációs konfliktusok felerősödéséhez vezetett. Az idősek elvárták a fiatalok empatikus és együttérző hozzáállását azzal kapcsolatban, hogy betartsák a bevezetett korlátozásokat. Gyakori jelenséggé vált, hogy a fiatal korosztály nem vette komolyan a szabályok betartását, ezáltal magukra haragítva az idősebb generációt. A járvány átalakította az adott generációban az értékátadást, szokásokat, rituálékat, ugyanakkor felerősítette a fiatalok és az idősek közötti különbségeket (világszemlélet ütközése, érdekellentét). A fiatalok nem az egészségügyi kockázatokat élték meg elsősorban, hanem a járvánnyal együtt járó korlátozások negatívumait. Az idősek védelmének felelőssége új terhet jelentett a számukra. Az idősek szorongását növelte, hogy egészségük a fiatalok életmódjától függött.

Az időszakban egyre gyakrabban előtérbe került a jóllét témaköre. Sokan aggódtak amiatt, hogy a világjárvány után kockázatos lesz elhagyniuk az otthonukat és nagyobb embercsoportokkal érintkezniük. Egyrészt a közvetlen kockázat és a szövődményekről való félelem (az önmaguk és szeretteik életéért és egészségéért való aggodalom), másrészt a meghozott intézkedések (karantén, a fizikai távolságtartás, a kulturális és szabadidős tevékenységek korlátozása, a vendéglátóipari egységek zárva tartása stb.) hatására kialakult és tartóssá vált egyfajta szociális és fizikai izoláltság.

Hallgatói vélemények, 2021. harmadik negyedév: indulatba forduló aggodalom

A COVID-válság második és harmadik hulláma közötti időszakot (2021. július és szeptember között) fedi le. A közhangulat sajátos evolúción ment keresztül: a második járványhullám utáni megkönnyebbülés és az enyhítések okozta ideiglenes szabadságérzet helyét fokozatosan átvette az újabb hullámtól való félelem és a kilátásba helyezett korlátozások miatti reményvesztettség érzése. Az adatsor elemzése egyértelművé teszi, hogy csak elvétve található olyan poszt, amely ne érintené közvetve vagy közvetlenül az éppen zajló COVID-járványt. A negyedévet fokozott indulatosság és aggodalom kísérte végig, amely vélhetően abból is fakadt, hogy a vélemények artikulálására és a felgyülemelő feszültségek levezetésére szinte kizárólag a közösségi média csatornáin keresztül nyílt lehetőség. Éppen ezért nem voltak ritkák a kommentelők közötti vulgárisabb szópárbajok sem.

A negyedévet keretezi a maszkviseléshez való viszony, a júliusi maszkhordási kötelezettséget eltörölő rendelkezés fellélegzést jelentett. A jogszabályi változtatásról hírt adó cikkekre adott reakciók jellemzően pozitívak, az egyre melegebbé váló időjárás hatására egyre többen kívántak megszabadulni a maszkoktól. Felerősödött azok hangja is, akik nem látták értelmét ezen óvintézkedésnek. Körükben a megfertőződés ellen védelmet nyújtó eszköz ragadványnevévé a „csicskaváson” vált. Az ellenvéleményt képviselők között részben megmaradt a maszkviselési rutin például a zsúfolt terekben (bevásárlóközpontokban, tömegközlekedési eszközökön).

Az oltással kapcsolatos attitűd gyakran szoros összefüggésben állt a közéletről való vélekedéssel. A kormánnyal szembeni ellenérzésekre hivatkozó vakcinafelvételt megtagadó attitűd az oltás kérdésének átpolitizálására mutat rá. Mindez arra enged következtetni, hogy a politikai elitbe vetett csekély bizalmi szint részben eredője a konteók, az összeesküvéselméletek megfigyelhető felfutásának. Ugyanakkor sok esetben volt tetten érhető, hogy a politikusokkal szembeni bizalom a járvány előrehaladtával erodálódik. Ez a felelőtlen és inkonzisztens politikai ígéretésektől demoralizálódó és reményvesztett réteg lassan integrálódott a keményvonalas (már a kezdetektől a járvány létét megkérdőjelező vagy amögött háttérhatalmat sejtő) konteóhívók közé. Az összeesküvés-elméletek elterjedése, az alternatív világmagyarázatok népszerűvé válása eredménye és egyben kiváltó tényezője a politikai intézményekkel szembeni bizalmi válság fokozódásának. A vizsgált negyedév adatai egyértelműen rámutatnak arra, hogy a sokszor szükségszerűnek tűnő, ám hektikus, a lezárások és enyhítések között balanszírozó kormányzati döntések végeredményben a politikusok szavahihetőségét erodálták. A vélekedés, miszerint a korlátozások és enyhítések bevezetése nem a járvány intenzitásának függvényében történik (hanem ettől egészen eltérő hatalmpolitikai és gazdasági tényezők határozzák meg azt), az augusztusi hónapban – az újabb (negyedik) hullámmal kapcsolatos hírek hatására – még markánsabban jelent meg a posztokban. Ezeket a véleményeket tükrözték az olyan ironikus hangvételű posztok, mint az „*augusztus 20-án szabadságra ment a járvány*”.

Megfigyelhető ebben az időszakban az erősödő tudomány- és tudósellenesség is: a negyedév végére, augusztus második felétől kezdve ismételtelen felhívták a szakértők a figyelmet a maszkviselés fontosságára ott, ahol több ember tartózkodik egy helyen. A témában megszólaló szakavatottak javaslatai támadási felületet nyitottak a tudományos közeg képviselői felé, kifejezetten elutasítva a javaslataikat, áltudományossággal és a szakértelem hiányával vádolva őket. Tipikus „vád” volt ellenük, hogy mivel a korábban tett kijelen-

téseik nem igazolódtak be – a tömegrendezvényeket követően nem emelkedett meg jelentősen a fertőzöttek száma, mint ahogyan azt korábban előre jelezték –, csak riogatnak, és félelemben akarják tartani az embereket. Gúnyneveket aggattak a megszólaló orvosokra, inkompetenciával vádolták őket, megkérdőjelezve, hogy alkalmasak-e a témában való véleménykifejtésre és iránymutatások megfogalmazására. Bizonyos megszólalók szerint a tízmillió szövetségi kapitány országában már bárki lehet akár vírusszakértő is. Egyes, az immunológia, a járványtan tudományterületeivel évek, évtizedek óta foglalkozó kutatók és orvosok a közéleti szerepvállalásuk miatt is támadhatóvá váltak. Azt feltételezték a véleményüket kifejtők, hogy a megszólalásaik után pénzt kapnak az államtól a bizonyos esetekben kormányzati narratívával egészen egybecsengő javaslatokért, véleményekért.

Az időszak másik jelentős, hangsúlyosan megjelenő témája az oltással, megbetegedés során szerzett immunitással és a koronavírusesztekkel kapcsolatos vélemények voltak. A védettséget jelentő vakcina 2021 tavaszától, nyarától vált elérhetővé szélesebb körben az arra előzetesen regisztráltak számára, így ebben az időszakban nagyon sok vélemény és álláspont mérettetett meg pró és kontra. Az oltáshoz való viszonyt több szempontból is azonosítani lehetett. Többen már felvették a védőoltást, és igyekeztek erről másokat is meggyőzni. Ugyanakkor jól kirajzolódik egy olyan csoport is, amely a kivárára játszott, hangsúlyozva a védőoltás előállítása óta eltelt rövid időtartamot és a kísérleti alkalmazás szűk körű voltát; ők azok, akik hozzászólásaikban „kísérleti vakcinákról” írtak. A témába vágó cikkekhez hozzászólók tartottak az oltás következtében kialakuló, egészségi állapotban esetlegesen bekövetkező hosszú távú változásoktól és a mellékhatásoktól. Egy másik csoport kifejezetten elzárkózott a védőoltás felvételétől, álláspontjának igazolására az immunizálást követően elhunyt személyek történetét, az oltás felvételét követően ismét megfertőződők eseteit hozva példának, megkérdőjelezve a vakcinák hatásosságát, hatékonyságát.

A celebek, hírességek COVID-esetei ebben az időszakban is nagy nyilvánosságot kaptak. A bizonytalanok megerősítésként éltek meg az oltás megtagadásával kapcsolatban azt az esetet, amikor a műsorvezető Hajdú Péter Instagram-bejegyzésben számolt be arról, hogy két oltást követően ő és barátnője megfertőződött koronavírussal. Többen Schobert Norbert fitnessedző, üzletember rosszulletét – a reggeli futásból hazatérve összeesett, és mint később kiderül, sztrókot kapott – is az oltás egyik következményének, mellékhatásának tartották.

Az online beszélgetések során szóba kerültek ebben az időszakban a kormány lélegeztetőgép-adományai³¹ is. Az ezzel kapcsolatos vélemények túlnyomó többsége negatív konnotációjú volt, a hozzászólók elítélték a költséges beszerzést és a közpénzen történő jótékonykodást. A koronavírusról szóló kommunikáció során jól kiolvashatók voltak a járványadatokkal, a fertőzöttek számával és a világban megjelenő újabb járványhullámokkal foglalkozó cikkek hozzászólóinál a frusztráltság, a hírek figyelésébe való mentális belefáradás jelei. A fiatalok mind gyakrabban fejtették ki, hogy szívesebben olvasnának valami másról, pozitívabb dolgokról, bármiről, amiben nem a koronavírusról van szó. Néhányan inkább rezignáltan fogadták az újabb korlátozó intézkedések hírért szerzte a világban, és arra számítottak, hogy visszatér az otthoni munkavégzés és a digitális oktatás, mások viccekkel reagáltak a szakértők újabb járvány-előrejelzésével kapcsolatban. A fiatalok egyáltalán nem fogadták jól a nyáron lecsengő járványhullám után ősszel kezdődő újabb, a vírus deltának elnevezett variánsának terjedéséről szóló híreket.

³¹ A járvány berobbanásakor a külföldi betegellátási eseteket és számításokat figyelembe véve intenzív készülékbeszerzésre került sor. A gépek többségét végül nem használták a kórházi ellátásban, raktárakban porosodott.

Hallgatói vélemények, 2021. október–december: COVID-elidegenedés

Az összképi benyomás 2021 negyedik negyedévéről egyértelműen negatív irányba tolódott. Többségbe kerültek az elégedetlen és negatív online megnyilvánulások, a hozzászólókat, a véleményüket artikulálókat megviselték az akkor már több mint másfél éve tartó pandémia megpróbáltatásai, mind fizikálisan, mind mentálisan. Az ingerküszöb is egyre feljebb csúszott, vagyis a korábbinál már kevésbé intenzíven reagáltak a COVID-ra, a vírussal kapcsolatos kedvezőtlen hírekre. Az online diskurzusokat vizsgálva az rajzolódik ki, hogy az emberek többsége a COVID-vírust már nem vette annyira komolyan, mint a megjelenését követő időszakban. Belefáradtak, a többségnek elege lett a változásokból/korlátozásokból. Felerősödtek a szkeptikus hangok/kommentek, amelyek az influenzához hasonlították a vírust, és úgy gondolták, hogy el lett túlozva az egész, túlságosan is komolyan van véve a pandémia. Az időszak fontos témája még a vakcina és annak hatékonysága, valamint mellékhatásai. A fiatalok a COVID miatti korlátozásokkal – mint például a kötelező maszkviseléssel vagy a szórakoztató/kulturális intézmények látogatásához előírt védettségi igazolvány szükségességével – ha lehet, még kevésbé értenek egyet az idősebb generációk tagjaival: többször lehet „én fiatal vagyok, rám nem veszélyes ez a vírus, engem ne is korlátozzanak!” tartalmú szövegeket olvasni.

A vírus ellen készült vakcinákról a fiataloknak nem alakult ki igazán markáns véleményük, többségükben az oltóanyagot csak a védettségi kártya előnyeiert vették fel, így megnyílt előttük a külföldre utazás vagy a koncertlátogatás lehetősége. Leginkább közömbösnek voltak mondhatók a vakcinával kapcsolatban, azonban előfordult, hogy negatívan szoltak hozzá a témához, és vulgáris kifejezésekkel illették az oltóanyagokat.

A másik fontos probléma, amellyel szembenéztek ebben az időszakban, az elidegenedés. A legtöbb diskurzusban, ha nem is direkt, de indirekt formában ennek jelei felszínre kerültek, és egymás elleni személyeskedésben vagy egyéb más formában próbálták meg levezetni. Több diskurzus szolt a COVID okozta mentális problémákról: a korlátozások miatt az emberek kevesebbet tudtak egymással találkozni, és sokkal szerényebbekké váltak a szórakozási/kikapcsolódási lehetőségek is. Többen arra panaszkodtak, hogy a pandémia során teljesen egyedül maradtak, és nem igazán éltek szociális életet a munkát/iskolai tevékenységeket leszámítva.

Továbbra is sokan vettek részt adományozásokban, gyűjtéseket szerveztek a rászorulóknak. A társadalmi felelősségvállalás ügyében a különböző korosztály tagjai egyértelműen együttműködtek, és egymást is biztatták további adományozásokra.

Az online vásárlás és a különböző közösségi médiás alkalmazások mellett a streamingszolgáltatások népszerűsége és kihasználtsága pörgött fel. Az egymást követő járványhullámok során a különböző talk show-k és a podcastok népszerűsége az egekbe szökött, erre az időszakra ez vált a tartalomfogyasztás egyik legnépszerűbb ágazatává. Emellett egyre inkább feltűnt, hogy a fiatalok minden, a médiából érkező jelenséget jelzőkkel látnak el, és ezek alapján formálnak véleményt anélkül, hogy magát az egész kontextust figyelembe vennék (például „oltásfasiszták” vagy „rettegők” címke). Az online diskurzusokat vizsgálva egyértelműen azonosíthatók a depresszióra utaló kommentek, fokozódott a verbális agresszivitás mértéke is.

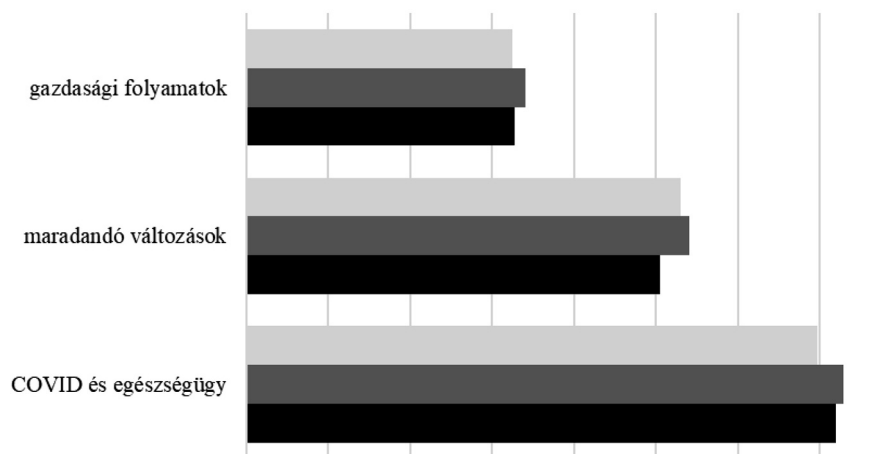
A negyedév végére a magyar sajtóban és a közbeszédben lecsökkent a COVID-tematika, ennek oka lehet a választások időpontjának közeledése. A koronavírus-járványt fokozatosan más fontos témák váltották fel, 2022. február 26-tól az orosz–ukrán háború.

A járvány teljes időszaka alatt aktív témák

A fiatalokat a vírus magyar megjelenése óta többségében végig érdekelte a járvány aktuális állapota, az egészségügyi rendszer leterheltsége és a szabályozások változása. A fő kérdést a járvány enyhülése vagy erősödése jelentette, fókuszban a tervezhetőséggel és a pandémia véget érésével, az abban való reménykedéssel kapcsolatos témákkal.

Kevésbé maradt fontos, de folyamatosan a diskurzus részét képezte a megfelelő megelőzés, védekezés, az információk a tesztekről, a megbetegedés tüneteiről és veszélyeiről. A járvány által átalakult és átalakított mindennapok a pandémia elejétől egészen 2022 áprilisáig fontos diskurzusalkotó elemet jelentettek, a kapcsolódó beszélgetések középpontjában a digitális eszközök, azok direkt (például digitális eszközök használata, az eszközök attribútumai, problémái) és indirekt hatásai (például távoktatás, távmunka, online kapcsolattartás), a megváltozott szabadidő-eltöltési lehetőségek (például koncertre járás, iskola utáni közös programok a barátokkal, közös streamnézés), a (biztonságos) utazási formák és desztinációk álltak, de szóba kerültek a járvány gazdasági hatásai, valamint a gazdasági károk mérséklésére tett egyéni és állami erőfeszítések is (19. ábra).

19. ábra. A COVID teljes periódusában érdeklődést kiváltó témák említési gyakorisága

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

COVID-dal és egészségüggyel kapcsolatos témakörök:

- Jellemző tématerületek: közegészségügyi rendszer, tesztelés, megbetegedések és esetszámok, egyéni és társadalmi szintű védekezés.
- Jellemző kulcsszavak: egészségügyi, kórház, korona, fertőzés, áldozatok, elhunytak, maszkok, gyógyult, kutatócsoport, járványok, higiénia, tesztelni, frontban dolgozók, kitartás.
- Jellemző vélemények és érzések: az egészségügy túlterhelt, figyelni kell az egyéni megvalósítható védekezési formákra és a higiénia, félelem az esetszámok alakulása kapcsán.

Maradandó változások:

- Jellemző tématerületek: átalakult munkavégzés és oktatási rendszer, szabadidős tevékenységek a COVID alatt, otthon töltött idő, digitalizálódás.
- Jellemző kulcsszavak: munkavégzés, biztonságos, technikai, oktatási, koncert, digitális, turisztika, rendezvény, iroda, otthoni, munkaidő, playstation, nehézségek.
- Jellemző vélemények és érzések: vágy a régi kerékvágásba való visszatérésre, az átalakult helyzethez való alkalmazkodás könnyűnek indult, de kellemetlen kényszerre vált.

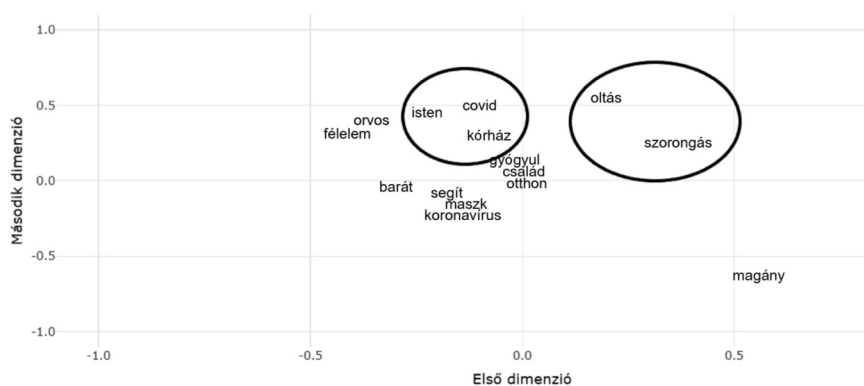
Gazdasági folyamatok:

- Jellemző tématerületek: a járvány gazdasági hatásai, állami intézkedések a gazdasági helyzet egyensúlyban tartásával kapcsolatban, rövid és hosszú távú megoldások, veszélyek.
- Jellemző kulcsszavak: forint, gazdasági, GDP, vállalkozások, költségvetés, anyagi segítség, tőzsde, átmeneti megoldás, bajba kerültek, hitel, moratórium, bevételek.
- Jellemző vélemények és érzések: saját és családi egzisztencia féltése, bizonytalanság a gazdasági folyamatok alakulása kapcsán, elégedetlenség az állami segítség mértékével és minőségével kapcsolatban.

A járvány 2020. március 1. és 2021. május 31. közötti intenzív időszakában a topikmodellezés (N=149372) összességében a családot, az otthon és a gyógyulást azonos szintre helyezte. Vagyis a beszélgetések alapján a család (otthon) volt a gyógyulás egyik fontos, ha nem a legfontosabb terepe. A COVID és a kórház(ba kerülők) szavak mellé a topikmodell nem az orvos szót helyezte, hanem az istent. A kapott eredmények túlintertelése nélkül sem kerülhető meg az a feltételezés, hogy a kórházba kerülők gyógyulási esélyeit eléggé kritikusan ítélték meg a fiatalok.

Világosan jelzi a számítógépes modell, hogy a magány/elmagányosodás teljesen önállóan, minden más szótól, szókapcsolattól elkülönülve található meg; a jelenség a járvány egyik, ha nem a legsúlyosabb hosszú távú és abban az időszakban is megélt egyik következménye lehet (a félelem és a szorongás mellett). E két utóbbi szó viszont kapcsolódik más szavakhoz, így az oltáshoz és az orvoshoz (20. ábra).

20. ábra. A 2020. őszi időszakban – a második lockdown idején – összekapcsolódó kifejezések (szóbeágyazás)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A pandémia megélése a netnográfiai elemzés alapján

A koronavírus-pandémia alapvető változásokat hozott az élet minden területén, átrajzolva a hétköznapi rutinokat, a bevett gyakorlatokat és a viselkedést. Mindez rövid és hosszú távú változásokat is generált. Ebben a fejezetben a fiatalok életének három fő területén: az oktatás, a munka és a szabadidő dimenziójában próbálunk képet alkotni.

Online diskurzusok az oktatás területén

Az oktatással kapcsolatos vélemények az oktatási rendszer szintjei szerint megoszlanak, azonban megfigyelhető egy közös metszéspont: a távolléti oktatás az érintett fiatalok többségének megítélése szerint nem volt hatékony, plusz terhet és stresszforrást jelentett az oktatásban részt vevő szereplők számára.

„Nem tudom, Ti hogy vagytok vele, de engem ez a távoktatásos dolog kezd kicsit kikészíteni. Persze vannak előnyei, de hátránya több van és néha az idegösszeomlás kerülget. Sokkal több a feladat, konzultálni is nehezebb és a csapatmunkákat sem könnyű így elvégezni. Ráadásul nehéz bármit is jól csinálni, ha a tanárok nem segítőkészek. 😞 Remélem Nektek nincsenek hasonló rossz tapasztalataitok és nem is lesznek! Nektek mi az eddigi véleményetek erről a dologról? Akár egyetemisták, akár középiskolások vagytok 🙋 ”

„Ha megint b@szott távoktatás lesz, eljövök az egyetemre és stílusosan a műszaki infó kar tetejéről fogom le yeetelni magam. Én ennél többet nem bírok otthon maradni, elegendem van.”

„Én a mai online órán, avagy elte + távoktatás = valami olyan agyf@sz tragédia, amire még nem találtak ki külön szót.”

Súlyos kétségekkel terhelt volt az oktatási intézmények végzőseinek helyzete is. A digitális oktatás végzős fiataljai 2020 tavaszán ugyan beültek az online osztálytermekbe, de elmaradtak a ballagások, a bolondballagások, szerenádok és bankettek, az érettségi vizsgák szóbeli részét nem tartották meg, aggályok övezték a felsőoktatási felvételt is. A végzősök e liminális események közös megélése, életük egy fontos szakaszának ceremoniális lezárása nélkül voltak kénytelenek átlépni egy új életciklusba. Holott a személyiség alakulásának folyamatában a hangsúly nemcsak a megtapasztalt környezeti és társas jelenségekre kerül, hanem az adott életszakasz rituális lezárására is, az egyes szakaszok megmérettetésén való túljutást jelzi az adott szakaszt lezáró liminális események megélése (Erikson, 1997). A felnőtté válásig vezető út rítusokkal szegélyezett – az érettségi és aköré szerveződő közösségi élmények ilyen átmeneti rítust jelentenek. Ezek megélése, az együtt elkoptatott idő megünneplése maradt el Magyarországon százezer fiatal számára.³²

„Kipakoltam teljesen a koleszból, mert ki tudja mire lehet számítani 😞 Holnaptól már tesóm is otthon lesz; szerintem már idén nem nyitnak ki az egyetemek, iskolák. Dorina ballagása sem lesz szokványos a hírek szerint. Nekem az eső miatt volt rossz, neki a vírus miatt. Mi jön még?!”

A rendkívüli érettségi (a sajtó gyakran vont párhuzamot a „COVID-érettségi” és az 1945-ös úgynevezett „hadiérettségi” között) és a „karanténvizsgaidőszak” még nagyobb

³² Forrás: https://eduline.hu/erettsegi_felveteli/20200406_erettsegizok_szama (utolsó letöltés: 2020. április 20.)

kihívást jelentett. A diákoknak a vizsgákra a távoktatás – jól-rosszul megszervezett – keretein belül, az önálló feladatvégzés és az egyéni felkészülés növekvő terhei mellett kellett felkészülniük. Ez a vírusfertőzés miatt kialakult belső szorongást és a bizonytalanságérzetet még jobban felerősítette. A felkészületlenség-érzet mellett az utolsó tanítási hetek és az érettségi jelenléti megszervezésében rejlő fertőzésveszély további feszültséget jelentett, mivel növelte a vírus esetleges továbbadását az idősebb hozzátartozóknak.

„szerintem full jogosan vannak kiakadva az érettségizők mivel a távoktatás nem nagyon működik (legalábbis nálunk) és egyedül felkészülni erre a sz@rra nem olyan könnyű tekintve pl hogy a matek igényelne egy kis magyarázatot is.”

„Én most érettségizek. Egyáltalán nem könnyű jóval nehezebb helyzetben vagyunk, mint látszik. Nem kapunk megfelelő oktatást ebben az időszakban, és nem hiszem, hogy mindenhol sikerült ezt a problémát kezelni (sulim nem csinált eddig semmi online oktatást) sok feladatot adnak. De kerdek én, amikor érettségi tantárgyakra próbálunk koncentralni 5 oldalas beadandot kérnek tesiből, meg ehhez hasonlók nem érettségi tárgyakból.”

Azokban az intézményekben, ahol viszonylag gyorsan és gördülékenyen zajlott le az átállás a digitális oktatásra, a diákok örültek, és elismerték az iskola és a pedagógusok erőfeszítéseit

„nem hiszitek el, de működik a rajzóra és a tesi is nálunk távoktatásban. 🧐 felelősen vészmadárkodtam, a sulink alig egy hét alatt kifejleszti a maga kis rendszerét, és erre most nagyon büszke vagyok 😊”

A második-harmadik hullám idején sok fiatal felismerte, hogy felelősségteljesen együttműködve, a szabályok betartásával minimalizálni lehet a fertőzés kockázatát, az érettségi vizsga lebonyolítása megoldható. Sokukat foglalkoztatta, hogy a vírushelyzet milyen hatással lesz a felvételi eljárás rendszerére. A bizonytalanságokat találgatások, tippelgetések keretezték, a „karanténérettségi” és a felvételi tárgyu viták tovább erősítették a megosztottságot.

„Meg úgy általában egymás torkának esnének a felvételi miatt az emberek hogy olyanok is bekerülnek akiknek 0 erőfeszítésbe telt emiatt bejutni.”

„Ja igen meg az emelt erettsegit igenylo szakokkal mi lesz xd rakas olyan dolog van amihez at kell varialni a teljes felveteli rendszert es arra nem lesz ido 5 honap alatt ugy hogy mindenki boldog legyen xd”

„Amúgy ezzel egyet értek, de tényleg nem tudom, hogy akkor most meddig fogunk otthon dekolni. A távoktatás nem igazán működött... csak több, és nehezebb lett a sulí, szüleim nem voltak home office-ban, ergo ugyanúgy elkaphattam volna. De úgy egyáltalán hogyan és mikor ér véget.”

A járvány kezdeti időszakában sok fiatal csak a pozitív oldalát látta a digitális oktatásnak: nem kellett bejárni az intézménybe, több idő jutott a pihenésre. Azonban rövid idő alatt felismerték a tantermen kívüli oktatás buktatóit, nehézségeit, végül a mérleg nyelve a negatívumok, a problémák irányába billent el.

„Valamint az is probléma lehet hogy sokan nem veszik elég komolyan az otthon tanulást mert úgy fogják fel hogy vakáció van (tesóm mondta)+ ha esetleg valakinek az anyukája, apu-

kája, mamája beteg lesz akkor nem tudnak annyira a tanulásra koncentrálni. Legalábbis én nem tudnék. Vagy hogy ha kijárási tilalom lesz és össze lesz zárva a család kitudja meddig és egymás idegeire mennek (bezártság, anyagi problémák, unalom stb.)”

A fiatalok diskurzusait vizsgálva a főbb csomópontok az online oktatás problématérképén hármasként: digitális írástudás, IKT-eszközökkel való ellátottság és óraszervezés.

A problématérkép fontos csomópontja a hozzáférés korlátai és nehézségei. A fiatalok reflektáltak arra, hogy a digitális oktatáshoz szükséges informatikai eszközök nem álltak rendelkezésre sem az oktatási intézményekben, sem a családok mindegyikében.

„Sokaknak nincs/nagyon rossz a kamerája, nem elég az internet ahhoz, hogy ő is, meg a tesó is, meg a homeoffice-os szülő is webkamerán legyen egész nap. És nem ez az egyetlen elvárás, mert inkább az a tendencia, hogy több háziütfeladatot adnak ki.”

„A digitális oktatásról annyit, hogy ahol nem kaptak támogatást az eszközökre és a programokra, ott ki a rosszabb oldja meg a problémát. Nagyon sok helyen arra sincs lehetősége a szülőnek, hogy gépet vásároljanak. Vagy a másik: ki tud segíteni a gyereknek otthon, ha a szülőnek is home officeban kell lennie, vagy közmunkán.”

„azért nagyobb összegben fogadnék rá, hogy a távoktatás sokkal súlyosabban érintette a kevésbé szerencsés adottságú vagy szociális háttérű tanulókat, mint a szerencséseket. Akinek nyugis az otthona és jó autodidakta az sokkal jobban jön ki az egészből, mint akinek neccesek otthon a körülményei és/vagy jobban tud tanulni tanári előadásokból, csoportmunkából.”

A fiatalok tapasztalatai szerint több iskolában problémákba ütközött az órák megszervezése és megtartása, ezzel párhuzamosan nőtt a tanulók terhelése, az egyéni felkészülésre, tanulásra fordítandó idő mennyisége. Az elégedetlenség egyik fő forrását a koordináció hiánya jelentette, az órák megtartására szolgáló platformok gyakran nem voltak egységesek, a tanárok különböző felületeket preferáltak. A közoktatásban tanuló fiatalok diskurzusainak jelentős része a készségtárgyak online tanítási módszertana és értékelése köré szerveződött, kiemelten a testnevelésórák generáltak sok bejegyzést.

Ami a középiskolásnak a testnevelésóra problémája, az az egyetemistának a gyakorlati foglalkozások online megtartása. A szakmai tananyag online elsajátításának korlátozottsága, esetenként lehetetlensége megjelenik a témában folytatott online kommunikációban is, időnként itt is humorral oldva a helyzet lehetetlenségét. Az online oktatás során használt platformok hektikussága nemcsak a digitális oktatás elrendelésekor, 2020 tavaszán jelentett problémát, de a következő járványhullámok idején is jelentkezett.

„Támogatom a távoktatást, nagyon is!!! de azt nem, hogy ahány tárgyam annyi felületen történik az oktatás xddd”

„Párhuzamos online órák az egyetemen. Ha tudnék osztódni is kevés lenne 😊 😊”

„Az is sokat segít hogy van aki viberen küldi a feladatot, van aki messengeren, van aki emailben, joci néni közben skype órát tart, de ott a krétán a házi hétvégére csak előbb megnézem mit írt feribá a fészen.”

„Nagyon felidegesítettem ma magam, mert az összes tanár más-más felületen akarja tartani az órát én meg be se tudok lépni :D Ja meg egy csomó mindent le kell tölteni, ami szintén nagyon lassan és nehezen ment 😊 Nagyon nem tetszik nekem ez a távoktatás 😊 😊”

„A tesitanár streamelni fogja a gyakorlatokat? A diákok is? Vagy csak elég egy héten 5x1 óra Just Dance?”

„Tesitanár a telefonba: most pedig tegyük át a telefont a másik kezünkbe és 1..2”

A tantermen kívüli oktatás kiemelt negatív hatása volt a fiatalok visszajelzése alapján is a szociális kapcsolatok hiánya. A kortárs és baráti kapcsolatokra erős hatást gyakorolt a COVID-járvány, senki nem volt felkészülve a személyes találkozások, a fizikai érintkezések, a közös élmények gyors és radikális megszakadására, a hiányt a közös online programok nem tudták teljes mértékben pótolni. A digitális oktatást az iskolaváltás időszakában megélő fiatalok helyzete különösen nehéz volt, a gólyatábor, az ismerkedés, az új életszakasz első élményeinek közös meg tapasztalása elmaradt; ezek soha be nem pótolható eseményeket jelentenek.

„Az online oktatás szenvedés a gyerekeknek, a szülőknek, és a tanároknak. Pl matematikát, tesit, készség, vagy szakmai tárgyakat lehetetlen online oktatni. A gyerekeknek, tiniknek elengedhetetlen a rendszeres közösségben járás, a kortárs kapcsolatok, barátságok kialakítása. Ha erőltetik az online oktatást, és tartósan így maradna, sok gyerek- tini elmaganyosodna. A netezgetés csak ösztörmegoldás, lélektelen.”

„Nem tudom, legyen-e thread arról, hogy mennyire negatívan hat az egyetemi életre a március óta tartó tulajdonképpeni távoktatás.”

Online diskurzusok a munka területén

A tanuló státuszú fiatalokhoz hasonlóan a munkavállaló fiatalok esetében is kijelenthetjük, hogy rendkívül bizonytalanná vált azoknak az élete, akik a pandémia következtében példátlan gyorsasággal leálló ágazatok (kulturális, turisztikai, szolgáltató- és vendéglátóipari stb.) alkalmazottaiként egyik napról a másikra veszítették el munkájukat. A rendszeres keresőtevékenység nélkül maradt internetképes fiatalok – a társadalmi szintű elvárásoknak, a fegyelmezettségre intő felhívásnak is engedelmeskedve (*#maradjotthon*) – nem mozdultak ki, és a közösségi hálón elérhető gyenge kötések (Granovetter, 1991) révén igyekeztek visszatalálni a munka világába. Amennyiben ezek a kísérletek kudarcot vallottak, az állástalan fiatal liminoid státusban ragadhatott, s ha korábban már elköltözött is a szülői házból,³³ ismét függő, gyermeki státuszban találhatta magát.

A vizsgált internetes diskurzusok megerősítették, hogy a COVID magyarországi megjelenését követően az érintett ágazatokban dolgozók állásvesztése sokként hatott a fiatalokra, továbbá a más területeken foglalkoztatottak között is pánikot keltett, hogy ők is sorra kerülhetnek. A szolgáltatóiparban dolgozó fiatalok katasztrófa-ként élték meg az első lezárásokat, egyik napról a másikra korlátozták tevékenységüket, ennek hatására többen is szüneteltették vagy teljesen feladták a munkájukat. A vállalkozóként dolgozó fiataloknak azzal kellett szembesülniük, hogy a vírusfélelem következtében klienseik egy része lemorzsolódott.

³³ Az OECD beszámolója szerint a magyar 15–29 éves fiatalok több mint 70%-a szüleivel közös háztartásban él (OECD, 2021).

„Második napja van veszélyhelyzet, tesóm ismerősi körében elkezdtek elküldeni az embereket (aka kirúgni), mert nincs szükség rájuk. Mondanom sem kell, teljes a pánik. És persze egy szellemi munkát végző embernek könnyű okosnak lenni, hogy otthonról is lehet, de a fizikai, órábérben dolgozó, netán borraivalóra is számító dolgozóknál most kb. teljes a pánik.”

„Fotósként például hatalmas szűvés, a rendezvények és kampányok mind ugrottak, esküvők is lehet. Workshopozni sem tudok mert a fotósoknak nincs pénzük kifizetni mert a munkáikat lemondták. Annak tök jó a home office aki felmarkolja a havi fizetését, akármilyen van. Freelancerként szűvés.”

„1-2 hónapig? Ha május végén kinyit az étterem ahol dolgozom, akkor is b@szhatom. Mire újra beindul a turisztika, nekem vége a szezonnak. Ez az év teljes csőd számomra! 6 hónap alatt kellett eddig megkeresni az éves betevőt. Most már késő! Sajnos, a 2008-as válság óta szinte nem is kapok borraivalót, azelőtt meg egy asztal min. 1-2 ezret adott, mostanában 500 forint jó jutt.”

A drasztikusan megváltozott körülmények felerősítették a szolidaritást a fiatalok között, számos diskurzus a segítő szándék köré összpontosult, a járványhelyzet miatt kényszerű új vállalkozást indító vagy szakmát kitanuló fiatalok termékeit, szolgáltatásait népszerűsítették, hogy minél többen megismerjék őket.

„ SZIKRA JEWELLERY Anita barátnőm elvesztette az állását és nem tudott felvételizni egyetemre a pandémia miatt. Szóval handmade ékszerek gyártásába kezdett. Ha tetszik nektek, kövessétek be, vegyetek tőle, GIVE HER SOME LOVE & RT”

„Amúgy ha valaki szeretné támogatni egy friss munkanélküli (volt vendéglátós) megélhetését a #SocialDistancing idején, akkor nálam vagy @ZiteX_ nál érdeklődjön! Folyamatosan készülnek itthon a maszkok több méretben és színben, illetve plusz szűrővel ellátható típusban! Pls RT! ”

A kényszerűségből internetes vállalkozóvá váló fiatalok a schumpeteri értelemben vett vállalkozókként (Schumpeter, 1980) igyekeztek megküzdeni a globális veszélyhelyzet generálta szélsőséges sebezhetőséggel. Felhasználták kulturális és digitális tőkéjüket, kombinálták a technológia nyújtotta előnyökkel, így vették fel a harcot a külső korlátozó tényezőkkel, és a vállalkozói magatartás erőit felmutatva (előrelátás, kockázatokkal való megküzdés, belső motiváció) igyekeztek csökkenteni a sérülékenységüket.

A munkájukat megtartó, de annak jellege miatt távolléti munkavégzésre nem képes fiatalok számára sem volt feszültségmentes ez az időszak. A munkahelyre bejárást, az emberek közötti munkavégzést súlyos kockázati tényezőként értékelték, aggódtak, hogy bármikor elkapathatják a vírust, így felvetődött a dilemma: az egészségüket vagy a megélhetésüket kockáztassák-e inkább. Az egzisztenciális szorongás felerősödött a fiatalok körében, és ehhez az is hozzájárult, hogy úgy rendelték el bizonytalan ideig tartó leállásokat munkahelyeken, hogy a munkavállalók nem tudtak otthonról dolgozni, így elmélyült az aggodalom a lecsúszás, a kilátástalan anyagi helyzetbe sodródás miatt.

„Nem elég, hogy home office-ból nem végezhető munkám van, még a várost is keresztül kell to-megköszlekednem miatta minden nap. :) Azt hagyjuk is, hogy idősek otthona és az emberek 90%-ának akikhez megyünk pont mindegy hogy kimarad-e a gyógytorna X hétig. De persze azért jöjjünk be.”

„Amúgy hihetetlen, hogy a COVID miatt kábé nincs semmi munkánk, de azért nekem és mindhárom kollégának bent kell(ett) malmoznia home office helyett. A tömegközlekedés rizikófaktoráról nem is szólv.”

Az állásukat elveszítők mellett szintén nehéz helyzetbe kerültek a pályakezdő fiatalok és a tanulmányaik mellett munkát vállalók is. A gazdaságot érintő korlátozó intézkedések, a koronavírusral kapcsolatos bizonytalanság, tapasztalat- és információhiány arra ösztönözte a munkáltatókat, cégeket, hogy kevesebb pozíciót hirdessenek meg. Arról is beszámoltak a fiatalok, hogy sokan semmilyen, járványhelyzettel kapcsolatos munkahelyi, álláskeresői többlettámogatásra nem voltak jogosultak, úgy érezték, magukra hagyták őket. Akik nem tudtak elhelyezkedni a szakmájukban a járvány idején, nehézségként élték meg, ha családjuk arra kötelezte őket, hogy elvállaljanak olyan munkát is, amelyet nem szívesen végeznének.

„Anyám: Nem dolgozol, nem tanulsz, azért 22 évesen már illene dolgozni menni. Tudom, tudom, pandémia meg minden, de mi a te korodban minden takarítást is elvállaltunk meg mindent!! Szintén anyám: Miazhogymész futárnak, szakadó esőben idegenekhez!! Necsináld!! Hozzá tartozik a sztorihoz, hogy nem vagyok lusta, csak olyan szakmákban mozgok, amik most nem mennek a korlátozások miatt: színház, rendezvények, vendéglátás.”

Az egzisztenciális problémák egyik következményeként a háztartásváltáson már keresztülment, a szülői családból elköltözött fiatalok arra kényszerültek, hogy feladják albérletüket, és hazaköltözzenek a gyerekszobába. Az állásukat elvesztőknek az egzisztenciális szorongás mellett mentális problémákkal is meg kellett küzdeniük, jellemző volt, hogy haszontalannak, céltalannak érezték életüket. Az első járványhullám idején a home office-szal kompatibilis és az otthoni munkavégzést kizáró munkakörökben, munkahelyeken dolgozó fiatalok között gyakran bontakozott ki szóváltás az otthoni munkavégzés minőségét, hatékonyságát illetően, amely időnként egymás becsmérléséhez vezetett. A felháborodott bejegyzések másik csomópontja a home office elrendelése vagy éppen el nem rendelése köré szerveződött, amely olykor generációs problémaként jelent meg.

„Mert itt a hülye controll freak paranoiás magyar főnök (az enyém pl) nem ad ki home office-t, mert szerinte nem vagyunk betegek, nem tudjuk megfertőzni egymást. Pedig 100% szellemi munka, simán lehetne otthonról, VPN is van. De nem, menjünk be minden reggel (dolgozók 80%-a BKV-val, és nem 1-2 megállót), ráadásul open office, mindenki egy térben. De a home office-ban szerinte nem dolgoznánk. Ezért menjünk inkább be. És szerintem nem csak az én főnököm gondolkodik így.”

„A boomer vezetők hallani sem akarnak a home officeról mert szerintük »csak akkor dolgozik, ha bent ül a fenékén az irodában« Abszolút, mondjuk az olyan vezető is b@ssza meg magát, aki 324567 reporting szoftver mellett nem tudja megállapítani egy beosztottjáról a világon bárhol, hogy az dolgozik-e vagy sem.”

Home office – előnyök és hátrányok

Az online diskurzusok elemzése azt mutatja, hogy a távolléti munkavégzésre való átállás megítélése szintén ellentmondásos az érintett fiatalok körében.

A fiatalok online beszámolóí alapján a home office-t pozitívumként értékelők elsősorban a korábban közlekedésre fordított időmennyiség felszabadulását és a szabad felhasználású idő mennyiségének növekedését emelték ki. Többen is arról számoltak be, hogy a home office-nak köszönhetően csökkent a munkahelyhez kötődő stressz-szintjük. Az otthoni munkavégzés nemcsak a társadalmilag kötött idő csökkenését eredményezte (közlekedés), de a hagyományos

munkahelyi kötöttségek fellazulását is (munkaidő). A fiatalok beszámolóí szerint egyes munkahelyeken rugalmasan kezelték a törzsidőt, máshol annyira kötetlenül működött a home office, hogy bármikor tarthattak napközbeni pihenőt. Egyáltalán nem osztották azt az elképzelést, hogy otthonukban a munkavállalók nem úgy és nem annyit dolgoznak, mint a munkahelyen. Saját tapasztalataik szerint nem dolgoztak kevesebbet otthonról, sőt, beszámolók szóltak a munkaidő és a szabadidő határainak fellazulásáról, egymásba csúszásáról – a szabadidő rovására.

„a home office munka az ugyanolyan munka, csak otthon kell csinálni, nem az irodában nemtom mennyi idővel arrébb a házadtól, hány emberrel összezsúrolva napi 8-10 órában.”

A beszámolók alapján voltak olyan fiatalok is, akik kihasználták, hogy nem tudták felügyelni a munkáltatók, mennyit és hogyan dolgoznak, de ez elhanyagolható számú diskurzusban jelent meg csupán.

„Én, home office-ban a telefonba: Persze, megpróbálok ma vele haladni amennyire tudok.

😊💎💎 Én miután lettem a telefont.”

„vajon le lehet arról szokni, hogy a home office első órájában az ágyban fetrengve internetezgetek – a munka közelébe sem pillantva.”

Azok a fiatalok, akik megtapasztalták a home office pozitív oldalát, abban reménykedtek, hogy a járványhelyzet elmúltával opcióként megmarad legalább a hibrid munkavégzés lehetősége a munkahelyükön. Több fiatal, aki a járvány időszaka során Budapestről vidékre költözött (szülői házba vagy saját otthonukba), és onnan dolgozott home office-ban, arról számolt be, hogy nem vágyik már vissza a fővárosba. Ők azt remélték, hogy az otthoni munkavégzés elterjedése hosszabb távon megteremti annak lehetőségét, hogy tartósan, a munkahelyüktől távol, vidéki környezetben dolgozhassanak egy nagyvárosi cég alkalmazásában.

„Tetszik még mindig ez a home office. Nekünk egyelőre 2 hét volt adva, de azért remélem, hogy amíg fennáll ez az állapot, maradhatunk mi is így 😊. Sokkal több dologra van időm, nyugodtabb vagyok és valahogy minden jó most.”

„Útalom a COVIDot és nincs olyan ok, ami miatt ne torolnem el, ha lenne idogepem, de azért az is igaz, h az emberiség elég sokmindent fejlesztett hirtelen a COVIDnak köszönhetően – home office – hazahozszállítás onnan is ahonnan nem lehetett – sorra születnek az újabb alkalmazások stb.”

„Én azt mondom, hogy a full homeofficet, ami jelenleg van, nem bírnám hosszútávon. Szeretek szocializálódni, szeretem a kollégáimat. De azt simán el tudnám képzelni magamról, hogy heti 2-3 nap járok be és egyébként pedig itthonról dolgozom.”

Az otthoni munkavégzés után a munkahelyre való visszatérés megélése szintén ambivalens volt a fiatalok számára. A fertőzésszámok, a járványhelyzet alakulásának függvényében gyorsan váltakozott, hogy visszavágyanak-e a home office-ba, vagy örülnek neki, hogy újra a kollégákkal együtt, a munkahelyen dolgozhatnak. Akik a járvány alatt home office-ban váltak új munkavállalóvá, hiába dolgoztak már hónapok óta a kollégáikkal, ekkor találkoztak velük először személyesen, és ez különös élményt jelentett. A jelenléti oktatásra való visszatéréskor tapasztaltakhoz hasonlóan a fiatalok nehezményezték, ha az otthoni munkavégzés utáni visszatéréskor a munkatársak nem tartották be a járványvédelmi óvintézkedéseket (maszkviselés,

távolságtartás), vagy ha a koronavírus tüneteit produkáló kollégák bementek a munkahelyre, lehetséges vírushordozóként kockáztatva a többiek egészségét (különösen, ha a felettesük tett így). Szintén negatív tapasztalatot jelentett, ha a munkáltatók nem akarták kifizetni a munkahelyükön kontaktszemélyé váló munkavállalók tesztelésének költségeit, vagy ha a COVID-tüneteket mutató munkavállalónak nem adtak betegszabadságot.

„COVID tesztet csak sokadik hiszti után voltak hajlandók fizetni a közvetlen kollégáknak, pedig állami cég, úgyhogy lett volna miből kiperkálni.”

„Miért nincsen valami büntetés arra, ha valaki napokig beteg jár be dolgozni? 🤔🤔 Mire mindenkit megfertőzött, elment táppénzre. 😞”

„En biztosan kotelezove tennem a HO-t vagy durvan megtamogatnam, ahogy azt is, hogy a teszt nem 20-30e ft legyen. Eleve milyen, hogy a munkavállalónak kell fizetnie a tesztet, ha a munkahelyen van esetleg COVIDos? Ezeket nem hagyom meg a munkáltató diszkrecionalis dotesenek.”

Munkahelyi feszültségforrást jelentett a fiatalok számára az oltásellenes kollégák álláspontja, valamint a munkahelyi protokollok elégtelensége. Frusztrációt jelentett továbbá az is, ha nem volt világos, hogy milyen kritériumok mentén lehet elrendelni újra a home office-t.

Az otthoni munkavégzés elrendelését negatív tapasztalatként megélő fiatalok is felismerték a home office-nak a társadalmilag kötött idő mennyiségét csökkentő, a szabadon felhasználható idő mennyiségét növelő hatását, azonban ezt számukra számos egyéb tényező ellensúlyozta. Ezek közül döntőnek bizonyult a kényszerű izoláció és a szociális kapcsolatok hiánya, ezek hatása a mentális egészségre, a megszokott mindennapi rutinok felszámolódása, a monotonitás, a lakás-munkahely nehezen tolerálható egysége, a technológiának való kitettség és a stressz fokozódása, a hivatalos munkaidő fluiditása, a munkaterhelés növekedése, az otthoni munkavégzés szimbolikus leértékelése, vagyis a „home office nem rendes munka” álláspont képviselése a család részéről.

„A home office munkát azért gyűlölöm, mert az itthoni WiFi, meg a környezet nem alkalmas a hivatalos munkavégzésre... Ha nem kellene ügyfelekkel beszélnem, akkor nem lenne gáz, de hívás közben megszakad a net kapcsolat.... Gyűlölöm. Napi 1x el kell ezt játszani.... 🤔🤔🤔🤔”

„És akkor elment az áram az egész utcában. Elmű ügyfélszolgálat szerint az egyik házban tervezett karbantartást végeznek ma 8 és 15 óra között. »Elvileg« értesítettek is előre. Se fűtés, se internet, ennyit a mai home office-ról, meg a távoktatásról.”

„Mikor a saját anyád is mindent (főzés, porszívózás, mosáshegyek) »kiad« feladatba, m úgyis »itthon vagy« szitu: Persze-persze tudjuk, hogy dolgozol, de én csináljak mindent, ha hazajöttem a munkából?!-felkiáltással. Nem kell csodálkozni, h idegen sem érti, h a home office az MUNKA.”

Az elhúzódó járványhullámok következtében a felsorolt negatív tényezőkhöz társult még a csökkenő motiváció, az erős vezetői kontroll a munkafolyamat/munkaidő felett, a kiegészítés, a szociabilitás képességének elsorvadása.

„Miért nem jó a home office? Mert ha társasági lény vagy, akkor néhány nap után ez igenis frusztráló tud lenni - pláne a mostani kijárási korlátozás idején. Mert ha jobban tudsz csapatban dolgozni, akkor ez most nehezebben megy - hiába minden online platform. Mert a fél 10-es kávé nem az igazi egyedül, még ha megvan a virtuális invitálás akkor sem.”

„total agyrem az egész!!!! munkahelyre 3 oldalas jelentést kellett írni 10 home office-os munkanapról! emellett megszüntettek a projectert jaro külön pénzt mondván otthon nyíltanvalóan nem dolgozok a különpenzert!”

A home office hatása a fizikai környezetre, a fizikai megjelenésre, a viselkedésre és a szokásokra

A távolléti munkavégzés következménye az otthon egy részének munkahellyé alakítása. Az otthoni munkakörnyezet berendezésének fontos része az új irodabútor és különböző eszközök beszerzése (iratrendszerező stb). A fiatal munkavállalók a korábbiaknál sokkal nagyobb figyelmet szenteltek annak, hogy a lehető legkényelmesebb munkaállomást tudják maguk köré felépíteni. Az erre vonatkozó információkat, tapasztalatokat megosztották egymással online diskurzusaik során, valamint az otthoni munkakörnyezet elégtelenségével kapcsolatos panaszuknak is gyakran hangot adtak.

„Megjött a karácsonyi ajándékom. A home office támogatóm a #secretlab mostantól. Alapból nem vennék egy ilyen drága széket, de most, hogy véglegesen remote dolgozok, már munkaeszköz.”

„Nagyon úgy néz ki, hogy mindenki home office-ba akar vonulni a cégnél, én meg előbb akasztom fel magamat, mint hogy megint otthon töltsék hónapokat ugyanazon a g@cikényelmetlen széken ülve.”

„A home office munkát azért gyűlölöm, mert az itthoni WiFi, meg a környezet nem alkalmas a hivatalos munkavégzésre... Ha nem kellene ügyfelekkel beszélnem, akkor nem lenne gáz, de hívás közben megszakad a net kapcsolat.... Gyűlölöm. Napi 1x el kell ezt játszani....”

Sok fiatal számolt be arról, hogy nehézséget okozott a rendezett otthoni és egyben munkahelyi környezet megtartása a lakásban, különösen, ha az kisebb alapterületű volt, ha többen éltek együtt a lakásban, kiemelten, ha több családtag is home office-ben dolgozott, vagy online oktatásban vett részt egyidejűleg. A munkatevékenységek szakszerű otthoni végzését megnehezítette az a körülmény, hogy az otthon jellemzően olyan lakókörnyezetben található (társasház, lakótelep), ahol szomszédi közösségben élnek a lakók, ahol nem jelenik meg a mindennapi élet szervezőszempontjaként a munkaidő figyelembevétele.

„a home office-pokol legmélyebb bugyra: valaki elkezdett egy fűrésszel járó lakásfelújítást a panelban.”

„nem tudom... egy nagyon kicsi szobában vagyunk ketten, csak egy asztal van, így nekem az ágyról kell dolgozni. Ez pl. nagyon zavaró. A folyamatosan fűró szomszéd is. Ugyanúgy kellene home office-olni, ha megfelelő körülmény lenne otthon.”

Az otthoni munkavégzés nemcsak a társadalmilag kötött tevékenységekre fordított időmennyiséget csökkentette le (közlekedés), de a fiziológiai szükségletekkel töltött idő mennyiségét is mérsékelte, hiszen a külső megjelenés kevésbé hangsúlyos, ha a munkatársak nem vagy csak kamerán keresztül láthatják egymást.

„home office miatt nagyon sokáig fel se vettem melltartót, mert minnek, és olyan fura volt felvenni a múltkor mikor bementem az irodába.”

„3 hete home office, melegítőben vagyok, de sajnos nincs belőlük egy hasonlóan szép és színes darabom. Most gondolkodom az itthoni ruháztaram frissítésén, hosszútávra berendezkedve szükségét érzem.”

A külső megjelenésre, a szokásokra és a viselkedésre gyakorolt hatás ideiglenes volt csupán, egy rövidebb, ámde nagyon intenzíven megélt időszakot jelentett a fiataloknak. Ezzel szemben az otthon munkahellyé vagy iskolává alakítása, a komfortosabb és magasabb technikai színvonalú munkakörnyezet kialakítása maradandó, a hibrid munkavégzési preferenciákat tekintve hasznos beruházás.

Online diskurzusok a szabadidő területén

A szabadidő dimenziójában a fiatalok online diskurzusai két nagy csomópont köré sűrűsödnek: a karanténmegélés, valamint a korlátozások feloldása utáni változásokkal kapcsolatos tapasztalások. 2020 tavaszán a szigorodó járványügyi szabályok, az elhúzódó járványhullám okán egyre fontosabbá vált a karanténhoz és korlátozásokhoz igazodó, új kikapcsolódási és együttléti formák megtalálása. A fiatalok tudatosan keresték és osztották meg tapasztalataikat a karanténidőszak elviselhetővé és izgalmassá tételével kapcsolatban – legyen szó az egyedül töltött idő szórakoztató vagy hasznos, személyiségfejlesztő, a mentális egészség megőrzéséhez hozzájáruló felhasználásáról, családi és baráti programokról, hobbiokról vagy önfejlesztésről. Népszerűek voltak a karanténkoncertek, az online zenei, színházi események a fiatalok körében.

„Mindmeghalunk.... az unalomtól.”

„Új hobbi a karantén alatt: 📖 szakácskönyv olvasás 🍳👀😋 jobbnál jobb recepteket találok 🤔 Vajon mi lesz a következő amit elkészítek?”

„Fejleszttem magam: Olvasok, filmezek, kirakom -az ezer éve- a polcon várakozó puzzle-t. Talán később belevágok egy olyan projektbe, amit tologatok magam előtt egy jó ideje. Az egészség fogalmába számomra a lélek ápolása ugyanúgy beletartozik, mint a testről való gondoskodás; talán ennek most van itt az ideje.”

„Süteményeket sütünk, filmeket nézünk, kiraktunk egy 1000 db-os puzzle-t.”

„Mozgás, torna, sorozat-maratonok 😊🍀 ”

Ez jelentette egyben az otthonok átalakításának, új eszközökkel való felszerelésének következő állomását: a home office esetében az otthoni munkaállomás és munkakörülmények biztosítása volt a cél, valamint a lakás alkalmassá tételére a jelentősen megnövekedett szabadidő aktív és élményközpontú felhasználásához.

„tesóm is felkészült a karanténra: vett még egy kontrollert, így ketten is tudunk játszani. 🎮”

„Én az utóbbi hetekben a fitness boxingot szereztem be. Az első napos értékelésnél 56 éves embernek titulált. A tegnapi gyakorlat után már 29-nek, úgyhogy lassan elérem a valós életkoromat :) Igyekszek naponta 2x 10 perces gyakorlatot végig csinálni vele, már felajánlotta a 40 perces edzést is, de ahhoz túlságosan is lusta lennék :)”

A karantén-szabadidő fő jellemzői a felturbózott telefon- és közösségimédia-használat, a jelentősen megnövekedett képernyőidő, a binge watching (a streamingszolgáltatók kínálatában elérhető sorozatok „darálása”, több rész, akár évad egymás utáni, szünet nélküli fogyasztása), filmnézés, zenehallgatás. Az unalom elűzésére a fiatalok egymást ösztönözve keresték az új típusú közösségi élményeket (online gaming, online tribe-ok³⁴ létrehozása, film- és könyvajánlók írása), szórakozási lehetőségeket (közös streamnézés), ugyanakkor egyre több fiatal reflektált a képernyőfüggésre, a digitális eszközök mentális egészségre már káros mennyiségű használatára.

„Mivel a karantén óta fokozottan érzékelem, hogy telefonfüggő lettem és a koncentráls is rém nehezen megy, megnéztem a The Social Dilemmát, hogy kicsit magamra ijesszek. Első reakcióként kigyomláltam az instán követett időrabló mémes fiókokat, de jöhetnek a további tippek! 😊”

„Baromi nehéz volt hozzászokni ehhez az egész helyzethez. Az első két nap még oké volt, úgyis volt egy csomó minden, amit meg akartam sütni, ki akartam próbálni. De jött az elmaradt cukrász vizsga, az egyre kevesebb munka, feladat, és az, hogy nem láthatom az imádott nagymamám! 😞 Próbáltam pozitívan tekinteni a helyzetre, hogy így legalább nem kell lejárnom az egyetemre, van egy csomó szabadidőm, nem kell sehova se rohanni... Utána viszont jött a tömény unalom, habár... futni meg tanulni nem kezdtem el, úgyhogy annyira nem lehetett vészes 😊 Majdnem leszédültem a székről, amikor meglátam, hogy egy nap közel 8 órán (!) keresztül nyomkodtam a telefonomat.”

A karanténmegélés egyik legfontosabb felismerése a fiatalok számára, hogy a korábban erősen preferált online kommunikáció és a különböző közösségimédia-felületeken folytatott online társasági élet, a kizárólag virtuális szociális kapcsolatok hosszú távon nem működőképesek és nem komfortosak, nem tudják pótolni a személyes érintkezést. Megjelent a félelem az elmagányosodástól, felismerték a mentális jólléttel összefüggésben is a személyes kapcsolatok erodálódásának kockázatát. A gyengülő vagy megszűnő szociális kapcsolataik veszteségeit realizálva a primer kapcsolataik felé fordultak, felértékelve a családi és az értékesnek tartott baráti kötelékeiket.

„már csak a gondolattól, hogy megint itthon leszek egy fél évet a távoktatás miatt ebben a poros kis faluban, ahol literálisan SEMMIT nem lehet csinálni kurvamessze a barátaitmtól, elég depressziós leszek.”

„nehéz felfogni, hogy nincs színház, nincs koncert, nincs egy beülés, nincsenek a szokott találkozások.”

A fizikai egészség megőrzése egyre hangsúlyosabbá vált, a karantén-szabadidő aktív eltöltésének egyik preferált módja lett a sport, új mozgásformák kipróbálása, valamint a hagyományos edzések online támogatása (YouTube-videók, online sportórák). A karanténlét egyik következményeként megjelent a „karanténháj”, a mozgásszegény életmód miatt (online oktatás és home office képernyőhöz-székhez kötöttsége) is egyre fontosabbá vált a kondíció megőrzése.

³⁴ Közös érdeklődési kör mentén alulról építkező online csoportok, melyek a tippek, tanácsok, tapasztalatok és információk megosztásának fő platformjaivá váltak. Bennet (1999) a törzs fogalmát használja a szubkultúra helyett, és azt állítja, hogy a törzsi identitások illusztrálják a kollektív identitások időbeli természetét a modern fogyasztói társadalomban, ahogy az egyének folyamatosan mozognak a kollektív kifejezés különböző helyszínei között, és ennek megfelelően „rekonstruálják” magukat. A neotörzseket úgy jellemzi, mint ideiglenes összejeveleteket, melyek határai folyékonyak, a tagság pedig „lebegő”.

„Én 6 héttel ezelőtt: na most a karanténban adok a fogyásnak meg az edzésnek, a munkatársak rám sem fognak ismerni, ha vége a balhénak. Én ma: 2 kilo plusz b+ #karanténháj.”

„Eltelt egy hónap az egyetem és az ovi bezárása óta, és rá is ment ez az első időszak arra, hogy kidolgozzunk egy itthoni működőképes rendszert. Ezt az időszakot mind az étkezés, mind az edzés megszínylette. Úgyhogy múlt héten elindult a »Pull-my-shit-together« program. Újra elkezdtem normálisabban futni, és a héten megnyílt a város legexkluzívabb edzőterme is (a.k.a. a konyhánk 😊). Elfelejtettem lefotózni, pedig nagyon menő, na majd legközelebb. 😊”

„Áprilisban megpróbáltam a nehézségek ellenére tartani az edzést és a diétát. Nem volt egyszerű, hiszen a korlátozások miatt egyszerűen csak edzőterem nélkül maradtam. A kezdeti ijesztés után szerencsére összeszedtem magamat és nem csak magamat hanem vettem, szereztem, kölcsönkaptam, összebarkácsoltam, vagy csak asszisztáltam a barkácsoláshoz, szóval egészen kis használható dolgokkal tudtam folytatni az edzést. Azért bevallom őszintén az általános heti egy szombati csalónap inkább egy hétvégi gasztro fesztivállá nőtte ki magát, de hát ez van. Na majd most! 😊 Nektek ez hogy ment?”

A kezdeti lelkesedés fenntartása fokozatosan nehezebbé vált, majd a nyári nyitások miatt sok esetben nem is folytatódott az elkezdett sportosabb életvitel. A karanténidőszak következményeként egyre több fiatal próbált biztonságosabbnak tűnő, szabadtéri programokat választani, amikor erre lehetőség nyílt. A 2020-as és a 2021-es nyári nyitás a ki- és felszabadulás időszaka volt a fiatalok számára, amelyet élménycentrikusan igyekeztek kihasználni (szórakozás, utazás, barátokkal töltött idő).

„Ez a hétvége 2 szempontból is szuper volt: egyrészt a karantén óta most utaztunk el először úgy, hogy nem családot látogattunk, hanem pihenni mentünk. Másrészt ez volt az első igazi nyári hétvégénk idén, olyan, mint, amire a gyerekkorunkból szoktunk emlékezni. Végig hétágra sütött a nap, szombaton egész nap bent voltunk a Balatonban, barátokkal töltöttük az időt, vasárnap pedig Veszprémben túristáskodtunk.”

„Yuppie! Yuppie! Yuppie! ❤️👉❤️ Mehetünk bátran az Európai Unión belül nyaralni úgy, hogy nem vár hazaérkezés után 2 hét karantén??? Igeeeen!!! Eljött ez a nap is végre! Az én Itáliám vár engem, vár minket! ... persze a többi uniós országra is vonatkozik a korlátozásmentesség! Már érzem a szívemben a bizsergést, a dolce vita hangulatát! 🍷 Lesz nyár, lesz nyaralás, lesz dolce vita! ❤️🌟👉👉❤️”

A fiatalok visszatértek a COVID előtti, megszokott szabadidős tevékenységeikhez, emiatt a második és a harmadik hullám idején a nyári nyitást követő ellentmondásos, logikátlan szabályozás fényében történő visszazárkózás már sokkal nehezebben volt tolerálható számukra.

„Annyira hülyének nézik a népet! Itthon maszk nélkül terjedhetett egész nyáron a vírus a tömött strandokon, rendezvényeken. Júliusban és augusztusban többször voltunk Balatonfüreden és a strandról eljöttünk, mert full látogatóval üzemelt, egymás hegyén-hátán voltak az emberek. Közben külföldi kedvenc helyeinkről jöttek a képek, hogy csak lézengenek az emberek. Augusztusban Hévíz, szabadtéri rendezvények, gyakran tiút nem lehetett ledobni olyan sokan voltak. Füred ismét, kültéri rendezvény, de beltérről lehetett kimenni. Készt negyedórát a kezdés

és az 500 ember összezúfolva várakozott zárt térben, maszk nélkül. Csoda, hogy megugrottak a betegszámok szeptemberre? De mikor már nincs nyaralási idény lezárják a határokat, hogy kintről ne hozzák be a vírust. Édes Istenem....itthon kellett volna rendet tartani nyáron.”

„Koronavírus is visszatért a nyaralásból 😊😊😊 Milyen kedves tőle, hogy megvárta a tanévkezdést 😊😊😊😊😊”

A járványidőszak alatt folyamatosan erősödött a FOMO-érzés, azaz generációs trauma megélése volt megfigyelhető a fiatalok körében a pótolhatatlan, visszavonhatatlanul elvesztett idő (és élmények) következtében.

„2021-ben azt remélem, visszaáll az életnek az a része, amit a sok bezártság és korlátozás elvitt, és visszakapom azokat a barátaimat így, akikkel nem volt lehetőségem találkozni hónapok óta! Cheers.”

„Oké, elegendem van abból, hogy nem tudok rendes közösségbe menni. Tényleg kérem vissza az egyetemet és mindent.”

A szabadidős depriváció humorral feloldása segíthetett a karanténmegélésben. Az online kommunikációban megjelentek a megszokott szabadidős társasági események „házasított” változatai szöveges, fotós vagy videós reprezentációk formájában.

„Ma a lakás minden helyiségébe tettem egy üveg sört. Este csinálók egy kocsmatúrát. :)”

„Mi jöhet még, ha már a Döglégy is karanténkoncertezik?!”

„Otthoni problémák fotópályázat eredményhirdetés: a Karantén-pong nyert! Köszönjük azt a sok képet, melyeket a Székesfehérvár applikáción meghirdetett »otthoni problémák« fotópályázatra küldtetek. A játékot lezártuk, a zsűri pedig összeült és döntött. A nyertes fotó egy reggeli tésitörát örökít meg. A konyhában. A konyhaasztalon. Félve jelentjük ki, de szerintiünk új műfaj született karantén-pong néven. A kérdés már csak az, mikor jelenik meg önálló számként a Diákolimpián... A második helyen egy testvérek között otthon megrendezett száguldás, míg a harmadikon egy 1 négyzetméteren található művészgalériával egybekötött edzőterem végzett. Gratulálunk a nyerteseknek!”

Összességében, a fenti részletes, big data alapú netnográfiaelemzés arra utal, hogy az ifjúsági társadalom nagyon gyorsan és intenzíven reagált a koronavírus-járványra és az annak nyomán kihirdetett lezárásokra. Míg a kezdeti időszakban, érezve a személyes és kollektív felelősséget, az első sokkhatás eredményeként társadalmi szolidaritás bontakozott ki a fiatalok és az idősebb nemzedékek között, de ez a kollektív tudat viszonylag gyorsan kiüresedett, és elkezdődött az egyéni túlélési stratégiák kiépítése. Jól látszik az elemzésből, hogy a COVID-fáradtság és az ennek nyomán kibontakozó mentális problémák rányomták a bélyegüket a fiatalok gondolkodására.

Korábban a mannheimi gondolatot továbbfűzve azt állítottuk, hogy a generációk kialakulásában nem is annyira a közös élmények, hanem a közös reakciók játszanak döntő szerepet. A fenti, részletes elemzés arra utal, hogy a COVID élményei sokkal hasonlóbbak és közösebbek voltak annál, mint amennyire az egyéni, individuális reakciók jelentősen eltértek egymástól. Bár a vírust egyénileg élték meg, és a reakciókat egyének adják, mégis szokatlanul nagy fokú a reakciók egy irányba mutatása. Egy adott korszakban inkább re-

akcióazonosságról, mint széttartásról beszélhetünk, ez pedig azt az állításunkat támasztja alá, hogy a generációformálódás legfontosabb aspektusa nem önmagában az élmény, hanem annak megélése, még precízebben az egyéni szinten megélt élmények egyéni szintű reakcióinak hasonlósága.

Abban is kimutatható ez a hasonlóság, hogy a vakcinák tömeges megjelenése véget vetett a generációk közötti szolidaritásnak és az éppen csak kibontakozó közösségi felelősségvállalás-érzetnek. Innentől kezdve a fiatalok igyekeztek minél hamarabb kiiktatni az életükből a járványt és annak közvetlen következményeit. Egy izgalmi állapotból relatíve hamar következett be a kiábrándultság és a COVID-elidegenedés: mindenki önmaga felelős önmagáért, oltassák be magukat az emberek, és végre szabadulhassunk fel a bezártság alól. Ez a fajta jól detektálható, fatalizmusba hajló mentalitás – keveredve egy új veszélyforrással, az orosz agresszió nyomán 2022. február 24-én a szomszédunkban kitört orosz–ukrán háború kezdeti sokkhatásával – kérdéssé tette a generációformálódáshoz szükséges mély, minden korábbtól eltérő tartalmú társadalmi hatás kialakulását.

Ennek a kérdésnek a tesztelésére készítettünk 2023 tavaszán survey vizsgálatot, amelyben igyekeztük letapogatni a COVID utólagos megélését és másodlagos következményeit.

Fut velem egy rossz szekér – a pandémia maradandó következményei a kérdőíves vizsgálat alapján

Ahogy arra több fejezetben utaltunk, hibrid módszertant alkalmazó kutatásunk lehetővé teszi, hogy a koronavírus-járvány közvetlen időszakát, annak megélését éppúgy elemezzük, mint annak következményeit. Míg az előbbi témákat elsősorban a social listening, valamint részben az egyéni és a csoportos interjúk segítségével igyekeztünk elérni, addig arról, hogy mi maradt meg a járvány időszakából, és milyen következményekkel járt a vírus, elsősorban az online survey vizsgálat adataiból szereztünk információkat. Egy 2023 májusában készített 1000 fős online kérdőív segítségével azt vizsgáltuk, hogy három évvel a járvány kitörését követően mi maradt meg a fiatalok COVID-megéléséből, hiszen az eddig megismert adataink szerint a járvány erősen befolyásolta a mindennapjaikat, új, helyenként kényserű szokások alakultak ki, tehát beszélhetünk COVID előtti és COVID utáni világról.

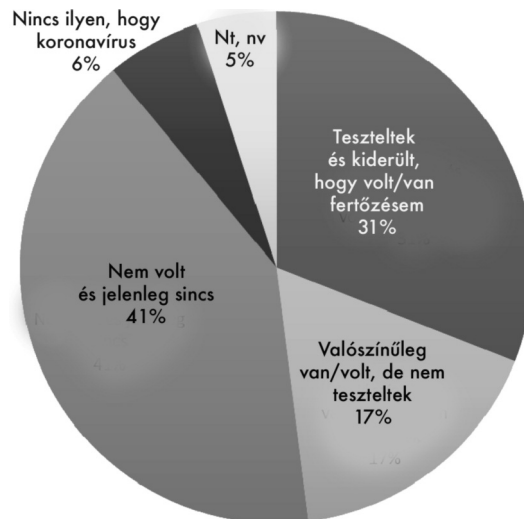
A COVID-pandémia – bár eltérő intenzitással – közel két éven keresztül korlátozta a magyar állampolgárok, köztük a magyar fiatalok életét. Az adatfelvételünk során vizsgált 16 és 29 éves korosztály legfiatalabbjai a járvány intenzív időszakában még általános iskolások voltak, a legidősebbek többsége pedig épp munkaerőpiaci pályafutása legelején tartott, amikor bekövetkezett a home office vagy a munkába járás más típusú korlátozása. A survey vizsgálat tehát különböző „megéléseket” képes megmutatni azon túl, hogy jelzi a magyar fiatalok pandémiával kapcsolatos általános attitűdjeit. Ezért az adatok elemzésekor még a szokásosnál is fontosabb az életkori elkülönítések alkalmazása.

Hipotézisünk szerint a koronavírus és az annak kezelésére bevezetett intézkedések mély nyomott hagyhattak a 16–29 évesek gondolkodásában, ugyanakkor ezt nem feltétlenül tudják szavakban is megfogalmazni. Nagyon fontos, hogy a magyar fiatalok 2023-ban – figyelembe véve az időközben, orosz agresszió nyomán kitört orosz–ukrán háborút – hogyan interpretálják a koronavírus-járványt és annak közvetlen következményeit.

Az alfejezet első részében azt mutatjuk be, hogy a visszaemlékezések alapján a koronavírus mennyire hatott a magyar fiatalokra, melyek voltak a különösen érintett ifjúsági rétegek. Ezt követően a járvány megélésével kapcsolatos attitűdöket elemezzük (különösen annak lelki, mentális, traumatikus aspektusait), majd a fejezet végén azoknak a szokásoknak a megmaradását vizsgáljuk, amelyek a járvány időszakában még meghatározták a fiatalok mindennapi életmódját.

A fiatalok érintettsége a koronavírus-járványban

Az 1000 fős, 2023. május folyamán készített online survey eredményei alapján, saját bevallás szerint majdnem minden második 16–29 évest érintett valamilyen mértékben személyesen is a koronavírus-járvány. 31%-ukat tesztelték, és kiderült, hogy COVID-os (volt), míg 17%-ukat ugyan nem tesztelték, de a tünetek alapján úgy gondolta, hogy átesett a fertőzésen (21. ábra).

21. ábra. Volt-e, vagy van-e jelenleg koronavírus fertőzésed? (összes válaszoló, %) ³⁵

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

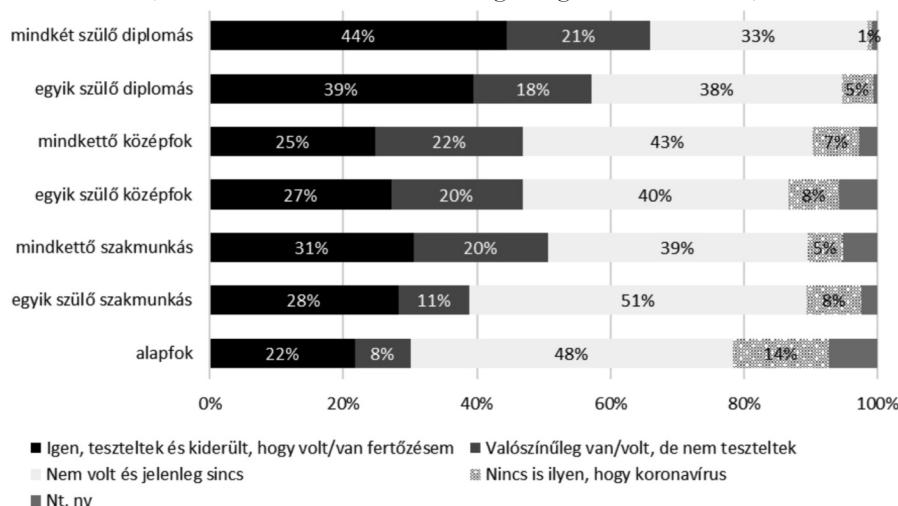
Életkori csoportok szerint (16–19 éves, 20–24 éves, valamint 25 éven felüli) semmilyen eltérés nincs az adatokban. Lényegében minden korosztályban a kérdezettek 30%-a átesett a COVID-on, és mintegy 40%-uk jelzi, hogy szinte biztosan nem volt fertőzése. A fővárosi fiatalok 35, a községben élők 26%-a tesztek alapján állítja, hogy elkapta a betegséget, ez a közel 10 százalékpontos különbség igen jelentős települési lejtőre utal.

A legfontosabb eltérést azonban mégsem az állandó lakhely szerinti település típusa, hanem az iskolázottság alapján lehet kimutatni (22. ábra). Míg a diplomás fiatalok 46%-a állította, hogy tesztelték és volt COVID-fertőzése, a szakmunkás végzettségűeknél 19% ez az arány. (Az általános iskolásoknál pedig 29% százalék. Többségük azonban jelenleg is valamilyen szervezett rendszerű iskolai képzésen vesz részt. Közülük egyébként a gimnazistáknál a legmagasabb, 41% százalék ez az arány.) Egyértelműen a kulturális tőke meghatározó jelentőségére utal, hogy a kibocsátó család iskolai végzettsége mentén is eltérést mutat az adatsor. Ha legalább az egyik szülő diplomás, a fiatalok 40, ha mindkét szülő diplomás, egyenesen 44%-a jelezte, hogy tesztelték, és volt/van fertőzése. Az alapfokú végzettségű szülők gyermekeinél mindössze 22% a tesztelt és fertőzött arány. Minden valószínűséggel ebben az esetben nem a betegség maga, hanem egyrészt az egészségtudatosság, másrészt a tesztelés ténye lehet a kulturális tőkebeli eltérés alapja. Erre utalhat, hogy a legfeljebb nyolc osztályt végzett szülők gyermekeinek 8, míg a diplomás szülők gyermekeinek 22%-a azt állítja, hogy valószínűleg volt fertőzése, de nem szűrték ki ezt.

Ezzel összefüggésben azok aránya, akiknek saját bevallásuk szerint nem volt fertőzésük, épp az alapfokú végzettségű és azon szülők esetében a legmagasabb (48% és 51%), akik közül az egyik szakmunkás, a másik alapfokú végzettségű. Ezzel szemben a diplomás szülők gyermekeinél 38 és 33% azok aránya, akik „megúszták” járványt.

³⁵Ahogy azt a módszertani fejezetben jeleztük, a kérdés a kérdőív előzetes kipróbálásának eredményeként tegező formában készült.

22. ábra. Volt-e, vagy van-e jelenleg koronavírus fertőződés?
(összes válaszoló, szülő iskolai végzettsége szerint, százalék)

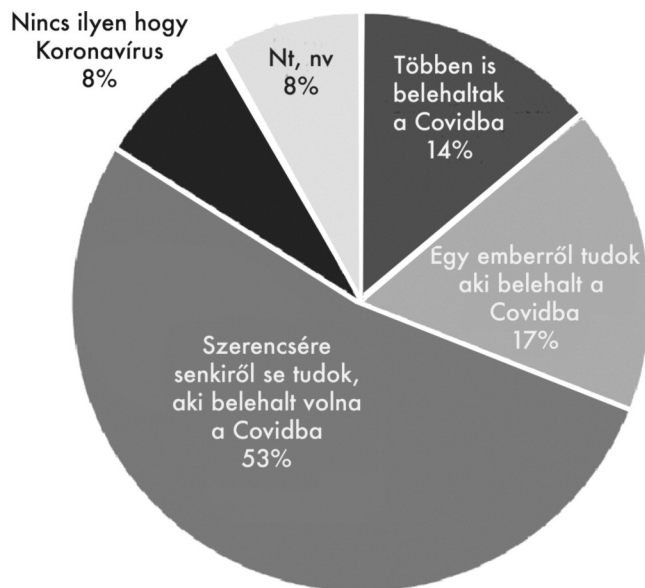
Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása. TK PTI, 2023

Az adataink arra utalnak, hogy a vártnál jóval nagyobb a koronavírussal összefüggő halálozás aránya a magyar családokban. A 16–29 évesek 14%-a ugyanis azt állította, hogy családjában több ember is elhunyt COVID-dal összefüggő betegségben, további 17%-uknál pedig legalább egy családtag halálozott el. Ez azt jelenti, hogy majd minden harmadik magyar családban történt valamilyen haláleset, amelyet a fiatalok összekapcsoltak a koronavírus-járvánnyal (23. ábra).

Hasonlóan a fenti kérdéshez, a halálos koronavírus-fertőzéssel való érintettség és az életkori csoportok között nincs statisztikai kapcsolat. A 16–19 évesek, a 20–24 évesek, valamint az idősebbek 12–14%-a állítja, hogy többen is elhaláloztak a családjukban a COVID következményeként, ugyanakkor a második válaszlehetőség terén felfedezhető némi eltérés a válaszokban. A legfiatalabbak 22, a többiek 16%-a állította, hogy ismernek egy személyt, aki halálos fertőzést kapott.

Saját bevallásuk szerint a fővárosi fiatalok körében történt a legmagasabb arányú COVID-halálozás (37%), szemben a kistelepülések 30%-ával. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a hivatalos statisztikai adatok ennek gyökeresen ellentmondanak. A járvány jóval több halálos áldozatot követelt vidéken, mint Budapesten, akár arányaiban, akár abszolút számaiban vizsgáljuk a hivatalos közléseket.

23. ábra. Közvetlen környezetben kapott-e valaki halálos koronavírus-fertőzést, halt-e meg valaki a járvány következtében? (összes válaszoló, %)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A COVID hatása a szülőkkal való kapcsolatra és a fiatalok mentális állapotára

A járvány és annak kezelése olyan új helyzetet teremtett, amikor a fiatalok kiszakadva normális szocializációs közegükből, otthon, többnyire a szüleikkel töltötték az idejüket. A korlátozó intézkedések tükrében fontos kérdés, hogy a járvány hogyan befolyásolta a 16–29 éves fiatalok kapcsolati rendszerét, életmódját és életkörülményeit. Az elmúlt időszakban készült kutatások rámutatnak, hogy a járvány talán legsúlyosabb hatása a fiatalok mentális állapotának drámai romlásában érhető tetten. Ez önmagában okozhat társadalmi traumát, olyan súlyosan negatív jelenséget, amelyet kollektíven hordoz magában egy adott nemzet.

Vizsgálatunkban a 16–29 éves magyar fiataloknak tíz témában kellett megítélniük, hogy a járvány az életmód, életvilág egyes dimenzióit hogyan alakította át (az értékelés egy egytől ötig terjedő skálán történt, ahol a skála közepe három).³⁶ Fontos megjegyezni, hogy nem általában kerültek lekérdezésre az egyes témák, hanem minden fiatalnak a saját életére kellett vonatkoztatnia a változásokat. A pontos kérdés így szólt:

³⁶ A 16–29 éves magyar fiatalok 6%-a vírustagadó, azaz azt állítja, hogy nincs és nem is volt koronavírus. A vírustagadás magasabb az alapfokú végzettségűek, az anyagi nehézséggel küszködők, valamint a községben élők és a 25 éven felüliek körében. A vírustagadás minden vizsgált csoport közül a legalacsonyabb végzettségű kibocsátó családból érkező fiataloknál a legmagasabb (14%).

„Hogyan befolyásolta a COVID járvány az ...?:

1. Anyagi helyzetedet
2. Tanulási lehetőségeidet
3. Munkavállalási lehetőségeidet
4. Szüleiddel való kapcsolatodat
5. Baráti kapcsolataidat
6. Szabadidő eltöltési lehetőségeid
7. Családalapítási szándékaidat
8. Online térben eltöltött idődet
9. Lelki (mentális) állapotodat
10. Összességében az életed körülményeit.”

A kérdésfeltevés során igyekeztünk alkalmazkodni a *Magyar Ifjúságkutatás 2020*-as adatfelvételi hullámához, az ottani 13 területből tízet jelen kutatás is megvizsgált (Domokos és mtsai, 2021: 8). Abban a kutatásban azt tapasztalták, hogy a magyar fiatalok 44%-ának valamilyen mértékben változást hozott az életében a koronavírusjárvány. Legtöbbjüknek (23%) az online térben eltöltött ideje növekedett, de 19%-uknak az anyagi körülménye, 12%-uknak pedig a munkahelye is változott. Végül 11–11% a családi kapcsolatok változásáról, valamint a sportolási szokások átalakulásáról számolt be. Érdeemes megjegyezni azonban, hogy a nagymintás ifjúságkutatás 2020 őszén készült, amikor a járvány legsúlyosabb, legnagyobb korlátozással járó második és harmadik hulláma még nem csapott le az országra. A változás iránya a családi kapcsolatok esetében volt a legpozitívabb (66% számolt be javulásról), a munkahelyek és az anyagi körülmények vonatkozásában pedig rendkívül negatív irányba történt változás (Domokos és mtsai, 2021: 9).

2023 májusában egyetlen olyan területe sincs a fiatalok életének, ahol a COVID-nak egyértelműen pozitív hatásai maradtak volna. A Magyar Ifjúságkutatás 2020-as eredményeivel összhangban az online térben eltöltött időről (1–5 skála átlaga 3,12 átlagpont),³⁷ valamint a szülőkkel való kapcsolatáról (3,15 átlagpont) mondható el, hogy több fiatal található a skála pozitív, mint a negatív oldalán – igaz, ez utóbbi esetben a közepes értékelést adók aránya kiugróan magas (24. ábra). Az előbbi esetben arról van szó, hogy a tartós és többnyire kötelező otthonlét következtében az online világ lett a kommunikáció és a kapcsolattartás normál csatornája, így a kapott eredmények nem meglepőek. Kérdéses volt azonban, hogy a járvány milyen módon hatott a társas kapcsolatokra. Úgy tűnik, hogy a fiatalok és szüleik viszonyát nem befolyásolta negatívan a COVID, a sok együtt töltött idő egyes fiataloknál némileg még javította is a családon belüli viszonyokat (kevésbé van ez így a baráti kapcsolatok esetében).³⁸

³⁷ Kutatási eredményeink szerint egyébként 2023 májusában a magyar fiatalok a YouTube-on töltik a legtöbb időt (27%-uk naponta akár 3 órát is hallgatja az ottani zenét), amelyet a Facebook, majd a TikTok követ. Az online idő megnövekedése egyébként több problémát is magával hozhatott. Ezek közül is talán a legfontosabb az online zaklatás gyakoribbá válása. Egy 1-től 10-ig terjedő skálán a 16–29 évesek 53%-a 7-es vagy nagyobb értéket választott, azaz biztonságban érzi magát az interneten. Saját bevallásuk szerint ugyanakkor 28%-ukat érte internetes zaklatás, további 18%-uk pedig lehetségesnek tartja ezt. Az internetes világban tehát majd minden második fiatalnak vannak kellemetlen élményei.

³⁸ A vizsgálat rámutatott, hogy a magyar fiatalok 5%-a kizárólag online tartja a kapcsolatot a barátaival, további 22%-uk pedig többnyire online, és csak időnként találkoznak egymással. A virtuális barátság tehát egyáltalán nem elhanyagolható arányú. A főleg személyesen vagy csak személyesen barátkozók aránya 38% – ez azt jelzi, hogy a 16–29 éves korosztály számára a virtuális és face-to-face kapcsolódás teljesen természetes jellegű, nem lehet éles határokat húzni és elválasztani a kétféle találkozási módot.

A szülők és a fiatalok viszonyát kilenc szempont alapján külön is vizsgáltuk, elsősorban azt, hogy milyen konfliktusforrás mutatható ki a kapcsolatrendszerben. Érdekes módon a kérdésre érdemben válaszoló mintegy 900 fiatal kevesebb mint egynegyede él valójában harmonikus viszonyban a szüleivel. Ők azok, akiknek minden szempontból megfelel az az élet, ahogy a szülei élnek, és fordítva is így van, azaz a szülők elfogadják gyermekük életvitelét, életmódját. Relatíve többségük (29%) esetében előfordulnak kisebb-nagyobb konfliktusok, vagyis a szülők csak részben értenek egyet gyermekük életmódjával, és a kérdezett is részben fogadja el a kibocsátó család életvezetését. Érdemi, feloldhatatlan konfliktus a 16–29 éves fiatalok 7%-ánál mutatható ki (az esetükben kölcsönös az életmód elutasítása).

A vizsgált kilenc probléma ugyanakkor egyik esetben sem drámai, a kapott eredmények közepes vagy még annál is mérsékeltbb nehézségre utal.

A konfliktusforrások közül a legfontosabb a jövőre vonatkozó terveket érinti. A kérdésre válaszoló magyar fiatalok több mint egyötöde ebben az esetben négyes vagy ötös értéket választott, azaz azt állította, hogy jelentősek a problémák a jövőtervezéssel kapcsolatban. Ezzel ellentétben azonban 60%-uk semmilyen fennakadást nem tapasztal a ebben a témában (1–5 skála átlaga 2,26 átlagpont).

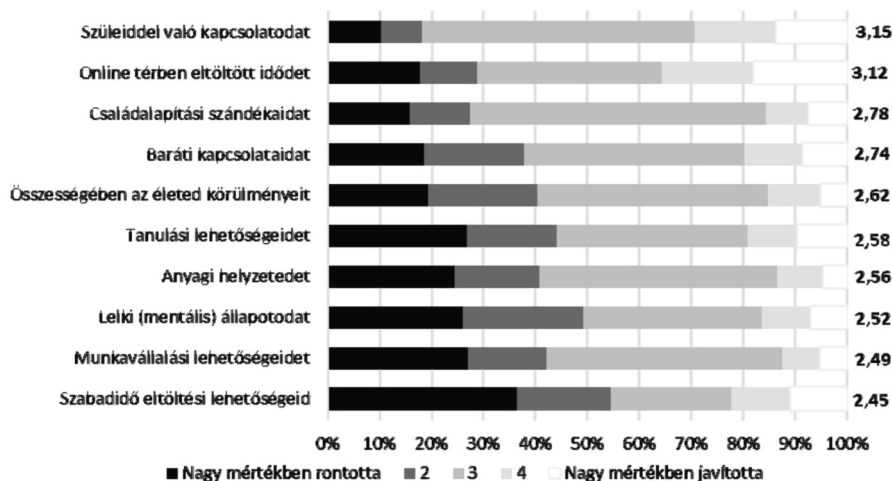
Két területen érhető tetten még némi családi vitaforrás. A 16–29 évesek 17–18%-a jelezte, hogy a szülők kifogásolják a szabadidő eltöltésének módját, és érdekes módon a munkahellyel kapcsolatos vélemények sem mindenkinél azonosak.

Minden más vizsgált területen, tehát a szerelmi élet, a dohányzás és alkoholfogyasztás, a barátok, valamint a közösségimédia-jelenlét esetében 10% vagy az alatti azok aránya, akik konfliktusról számoltak be. Nincs ez másképpen a politikai nézetek vonatkozásában sem. A magyar fiatalok 82%-a szerint a szülei nem kifogásolják a politikai elköteleződésüket, konfliktusról pedig 9%-uk számolt be.

A COVID negatív hatásai három témát illetően érdemi jellegűek, azaz – a *Magyar Ifjúságkutatás* 2020-as eredményeit jórészt igazolva – a magyar 16–29 évesek mintegy felének élete megváltozott ezeken a területeken. Egyrészt a magyar fiatalok – és ebben semmi meglepő nincs – a szabadidő eltöltésének lehetőségeit ítélik meg negatívan (54%-uk szerint rontotta vagy nagyon nagy mértékben rontotta a COVID), másrészt minden második 16–29 éves úgy érezte, hogy romlott a lelki, mentális egészsége (49%-uk szerint romlott vagy nagyon nagy mértékben romlott). A home office elterjedése ellenére a munkavállalási lehetőségek beszűkülését is tapasztalták a fiatalok. Érdekes módon az anyagi helyzet romlása talán kevésbé jelenik meg az adatainkban, mint azt a Magyar Ifjúságkutatás 2020-as idevágó eredményei jelezték.

A mentális állapot romlását sokkal inkább érzékelték a lányok/nők, mint a fiúk/férfiak (2,41 kotra 2,63 átlagpont), a hónapról hónapra anyagi gondokkal küszködők, mint a gondok nélkül élők (2,31 átlagpont szemben a 2,62 átlagponttal), valamint a jövőjüktől határozottan tartók, szemben a jövőben határozottan bízók (2,33 átlagpont kontra 2,70 átlagpont). A COVID mentális, lelki kihatása összekapcsolódik egyfajta általános elbizonytalanodással, a jövővel kapcsolatos félelmekkel.

24. ábra. *Hogyan befolyásolta a koronavírus-járvány az ...?*
(kérdésre érdemi választ adók, százalék)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Mindent egybevetve a koronavírus-járvány életkörülményekre gyakorolt hatása inkább közepes vagy kissé negatív. Ezt jelzi, hogy a fiatalok 40%-a a skála negatív, 15%-a a pozitív oldalára helyezte önmagát, míg a harmas, közepes értékelést adók aránya 45%. Az átlagérték 2,62 átlagpont. Értelemszerűen, azokra a fiatalokra, akik olyan családokban élnek, amelyekben előfordultak koronavírus-fertőzéssel összefüggő halálesetek, negatívabban hatott a járvány, különösen azokkal szemben, akik általában is tagadják a vírus létezését. A legtöbb szokásos szociodemográfiai változó mentén azonban nincs különbség a véleményekben.

A legnegatívabb attitűdökkel ugyanakkor a hónapról hónapra élők és a nélkülözések között élők rendelkeznek³⁹ (2,28 átlagpont), míg az anyagi gondok nélkül élők átlaga jóval magasabb (2,95 átlagpont) (7. táblázat). Hasonló eltérésre utal a kibocsátó családok kulturális tőkével való ellátottsága alapján készített számítás. Azon családokban, ahol mindkét szülő szakmunkás végzettségű, negatívabb volt a vélemény, különösen, ha összevetjük a diplomás szülők gyermekeinek véleményével (2,42 pont kontra 2,78 átlagpont). A járvány negatív hatásai tehát azokat érintették leginkább, akik már eleve hordozták a hátrányos helyzetet, azonban nem feltétlenül a legrosszabb iskolázottságúak. Ezzel összefüggésben a jövőtől erősen tartók véleménye különösen kritikus (2,28 átlagpont), míg a jövőre bizakodóan nézők életét a járvány sem tudta érdemben megváltoztatni (2,89 pont).

³⁹ Alacsony elemszámok miatt e két kategóriát összevontuk.

7. táblázat. A koronavírus-járvány megítélése összességében, az élet egészsére, ANOVA elemzés (átlagok és szórások)

	átlag	szórás
A jövedelmi helyzet szubjektív megítélése		
hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak vagy nélkülözések között élek	2,28	1,211
éppen úgy kijövök a jövedelmeimből	2,59	1,083
beosztással jól kijövök a jövedelmeimből	2,77	,890
gondok nélkül élek	2,95	1,086
A jövővel kapcsolatos attitűdök		
határozottan tartok a jövőtől	2,28	1,151
2	2,56	,965
3	2,65	,962
4	2,89	,905
határozottan bízom a jövőben	2,83	1,160

ANOVA statisztikák:

F-próba	Sig.	Eta ²
11,194	,000	,041
9,339	,000	,042

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az infláció és a gazdasági válság hatásai

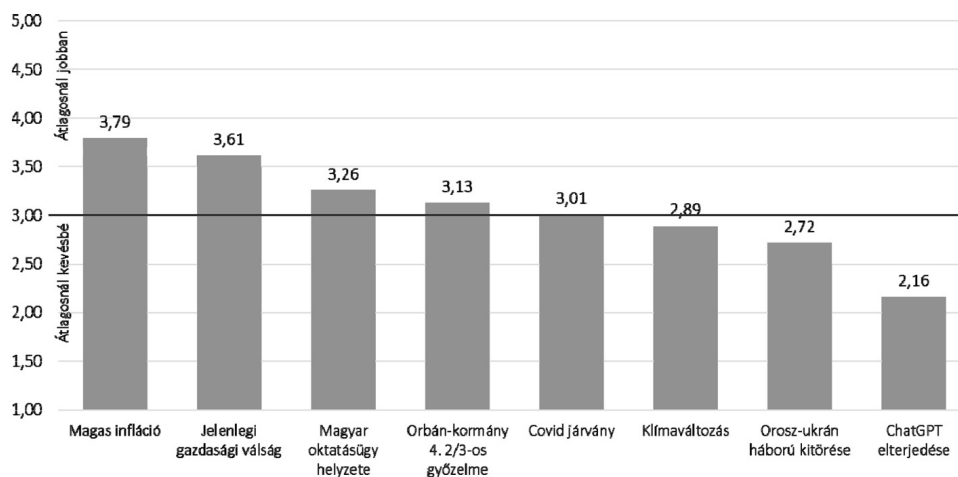
Bár a fenti adatok alapján a járvány jelentősen érintette a magyar fiatalokat, annak hatásai kevésbé befolyásolják a jövőbeni terveiket (Milyen mértékben változtatták meg az alábbiak a jövőddel kapcsolatos elképzeléseidet, terveidet...?). Nyolc társadalmi, gazdasági, politikai történésről kellett megítélni, hogy az milyen hatást gyakorol a fiatal jövőbeni terveire (az értékelés egy 1-től 5-ig terjedő skálán történt, azaz minél magasabb a skála átlaga, annál inkább befolyásolta a jövőbeni terveket az adott tényező). Az adatok világosan jelzik (25. ábra), hogy a magyar 16–29 évesek rendkívül gyorsan reagálnak a társadalmi–gazdasági változásokra, érzékelik a problémákat, és eljutnak hozzájuk a napi történések.

A jövőbeni terveiket ugyanis leginkább az éppen aktuális gazdasági–társadalmi problémák, így a magas infláció (3,79 átlagpont), a gazdasági válság (3,61 pont), valamint a magyar oktatásügy helyzete (3,26 pont) befolyásolja, míg a koronavírus-járvány a nyolc tényező közül az ötödik helyen áll, pontosan három átlagponttal. Talán némileg meglepő módon, a klímaváltozás a járvány hatásai mögé került, az orosz–ukrán háború az egyik legkevésbé befolyásoló történet, míg az utolsó helyen a ChatGPT elterjedésének következménye található.

A koronavírus-járvány hatásait a lányok/nők, a kulturális tőkével kevésbé jól ellátott családok gyermekei, az alacsonyabb iskolázottságúak, a se nem tanuló, se nem dolgozó fiatalok (3,42 átlagpont), valamint a nehéz anyagi körülmények között élők (3,45 átlagpont) érzik a leginkább (8. táblázat).

A koronavírus-járvány hatásait a lányok/nők, a kulturális tőkével kevésbé jól ellátott családok gyermekei, az alacsonyabb iskolázottságúak, a se nem tanuló, se nem dolgozó fiatalok (3,42 átlagpont), valamint a nehéz anyagi körülmények között élők (3,45 átlagpont) érzik a leginkább (8. táblázat).

25. ábra. Milyen mértékben változtatták meg a jövővel kapcsolatos elképzeléseidet, terveidet a? (kérdésre érdemi választ adók, 1–5 skála átlagai)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A koronavírus-járvány hatásait a lányok/nők, a kulturális tőkével kevésbé jól ellátott családok gyermekei, az alacsonyabb iskolázottságúak, a se nem tanuló, se nem dolgozó fiatalok (3,42 átlagpont), valamint a nehéz anyagi körülmények között élők (3,45 átlagpont) érzik a leginkább (8. táblázat).

8. táblázat. A koronavírus-járvány hatása a jövőbeni tervekre, ANOVA elemzés (átlagok és szórások)

	átlag	szórás
A jövedelmi helyzet szubjektív megítélése		
hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak, vagy nélkülözések között élek	3,45	1,472
éppen úgy kijövök a jövedelmeimből	3,11	1,372
beosztással jól kijövök a jövedelmeimből	2,70	1,424
gondok nélkül élek	2,65	1,459
Jelenleg, fő tevékenységedet tekintve...?		
tanuló vagy (részt veszel valamilyen szervezett, iskolarendszerű képzésben),	2,76	1,434
dolgozol (akár bejelentve, akár nem, akár alkalmazottként, akár vállalkozóként)	2,95	1,451
minden egyéb	3,42	1,368

ANOVA statisztikák:

F-próba	Sig.	Eta ²
12,515	,000	,044
10,567	,000	,023

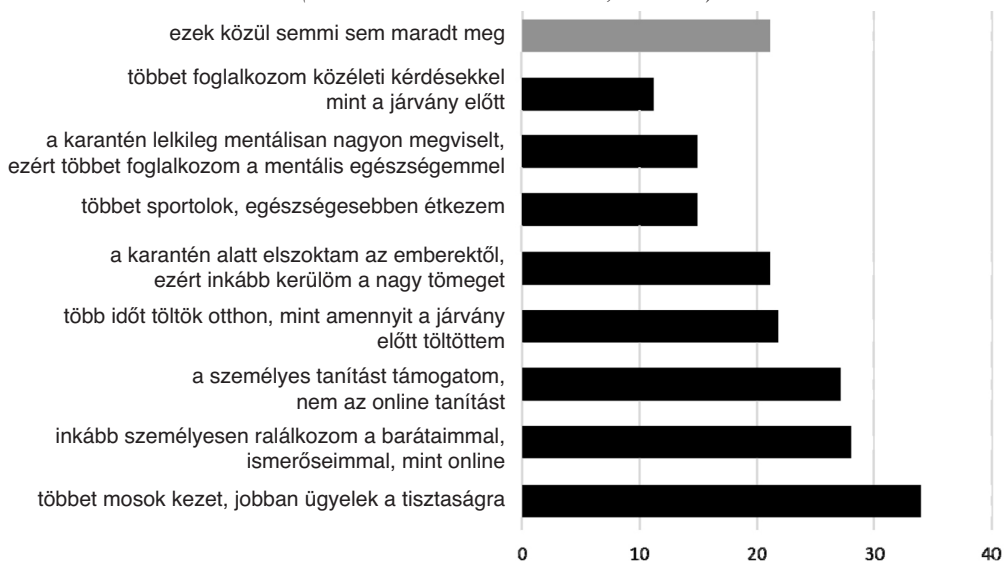
Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az új szokások rögzülése

Legfontosabb kutatási kérdésünknek – hogy kialakulhatott-e COVID-generáció – egyik fontos indikátora lehet, hogy három évvel a járvány kitörését követően mely szokások maradtak meg a fiatalok mindennapi életében, amelyek 2020 és 2022 között napi szinten befolyásolták életüket. Nyolc olyan területet soroltunk fel, amelyek a projekt előző fázisában készült big data és fókuszcsoporthoz vizsgálatok során többször is felmerültek. Ezek (1) több sport, egészségesebben étkezés; (2) több otthoni időtöltés a járvány előtti időszakhoz képest; (3) több személyes találkozás a barátokkal, ismerősökkel, mint online térben; (4) a személyes tanítás felértékelődése az online tanítással szemben; (5) több figyelem a közéleti témákra; (6) a nagy tömeg elkerülése; (7) több törődés a mentális egészséggel; (8) több kézmosás, nagyobb tisztaság. Végül pedig lehetőség nyílt arra is, hogy a kérdezett azt állítsa, a felsoroltak közül semmi sem maradt meg a hétköznapi életében.

A kapott eredmények azt jelzik, hogy a 2020–2022 közötti időszak életviteléből kevés rögzült tényleges új normaként 2023 tavaszára. Valójában egyedül a gyakoribb kézmosást jelezte több mint egyharmaduk, hogy továbbra is gyakorolja, ugyanakkor a személyes érintkezés (legyen az baráti vagy iskolai) felértékelődése is kiemelhető még. Arról azonban messze nem beszélhetünk, hogy a globális járvány lezárulta után életüket tudatosabban vagy akár csak egészségesebben vezetnék a magyar 16–29 évesek, hiszen 15–15%-uk százalékkuk jelezte, hogy többet sportol, egészségesebben étkezik, vagy éppen odafigyel a mentális, lelki egészségére (26., 27. ábra).

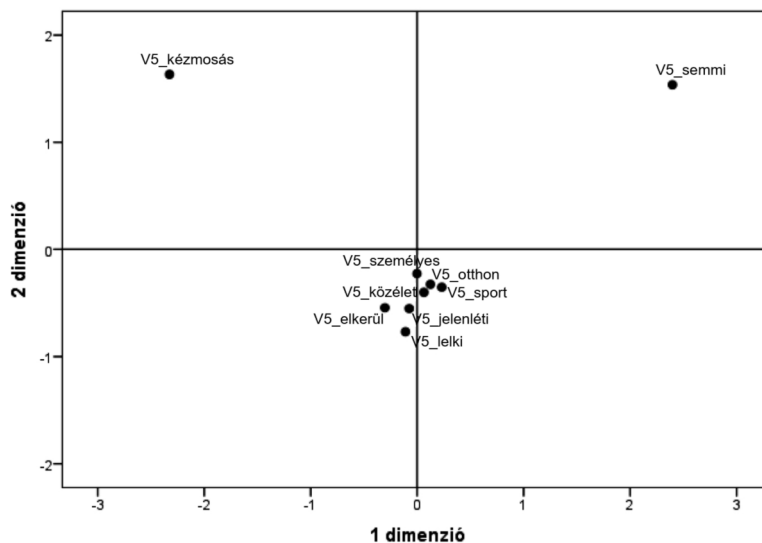
26. ábra. Ha ma, 2023 tavaszán átgondolod az életedet, életmódodat, gondolkodásmódodat, milyen szokások maradtak meg a COVID idejéből a mostani életedben?
(kérdésre érdemi választ adók, százalék)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Egyötödük úgy nyilatkozott, hogy semmit sem őrzött meg a pandémia időszakában (kényszerűségből) felvett szokásokból, ugyanakkor mindez fordítva is értelmezhető. Végző soron tehát a fiatalok legalább háromnegyedének életében valamilyen szokás mégiscsak megmaradt a korábban kényszerűségből alkalmazott intézkedések közül. Egy úgynevezett többdimenziós skálázási eljárással készített számítás eredménye megmutatja, hogy a kézmosás és a „semmi sem maradt meg” válaszkategóriák alkotják a koordinátarendszer két végpontját, míg az összes többi felsorolt lehetőség együtt, helyenként szinte egymáson helyezkedik el. Azaz együtt alkotnak olyan csoportot, amelyben a valamennyire rögzült szokások reprezentálódnak. Érdekes azonban utalni arra, hogy a lelki, mentális problémák a második dimenzió legalján helyezkednek el, és ez utalhat a pandémia többször jelzett negatív hatásaira.

27. ábra. Ha ma, 2023 tavaszán átgondolod az életedet, életmódodat, gondolkodásmódodat, milyen szokások maradtak meg a COVID idejéből a mostani életedben? (Többdimenziós skálázás, ALSCAL-modell)

Statisztikák: Stress = .03516;
RSQ = .99745; S-stress improvement is less than .001000

Forrás:
MTA, poszt-COVID-jelenségek
kutatása, TK PTI, 2023.

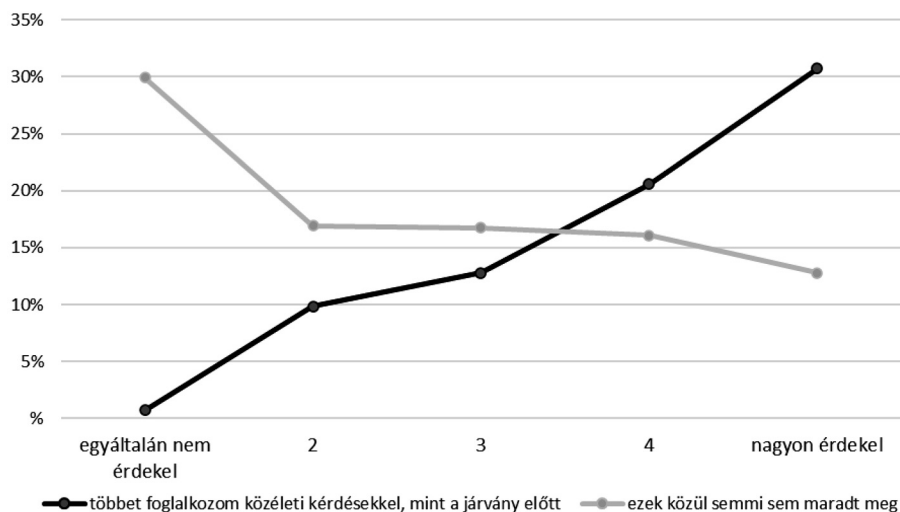
Number	Name	Dimension	
		Stimulus 1	Stimulus 2
1	V5_sportolás	.2312	-.3530
2	V5_otthoni_idő	.1243	-.3260
3	V5_személyes_találkozás	-.0018	-.2260
4	V5_jelenléti_oktatás	-.0752	-.5515
5	V5_közélettel_foglalkozik	.0634	-.4006
6	V5_elkerüli_tömeget	-.3034	-.5441
7	V5_lelki	-.1099	-.7684
8	V5_kézmosság	-2.3260	1.6331
9	V5_semmi	2.3972	1.5363

A kézműs a diplomásoknál (42%), a jelenleg gimnáziumba vagy egyetemre járóknál, a politika iránt inkább vagy nagyon érdeklődőknél és a vallásos fiataloknál maradt meg a leginkább (45%). A lelki egészségükkel – összhangban a fenti eredményekkel – a lányok/nők 18%-a (egyébként a tömegtől is ők tartanak leginkább), a legfiatalabbak, azaz a 20 év alattiak (21%) és ezzel párhuzamosan a jelenleg is tanulók, a diplomás szülők gyermekei foglalkoznak az átlagnál sokkal többet az adatfelvétel pillanatában.

A járvány közéleti érdeklődést növelő következményét egyébként a fiúk/férfiak (16%), a fővárosiak (18%), a gimnáziumi érettségivel rendelkezők (19%) és ezzel párhuzamosan az egyetemisták (26%), a magas kulturális tőkét felhalmozó családokból érkezők (19–20%), valamint a politika iránt egyébként is érdeklődők emelik ki leginkább (31%) (34. ábra).

Végül pedig a „semmi sem maradt meg” kategóriát a mintában képviselt súlyukhoz képest nagyobb arányban választották a 24 éven felüliek (25%), a szakmai végzettségűek (31%) vagy jelenleg szakmai képzésre járók (26%), az alapfokú végzettségű szülők gyermekei (29%) és érdekes módon – egyébként a fenti tényezőkkel szoros kapcsolatban – azok, akiket egyáltalán nem érdekel a politika (30%).

28. ábra. Ha ma, 2023 tavaszán átgondolod az életedet, életmódodat, gondolkodásmódodat, milyen szokások maradtak meg a COVID idejéből a mostani életedben?
(közéleti kérdések, semmi sem maradt meg politikai érdeklődés szerint, százalék)

Statistikák:

Pearson Chi2	Approx. Sig.	Cramer's V
87.992a	,000	,301
26.192a	,000	,164

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A járvány hatásai egyrészt a mentális, lelki egészség terén közvetlenül jelentkeznek, másrészt beszélhetünk egy közvetett, másodlagos hatásról is. Ez az anyagi körülmények romlását indította el – amelyet természetesen más hatások is befolyásolnak, például az érzékelt magas infláció és a gazdasági válság –, amelyből az egyébként is hátrányos helyzetű kibocsátó családból érkező fiatalok jóval nehezebben lábálnak ki az átlagnál; a járvány esetükben katalizátorként működött.

Az adatok alapján a mindennapi élet a legtöbb területen visszaállt a normál kerékvágásba, sőt a fiatalok legszívesebben meg nem történként tekintenek a pandémia időszakára, de miután a koronavírus-járvány hatásai mind objektív járványadatok, mind megélés tekintetében kézzelfoghatók – különösen azoknál a társadalmi rétegeknél, amelyeket a leginkább érintett a járvány –, megítélésünk szerint épp ez az „eltolás” („amiről nem beszélünk, az nincs”) mutathatja annak katartikus jellegét. A különleges, unikális helyzetből önmagában azonban még nem következik a mannheimi értelemben vett generációs élmény és identitás létrejötte. Ezért külön is érdekes, hogy maguk a fiatalok mit gondolnak a generációs logikáról és a COVID generációképző jellegéről.

Milyen csonka ma a Hold – hogyan vélekednek a fiatalok a COVID-generációról?

Ebben a fejezetben arra törekszünk, hogy kutatásunk egyik legfontosabb kérdését vizsgáljuk meg: hogyan vélekednek a fiatalok maguk a COVID-generációs logikáról? Elfogadják-e a generációs logikát, és ezen belül milyen módon – ha egyáltalán – rögzült az identitásukban a COVID-generációs megközelítés?

Ahogy azt a bevezetőben és a generációs értelmezésekről szóló fejezetben elemeztük, több szerző is felvetette (Szabó, 2020a; Déri–Szabó, 2021), hogy adottak lehetnek a társadalmi feltételek egy új mannheimi generáció kialakulásához. Szerzői csoportunk néhány tagja korábban a Thunberg-jelenség és a vírushelyzet kapcsán a Qlímákra és Qaranténokra szegmentálódás mellett érvelt (Fekete–Nagy, 2022). Fekete Mariann és Nagy Ádám szerint a Qlímák, a klímaharcos fiatalok – jórészt Greta Thunberg hatására – világszerte felismerték, hogy az önmérséklet, a kollektív felelősségvállalás a lehetséges út az elérhető jövő és a fenntartható fejlődés érdekében. Feltételezésük szerint a Qlímák az edukált, a gazdasági, társadalmi és kulturális, különösen IT-tőkével ellátott fiatalok közül kerülnek ki, akik egyre jelentősebb politikaformáló tényezővé válhatnak, és életükre elsősorban a jövőorientáltság lesz a jellemző. A koronavírus-járványt olyan súlyos társadalmi tapasztalatként írják le, amely arra ösztönzheti a generációk tagjait, hogy átértékeljék a megszokott, hagyományos társadalmi mechanizmusokat, működésmódokat és benne a saját szerepüket. Az általuk Qaranténoknak nevezett fiatalok, akik a geek szubkultúrából nőnek ki, a saját terepükön, a saját eszközeikkel – azaz az online világban és az IT-eszközökkel – állíthatják középpontba és figurázhatják ki a másik csoport világvégét vizionáló, túlzó reakcióit. A Qlímák pedig passzivitásuk, apolitikusságuk, a jövővel kapcsolatos állásfoglalásuk hiánya miatt vádolják saját univerzumukba ragadt kortársaikat, akik számára nem „big deal” sem a klímaváltozás, sem a globális egészségügyi helyzet. Erős várakozásuk szerint a korábban „új csendes generációként” jellemzett Z generáció (Székely, 2014) esetében a csendesség radikális csökkenésének lehetünk majd tanúi, a klíma- és karanténhelyzet fogja e korosztályt valódi generációvá megkonstruálni.

Déri és Szabó (2021) ezzel szemben azzal érvelt, hogy a pandémia olyan mértékben változtathatta meg az emberek és benne a fiatalok hétköznapi világát – lezárások, lakóhelyelhagyási tilalom, éjszakai kijárási tilalom, utazási korlátozások, home office, digitális oktatás stb. –, amire egyszerűen több generáció óta nem volt példa (talán utoljára a második világháború idején, valamint 1956 legsűrűbb időszakában). Ez a válság ezért hatásait tekintve aszteroidajelleget vesz, minden tekintetben átszabja a hétköznapi normalitás világát.

A komplex kutatási program lehetővé teszi, hogy a hipotézisek megválaszolásához a korábban jelzett tudományos eszköztár – jelesül a social listening, a strukturált interjúk, a fókuszcsoportos beszélgetések és végül a survey – eredményeire is támaszkodjunk. Míg

a korábbi fejezetekben egyes módszertani eljárások tükrében elemeztük az összegyűjtött adatokat, ebben a fejezetben elsősorban tartalmi vezérfonalat veszünk alapul: igyekszünk leírni az adatok alapján a fiatalok véleménye mentén kirajzolódó képet. 2020 márciusától, amikor is Magyarországon először jelentettek hivatalosan is vírusos esetet, több mint három év telt el, így ha arra a kérdésre nem is tudunk egyértelmű választ adni, hogy létezik-e COVID-generáció, és az ifjúsági társadalom valóban szegmentálódott-e Qlímákra és Qaranténokra, arra talán igen, hogy érdemes-e elgondolkodni, adottak lehetnek-e a feltevélei egy új, történelmi generáció kialakulásának.

A fiatalok kétharmada szerint léteznek generációk

Kétségtelen, hogy az elmúlt évtizedben egyre népszerűbbé váltak a generációalapú megközelítések. Az oktatás terén, de akár a munkaerőpiaci prognózisokban folyamatosan jelennek meg az olyan tudományosan kevésbé megalapozott, de roppant népszerű tudománynépszerűsítő elemzések, amelyek komplett tanulói vagy munkavállalói rétegeket generációként írnak le úgy, hogy „az „rugalmas, de nem elég hűség”. Vagy éppen az X generáció tagjai „terhelhető, jó munkavállalók”. Az úgynevezett betűgenerációs megközelítéseknek, ahogy arra fentebb utaltunk, bár van stabil tudományos hátterük, a jó eladhatóság, a könnyű fogyaszthatóság okán erősen túláltalánosító állításokra sarkallják a szakértőket. Kutatócsoportunk egységes álláspontja szerint a történelmi, gazdasági és politikai folyamatok eredményeként létrejöhetnek, sőt létrejönnek generációk, de erős fenntartásokkal kell kezelni a leegyszerűsítő, túlterjeszkedő, a valóságot nagyvonalúan kezelő szakértői megközelítések.

Az adatok alapján az a következtetés vonható le, hogy a fiatalok körében elfogadott a generációs irányultság.

Az elkészített fókuszcsoporthozos beszélgetések szerint ugyanis a fiatalok életkortól függetlenül egyetértettek abban, hogy léteznek generációk: úgy érzékelik, van valamiféle változás, eltérés a különböző életkorú emberek között. A generációk elnevezéseit ugyan nem tudták pontosan, de emlékek, kifejezések előkerültek. Nem ismerték mélyrehatóan az egyes generációkat, töredékinformációikkal rendelkeztek.

„Nekem a Z-generáció, ugye ezek ekvileg mi vagyunk. Van az a reklám az a Diverzum, hogy mi vagyunk a Z-generáció, és külföldön vannak ezek a kedvezmények, meg diákkedvezmények, és akkor Magyarországra is behozták ezt, és tudunk valahány %-kal XY helyeken kedvezményesen vásárolni.” (1. csoport, K. nő, 15 éves)

„Meg most talán a legidősebb a baby boomer generáció vagy magyarul inkább a Ratkó gyerekek.” (2. csoport, A. nő, 20 éves)

„Mondjuk a szüleink, nagymamáink, a mi korosztályunk, a legújabb korosztály, a még fiatalabbak, ilyen 20-30 év távlatában.” (3. csoport, D. férfi, 28 éves)

„X, Y, Z.” (3. csoport, P. férfi, 20 éves)

A csoportos beszélgetéseken a generációkat főleg a fiatalok-szülők-nagyszülők viszonyában tudták elkülöníteni, és ezen megközelítés szerint nagy különbségeket érzékeltek az egyes generációk között. Többen rámutattak arra — különösen a magasabb társadalmi státuszúak közül —, hogy a generációkat leginkább az a környezet határozza meg, amely-

ben felnőnek és fiatalok, valamint az, hogy később mennyire tudnak alkalmazkodni a változásokhoz. A környezet alatt történelmi eseményeket, társadalmi rendszereket és normákat is értenek, de a digitalizáció is idetartozik.

„Szerintem az választja el a generációkat egymástól, hogy az ilyen mindenkire vonatkozó élmények azok különbözőek. Ugye azok a generációk, akik a háború alatt nőttek fel, vagy a kommunizmus alatt, vagy például mi.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

„Nekem mindig az jut eszembe, hogy a nagypapámnak fogalma nem lenne, hogy itt ül a gép előtt is akkor mit csinál, és a mi generációnknak több fogalma van erről, mert mi ebben nőttünk föl.” (1. csoport, B. nő, 15 éves)

„Én is úgy vagyok vele, mint a többiek, alapvetően nem betű-számozások generációs különbségeket szoktam nézni, hanem életkorhoz kötöm, például 20 év és abban akik felnőttek, zenei kultúra, politikai kultúra, muzeális tekintetben ki hogyan milyen történelemben hogy változott, hogy fejlődött, ilyenek.” (3. csoport, L. férfi, 26 éves)

A beszélgetések alapján a közös generációs élményt a digitalizáció, a személyes kapcsolatok átalakulása, valamint a koronavírus átélése adta. Az ukrán–orosz háború is organikus, de nem hangsúlyosan jelent meg mint potenciális generációs élmény.

A 2023 tavaszán lezajlott online survey alapján is úgy tűnik, hogy a 16–29 évesek többsége valóban elfogadja a generációs felosztást, azonban az életkor emelkedésével növekszik a szkeptikus vélemények aránya (3. táblázat).

9. táblázat. Mostanában sokat beszélnek arról, hogy az emberek életkoruk alapján generációkba csoportosíthatóak, és ezeknek a generációknak különböző tulajdonságaik vannak. Megítélésed szerint van-e értelme a generációs felosztásnak? (összes válaszoló, százalék)

	Minden válaszoló			Érdemi választ adók	
	van értelme a generációs felosztásnak	nincs értelme a generációs felosztásnak	nem tudom, nem válaszolok	van értelme a generációs felosztásnak	nincs értelme a generációs felosztásnak
16–19 éves	66	16	14	80	20
20–24 éves	66	19	12	78	22
25–29 éves	62	27	9	69	31
minta	65	21	14	75	25

Chi2=9,905. Cramer féle V=0,107. Sig=0,000.

Forrás: MTA. poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az életkorral összefüggésben a tanulók körében kifejezetten magas, 71%-os a generációs felosztás elfogadottsága, a dolgozó 16–29 éveseknél már csak kétharmados, míg a se

nem dolgozó, se nem tanuló (szűk) rétegnél 57%. A kulturális tőke kiemelt jelentőségére utal, hogy a legalább gimnáziumi érettségivel rendelkezők 74%-a, valamint a felsőfokú végzettségű szülők gyermekeinek több mint háromnegyede (77%) tartja értelmes felosztásnak az emberek életkoruk alapján történő nemzedéki csoportosítását. Ha mindkét szülő alapfokú végzettségű, vagy a szülők egyike szakmunkás, 55–60% közé csökken a generációs alapú megközelítés elfogadottsága.

Az állandó lakhely településtípusa alapján jóval nagyobb arányban gondolkodnak (vagy legalább hallottak) generációkról a fővárosi fiatalok (72%), mint a községben élők (57%). Mégis talán a legérdekesebb eltérés a jövedelem szubjektív megítélése alapján írható le. Úgy tűnik – és a fentiek alapján ebben nincs különösebb meglepetés –, hogy a jövedelmi helyzetüket kedvezőtlennek ítélik a legkevésbé tartják adekvát életkori megkülönböztetésnek a generációkat. Ennél is feltűnőbb, hogy a jövedelmükből beosztással jól kijövők és a gondok nélkül élők véleménye nem teljesen cseng egybe. A generációk elfogadottsága nem a jövedelmi helyzetüket legjobbnak ítélik körében a legmagasabb, hanem az eggyel alacsonyabb kategóriában. Nincs tehát lineáris együttjárás a jövedelemérzet és a generációs megközelítés között (10. táblázat).

10. táblázat. Mostanában sokat beszélnek arról, hogy az emberek életkoruk alapján generációkba csoportosíthatóak, és ezeknek a generációknak különböző tulajdonságaik vannak.

*Megítélésed szerint van-e értelme a generációs felosztásnak?
(a jövedelmi helyzet szubjektív megítélése szerint, százalék)*

	Minden válaszoló		
	van értelme a generációs felosztásnak	nincs értelme a generációs felosztásnak	nem tudom, nem válaszolok
hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak, vagy nélkülözések között élek	52	30	18
éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	69	23	8
beosztással jól kijövök a jövedelmeimből	71	18	11
gondok nélkül élek	68	18	14

Chi2=27,669. Cramer féle V=0,103. Sig=0,001.

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A social listening eredményei alapján a járvány során a generációs feszültségek nőttek, a szabálykövetés és a felelős viselkedés normáinak megszegését a fiatalok gyakran az idősebb korosztályok rossz példájával magyarázták. Ezzel összefüggésben a fiatalok érezték magukat legkevésbé veszélyben a többi generációhoz képest, a karantént és a járvány-

helyzetet különleges, furcsa élményként élték meg. A második hullám alatt erősödtek azok a narratívák az online térben, amelyek egyre inkább az idősebb generációkat és a logikátlanak bélyegzett állami intézkedéseket kezdték el okolni a járvány elhúzódása miatt – úgy látták, sok nyugdíjas, idősebb polgár nem tartja be az intézkedéseket, amelyek elsősorban az ő biztonságukat hivatottak szolgálni, miközben az állami intézkedések (például kijárási tilalom, idősávós vásárlás) valójában nem állítják meg vagy mérsékelik a járványt.

A betűgenerációkon túli önértelmezés

A generációelmélet fogalomrendszere az elmúlt években bővült a generációs identitással is, amely szerint ha az egyén tudatában van annak, hogy valamely generációhoz tartozik, akkor érzelmi, értékrendbeli jelentőséget is társít a csoporthoz tartozáshoz. Tehát nemcsak egy a személytől függetlenül létrejövő „besorolásról” van szó, hanem önmeghatározás útján is tartozhat valaki egy generációba. (Ng–Parry, 2016; idézi Csutorás, 2021). Ahogy az látható, a generációs felosztást elfogadják a fiatalok, de a kép ennél jóval árnyaltabb. Úgy tűnik ugyanis, hogy a generációs elkülönítés a magyar fiatalok körében nem identifikációként, hanem a kulturális és tudástőke egyfajta lenyomataként vagy médiahatásként jelenik meg. Nincs egy kitüntetett generációs címke, amelyet a 16–29 évesek önmagukra abszolút mértékben érvényesnek tartanak. A beszélgetések alapján a Z generáció a legelterjedtebb, és a survey is azt mutatja, hogy relatív többségük (35%) a Z generációt fogadja el érvényes címkéként, az Y generáció választottsága 15%. Azok körében, akik a generációs felosztást érvényesnek tartják, a Z generáció elfogadottsága még magasabb, 43% – ez már tekintélyes eltérést jelent a következő, Y generációhoz képest (17%).

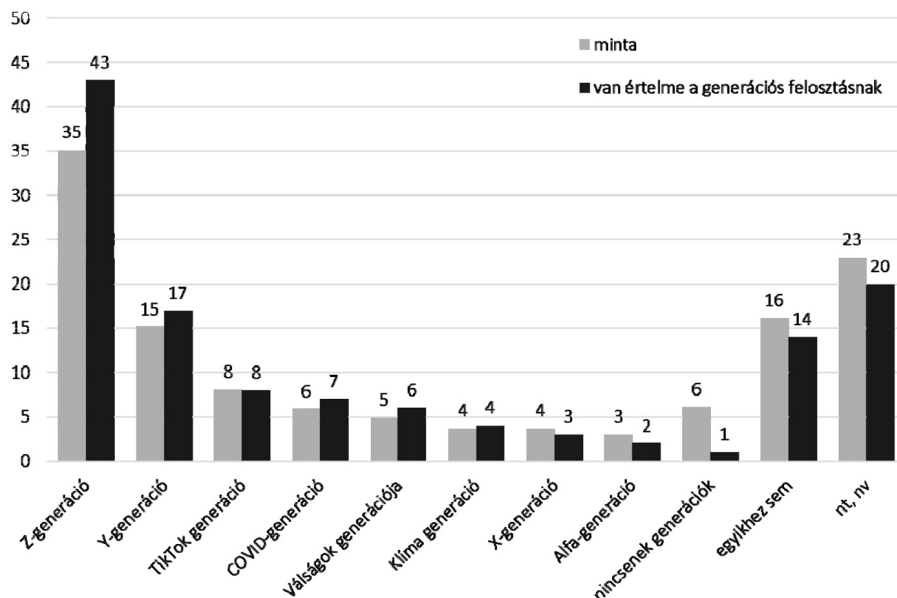
Várakozásainktól némileg eltérő módon a COVID-generáció (7%), a válságok generációja (6%), a klímageneráció (4%) jóval kevésbé tükrözik a fiatalok önmeghatározását.

Külön érdemes az említésre, hogy a tudományosan nem alátámasztott (Nagy, 2017) Alfa generáció sem nyert teret. Ez utóbbi esetben egybevág az ifjúsági és kutatói értelmezés, hiszen kutatói szemszögből sem áll rendelkezésre olyan jellegadó esemény, adat vagy narratív keret, amely körvonalozná a betűgenerációk ilyenfajta továbbgondolását.

Összességében tehát a legelterjedtebbek a médiában is hangzottak, a tudománynép-szerűsítő irodalomban használt betűgenerációs megközelítések (29. ábra).

Kutatócsoportunk számára azonban kevésbé a betűgenerációs felosztás használata volt a kérdés, sokkal inkább az azon túli identitások. Mint látjuk, mintegy 25% a betűgeneráción túli címkét tartja jellemzőnek, azaz a 16–29 évesek negyede elsősorban a megváltozott világ értelmezése kapcsán határozza meg nemzedéki önmagát, azonban a válságjelenségekhez kötődő generációs címkék csak egyhatodukra érvényesek. Az előzetes várakozásainktól eltérő eredmények azért is fontosak, mert minden harmadik családban volt COVID-dal összefüggő haláleset, és minden második 16–29 évest közvetlenül, megbetegedés vagy legalább tünet formájában is elért a járvány. Ezzel összefüggésben a COVID-generációs címke elfogadottsága azok körében, akiket közvetlenül érintett a járvány, magasabb, 8–9%, de átütő eltérésről ebben az esetben sem beszélhetünk. Fontos azonban ismételten felhívni a figyelmet, hogy a generációk konstrukciók, amelyeket általában utólag adnak egy nemzedékre (Déri–Szabó, 2021). Jelen ismereteink szerint továbbra is

29. ábra. *Te személyesen, tartozol-e valamelyik generációhoz?*
Kérlek, jelöld be azt a legfeljebb két generációt, amihez tartozónak érzed magad!
(Több válasz adható, összes válaszoló, százalék)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023, saját számítás.

releváns kérdés, hogy elegendő idő telt-e el 2020 óta, hogy akár a COVID-, aválság- vagy más jelentéssel telített generációfogalom ténylegesen megtapadjon a fiatalok hétköznapi gondolkodásában (például a médiahatások érvényesültek-e ebben az esetben), vagy végérvényesen kimondható, hogy a COVID önmagában nem hordozott generáció-formáló jelentőséget.

Bináris logisztikus regressziós modellt futtattunk annak megállapítására, hogy milyen szociológiai tényezők befolyásolják a COVID generációs címke választottságát. A bevont 10 magyarázó változó közül azonban csak egy, az életkor állt szignifikáns kapcsolatban a függő változóval, azaz a COVID-generáció választottsága annál valószínűbb, minél fiatalabb a kérdezett ($\text{ExpB}=0,354$, $\text{sig}=0,035$).⁴⁰ A COVID-generációt a legfiatalabbak 8%-a fogadja el önmagára érvényes címkének, míg a 25–29 éveseknek már csak 3%-a említi (11. táblázat).

A legfiatalabbak, tehát a 16–19 évesek 44, a 20–24 évesek 43%-a sorolja magát a Z generációhoz, míg a felső életkori csoportnál az Y generáció a leginkább elfogadott csoportjelző (23%). Ebben a rétegben ugyanakkor kifejezetten magas azok aránya, akik saját maguk szerint egyetlen generációhoz sem tartoznak.

⁴⁰ A bináris logisztikus regresszióba bevont magyarázó változók: nem, életkor, iskolázottság, anya–apa összevont iskolázottsága, jelenlegi iskolai szint, település típusa, a jövedelem szubjektív értékelése, jövőorientáció, politikai érdeklődés és COVID-érintettség (COVID-tagadótól az erőteljesen COVID-érintettig). A modell magyarázó ereje csekély: -2 Log likelihood: 193,099; Cox & Snell R²: 0,031; Nagelkerke R²: 0,067. Érdemes azonban felhívni a figyelmet, hogy összesen 30 főről beszélünk, így a modell ilyen gyenge érvényesülése ezzel is összhangban lehet.

*11. táblázat. Te személyesen, tartozol-e valamelyik generációhoz életkori csoportok mentén?
(Több válasz adható, összes válaszoló, százalék)*

	16–19 éves	20–24 éves	25–29 éves
Z-generáció	44	43	19
TikTok generáció	14	8	4
Y-generáció	9	11	23
COVID generáció	8	6	3
Válságok generációja	5	4	5
Alfa generáció	5	2	1
Klíma generáció	4	5	2
X generáció	4	3	4
Egyikhez sem tartozom	9	14	23
Nincsenek generációk	4	4	10
Nt, nv	27	21	21

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Mielőtt a válságok⁴¹ generációjának elfogadottságát megvizsgálánk, érdemes megneézni, hogy a magyar fiatalok milyen tényezőket tekintenek Magyarország számára veszélyt, fenyegetettséget okozóknak.

A survey kutatásban 14 lehetséges veszélyforrást soroltunk fel, amelyről a fiataloknak egyesével meg kellett állapítaniuk, hogy mennyire tartják fenyegetőnek az adott tényezőt (az értékelés egy 1–10 közötti skálán történt, ahol az 1 azt jelentette, hogy egyáltalán nem jelent veszélyforrást, a 10 pedig, hogy nagyon nagy veszélyt jelent, a skála átlaga 5,5 átlagpont).⁴² A felkínált veszélyforrások: klímaváltozás; migráció, bevándorlás; világháború, gazdasági csőd, világjárvány, mesterséges intelligencia, nemi szerepek átalakulása, orosz–ukrán háború, energiaválság, internetes zaklatás, Európai Unióból való kilépés, Magyarországról való kivándorlás, a magyar népesség fogyása, a politikai szélsőségek előretörése.

A 14 kategória igyekezett lefedni az általános, nemzetközi jellegű konfliktusokat és problémákat (például klímaváltozás vagy háború) éppúgy, mint a hazai közbeszédben leginkább előforduló témákat (például migráció, gazdasági csőd), de a fiatalokat közvetlenül érintő kérdéseket (például MI, internetes zaklatás⁴³) is. Egyetlen olyan veszélyforrás van,

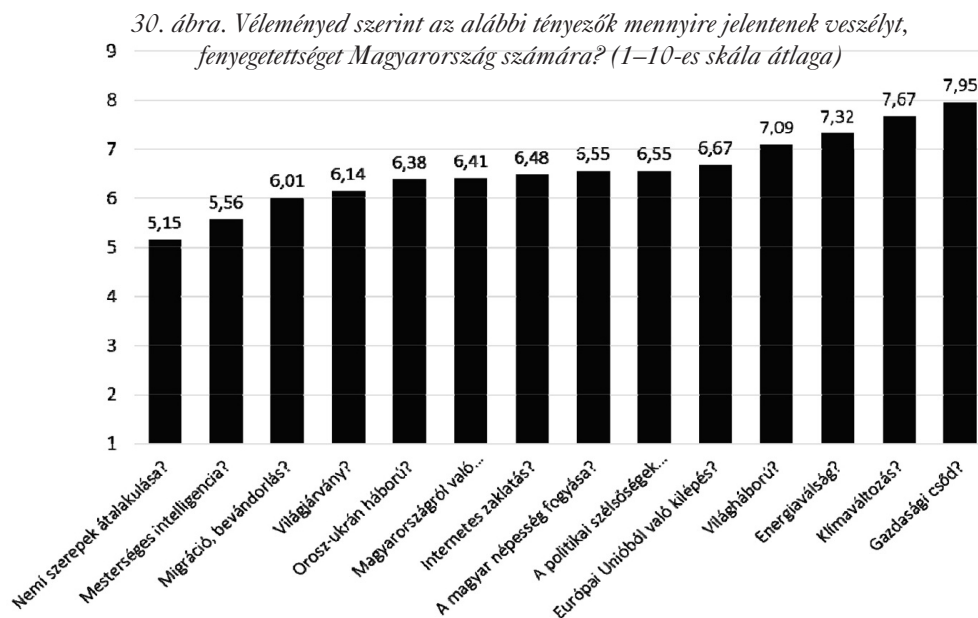
⁴¹ Kapcsolódva az Ulrich Beck-féle kockázati társadalom elméletéhez.

⁴² A pontos kérdés: „Véleményed szerint az alábbi tényezők mennyire jelentenek veszélyt, fenyegetettséget Magyarországra?”

⁴³ Érdemes megjegyezni, hogy egy másik kérdés alapján a 16–29 évesek 13%-a érzi magát teljes biztonságban az interneten, szemben a 6%-nyi olyan fiatallal, aki egyáltalán nem érzi magát biztonságban (biztonságérzeti index egy 1–10 terjedő skálán 6,4 átlagpont). Még inkább figyelemre méltó adat azonban, hogy a 16–29 évesek 28%-a volt már kitéve internetes zaklatásnak, további 18%-uk lehetségesnek tartja, de nem teljesen biztos ebben. Tehát az internetes zaklatás potenciálisan majd minden második magyar fiatalat valamilyen mértékben érinthetett. A cyberbullying fogalmán elsősorban a sértő, bántó üzenetek küldését, posztolását, a személyes adatokkal való visszaélést és profilfeltörést, személyiséglopást értik a megkérdezett fiatalok.

amely az 1–10 fokú skála átlagánál kevésbé lenne fontos, a legtöbb esetben pedig 6 és 7 átlagpont közötti fontosságú veszélyforrások található. Ebben az értelemben a magyar fiatalok válságérzékenyek tekinthetők (36. ábra), reakciójuk egy-egy globális jelenségre nagyon is világos és feltűnően hasonló.

A legkisebb veszélyt a nemi szerepek átalakulása jelenti (5,15 átlagponttal), amelyet a mesterséges intelligencia elterjedése követ átlag körüli értékkel (5,56). Négy különösen erős veszélyforrást érdemes kiemelni a fiatalok véleménye alapján, ezek sorrendben. a világháború, az energiaválság, a klímaválság és mindenekfelett a gazdasági csőd (7,95 átlagpont). A materiális és a posztmateriális értékek tehát együttesen jelennek meg a fenyegetettségi térképen.

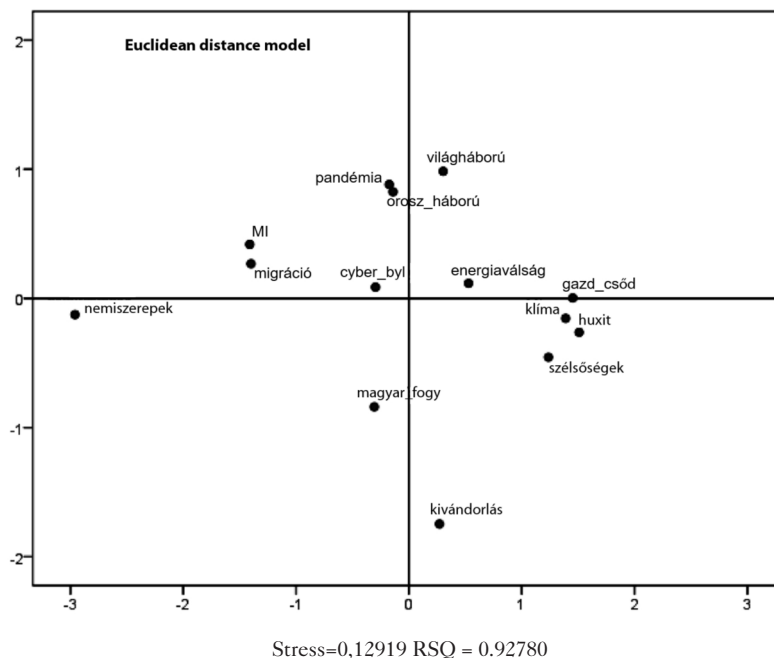
Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023, saját számítás.

Az adatok azt mutatják, hogy a világjárvány a veszélytérkép alsó harmadában található. Fontos megjegyezni, hogy ebben a kérdésben nem kifejezetten a koronavírusra kérdeztünk rá, hanem általánosabban térképeztük fel a válságjelenségek megítélését. A magyar 16–29 évesek tehát klímaérzékenyek a veszélyek és fenyegetettségek tekintetében, ugyanakkor reagálnak a társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusokra, így a világháborúra, valamint egy lehetséges gazdasági csődre.

Az aktuálpolitikai jellegű veszélyforrások eltérő szintű megítélés alá esnek. Úgy tűnik, hogy a kormány által hangoztatott migrációs válság lekerült a fenyegetettségi horizontról, mint ahogy a nemi szerepek átalakulásának tematizálása sem érinti meg különösebben ezt a korosztályt. Jelezni kell azonban, hogy az orosz–ukrán háború vagy a kivándorlás, de még az Európai Unióból való kilépés sem tűnik különösebben fontos veszélyforrásnak az átlagok egyszerű közlése alapján.

A többdimenziós skálázás révén létrejött úgynevezett ALSCAL modell azonban árnyalja a fenti képet (lásd 31. ábra). Két dimenzióban elhelyezve a veszélyforrásokat az orosz–ukrán háború, a pandémia és a világháború szorosan összekapcsolódnak, azonban az unióból való kilépés nem ehhez a halmazhoz, hanem a klímakatasztrófához, a gazdasági csődhez és a szélsőségek elterjedéséhez tartozik. A vízszintes tengelyen az egyes itemek a minimálisnak érzékelt veszélyforrástól (nemi szerepek átalakulása) a társadalmilag igazán komoly veszélyekig helyezkednek el. A függőleges tengelyen pedig a fiatalok által esetleg befolyásolható, nemzeti ügyektől indulnak a problémák (kivándorlás) a tőlük független, világpolitikai kockázatokig. Ez utóbbihoz sorolódott a fenti háborús tematika a pandémiával (vagyis a beeki értelemben vett kockázati társadalom problematikája), míg a vízszintes tengely jobb oldalán három, egymáshoz nagyon közel álló issue helyezkedik el. Ezek a Magyarország kilépése az Európai Unióból (ez a tengely legszélén található probléma), a gazdasági csőd és a klímakatasztrófa. Fontos látni tehát, hogy a többdimenziós skálázás statisztikai módszere a látens gondolati struktúrák alapján a huxitot, a világháborútól való félelmet és a pandémiát is jóval kiemeltebb helyre pozícionálta, mint az az átlagszámításokból következik.

31. ábra. A Magyarországra veszélyt jelentő tényezők ALSCAL modellje (többdimenziós skálázás)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatás, TK PTI, 2023, saját számítás.

Mindezek fényében különösen érdekes, hogy a válságok generációja, valamint a klímageneráció fogalma mennyire másodlagos a magyar fiatalok generációs gondolkodásában. Érdekes külön is kitérni az utóbbira. Mint jeleztük, a 2018-ban elindított éghajlatváltozás-ellenes mozgalom létrejöttével összefüggésben álló fogalom sem tudott érdemben győ-

keret ereszteti a magyar 16–29 évesek gondolkodásában. Még a legfiatalabbak körében sem látható ennek az elnevezésnek az átütő sikere, annak ellenére sem, hogy mint az fentebb látható volt, a klímaérzékenység érezhető jellemvonása a magyar fiataloknak.

A korábban már bemutatott bináris logisztikus regressziós modellt lefuttattuk a válságok generációja és a klímageneráció elfogadására is, azzal a változtatással, hogy a járványérintettség helyett a magyarázó változók közé az első modellben a pandémiától, a világháborútól, valamint az orosz–ukrán háborútól való félelmet, a másodiknál pedig a klímaváltozást tettük be. A válságok nemzedéke címkét (nagyon alacsony elemszám mellett) azok választják, akik félnek a jövőtől ($\text{ExpB}=0,522$, $\text{sig}=0,020$), és a fiatalabbak közé tartoznak ($\text{ExpB}=0,156$, $\text{sig}=0,053$).

A harmadik regressziós modellben, azaz a klímageneráció választottságával kapcsolatos eljárásban több változó hat a klímageneráció választására ($p \leq 0,05$, és megengedőbb módon $p < 0,10$ szinten vizsgálva). Leginkább a politikai érdeklődés ($\text{ExpB}=1,671$, $\text{sig}=0,020$), az anyagi helyzet negatív szubjektív megítélése ($\text{ExpB}=0,659$, $\text{sig}=0,060$), a jövőtől való félelem ($\text{ExpB}=0,735$, $\text{sig}=0,092$) és a klímakérdés problematizálása ($\text{ExpB}=1,261$, $\text{sig}=0,094$) befolyásolja a klímageneráció elfogadottságát. A klímagenerációs megközelítés tehát egyfajta szorongással, kedvezőtlen helyzetértékeléssel párosul, azaz azok választhatják, akik a klímakérdést összekapcsolják a jövőtől való félelemmel és a jelenlegi rossz anyagi helyzetükkel.

Az interjúk vizsgálati szakasz tapasztalatai a survey megállapításaival összecsengenek. Mindent egybevetve a beszélgetéseken részt vevő fiatalok abban értettek egyet, hogy a járványidőszak lelkileg rendkívül megterhelő volt. Az azonban nem teljesen egyértelmű számukra, hogy ezek a változások olyan drámai mértékben hatnak-e majd az életükre, hogy magukra egy új, „COVID-generáció” tagjaiként kellene tekinteniük.

A fiatalok többsége szerint a koronavírus-járvány előtt is jelentős mértékű egyenlőtlenségek jellemezték a magyar társadalmat; az érintettek számát, a társadalmi távolságok mértékét pedig csak tovább növelték a járványhelyzettel együtt járó folyamatok. Az egyenlőtlenségek között nem csak anyagi különbségekről van szó, a fiatalok többsége jelentős mértékű kulturális és mentális fejlettségi szinteket érintő különbségeket is érzékel maga körül. Rendkívül széttagoltnak, töredezettnek érzi a magyar társadalmat, amelynek tagjai nem szívesen működnek együtt, közömbösek egymás iránt, ezért sokan úgy gondolják, a jövőben nem is feltétlenül lehet majd beszélni a korábban megszokott értelemben vett generációkról.

Az interjúk alapján a fiatalok, habár jól érzékelik az életükben a járvány, valamint más (világ)politikai folyamatok káros hatásait (például háború), tapasztalják az életmódjukban, akár személyiségükben beállt változásokat, többségükben mégsem gondolják azt, hogy esetükben valamilyen új, járvány utáni COVID-generációról kellene beszélni. Sokan tisztában vannak vele, hogy a járványidőszakban sok minden kimaradt, vagy másként zajlott le az életükben, mint ahogyan a korábbi generációk megszokhatták, de többségükben úgy látják, hogy mivel ezekről az eseményekről végül is nincsen tapasztalatuk, a hiányuk, elmaradásuk sem okozhat számukra túlzottan nagy sokkot.

Összességében a magyar fiatalok a betűgenerációs felosztásokkal azonosulnak leginkább, és az általunk előzetesen feltételezett COVID-, válság- és klímagenerációs felosztások kevésbé népszerűek körükben. Ha a generációs identitást médiahatásként, egyfajta konstrukcióként is értelmezzük (Szabó–Kiss, 2013), akkor joggal állíthatjuk, hogy a betűgenerációs elnevezések, miután uralják a mindennapi kommunikációt, könnyebben és hatékonyabban jutnak el a fiatalokhoz. A válságokkal összefüggő elnevezések átfutási

ideje pedig valószínűleg lényegesen hosszabb, mint a tudományészerűsítő irodalom kedvenc kategóriáinak (Z, X, Y generációk).

Ahogy a bevezetőben jeleztük, véleményünk szerint a generációk kialakulásának egyik legfontosabb momentuma egy-egy eseményre, történésre adott azonos reakció. Érdekességgéppen megvizsgáltuk, hogy a fiatalok hogyan reagálnak egy-egy témára, kimutatható-e közös értelmezési keret. Két, egymástól rendkívül távol álló kérdést vettünk górcső alá, amelyeknek – elvi szinten – nem lehet közük a generációs önazonosságához. Az elsőben arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire zaklatják fel a fiatalokat azok a negatív kommentek, bántó üzenetek, amelyeket interneten kapnak. A másik pedig a kötelező sorkatonai szolgálathoz való viszonyt vizsgálta (Mit szólnál hozzá, ha az orosz–ukrán háború következtében újra bevezetnék a sorkatonai szolgálatot?). Az első kérdésnél 1–4 skálán lehetett válaszolni, és olyan kategória is volt, amely azt jelezte, hogy a kérdezett nem szokott bosszantó kommenteket kapni; a második kérdés vonatkozásában a válaszok a „tiltakozom ellene” kategóriától az „akkor inkább kivándorolnék”-on keresztül az „örülnek neki” kategóriáig tart. Az első kérdés a kérdőív legelején, a második a legvégén helyezkedett el, és a bizonytalan, válaszmegtagadó kategóriák elhanyagolható arányt tettek ki.

A kapott eredmények megerősítik azt az állításunkat, hogy az általánosító generációs felosztások önmagukban is hordoznak kockázatot. A nyolc kétdimenziós kereszttábla közül ugyanis csak kettő mutatott szignifikáns együttjárást. A válság és a klímageneráció esetében egyáltalán nem volt eltérés a válaszokat illetően, és a COVID-, valamint a Z generáció válaszai is csak egy-egy számításnál jeleznek eltérést. Egészen pontosan azt, hogy az önmagukat a COVID-generációhoz sorolók (a teljes minta 6%-a) a sorkatonai szolgálat esetleges bevezetésére a mintához képest nagyobb arányban reagálnának külföldi kivándorlással. A Z generáció tagjai pedig a mintabeli megoszláshoz képest magasabb arányban nem kapnak bosszantó, felzaklató posztokat, kommenteket. Ezeket a válaszokat azonban – sem az egyik, sem a másik esetben – nehezen tudjuk generációs eltérésként interpretálni.

Eredményeink tehát generációs önmérsékletre intenek, nem cáfolva azt az elméleti lehetőséget, hogy lehetnek, sőt vannak olyan történelmi események, amelyek generációs formálódást tesznek lehetővé.

A fiatalok önképe

Ebben az alfejezetben igyekszünk bemutatni, hogy egyrészt milyen generációs önképpel rendelkeznek a magyar fiatalok, továbbá hogyan, milyen módon különböztetik meg egymástól az egyes generációkat, végül pedig kísérletet teszünk az őket leginkább érdeklő problémák elemzésére.

A kutatásunk egyik izgalmas, a magyar társadalomtudományi alap kutatásokban nem kellőképpen kutatott kérdésfeltevése a fiatalok önképével kapcsolatos, azaz hogy mit és hogyan gondolnak arról a generációról, amelyhez tartozónak vélik magukat.

Arra kértük a fiatalokat, hogy három szóval jellemezzék saját generációjukat. Annak ellenére, hogy úgynevezett nyitott kérdéssről beszélünk, az 1000-ból 800 fiatal legalább egy szóval jellemezte a generációját, amely azt jelzi, hogy a téma foglalkoztatja a vizsgált társadalmi csoportot. A három szót együttesen egy szófelhő segítségével mutatjuk be (32. ábra). A szófelhőben minél nagyobb egy szó mérete, annál többen választják azt (a legnagyobb méretben ábrázolt szó egyben a leggyakoribb is).

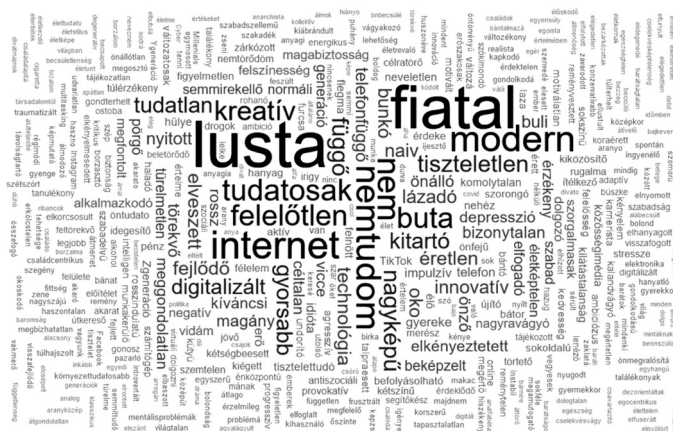
A kapott eredmények szerint miképp nincs egy érvényes generációs felosztás, úgy nincs egységes leírás sem saját generációjukat illetően. Mindamellett a magyar fiatalok önképe nem kifejezetten pozitív, hiszen a pozitív kontextusú szavak aránya a negatívak mintegy felét teszik ki. Legtöbbször a „fiatal” szó mellett (56 említés) a lusta szóval jellemezték saját magukat (60 említés), de a több mint 2100 említés (2463 szó)⁴⁴ között ezek azért erős kisebbséget képviselnek csupán (lásd: 38. ábra alatti magyarázó táblázatot). A kifejezetten negatív jelzők, szavak egyébként az összes szó mintegy 10–12%-át teszik ki (a butától az életképtelenen, nagyképűn, bunkón vagy a rosszon, tudatlanon keresztül a lustáig). Érdekes tanulság, hogy 24–25 éves kortól kezdődően megjelennek „Az ezek a mai fiatalok!” típusú negatív sztereotípiák és elhatárolódások a fiatalabbaktól.

A saját generációval kapcsolatos kifejezések másik jellegzetessége, hogy azok valamilyen módon a technológiához, az internethez (34 említés), a technikai eszközökhöz, így a „kütyükhöz”, a telefonhoz vagy éppen a közösségi médiához és az attól való függőséghez (telefonfüggőség 10 említés, függő 20 említés) kötődnek. Ezek a kifejezések az összes szó mintegy 7–8%-át teszik ki.

Ha nagyon lecsupaszítjuk a három szóból levonható következtetéseket, akkor egy olyan fiatal nemzedék képe bontakozik ki, amely erősen szegmentált, a technológiától függ, önképe pedig nem kifejezetten pozitív, és jól láthatóan a lázadás nincs a legfontosabb jellemvonásai között.

Ahhoz, hogy lássuk a 16–29 éveseken belüli eltérő felfogásokat, a következő ábrában a 20 év alattiak, valamint a 25 évesek és idősebbek öndefinícióját mutatjuk be. Jól láthatóan a két eltérő betűgenerációhoz tartozó fiatalok (emlékeztetünk: 20 év alatt az úgynevezett Z betűgenerációról, 25 év felett pedig részben a Z, részben pedig már az Y betűgenerációról beszélhetünk) más-más módon definiálják saját generációjukat. Nagyon érdekes, hogy a legfiatalabbak önképe sokkal negatívabb, mint a 24 éven felülieké. A 20

32. ábra. Ha három szóval kellene jellemezni a saját generációdát, melyik három szó lenne az? – Szóasszociáció (szógyakoriság alapján képzett szófelhő, N=2156 említés és 2463 szó)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

⁴⁴ 2156 válasz érkezett a három lehetőség alapján (az elvi maximum 3000 válasz), amely összesen 2463 szót tartalmazott.

Említési sorrend	Leggyakoribb szavak	Önálló szavak száma: 1058*	Összes szó %	12 leggyakoribb szó %	Összes válasz %
1	lusta (-)	60	2,4	16,2	2,8
2	fiatal (0)	56	2,3	15,1	2,6
3	internet (0)	34	1,4	9,2	1,6
4	modern (+)	32	1,3	8,6	1,5
5	nem tudom (0)	30	1,2	8,1	1,4
6	nem (-)	28	1,1	7,5	1,3
7	tudatosak (céltudatosak) (+)	25	1,0	6,7	1,2
8	felelőtlen (-)	24	1,0	6,5	1,1
9	buta (-)	24	1,0	6,5	1,1
10	kreatív (+)	22	0,9	5,9	1,0
11	függő (-)	18	0,7	4,9	0,8
12	tiszteletlen (-)	18	0,7	4,9	0,8
12 leggyakoribb említés		371	—		
Összes szó, összes válasz		2463	15,1	100,0	2156

*unikális,! önálló szó. A 12 leggyakoribb szó (371 szó) 47%-a negatív, 32%-a semleges és 21%-a pozitív a fiatalok szempontjából.

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

év alattiak generációs önértékelésében megjelenő 11 leggyakoribb szó 52%-a negatív konnotációjú. A semleges szavak aránya 34, míg a pozitív szavaké mindössze 14%, azaz két szó: kreatív és modern. A negatív kifejezések a lusta, a függő – telefon- és kutyüfüggő –, a tiszteletlen, a felelőtlen és a naiv. Ezzel szemben a 25 éveseknél és idősebbeknél a semleges szavak dominálnak (53%), a pozitív kontextusú szavak aránya 37%. A 10 leggyakoribb szó közé egyetlen negatív került, a lusta (33. ábra; 13 említés, 10%).

33. ábra. Ha három szóval kellene jellemezni a saját generációt, melyik három szó lenne az? – Szóasszociáció (szógyakorlat alapján készített szófelhő a 20 év alattiak és a 24 éven felüliek körében)

20 év alattiak					25 év és idősebb									
Említési sorrend	Szó	Önálló szavak száma: 365	Összes szó %*	11 leggyakoribb szó %	Összes válasz %	Említési sorrend	Szó	Önálló szavak száma: 563	Összes szó %*	10 leggyakoribb szó %	Összes válasz %			
1	lusta (–)	19	3,1	18,8	3,5	1	tudatos, céltudatos (+)	19	2,0	14,4	2,4			
2	függő (–)	16	2,6	15,8	2,9	2	nem tudom (0)	19	2,0	14,4	2,4			
3	fiatal (0)	11	1,8	10,9	2,0	3	fiatal (0)	19	2,0	14,4	2,4			
4	internet (0)	9	1,5	8,9	1,6	4	lusta (–)	13	1,3	9,8	1,6			
5	modern (+)	8	1,3	7,9	1,5	5	kitartó (+)	13	1,3	9,8	1,6			
6	lázadó (0)	7	1,2	6,9	1,3	6	generáció (0)	12	1,2	9,1	1,5			
7	telefon, mobil (0)	7	1,2	6,9	1,3	7	technológia, digitális (0)	11	1,1	8,3	1,4			
8	tiszteletlen (–)	6	1	5,9	1,1	8	modern (+)	9	0,9	6,8	1,1			
9	felelőtlen (–)	6	1	5,9	1,1	9	internet (0)	9	0,9	6,8	1,1			
10	kreatív (+)	6	1	5,9	1,1	10**	kreatív (+)	8	0,8	6,1	1,0			
11	naiv (–)	6	1	5,9	1,1	–	–	–	–	–	–			
Összes szó, összes válasz					605	16,7	101	547	Összes szó, összes válasz		970	13,6	132	803

* a 11 leggyakoribb szó százalékos megoszlása az összes szó arányában.

**négy azonos említettségű szó következik: fejlődő, törekvő, szorgalmas, felelőtlen 7-7 említés.

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetései hasonló eredményt mutattak. A 15–21 évesek nagyon negatívan látják a saját generációjukat, sokkal kevesebbet tudnak mondani saját magukról. Az idősebbek szintén negatívan látják ezt a korosztályt, a sajátjukat azonban jóval pozitívabban írják le. Egyetértés volt abban a tekintetben, hogy minél fiatalabb valaki, a személyes kapcsolatok annál inkább háttérbe szorulnak, és a digitalizáció egyre nagyobb teret von el, különösen a tinédzserkorszakból. A megkérdezettek közül mindenki negatívan értékelte ezt a folyamatot, de a proaktivitás nem került elő a beszélgetésekben (például mit lehetne ez ellen tenni, vagy mit szoktam ez ellen tenni). A személyes kapcsolatok hiánya elmagányosodást, bizonytalanságot okoz, valamiféle „önmegvetés” is látszik a beszélgetések alapján. Megjelent továbbá a társas magány érzése.

„Szerintem én egy generációval fiatalabb vagyok, mint a többiek, és szerintem is mindenki, egyre többet videojátékoznak, beleértve magamat is, kevesebb élményt szerzünk, kevesebbet találkoznak, inkább telefonon beszélgetünk, többet Instagrammozunk, és nyilván ez nem jó, de most ilyen az élet. Ez elég negatív, kiemelten pozitívot nem tudok, minél korábbi a generáció, szerintem ez egyre rosszabb lesz.” (3. csoport, P. férfi, 20 éves).

„Nem tudunk telefon nélkül élni konkrétan. Nekem van olyan ismerősöm, akitől beszédtek a telefon az órán és ilyen ekvónási tünetei lettek.” (1. csoport, L. nő, 15 éves).

Az információs zaj minden csoportban problémát okozott, és kevésbé tartották jelenlétnek az idősebb generációknál (szülők, nagyszülők nemzedékénél). Az internet, az azonnali elérhetőség és az információtömeg negatívan hat, de úgy érezték a résztvevők, hogy nem tudnak ellene mit tenni. A fiatalabbaknál már a szocializációjuk korai szakaszát is erőteljesen befolyásolja az internethasználat — ezzel kapcsolatban sejtették, hogy nem jó hatás, de szintén nem tudnak fellépni ellene. Egyfajta kollektív tehetetlenségérzet bontakozik ki a fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetései alapján.

„Én még arra gondoltam, hogy én nem emlékszem olyan időszakra, hogy nem tudtam volna, hogy mi az az internet. És rengeteg lehetőségünk van, de nem tudunk róla, meg nem is tudjuk megfelelően használni az internetet, mert megfelelő oktatást sem kapunk róla. Tehát nem ismerjük fel a lehetőségeinket. A mi generációnk, vagy legalábbis rám ez igaz, hogy folyton mesét néztem, vacsora közben a TV-ben és egyszer áramszünet volt és teljesen kétségbeesetten kérdeztem anyámat, hogy így, hogy fogunk enni. Szerintem ez érdekes.” (1. csoport, Z. nő, 16 éves)

A social listening rámutatott, hogy a fiatalok számára a bezárkózás technológiai körülményei jellemzően nem okoztak jelentős problémát, 2020 előtt is napi szinten használták a digitális eszközöket és online tereket – a fennakadásokat a digitális eszközök hiánya vagy az internettel kapcsolatos anomáliák (túl lassú, túl drága) váltották ki ebben az időszakban. A járvány elterjedésével és a karantén megjelenésével párhuzamosan egyértelművé vált, hogy a technológia létkérdés, a digitalizációs átállás már nem csak alternatíva, mindenkinek fel kell nőnie hozzá. A bezárkózás kezdetén a fiatalok jelentős része nem érzett a digitális színtér használatában jelentős változásokat, viszont többen látták úgy, hogy a többi generációval szemben nagy az előnyük ezen a téren. A fiatalok digitális fejlettsége nem egyenlő, kortól – és egyéb szociodemográfiai attribútumoktól – függően más-más platformokat és eszközöket tudnak magabiztosan használni, de a járványhelyzet

és a karantén jellemzően nem kezdte ki a digitális kompetenciáikat. Általános meglátás volt, hogy ez az időszak több, számukra mindennapi, az idősebb generációk által gyakran kritizált digitális hatást és jelenséget igazolt vissza.

A generációkat elválasztó tényezők

Kevés információ áll rendelkezésre arról, hogy az egyes generációk hogyan, milyen módon különböztetik meg önmagukat a többi generációtól. Különösen problematikus annak a kérdése, hogy az egy életciklushoz tartozókon, jelen esetben a fiatalokon belül milyen eltérések figyelhetők meg.

A survey vizsgálat során arra kértük a fiatalokat, hogy egy bő, 16 tételt tartalmazó listáról, amelyet az egyéni interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetések tapasztalatai alapján állítottunk össze, válasszák ki azokat a területeket, ahol a generáció a leginkább különbözik az összes többitől. Nem határoztuk meg azonban azt, hogy a saját generációhoz képest idősebbekre vagy fiatalabbakra asszociálnak a fiatalok. A felkínált 16 szempont, amelyben kulturális, oktatási, munkaerőpiaci, divat-, de politikai identitásspontok is szerepeltek, a következő volt: beszédstílus, szleng; öltözködés; politikai nézetek; munkamorál; közösségi médiában való jelenlét; vallásosság; magyarságtudat; zenei ízlés; tanulási módszerek; nevelési elvek; szabadidő eltöltése; vásárlási szokások; technológiai ismeretek; nyitottság a világra, elfogadás; családmmodell; okostelefon/applikációk használata.

Eredményeink szerint a 16–29 évesek véleménye alapján a generációk közötti különbségek elsősorban kulturális és technológiai jellegűek. Relatív többségük a beszédstílust, a szlenghasználatot emelte ki (12. táblázat), amely egyértelműen szubkulturális különbségekre utal. Különösen fontos elválasztó szempont ez a 16–19 éveseknél, hiszen közel felük választotta a szlenget, míg a 25–29 éveseknél már csak 20%. Ugyanaz a szó, jel (emoji) tehát mást jelenthet, más értelmet kaphat a 16–29 évesek eltérő generációiban, amely elválasztja őket egymástól.

12. táblázat. Véleményed szerint melyek azok a területek, ahol a te generációd a leginkább különbözik az összes többi generációtól? Kérlek, válaszd ki az alábbi listából a három legfontosabbat! (összes válaszoló, százalék)

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

szempont	százalék
beszédstílus, szleng	35
közösségi médiajelenlét	26
öltözködés	22
nyitottság a világra, elfogadás	20
okostelefon/applikációk használata	19
munkamorál	19
nevelési elvek	17
technológiai ismeretek	16
zenei ízlés	15
szabadidő eltöltése	15
politikai nézetek	13
családmmodell	9
vallásosság	7
magyarságtudat	7
tanulási módszerek	6
vásárlási szokások	4
egyikben sem	3
nt, nv	6

Hasonló, kulturális és részben technológiai eltérést jelez a második, az elsőhöz képest már kevésbé jellemző szempont, a közösségimédia-jelentét. Az okostelefon és egyes applikációk használata (19%), valamint a technológiai ismeretek (16%) esetében van különbség az egyes életkori csoportokat vizsgálva, méghozzá oly módon, hogy minél „idősebb” a fiatal, annál inkább hajlamos az okostelefonhoz, a technikához kötni a generációk közötti elhatárolást.

A harmadik legfontosabb aspektus az öltözködés, amelyet a fiatalok 22%-a választott. Érdekes módon amíg a 25–29 évesek számára ez egy kevésbé lényeges kategória (12%), addig a legfiatalabbak mintegy háromtizede emelte ki a divat terén megnyilvánuló generációs választóvonalat. Némi ellentmondásként, a vásárlási szokásokat már elhanyagolható arányban választották a fiatalok.

A családdal kapcsolatos állítások (nevelési elvek, családmmodell) a középmezőnyben találhatók, míg a közéleti kérdések, így a politikai nézetek, vallásosság vagy éppen magyarságtudat kevésbé választja el a különböző generációkat.

Még egy szempontra kell felhívni a figyelmet, mégpedig a munkamorálra, amely a generációkkal kapcsolatos tudománynépszerűsítő írárok egyik kedvenc területe. A fiatalok véleménye szerint a munkavégzéssel kapcsolatos attitűdök elhatároló szerepe nem kiemelkedő jelentőségű (19%), ugyanakkor az egyes életkori csoportok között már jelentősebb a különbség. Míg a legfiatalabbak 11%-a, addig a 25 évnél idősebbek több mint kétszerese jelezte, hogy a munkához való hozzáállás olyan tényező, amely meg tudja különböztetni az egyes generációkat. Arról azonban, hogy az egyes fiatal generációkat épp a munkához való hozzáállás különböztetné meg, messze nem beszélhetünk.

Az eltérő korcsoportokba tartozó fiatalok véleménye öt tényező kapcsán mutat nagyon nagy fokú hasonlóságot (azaz nincs statisztikai különbség a válaszokban) (13. táblázat). Ezek a közösségi médiában való jelenlét, amely mindhárom korcsoport számára meghatározó szempont; az okostelefonok és applikációk használata, amely közepesen fontos megkülönböztető elv. Szintén hasonló a vélemény a generációs elkülönítés kapcsán a „nyitottság a világra, elfogadás” vonatkozásában. A magyar fiatalok szerint a generációk nagyjából hasonlóak, ha a magyarságtudatot és a tanulási módszereket vizsgáljuk.

Igen nagy eltérések mutathatók ki azonban a véleményekben a többször jelzett beszédstílus, öltözködés, zenei ízlés, de akár a szabadidő eltöltése kapcsán. Ez ismételten megerősíti azon állításunkat, hogy a generációk közötti különbségek első ránézésre nem áthidalhatatlan, strukturális jellegűek, hanem a hétköznapi világ megélésében, külsőségekben és egyes technológiák használatában rejlenek.

Külön érdekesség a politikai elvek, valamint a vallásosság megítélése. A politikai nézetek mint generációkat elválasztó tényező leginkább a 20–24 évesek körében jelennek meg, és kevésbé fontosak a fiatalabb és az idősebb korcsoportokban. A vallásosság viszont korcsoporttól korcsoportra csökkenő jelentőségű, és úgy tűnik, a legfiatalabbaknál jelenik meg legnagyobb arányban. Ennek pont az ellentéte a családmmodell, amely viszont korcsoportról korcsoportra nagyobb jelentőségű.

13. táblázat. Véleményed szerint melyek azok a területek, ahol a te generációd a leginkább különbözik az összes többi generációtól? Kérlek, válaszd ki az alábbi listából a három legfontosabbat! (életkori csoportok alapján, összes válaszoló, százalék)

	16–19 évesek	20–24 évesek	25–29 évesek
beszédstílus, szleng	48	37	21
öltözködés	30	27	12
közösségi médiában való jelenlét	28	27	25
zenei ízlés	20	14	12
szabadidő eltöltése	18	11	15
okostelefon/applikációk használata	18	20	18
nyitottság a világra, elfogadás	18	21	19
nevelési elvek	15	15	20
technológiai ismeretek	13	16	18
politikai nézetek	12	15	10
munkamorál	11	21	23
vallásosság	9	8	5
magyarságtudat	8	7	7
tanulási módszerek	7	6	6
családmodell	6	9	11
vásárlási szokások	2	4	7
ezek közül egyikben sem különbözik	2	1	7
nt, nv	3	10	9

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

Az interjúk kutatás tapasztalatai hasonlóak. A fiatalok, amikor a generáció kifejezést használják, sokszor kevésbé életkori megkülönböztetésre gondolnak, sokkal inkább valamilyen szociokulturális, alapvető különbségek szerint csoportosítják magukban a társadalom különféle rétegeit. Az általános felfogás szerint a generációformáló tényezők nem lokálisak, kívülről jönnek, és időről időre megváltoznak. Bizonyos társadalmi csoportok magukévá, belsővé teszik az ezen tényezőkhez kapcsolódó speciális értékeket, felfogásokat, ezek a társadalmi csoportok hasonló jellemvonásokat és tulajdonságokat vesznek fel (például divat, trend). Ezeket a jellemvonásokat, valamint a generációs eltéréseket a fiatalok tipikusan a legszűkebb környezetükből szerzett információk alapján értékelik: szinte kizárólagos a saját családi környezet és a legszűkebb egyéni mikrokörnyezet hatása.

14. táblázat. Összefoglaló a generációk jellemzőiről a fókuszcsoportos beszélgetések alapján

	~15–20 évesek szerint	~21–30 évesek szerint
Legfiatalabb generációra inkább jellemző (gyerekek és 15 év alattiak)	Határtalan szabadság Felelőtlenség, mindent szabad Telefonfüggőség (szülőknél is múlik, de könnyen átveszi a szülők szokását a gyerek is, ha folyamatos telefonozást lát a környezetében) Személyes kapcsolatok hiánya Kevésbé figyelnek oda másokra Az információs zaj mentális betegségeket okoz körükben	Határtalan szabadság Felelőtlenség, mindent szabad Telefonfüggőség, állandó játék a telefonon Személyes kapcsolatok hiánya Mozgásszegény életmód Szükségeiket azonnal ki kell elégíteni
Fiatalabb generációra inkább jellemző (középiskolások, egyetemisták)	Erős kötődés a telefonhoz, de kevésbé, mint a náluk fiatalabbaknál Hiányzik a (rendszer váltáshoz kapcsolódó és ahhoz hasonló) szebb jövő képe Kevésbé figyelnek oda másokra Az információs zaj és a túltimuláció mentális betegségeket okoznak körükben Nehéz eligazodniuk az álhírek között Gépek irányította élet Egészségtelenebb életmód (pl. étkezési szokások)	Határtalan szabadság, Felelőtlenség, mindent szabad Telefonfüggőség Személyes kapcsolatok hiánya Szükségeiket azonnal ki kell elégíteni Nem tudnak dolgozni, túl lazák, nincs kitartás a munkában és az emberi kapcsolatokban Rugalmasság a változásokkal szemben Szülő-gyerek viszony szorosabb és nyílt kommunikáción alapul
Fiatal felnőttek generációjára inkább jellemző (25–30 év közöttiek)	Kevesebb rálátásuk van, nincs önálló gondolkodás erről a generációról	Szerintük jól el tudnak igazodni az álhírek között Szabadság, több lehetőség az idősebb generációkhoz képest Több szórakozási, kikapcsolódási, utazási lehetőség Rugalmasság a változásokkal szemben Lehetőségek széles tárháza elérhető számukra Nyitottság a problémák megbeszélésére, nyíltabb kommunikáció Szülő-gyerek viszony szorosabb és nyílt kommunikáción alapul Aktívabb életmód az idősebbekhez képest, több megismerésre van lehetőség Nők érvényesülése, helyzete jobb, mint az idősebb generációknál

30–40 év közöttiekkel kevésbé van kapcsolat, nincs önálló gondolkodás erről a generációról ⁴⁵		
Középkorúak (szülők) 40–60 év közöttiek	Felszabadult gyermekkor, digitalizáció hiánya miatt Politikai rendszer más volt, amelyben felnőttek, ez hatással volt rájuk. „Zűrösebb” volt a fiatalkoruk, a rendszerváltás „tisztá lapja” az újrakezdés lehetőségét adta nekik, és ezáltal megkapták a jobb jövőben való reménykedés jó érzését Túl sok mindent megengednek a gyerekeiknek Jobban odafigyelnek másokra Konzervatívabb gondolkodásmód	Kevésbé mozognak komfortosan az online világban Könnyebben átverhetők az álhírekkel – kevésbé kritikusak az új információkkal szemben Fiatalságuk jobb volt a mai fiatalokéhoz képest, kevésbé voltak tehetősök, de megélték a fiataloságot Szükségeket nem kell azonnal kielégíteni, ez pozitívumként jelent meg Személyes kapcsolatok jobb minőségűek, házasságok tartósabbak, a párok együtt élnek az életüket Elektronikai eszközök (okostelefon, számítógép, játékkonzol) nélkül nőttek fel, ez élménydúsabb gyerekkort eredményezett
Idősek, nyugdíjasok (nagyszülők) 61+ évesek	Politikai rendszer más volt, amelyben felnőttek, ez hatással volt rájuk, akár még háborút is megélhettek, „zűrösebb” volt a fiatalkoruk Kiegyensúlyozottabb fiatalkor, mentális egészségük jobb lehetett	Erőteljesebb kötődés a valláshoz Digitálisan töredezett: vannak, akik jól kezelik a digitális újdonságokat, mások teljesen elutasítók Médiafogyasztási szokások jellemzően eltérőek a fiatal generációkéhoz képest Erőteljesebben jelen vannak a társadalmi normák és azok betartása Tapasztaltak, sokat lehet tőlük tanulni Minőségibb személyes kapcsolatok, összetartás a közösségeken belül „Lassabb világ”, információs zaj kevésbé hat rájuk Sokat dolgoztak, de mégis boldogabbak voltak (romantikus idill) Szülő-gyerek viszony alá-fölé rendelt, hierarchikus Merev gondolkodásmód, elzárkózás a változástól és az új dolgoktól, prudéria Elektronikai eszközök (okostelefon, számítógép, játékkonzol) nélkül nőttek fel, ez élménydúsabb gyerekkort eredményezett Összességében egy nyugodtabb és kiszámíthatóbb életutat tudtak bejárni

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

⁴⁴ Érdekes kérdéseket vet fel, hogy miért épp a 30–40 évesekkel kapcsolatban bizonytalanok a fiatalok. Bár erre közvetlen, empirikus eredményeink nincsenek, feltételezhető, hogy ez az életkori csoport pont azt az átmeneti időszakot képviseli, amely már nem a saját korosztály, de még nem is a szülői nemzedék. Az ifjúsági életszakasz kitolódása okán pont ezt a réteget tekinti az ifjúságpszichológia az első ténylegesen „felnőtt”, ifjúsági életszakaszból bizonyosan kinőtt rétegnek. Ily módon a vizsgált fiatal korosztályok véleményhiánya talán ebből is eredhet: a 30–40 évesek már a felnőttek problémáival küzdenek, de mégsem lehet olyan kategorikus véleményt mondani róluk, mint akár a középkorúakról, akár a nyugdíjasokról.

A fókuszcsoporthoz beszélgetések arra mutatnak rá, hogy a generációkat „nagy léptékben” látják. Amikor a csoporton belüli generációs hovatartozásról volt szó, a legfiatalabb (15–17 éves) csoportban, bár annak tagjai egy generációnak tartották magukat, mégis érzékelték a kortársakkal, testvérekkel való tapasztalatuk alapján generációs különbségeket: számukra már néhány év is jelentheti ezt. Az idősebb (18–30 éves) csoportokban egyértelműen két generációhoz tartozónak gondolták magukat a résztvevők, a választvonalat 24–25 éves kor körül húzták meg.

A fiatalok a generációkat – és ez egyébként némiképp ellentmond a bevezetőben felvázolt dilemmáinkkal – egy lineáris vonalon képzelik el, nincsenek „hullámzó” tendenciák. Ami az idősebb korosztályra jellemzőbb, egyre kevésbé igaz az egyre fiatalabb generációkra, és ezt fordítva is így látták. A generációk helyzetét összességében egyre rosszabbnak ítélik meg, függetlenül attól, hogy a megkérdezett melyik generációba sorolta magát. Úgy gondolták, hogy minél fiatalabb valaki, annál nehezebb megteremtenie a mentális jóllétet és teljes életet élnie a gyorsan változó, erőteljesen digitalizált, információs zajtól terhelt világban, ahol egyre bonyolultabb kialakítani személyes kapcsolatokat is. Emellett pozitívként jelent meg a szabadság és az egyének számára elérhető lehetőségek egyre szélesebb tárháza, melyet minél fiatalabb generációhoz tartoznak, annál inkább igaznak érezték – bár a legfiatalabb résztvevők bizonytalansággal tekintettek a lehetőségekre, „bőség zavara”-ként beszéltek róla (14. táblázat).

Korosztálytól függetlenül egyetértettek abban, hogy minél fiatalabb generáció tagja valaki, annál lazábbak a szabályok, annál szabadabbak az egyének, de ezt kizárólag a generációs hovatartozásnak tudják be.

Néhány jellemző idézet a beszélgetésekből

„Ugyan ez, hogy ők nem a való világban élnek. Nem egy ismerősimtól hallok, hogy a pici fia nem megy ki az udvarra, nem megy oda a többi gyerekhez, a játszótérek szinte full üresek, mi még emlékszem 14–15 éves korunkban is jártunk le a játszótérre. Ők szabadabbak. Nem érdeklük őket, ha megtesznek valamit, annak milyen következményei lesznek. Ez nem is szabadabb, hanem nem is tudom. Felelőtlenek.” (2. csoport, A. nő, 25 éves)

„Dédszüleinknek egész életükben annyi inger érkezett, mint körülbelül nekünk egy nap alatt. És ezekkel nem tudunk mit kezdeni, nem tudjuk elrendezni, nem tudjuk befogadni és ez így ilyen mentális betegségeknek az egyik ilyen melegágya.” (1. csoport, M. férfi, 17 éves)

„Meg rugalmasabban vesszük az akadályokat, azt az időszakot éljük a világban, ahol percről percre jönnek helyzetek, amiket korábban nem tapasztaltunk, akár a koronavírus, akár az orosz-ukrán háború. Nem azt mondom, hogy nem voltak korábban háborúk, hanem hogy a közvetlen közelünkben, ami a mi életünkre kihatással lehet, ez egy olyan lépés a mi életünkben, ahol az alkalmazkodás nagyon fontos, van az a kifejezés, hogy a jég hátán is megél, az a mi generációnkra teljesen igaz, mert beletanultunk és szinte gördülékenyen vettük az akadályt.” (3. csoport, L. férfi, 26 éves)

A social listening eredményei alapján a fiatalok és az idősebbek közötti egyik, ha nem a legnagyobb elválasztó tényező a digitális világ készség szintű használatában mutatható ki. A beszélgetésekből kitűnt, hogy a fiatalok hamar rájöttek, a digitális megoldások segítségével kényelmesebbé és kellemesebbé tehető az otthon töltött idő, a digitális közösségi élmények pedig kiszabadíthatják őket a karanténból, pozitív feltöltődést, szabadságérzetet adhatnak.

A bezártság idején az online szórakozás az egyik legjobb ellenszernek bizonyult az unalom ellen, és az offline hobbikhoz, tevékenységekhez is könnyűvé vált inspirációt meríteni ilyen módon. Általános meglátás volt, hogy ez az időszak több, számukra mindennapi, az idősebb generációk által gyakran kritizált digitális hatást és jelenséget igazolt vissza. A digitális világ ráadásul segíti is az összefogást és az összetartást, hiszen ezek az egymást támogató platformok is szinte kizárólag digitális felületeken működhettek. A digitális megoldások és lehetőségek perspektívát tudnak adni, legyen szó jövőtervezésről, önfejlesztésről, önképzésről, önállóságról, ügyintézésről, munkalehetőségekről vagy segítségkérésről.

A digitalizáció szempontjából többen a legnagyobb pozitívumokat a családjukkal kapcsolatban élték meg – a digitális programok által könnyebben tudtak kapcsolódni a szüleikhez, csökkent a generációs szakadék azáltal, hogy a szülők is nyitottá váltak a digitális játékokra vagy streamelésre. A legjelentősebb, nehezen áthidalható probléma a fiatalok szerelmi életét érintette: a digitális ismerkedés csak ideig-óráig elégítette ki igényeiket, a már meglévő kapcsolatok fenntartását is nehézségként élték meg, a fizikai kapcsolatokat nem tudta felváltani a közös digitális időeltöltés.

A fiatalok problématérképe

A fiatalokkal kapcsolatos sztereotípiák közül talán a legáltalánosabb, hogy kevésbé tájékozottak, nem foglalkoznak a körülöttük lévő világgal, nem érdekli őket a közélet/politika. Ez a sztereotípiát – mint általában minden hasonló mélyen gyökerező állítás – hordoz magában némi igazságtartalmat, de a valóság jóval bonyolultabb, mint amit a negatív általánosítás sugall (34. ábra).

Az adatok azt mutatják, hogy a magyar 16–29 évesek nagyon is tisztában vannak a leg súlyosabb társadalmi problémákkal. Jellemzően egyszerű, hétköznapi, de nagyon súlyos társadalmi kérdésekre való reflexiókat látunk, mint a jó munkahely megtalálása és az ezeket megalapozó megfelelő pénzügyi, anyagi háttér (bérek, megélhetés, pénz, anyagi problémák vagy éppen az infláció). Ahogy az adatokból alkotott szófelhőből látszik, az anyagi problémák egyértelműen a leggyakoribb választottságú. Ezek az adatok lényegesen nem térnek el a nagymintás ifjúságszociológiai kutatások eredményeitől.

Két ponton azonban kétségtelenül eltérés mutatható ki a *Magyar Fiatalok 2020.* őszi eredményeitől (Domokos és mtsai, 2021). Egyrészt a lakhatás kérdésének tematizálása, másrészt pedig az oktatási helyzet problematizálása. A 2008-as nagymintás ifjúsági vizsgálat során fordult utoljára elő, hogy a problématérkép hét legfontosabb témája közé bekerült volna a lakhatás (pont a hetedik helyre). 15 év után újra a hatodik leggyakrabban leírt szó és a negyedik legfontosabb probléma az anyagiak, a munkahely megteremtése és az oktatási rendszer problémái után épp a lakással, a házzal, a lakáshoz jutással és úgy általában az ingatlannal kapcsolatos. Úgy tűnik, a fiatalok azt érzékelik – és erre egyértelműek az utalások a szövegkorpuszban –, hogy rendkívül nehéz ma Magyarországon önállósodni a szülőktől, különösen nehéz megoldani az önálló lakhatást (akár lakásbérlettel, akár lakás/ház megvásárlásával).

A 2000 óta négyévente megvalósuló nagymintás ifjúsági vizsgálatokban sohasem fordult még elő, hogy a fiatalok az oktatás helyzetét, tanulási lehetőségeket, valamint külön a tanárok helyzetét emelték volna ki a leg súlyosabb problémák egyikeként. Az eredményeink azt jelzik, hogy a 16–29 évesek nagyon gyorsan és nagyon erőteljesen reagálnak a közéleti vitákra, különösen azért, mert a korosztály egy részét közvetlenül is érintik a közoktatásban zajló folyamatok. Mindamelllett egyfajta általános bizonytalanság, céltalanság

és reményvesztettség, azaz a jövővel kapcsolatos félelmek szintén kiolvashatók a három válasz alapján bemutatott eredményekből. Kutatásunk szempontjából fontos tanulság, hogy a koronavírus vagy a járvány és annak hatása nem szerepel a problématérképen. Ez is megerősíti azt a korábbi eredményt, hogy a pandémia kitörését követő harmadik évben annak közvetlen, elsődleges hatásai már nem érvényesülnek.

34. ábra. Szerinted mi ma Magyarországon a fiatalok leggyakoribb problémája? Első asszociáció (szógyakoriság alapján képzett szófelhő) (N=2029 válasz 3 válasz alapján)

Említési sorrend	Leggyakoribb szavak	Önálló szavak száma: 1774*	Összes szó %	Leggyakoribb szavak %	Összes válasz %
1	anyagiak	274	6,0	18,8	13,5
2	hiány	217	4,7	14,9	10,7
3	munka	174	3,8	12,0	8,6
4	oktatási	174	3,8	12,0	8,6
5	nem	116	2,5	8,0	5,7
6	lakhatási	114	2,5	7,8	5,6
7	infláció	77	1,7	5,3	3,8
8	jövő	53	1,2	3,6	2,6
9	család	42	0,9	2,9	2,1
10	nehéz	40	0,9	2,8	2,0
11	rendszer	38	0,8	2,6	1,9
12	rossz	37	0,8	2,5	1,8
13	alacsony	34	0,7	2,3	1,7
14	politika	33	0,7	2,3	1,6
15	saját	31	0,7	2,1	1,5
15 leggyakoribb említés		1454	31,7	100,0	71,7
Összes szó		4593		—	
Összes válasz		2029			

*unikális, önálló szó. A 15 leggyakoribb szó százalékos megoszlása az összes szó arányában. A leggyakoribb szavak százalékos megoszlása a 15 leggyakoribb szó arányában.

Forrás: MTA, poszt-COVID-jelenségek kutatása, TK PTI, 2023.

A jövőképpel kapcsolatos borúlátás a fókuszcsoportos beszélgetésekben is megjelent. A fiatalabb résztvevők sokkal bizonytalanabbnak, kilátástalanabbnak írták le a jövőjüket, és erősebbnek látták a külső körülmények hatását a saját életükre, mint az idősebb alanyok. Az idősebbeknél hangsúlyosabban jelent meg az a gondolkodásmód, miszerint a jövőjük, életük a saját kezükben van; adottak a negatív körülmények, de mégis valamiféle kontrollt tudnak gyakorolni a saját életük alakítása felett. Személyes céljaik is világosabbak, kiforrottabbak voltak a náluk fiatalabbakénál.

A jövőbeli célokat tekintve kevésbé bizonyultak hangsúlyosnak a globális, nagyobb léptékű célkitűzések; elsősorban az egyéni, személyes célok álltak a megkérdezettek gondolkodásmódjának középpontjában, amelyekről az idősebb alanyok több esetben tudatosan beszéltek.

„Én álomban sem gondoltam volna, hogy 2022-ben háborúzni fog két ország. Nem gondoltam 2019-ben, hogy lesz ilyen vírus. Hiába próbálok optimista lenni, meg a boldogságot keresni, nem tudom becsukni a szemem.” (2. csoport, A. nő, 25 éves)

A külső körülményeket negatívnak és borúsnek látták, ebben egységes kép mutatkozott, egy résztvevő sem látta pozitívnak a jövő világának külső körülményeit. A jövőt kiszámíthatatlanság, gazdasági és politikai válságok jellemzik, a globális felmelegedés és klímaszorongás is felmerült. Jellemző volt az általános kontrollvesztés: a résztvevők úgy érezték, nincs ráhatásuk a külső körülményekre, csak a saját, belső világ megteremtésével képesek ellensúlyozni a külső világ negatívumait. Egyes alanyoknál megjelent a társadalmi normáknak való megfelelés kényszere, amelyben nem biztonságot láttak, hanem nyomasztó élményt (annak ellenére, hogy a saját generációjukat szabadnak látják).

A külső világ viszontagságait a belső, harmonikus világ megteremtésével próbálják ellensúlyozni, ezt azonban kötelezettségnek érzik, hiszen úgy gondolják, a körülményeket nem tudják kontrollálni. A belső világ jövőképpel kapcsolatban reményteljesek, pozitív élményeket fűznek hozzá, és az egyéni célok kerültek a középpontjába; összességében kiemelten fontosnak bizonyult az általános önfejlesztésre való igény, a tapasztalatok szerzése.

A survey vizsgálat alapján az önmagukra COVID-generációként tekintők véleménystruktúrája alig-alig különbözik ettől az általános képtől. Talán érdemes annyit megjegyezni, hogy a válaszok között (129 válasz) többször jelenik meg a klímaválság, valamint a járvány és következményei, azonban ezt a generációt is az oktatási, a lakhatási és a pénzügyi problémák feszítik leginkább. A klímageneráció problématérképén az oktatási problémák a dominánsak, de erőteljes a politikai kérdések tematizálása és – egyáltalán nem meglepő módon – a klímakérdés felelegetése.

Mindent egybevéve, a generációk közötti különbségek – a fiatalok szerint – elsősorban kulturális és technicizáló jellegűek, ugyanakkor a korosztályi identitás erősen negatív, helyenként stigmatikus. COVID-generációs önidentitásnak kevés nyomát látjuk, ugyanakkor a vizsgált fiatalok mindennapjait nagyon erős bizonytalanságérzet határozza meg. (Ebben az értelemben pont az történik, amit a generáció-definíciókban jeleztünk: hasonlóan, azaz bizonytalanul, félelemekkel telítve reagálnak a halmozódó válságjelenségekre). Önbevallás alapján a COVID maradandó következményei közül a lelki, mentális jellegű problémák tűnnek a legsúlyosabbnak. Nemcsak a COVID megélése kapcsán látszanak tehát generációs hasonlóságok, de annak következményeit, hatásait is hasonlóan ítélik meg a magyar fiatalok.

Miért ne beszéljünk (még) COVID-generációról?

Mint minden kutatásnak, úgy a társadalomtudományi vizsgálatoknak sem lehet kevesebb céljuk, mint tárgyük megismerése, jelenségek leírása, hipotézisek bizonyítása vagy cáfolása. Ugyanakkor attól sem lehet eltekinteni, hogy minden jó szándék, továbbá pozitivista megismerés és módszer ellenére (vagy éppen amiatt) a kutatások és a kutatók maguk is konstruálják a társadalmat és kutatásuk tárgyát. Viszont minden konstruálás magában hordozza a torzítás és a kizárás gyakorlatát. A megismerő szándékának, ambíciójának, előzetes tudásának és preconcepciójának van kitéve, hogy egy-egy jelenséget milyen elméleti keretben, előfeltevésekkel vagy pozícióból vizsgál. Így aztán előfordul, hogy egy-egy szempont kevésbé, míg mások túlhangsúlyozottan jelennek meg kutatási koncepciókban. Ezzel szemben más tényezők több-kevésbé ignorálásra kerülnek. Hiszen mivel azok eleve nem helyeződtek fel a kutató kognitív térképére, nem is kerülnek vizsgálat alá. Ez az „eljárás” különösen megmutatkozik a kérdőívek összeállításától kezdve egészen addig, hogy az elemzési szakaszban a kutató milyen változókat tart indokoltnak használni a vizsgálat során, és melyektől tekint el.

További társadalomtudósi – de akár emberinek is mondható – szokás a fogalmi gondolkodásból adódóan a(z) esetek többségében indokolt *megnevezés* szükségessége. Más-képpen fogalmazva: egy új vagy alig ismert, de akár a vizsgálat pillanatában tartósnak gondolt hatás – utóbbi problematikájára még visszatérünk – következményeinek szükségyszerű címkével való ellátása. Ilyen címke lehet a COVID-generáció is. A megnevezés igényében a társadalomtudós (ön)pozicionálása, szerep- és hivatásfelfogása is megmutatkozik. Gyakran egy kutató tévesen gondolja úgy, hogy szerepe, presztízse és alkalmassága abban rejlik, hogy bizonytalan helyzeteket rögtön, azonnalíságukban képes „megnyugtatóan” leírni, és ennek egyik módja, hogy nevet, címkét vagy elnevezést ad a kutatott jelenségnek. Amit már meg tudunk nevezni, azt meg tudtuk/tudjuk ismerni, azaz képesek vagyunk kontrollálni – ez a reflex, ahogyan előreviszi a tudományt, úgy képes torzításoknak is teret engedni.

A címkék gyakran már az adott jelenség tartósságának vizsgálatát megelőzően megszületnek, és mivel a kutató le is horgonyoz álláspontja mellett, további kutatásokat is saját megállapításainak bázisán folytat. Azokat és a nyomában járó elnevezéseket (társadalmi) tényként kezeli, és – amennyiben más kutatások azt nem igazolják, akkor „az annál rosszabb a tényeknek” (Fichte, 1828) – megszólalói és kutatói pozícióját érvényesíti. Ez a viszonyulás azonban kevésbé a tudós vizsgálatának tárgyáról, mintsem saját szerepéről és kutatói onnipotenciába vetett hitéről tesz tanúbizonyságot.

Egy további csapda a hatás komplexitására való reflexióhiány. Arról, hogy egy-egy jelenségnek vagy történésnek mennyire lesz tartós következménye a jövőre nézve, még a többlépcsős kutatások sem tudnak teljesen bizonyosan számot adni, nemhogy az egy-egy

kimerevített pillanatban készített kutatások. A társadalmi működés komplex jellegéből adódóan egy-egy történés és annak hatása más történések, események vagy akár jelenségek hatására eliminálódhat, veszíthet jelentőségéből, ahogyan akár az utóbbiak következtében fel is erősödhet. Ennek iránya a kutatás időszakában teljesen bizonytalan. Még akkor is élni kell ezzel a megállapítással, ha a társadalomtörténet, az egymásra reflektáló és időben egymást követő kutatások, azok eredményei és további megannyi bizonyítható (társadalmi) tény afelé mutatnak, hogy élhetünk egy-egy esemény, történés vagy válság hatásának várható jelenlétével. Ugyanakkor, hogy a hatás milyen, a társadalmi tudatban vagy viszonyulásokban bekövetkező vagy feltételezhető változásoknak nyit teret, azzal kapcsolatban már nem állunk annyira biztos lábakon.

A fenti, a társadalomtudományi megismerés korlátaira és a kutatók önképére, valamint kognitív rugalmasságára vagy annak hiányára vonatkozó felvetések sora folytatható, de a kötethez kapcsolódva azzal a megállapítással élünk, hogy ma még számos érv szól annak ellenében, hogy kijelenthessük: a COVID-generáció létezik, az erre vonatkozó megállapítások – minden hasonló reakció ellenére – egyelőre nem bizonyítottak. Ezzel nem zárjuk ki a valószínűségét annak, hogy a fogalom tartalommal telik meg a jövőben, de a leíró adatok jelen pillanatban nem tudják megerősíteni azt, hogy a COVID olyan életesemény lett volna, amely generációvá szervezné az ifjúsági korosztályokat, és mint amelyet – nem mellesleg – a kutatás konceptualizálása során valószínűsítettünk.

Ahogy erre többször is utaltunk, a helyzetet nehezíti, hogy a COVID-krízis tekinthető akár egyfajta „új normalitás” részének. 2008 óta a gazdasági, a menekült- és migrációs, a COVID-, majd a háborús és energiaválságok a mindennapok hátterei, és mindezek felett egy egyre inkább elbeszélte klímakrízis is megjelenik. Így akár élhetünk azzal a feltételezéssel is, hogy a COVID(-viszonyulás) nem paradigmatis és cezúrajelenség, hanem egy újabb illeszkedés a bizonytalanság korába. Az előbb felsorolt jelenségek vagy következményeik időben is COVID-hosszúságúak (vagy túlmutatnak azon), így miért feltételezzük azt, hogy bár voltak eddig nem ismert elemei a koronavírus-hétköznapoknak (például izolációs kényszer, online oktatás, home office, családi rendszerben és működésben beállt új alkalmazkodási stratégiák), de ezekhez képest egy migrációs válság tudati reflexiói, egy lakhatási krízist gerjesztett törés vagy egy a háztartások anyagi helyzetét akár tartósan meghatározó háborús környezet kevésbé befolyásolja a fiatalok értékekhez, politikához, biztonsághoz, egymáshoz és a világhoz való viszonyulását?

Már csak azért is élhetünk egyelőre a COVID cezúrajellege kapcsán szkepszissel, mert bár a vizsgálatunk eredményei kétségkívül a fiatalok új tapasztalatiságát mutatják fel, az adatok értelmezése inkább a diszkomfortérzés felé irányul, mintsem egy új gondolkodási struktúra építése felé.

Ráadásul amikor kollektív identitásokat építünk, azaz társadalomtudományos megismeréssel leírunk és konstruálunk, akkor valójában homogenizáljuk az azonos időszakban születetteket. Márpedig a problématerkép és a megélés szintjén is különbözőek lehetnek a visszacsatolások, és más következtetésekre lehet jutni egy visszatesztelés esetén. Az egyéni életutak diverzifikációja okán nyilvánvalóan más a véleménystruktúra egy közép-osztálybeli egyetemista vagy egy kistelepiülésen élő szakiskolai tanuló számára. Álláspontunk szerint nem elégséges érv a COVID-generáció kapcsán az, hogy több évfolyam esett ki egy időre az oktatásból, az életciklusuknak megfelelő készség- és képességelsajátítás időszakából. Ezek következményei elsősorban nem a társadalmi tudat és a generációs

(ön)tudat felé mutatnak, hanem leginkább közpolitikai kihívások, már amennyiben úgy véljük, hogy ezek a kompetenciaelsajátítások nem kerülnek pótlásra, ráadásul egységesen – ezt pedig nincs okunk feltételezni. A COVID-hatás tehát nem összekeverendő a COVID-generációs tudat felé mutató hatással.

Azon a véleményen vagyunk, hogy miközben nagyon diverz a magyarországi ifjúság, mégis mérhető is egyfajta generációs sorsközösség, amely a megélt válságjelenségekre adott igencsak hasonló válaszreakciókban érhető tetten. A magyar fiatalok életesélyei erősen differenciáltak, az életutak linearitása nehezen látható be, így amellet érvelünk, hogy miután nem beszélhetünk egyetlen fajta ifjúságról, nem beszélhetünk egyetlen fajta COVID-generációról sem.

További bizonytalanságokra ad okot a COVID-generációs tudatkonstruálás kapcsán, hogy még ma sem tudjuk, hogyan írják felül vagy takarják ki a COVID-tapasztalatok megéléseit a különböző, korábban tárgyalt kulturális és fogyasztói stb. strukturáló erők. Könnyen előfordulhat, hogy a vírus alatti (nem csak szabadidős) digitális kitettség, a kulturális és egyéb puhább tényezők tudatkonstruáló ereje nemhogy eleve erősebb, hanem a COVID alatt még inkább felerősödött, így a COVID-problematika tudati hatása folyamatosan jelentéktelenedik. Ennek távlatos vizsgálata nélkül nem lehet COVID-generációról beszélni, és a fiatalok visszaállása a COVID előtti fogyasztói terekbe, valamint a COVID-emlékezet felszívódása a mindennapi viselkedési módokból különösen indokoltá teszik ennek felvetését.

Torzíthatja a generációs címke értelmezését, hogy valójában a COVID-megélések mellett a pandémiával kapcsolatos viszonyulások időbeli, továbbá más korosztályokkal való összevetésére nem állnak rendelkezésre adatok. Emellett indokolt lenne nem csak a COVID-percepció, hanem a COVID előttiség/utániség, magatartás és viszonyulás változását vagy éppen változatlanóságát kutatni több korosztály tükrében. Ezek nélkül az az állítás, hogy léteznek sajátos COVID-generációs olvasatok, csak önkényes megállapítások lennének, amelyek ráadásul olyan kutatási koncepcióra fekszenek rá, amelyek eleve a magasabban vagy – épp ellenkezőleg – az alacsony mértékben integrált fiatalok megéléseire támaszkodnak. A COVID tehát pont arra világított rá, hogy az azonos történelmi és társadalmi eseményeken osztozás sem elégséges feltétele a homogenizációnak. Mindezekből következőleg attól még, hogy egy vagy néhány tulajdonság aktuálisan fennáll egy sokaság esetében, azok nem képeznek egy új generációs tudatot. Ez a kívülről erőltetett generációkonstruálás még mindig előzetes meghatározott születési időintervallumok alapján gondolja el a kategóriát, holott a cél az empirikus vizsgálati eredmények különböző szempontok szerinti értékelése által előálló kialakítás lenne (Csutorás, 2021). Ha a COVID-generáció mint címke sztereotípiák, előítéletek és kutatói pozicionálások hatására jönne mozgásba, az sokkal inkább a tudományos (ön)megismerés logikájával lenne ellentétes, mintsem a tudományos korpuszt bővítené.

Ahhoz, hogy e generáció kialakulása vagy létre nem jötte nagyobb bizonyossággal kijelenthető legyen, későbbi vizsgálatok szükségesek. Jelen eredmények tükrében a COVID-generáció kifejezés egyelőre minden bizonnyal csupán erősítené azt a bábeli zűrzavart, amely a generációs terminológiákat uralja. Nem lenne javasolt használni úgy egy kifejezést, hogy a kutató nem rendelkezik azzal a tudással, hogy például az X, Y vagy Z generációs (fogadjuk most el ezeket a kifejezéseket) megélések mennyiben mások a COVID tükrében, a COVID hogyan illeszkedik rá vagy metszi keresztbe ezeket a kate-

góriákat. A társadalomtudósok és a zszurnalizmus a jelen fejezet elején tárgyalt problémákról tudomást sem véve termeli az újabb és változatos generációs megnevezéseket úgy, hogy nem tudnak felmutatni olyan tényleges, immanens és nagy számú jellemzőt, amely a nemzedékek közötti, különösen a (leg)fiatalabbakra vonatkozó megkülönböztetést indokolná. A rendelkezésünkre álló adatok alapján a COVID-generáció fogalmának jelenlegi bevezetése nem csökkentené, hanem inkább felerősítené ezt a zajt.

Szélsőségesen fragmentált korunkban a társadalmi megismerésnek még nem tapasztalt és be nem gyakorolt, módszertanában integrált, tudományterületek közötti átjárást és közös munkát előírányzó társadalomtudományban kell gondolkodnia, amelynek feladata talán „csak” annyi, hogy ne konstruáljon olyan tényeket, amelyek elégtelensége más tényekkel szembesítve egyértelműnek tűnik.

Kötetünket úgy kezdtük, hogy egy fiatalok által nézett televíziós műsorra, a Squid Game-re utaltunk mint véleményformáló kulturális termékre. Fejezzük is be ezzel a sorozattal. A műsornak a fiatalok körében kiemelkedő és mérhető népszerűsége volt, tudományos-akadémiai folyóiratok mégis eddig alig vettek tudomást arról, hogy a fiatalok gondolkodásának kutathatósága például a Squid Game fogyasztói szegmens mentén is lehetséges lenne. A sorozat ugyanis számos politikai (gazdaságtani) gondolatnak nyitott teret, kezdve az eladósódás problémájával az egyéni felelősség kérdésén keresztül a kizsákmányolás természetéig. Egy globális értelemben vett ifjúság (is) nézte a sorozatot, népszerűsége és (pillanatnyi) hatása azonban nem kizárólag a megtekintések számában mérhető, hanem a sorozattal párhuzamosan globális szinten jelentek meg Squid Game virtuális közösségek és a fiatalokra szabott Squid Game ingyenes online játékok. A sorozat tehát nemcsak termékként, hanem közösségépítő virtuális csatornaként is értelmezhető. A COVID-megélések következményei szintén nehezen mérhetők, jól látszik az adatokból, hogy a hosszú távú hatások is inkább kétségesek, mégis úgy véljük, hogy a tudomány számára nélkülözhetetlen azok detektálása.

Komplex kutatásunk alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az eredeti manheimi generációkonceptiót érdemes finomítani. Arra biztatjuk az olvasókat, hogy ne egyszerűen egy-egy esemény generációképző jellegét vizsgálják, hanem azt, hogy milyenek a megelőző csoportszintű reakciói. A posztmodern világban önmagában értéke lehet annak, hogy a pluralizált és fragmentált életutak ellenére egy társadalmi réteg, jelesen a fiatalok hasonlóan, helyenként azonosan reagálnak egy-egy eseményre. Azt pedig, hogy a korosztály ezen tulajdonságai összeállnak-e generációs identitássá, csak későbbi kutatások fogják tudni megmondani.

Dilemmák az ifjúságkutatás jövőjével kapcsolatban

Az alábbi fejezetben olyan, korábban már felbukkanó dilemmákat és megfontolásokat vázolunk fel, amelyek a mi kutatásunkon túlmutatnak, de a későbbi vizsgálatok során érdemes lesz reflektálni rájuk. Három kiemelt irányban javasoljuk a továbbgondolást: a szegmenskutatások felfuttatása (1), a fiatalok digitálisan aszinkron tereinek és idejüknek a vizsgálata (2), valamint a tudományos és a hétköznapi fogalomhasználat újfajta értelmezése (3).

Elmozdulás a szegmenskutatások irányába

Elsőként arra az ellentmondásra hívjuk fel a figyelmet, hogy míg a nemzetközi kutatásokban a konstruktivista és holisztikus kontextusértelmezés megannyi új és széles skálája indult meg az elmúlt évtizedekben, aközben a hazai ifjúságkutatás főleg a hagyományos szociológiai tények mentén vizsgálódik. Viszont ezek a megismerési módok minden hasznos és számos tekintetben eredményes szándékuk mellett a kutatói mezőn belüli hatalmi pozíciók megtartásáról is szólnak. Egyrészt az új, széles körben alkalmazott megismerési módszerek a korábbi (akár saját) kutatási eredményeknek ha nem is revízióját, de másként olvasását jelentenék, másrészt más módszertanok és így kutatók beengedését az ifjúságkutatások terébe, ezzel pedig az azokra vonatkozó forrásokért zajló küzdelembe. A rendszerváltás óta a fiatalokra vonatkozó kutatói érdeklődések többnyire ugyanarra vagy hasonló kérdésekre és problémákra fókuszálnak. Ezzel a megállapítással természetesen nem az állampolgári tudatra, a munkaerőpiaci vagy a jövőbeni kilátásokra vonatkozó kutatások jelentőségét relativizáljuk, hanem csak arra utalunk, hogy miközben (sok) minden változik, addig a „kemény” szociológiai tényadatok alig mutatnak jelentős elmozdulásokat, így a tények feltárásáért és termeléséért felelős kutatók sem reprezentálhatnak kifejezetten új eredményeket és témákat.

Miközben a fiatalok egészen sokféleképpen kapcsolódnak a kortárs kapitalizmus kulturális logikájához (az ellenállástól kezdve a kritikai szubkultúrákon át az adaptációig), mindezekről a különbségek által előálló komplexitásokról kevésbé számol be a tudomány. Így a fiatal mint kultúrában élő egyén és közösség tagja a piackutatás területére redukálódik, amelynek értelemszerűen nem célja bonyolult viszonyulások feltárása. Viszont azt megállapíthatjuk, hogy utóbbi előrébb jutott a fiatalok szegmentálásában. Általa újszerűbb és kevésbé önismétlő kutatási eredményeket olvashatunk, amelyek azonban korlátozottak abban a tekintetben, hogy céljuk alapvetően fogyasztást generáló kampányok optimalizálása, továbbá a (piaci) megszólíthatóság hatékonyabbá tétele. Éppen ezért kérdés, hogy az akadémiai tudományosság miért nem tekinti még hangsúlyos feladatának a szubkultúra-kutatásokat, és helyette miért nyomatékosítja még mindig a monolitikusabb kultúrafelfogást.

Rutinszerű kérdéseket olvasunk és kapunk, amikor olyan fiatalok szabadidő-felhasználására vonatkozó kutatási kérdésekkel találkozunk, amelyek annyira általánosak, hogy érdemi információval már nem is bírnak. A nyomtatott sajtó vagy a homogén médiakultúra- és szerkezet korában érdemes volt a médiafogyasztás általános szintű vizsgálata, de ma már sokkal fontosabb a digitális platformvalóság diverzitásának a feltárása. Nemcsak az a döntő, hogy a fiatal milyen csatornából tájékozódik, hanem az is, hogy azon belül hogyan oszlik meg figyelmé. Napjainkban egy fiatalnak a figyelemgazdaságban betöltött helye, státusza, aktivitásának tartalmi irányának és hálójának mély feltárása nélkül a fiatalok szociológiai vizsgálatát elvégezni legalább akkora lehasítás, mintha függetleníteni próbálnánk őket családi helyzetüktől vagy lakóhelyüktől.

Egy-egy szegmens feltárására viszont kevésbé van mód kérdőíves kutatásokkal, és nem csak azért, mert azok egy-egy nagyobb (konstruált) közösség vizsgálatára alkalmasak. A fiatalok kilátásainak, gondolkodásának és viszonyulásainak megértéséhez az osztály és a nemek már nem kellő hasznosságúak, sőt, a hagyományos szociológiai változók a fiatalok (saját maguk) egzisztenciális megtapasztalásáról sem túlságosan informatívak egy ponton túl.

Akadnak már jó példák is itthon is: Sütő Anna egy kutatásában magyar fiatalok (Z és Y generációknak megfelelő 14–36 éves Facebook-felhasználók) miliőalapú szegmenseit elemezte nyilvános Facebook-felületeken történő aktivitások mentén a Facebook Graph API alkalmazáson keresztül (Sütő, 2021). A vizsgálat elején a „Facebook-felületek kvalitatív módon kategorizálásra kerültek a kommunikált témáik alapján, így felületszegmensek lettek létrehozva belőlük érdeklődési körök, preferenciák, fogyasztási szokások mentén” (Sütő, 2021: 135). Mindez a számok nyelvén: a vizsgált időszakban (2017. január. 1. – 2019. december 31.) 67 943 darab felületen 5 570 766 magyar Facebook felhasználó aktivitása került vizsgálatra, az összesen vizsgált aktivitás 2 986 683 330 adatpont, végül összesen 81 399 felhasználó került a Z és Y generációs mintába (Sütő, 2001: 136). Nem elvitatva a hagyományos kérdőíves és fókuszcsoporthoz tartozó kutatások jelentőségét, utóbbi munka esetében olyan szintű mintanagyság-különbségről beszélünk, amelynek megfelelő párosítása reprezentatív mintákkal egészen biztosan valósabb, legalábbis több és összetettebb képet adna a fiatalokról, mint egy 1000 fős, önbevallásos, előzetes kutatói pre-konceptiókon alapuló kérdőív. Vagy akár egy fókuszcsoport, amelyben a „létezés”, azaz a válaszadást és a diskurzusteremtést megtanulták már a benne résztvevők. Előbbiek nem váltak funkciótlanná, továbbra is pótolhatatlanok, de ezek mind a digitális fordulat előtti módszerek.

Sütő szegmens- és felületszintű vizsgálata azért is szemléletes példa, mert az így feltárt öt szegmens (digitális szuverének; teljesítményorientált digitális bennszülöttek/technokraták; netfüggők/hedonisták; kötelességtudó szelektív nethasználók; hagyományos tömegkultúra-fogyasztók) szemlélteti, hogy egy-egy kérdőíves kutatásban milyen kevés információt árulnak el a válaszadóról a netfelhasználási szokásokra vonatkozó kérdések. Azok sem tartalmi értelemben, sem viszonyulás tekintetében nem adnak ki teljességet a felhasználóról.

Egy kanadai tinédzsereket vizsgáló kutatás is arra az eredményre jutott, hogy a fiatalok nagy számban indítanak olyan vlogokat, melyekben társadalmi változásokra vonatkozó politikai elköteleződéssel élnek, vagy annak adnak hangot (Raby és mtsai, 2017). A vlogokra fókuszálással nem azt találták a kutatók, hogy a fiatalok apatikussága vagy apolitikussága alapvetően megcáfolt volt, hanem amennyiben olyan platformot (YouTube)

kutatunk, ahol a fiatalok eleve aktívak vagy jelen vannak, akkor „a csendes, nem lázadó, konformista fiatalság” összképénél árnyaltabb következtetésekkel élhetünk (Way–Redden, 2017). Meg kell jegyezni, hogy ezek a vloggertartalmak egy-egy tartalomfejlesztő esetében sem mindig koherensek, nem következetesek gyártásukban, hanem aktuális közéleti, divatos vagy fiatalokat foglalkoztató, kevésbé politikai témákhoz illeszkedhetnek. Ilyen értelemben a vloggereknek nemcsak saját (digitális) idejük van, hanem folyamatosan változó agendájuk is. Az, hogy a fluid tartalmak mikor, kit és hogyan érnek el, továbbá katalizálnak-e mélyebb elköteleződést és további cselekvési formákat, az számos további kutatás témája lehet. Ugyanakkor társadalomtudományi érdeklődés fókuszában kell állniuk, hiszen a YouTube-csatornák kvázi politikai szocializációs ágensekké lépnek elő, továbbá láthatóan jelentős azok száma, akik tartalom-előállítóként, követőként vagy kommentelőként aktívak ezen platformon. Ha az apátia, kockázat vagy racionális hallgatás kutatói keretét alkalmazzuk rajtuk, elmulaszthatjuk azt, hogy a politikai tudás „születésének” és tartalmának másfajta feltárását elvégezhesük, és ezzel árnyaljuk a fiatalok politikai gondolkodására vonatkozó felvetéseket. Magyarországon, 2021-ben jelentős sokaság látta el „a család az család” felirattal Facebook-arcképét, reagálva arra a kormányzó jobboldal által kezdeményezett, majd elfogadott intézkedésre, melynek következtében az állam nem biztosít azonos jogokat a szívirványcsaládok számára. Ha viszont a profilépmódosítása ellenére egy offline szolidaritási eseményre (például szimpátiatüntetés vagy tiltakozás) az adott egyén nem megy el, attól bizonyos értelemben még nem eshet ki azon fiatalok köréből, akik ne lennének politikailag elkötelezettek a szívirványcsaládokat megillető jogok mellett. Ez a részvételfelfogás – ha az aktivitást egy skálára vetítjük, amelynek végpontján a választási részvétel található – valóban jóval puhább egy tüntetésen való megjelenésnél, ugyanakkor az online nyilvánosság szélessége okán nem állíthatjuk azt, hogy ne irányulna közpolitikai folyamatok vagy a kormányzat befolyásolására. Hasonló új elköteleződés lehet egy-egy politikailag aktív szervezet vagy kampány bekövetése az online térben, egy cikk megosztása vagy az adott témában poszt(ok) írása.

Mindezekből megint nem feltétlenül következik aztán offline részvétel, de az elköteleződés egy szintjéről és a politikai érdeklődés egy formájáról biztosan kell beszélnünk, vagy arról, hogy az előbbihez hasonló aktivitások az adott egyén életében állandósulhatnak – természetesen ez a figyelem és aktivitás illékony is lehet. A „kemény” részvételi formák vizsgálatának relativizálása nem indokolt, ahogyan az sem, hogy háttérbe szoruljanak, tekintettel arra, hogy a klikkaktivizmus (George–Leidner, 2019) politikai változást katalizáló korlátai ma egyértelműek, ahogyan egy-egy online aktivitás akár csak individuális közérzetjavító gesztusként is tételeződhet, amelyből semmiféle további jelentős elköteleződés-erősödés nem következik. Adott tehát a feladat: a közösségkonstituáló gyakorlatok elkülönítése a kizárólag individuális jellegű „én-projektoktól”.

Attól függően, hogy egy fiatal melyik felületről – hagyományos vagy új, digitális kultúra – kapja politikaképét, eltérhet percepciója és jelentésadása magáról a politikáról is. Ebben az értelemben a politika fogalmának és jelenségének olyan pluralizálódása megy végbe, amely teljesen új a digitális tartalomfejlesztés előtti időkhöz képest. Ehhez társul még az is, hogy az egyes (fiatal) fogyasztók különböző időkből fogyasztanak. Mivel a közösségi médián eltöltött idő egyénenként is különböző, ezért nagyon is eltérő, hogy a követők melyik (hét- vagy nap)szakaszban találkoznak az adott politikai üggyel, annak (melyik) előzménye vagy esetleg már következménye jutott el hozzájuk. Ennek tükrében az adott

témát is különböző keretezéssel érzékelheti egy-egy fogyasztó attól függően, hogy mikor találkozik vele a felületén. Teljesen más probléma, de szintén érdemi kihívást jelent, hogy nemcsak az időbeliség lehet eltérő, nemcsak a tartalmak változhatnak, de a hálózatok jellege is különböző (lásd: online barátai vagy az általa követettek érdeklődése). Nem meglepő, hogy Magyarországon például a politikát egy-egy szabad szavas választás esetén a korrupcióval, valamely vezető politikussal vagy negatív kifejezésekkel illetik a fiatalok (Szabó, 2019: 33).

A relációs viszonyok és azok kontextusai egy óriási adattengerben, dinamikusan változó technológiai környezetben születnek meg. Hogy ezek mennyiben termelik, keresztezik vagy befolyásolják az offline kapcsolódásokat, hatásokat, tudás- és éntermeléseket, nem eldönthető anélkül, hogy részlegesen – nem negligálva –, de ne szakítanánk bizonyos módszertani, kutatói konzervativizmusokkal, valamint ne mozdulnánk el hibrid társadalomtudományi módszerek felé.

További „komolyságfaktor”, hogy amikor a kutató például politikai aktivitást vagy véleménynyilvánítást konceptualizál, akkor az nagyon gyakran offline politikai részvételben (például tüntetés, szavazás, bojkott, petícióaláírás, stb.) megnyilvánuló aktivitáson alapul, holott az online kitettség következtében a politikai gondolkodás és aktivitás egészen más fórumok vizsgálatát is igényelné (Way–Redden, 2017, Cantijoch Cunill és mtsai, 2018). Természetesen ezzel nem azt állítjuk, hogy a hagyományos, intézményi, azaz offline cselekvésben megmutatkozó aktivitásnak és véleménynyilvánításnak ne lenne relevanciája, már csak azért sem, mert egy politikai rendszer legitimitása legalábbis az online szavazás intézményesüléseig egészen biztosan éppen abban, tehát leginkább a választásokban, esetleg bizonyos utcai jelenlétben fog megmutatkozni.

A fiatalok digitálisan aszinkron terei és idejük mint kutatói kihívások

Nincs ez másként a politikailag elsősorban talán semlegesebb területeken sem. Ha csak arra gondolunk, hogy a streaming felfutása közepette mit is jelent a zene egy fiatalabb vagy egy idősebb generáció számára, úgy ismét a jelentésadás kérdésébe bonyolódunk. Míg egy 50 éves felnőtt hozzá van szokva ahhoz, hogy egy-egy előadó teljes albumát tekintse alapnak, addig a fiatalabb generációk – főleg a TikTok-felület adta lehetőségeknek köszönhetően – nem csak az egyes zenei stílusok és korok egy számon belüli összekeverését tekintik természetesnek, hanem az idősebbek számára így született inkonzisztensnek tűnő tartalmak adottnak való elfogadását is. Vagy egy rendszerváltás előtt, a kommunista időszakban szocializálódó személy megütközhet egy huszoneves fiatal divatboltban vásárolt dizájnolt sarló-kalapács mintázatú ruhadarabján, amelyből egy fiatalokról, de nélkülük zajló fókuszcsoporthoz beszélgetésen akár azt a következtetést is levonhatja, hogy él bennük valamifajta nosztalgia a kommunista rezsim iránt, esetleg balra tolnak, vagy teljesen érzéketlenek történelmi időszakokra és szimbolikákra. Pedig egyszerűen az volt az éppen aktuális trendeknek megfelelő, különösebb jelentéstartalommal, pláne politikai állásfoglalással nem bíró divatdarab. Nyilvánvaló, hogy a példában említett sarló-kalapácsos dizájnplóának mindig lesz társadalmi jelentése, amely sérthet és valószínűleg sért is egyes, akár idősebb, akár más szempontból érintett rétegeket, de ennek a normativitása és következménye nem tárgya jelen dolgozatnak. Utóbbiban lehet igazság, de mindez kizárólag azáltal állhat elő, ha a fiatal adott esetben tényleg csak egy dizájnplót lát az adott termékben, és semmilyen jelentést nem tulajdonít neki.

Természetesen nem tudható, hogy az adott pólót megvásároló fiatal valójában ad-e valamilyen jelentéstartalmat a használt szimbólumnak, vagy egyszerűen trendinek akar látszani. Ennek megismeréséhez szükséges lenne elmozdulni attól, hogy

- a) általában középkorú,
- b) a fiatalok fogyasztási motivációjától és azok ismeretétől, továbbá valós kapcsolódásaiktól és tartalmaiktól (digitális) térben nagyon messze elhelyezkedő,
- c) a fiatalokat azok valós környezetében és sajátos idejében nem követők kizárólagosan konceptualizáljanak rájuk vonatkozó kutatási kérdéseket.

A más időfogalom elgondolása nélkül akár félreérthetően lehet olvasni olyan adatokat is, mint azokat a visszatérő, már-már pánikszerű megfogalmazás mögött állókat, miszerint a „fiatalok egyre kevésbé használnak Facebookot, helyette...”. Ez valóban igaz, ha a Facebook-használattal eltöltött időt vesszük alapul, különösen 10 évre visszanezve. Ez viszont korántsem a Facebook és a fiatalok viszonyának a leáldozását jelenti, hanem akár tudatosabb használatot. A Facebook berobbanásakor tulajdonképpen minden ott volt, úgymint a tartalmak bábeli zűrzavara: posztok, fotók, linkek, hírfolyamok, események, személyes megosztások stb. olyan kavalkádja, amely teljes egészében odakoncentrálja a figyelmet. Idővel az Instagram felfutásával megkezdődött a fotók, személyes képszerű élmények felhasználói kivezetése, azzal párhuzamosan a hirdetések egy része is oda koncentráldódik, a Messenger „önállósodása” szintén kevesebb Facebook-idővel jár. De a Facebook továbbra is a hírek, közélet, politika, lokális kapcsolódások, eseményinformációk egyik kiemelt platformja maradt, azaz miután bizonyos tartalmakat már nem ott keresnek a fogyasztók, másokat pedig kifejezetten csak ott kapnak meg, valójában tudatos vagy tudatosuló felhasználóról kell beszélnünk, nem pedig a kevesebb időről mint a Facebook-ignorancia jeléről.

Pedig az azonnaliság ideje alakítja a fiatalok valóságát és percepcióját (Cuervo–Wood–Black, 2022), amely azonnaliság egy privatizált digitális térbe ágyazva az individualizáció folyamatos vizsgálatát kell, hogy komplexebbé tegye. Ulrich Beckre és Elisabeth Beck-Gernsheimre támaszkodva jegyzi meg a fentebb már utalásszerűen említett kritikai áttekintő tanulmány (Way–Redden, 2017), hogy a hagyományos intellektuális apparátus akadályozza a társadalomtudományokat a gyorsan változó valóság megismerésében. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az abszolút jelen képezheti az ifjúságkutatások referenciáját, hiszen éppen a generációs megközelítés újraértelmezése érdekében indokolt a jelentős időtávlatokban gondolkodás.

A fiatalok valóságának és jelentésadási képességének változását például a popzenén lehet tetten érni. Míg a 30 évvel ezelőtti nyilvánosságszerkezetben egy-egy zenekar tartós népszerűsége tehetett szert (a kor zenekarjait még ma sem felejtettük el), addig napjaink sztárjainak a „szavatossági ideje” jóval rövidebb. Hogy miért azok a trendek uralkodtak az 1990-es években, az a korabeli popkulturális és gazdasági logikák mentén jól értelmezhető egy kívülálló számára is. Ma az ifjúságkutatók jóval távolabb állnak ezeknek a logikáknak a tényleges megismerésétől és tartalmától, miközben az általuk kutatott sokaság ezek mentén éli és konstruálja valóságát. Érdemes ebben a tekintetben egy trapszöveget megnézni, de akár a fiatalok népszerű zenekarjainak egy-egy szövegvalóságát vizsgálni: míg az 1990-es években a szöveg narratívába illeszkedett, egy tartalmat, történetet akart elmondani, addig napjaink fiatalok által támogatott szövegvilágában – hatásvadász megfogalmazással élve – minden sor egy más világ. Mindez csak azt erősíti meg, hogy a jelen fiataljai ebben a tekintetben is fragmentumokból építik fel valóságukat, és ennek tuda-

tában indokolt fordulni feléjük. Visszatérő kutatói tapasztalat, hogy a tudományos közösség elfogadja ezt az állítást, majd akár kvalitatív, akár kvantitatív a kérdéskör, mégis úgy kutatja a fiatalokat, ahogy a kutató-szakértő szeretné látni: lineáris identitást feltételezve, és a „keményebb” szociológiai tények felől vizsgálva. Azaz a fiatalok előzetes, saját maguk elbeszélhetőségének hiányában vizsgál.

Tekintettel arra, hogy a fiatalok közösségi médiával való kapcsolata hatalmas mennyiségű személyes adatot, viszonyulást, attitűdöt stb. generál, indokolt lenne a digitális lábnyomok előzetes feltárása. Adott lett a korábbi módszertanokkal még elképzelhetetlennek gondolt, ma már viszont hihetetlen nagy sokaság „szobából” történő elérése, emellett a kutatók is mélyvalóságában ismerhetnék meg, mi is jellemzi a mai fiatalokat. Nem elég azt tudni, hogy milyen arányban fogyaszt valamit, hanem mit is fogyaszt konkrétan, mi annak a motivációja, milyen tartósságok és pillanatnyiságok kapcsolódnak hozzá – legyen az kultúra, politika, közélet vagy akár önismereti trendek. Ahogyan egészen másképp konstruálódik ez a pillanatnyiság egy kelet-magyarországi fiatal és egy budapesti elitgimnazista számára, majd pedig az ehhez kapcsolódó jelen- és jövőképek differenciáltsága is különböző (Cook, 2016).

Társadalomtudósok „tényei” és a fiatalok „tényei”

Végül megkerülhetetlennek látszik egy általános tudományfilozófiai problémára való utalás. A hagyományos kutatások kérdőívei (kérdései és a mögöttük lévő konceptualizálások) olyan narratívát kutatnak, olyan kérdések, majd válaszadások mentén kialakult identitás-építést „várnak” el a fiatal válaszadótól, amely nem azok identitáselemeit tükrözi. Nem azt állítjuk, hogy a fiatalok identitáskonstruálása az én-barkácsolások ellenére ne illeszkedne valamiféle narratívába, de azt igen, hogy merőben más keretbe, frame-be, mint az előttük járó, nem késő modernitásba születetteké. Szükségszerű, hogy az ilyen értelemben felálló vizsgálatok önmagukat legalább részben megismétlő eredmények felé mutatnak, és egyes, egymást követő generációk között érdemi különbséget nem találnak például a (politikai) aktivizmusban vagy más, a szűken értelmezett személyes szférán, így a fogyasztáson és a szabadidő-felhasználáson kívül elhelyezkedő gondolatok és tevékenységek tekintetében.

A kérdőívalapú megismerés önbevalláson alapul, márpedig az adatközlő sokszor akaratlanul, néha tudatosan nem mond valósat. Ebben nagy szerepet játszik az a szándék, hogy megfeleljen az észlelt szociális elvárásoknak, és törekszik rá, hogy a társadalom által elvárt válaszokat adja. Különösen jellemző ez a legkülönbözőbb attitűdök vizsgálatában. Ráadásul a torzítás nem valószínű, hogy az iskolázottsági skálán állandó marad. Az iskolázott fiatalok inkább ismerik az „elvárt, jó” választ, a társadalom által kívánatosnak ítélt, „PC” reagálást, kiváltképp a szenzitív témákra vonatkozó kérdések esetében. Jelentkezhet ilyen helyzet egyes témák tekintetében is: a fiatalok nem szívesen vallják be a nélkülözést, a nehéz anyagi körülményeket, amelyek között élnek, hiszen a szegénység stigmatizál, negatív sztereotípiák tapadnak hozzá. A kortárs csoportokban kirekesztő tényezőként hathat a szegénység, ezért az érintett fiatalok inkább valós anyagi és/vagy társadalmi helyzetük elfedésére törekszenek. Az adatközlőre ható társadalmi nyomást ráadásul más helyzetben is konstansnak tekintjük, ez pedig korántsem feltétlenül valós.

Nem tudhatjuk, hogy egyes fogalmak ugyanazt jelentik-e valamennyi adatközlő számára, azaz hogy „mi is van a fejekben”. Például Magyarországon a 2016-os nagymintás

ifjúsági adatfelvétel alapján a 15–18 éves korosztály 16%-a számára a közmunka elfogadható életperspektíva volt. Ez vagy azt jelenti, hogy a normatív tudományok és szakmák (pedagógia, politika) feladata óriási, vagy azt, hogy a fiatalok számára a közmunkás nem annak hatályos jogszabálybeli definícióját jelenti, hanem köznapi, torzított értelmezését (például rendőr, postás, vasutas) (Nagy–Fekete, 2020). Tudjuk, hogy a survey típusú adatfelvétel elsősorban az edukált, középosztálybeli fiatalok számára könnyen adaptálható és megválaszolható, hiszen – az iskolához hasonlóan – érzelemmentes, olykor absztrakt fogalmakat használó, kidolgozott nyelvi kóddal él, míg az alsóbb társadalmi rétegekből származó, alacsonyan iskolázott adatközlők az erősen kontextusfüggő, inkább gyakorlati dolgok, viszonyok közlésére alkalmas korlátozott nyelvi kódot használják (Bernstein, 1958). Mindezek alapján a kevésbé edukált fiatalok számára esetenként vélhetően nagyobb nehézséget okoz a kérdések értelmezése, a problémával pedig úgy próbálnak megbirkózni, hogy „lefordítják” az általuk ismert nyelvre, kódra – ekkor azonban éppen azokat az elvi összefüggéseket veszítik szem elől, amelyekre a kutató kíváncsi. Bourdieu (1979) álláspontja szerint az embereknek csak arról van véleményük, ami érdekli őket, valamint amiben nincsenek mindenki számára létező, kollektív problémák. Az adatközlők mindegyike úgy válaszol a feltett kérdésekre, ahogyan a saját problémája szemszögéből látja. A megkérdezett a kérdőív kitöltése közben egyfajta kényszerhelyzetbe kerül, különböző opciók közül kell választania olyan kérdésekben, amelyeken esetleg még soha nem gondolkodott.

A nagymintás ifjúságkutatások peremfeltételei kettősek: egyfelől a korábbi kutatásokkal összehasonlítható eredményeket kívánnak adni, másfelől átfogó képet alkotni a magyar fiatalok élethelyzetéről, életmódjáról, szerepéről a társadalomban. Ez a kettősség azonban ellentmondásban is áll egymással: minél összehasonlíthatóbbak az eredmények, annál változatlanabb a kérdőív, a lekérdezés annál kevésbé képes követni a társadalmi változásokat, így lesz alkalmas a fiatalok élethelyzetének, életmódjának leírására. Ezzel szemben viszont minél inkább alkalmas a pillanatfelvételre, követi a társadalmi trendeket, ad átfogó képet, annál kevésbé teszi lehetővé az összehasonlítást. Magyarán a megkérdezésnek reflektálnia kell a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások eredményeként fellépő új problémákra, társadalmi jelenségekre, tehát a kutatásnak változó, cserélhető elemeket is tartalmaznia kell.

Több kutató is arra mutat rá, hogy egyrészt a felnőttkor jelenlegi modellje a globális Északon élő fehér középosztálybeli fiatal férfiak tapasztalatain alapul (Pitti, 2022; Puerta, 2023). Az életpálya szakaszai egyúttal kognitív hierarchiába is rendeződnek, amely egy olyan versenynarratívához vezet, ahol a fiatalokat éretlennek vagy lustának bélyegzik, ha nem tudják teljesíteni az előírt célokat (Pitti, 2022). Ennek szemléletes megnyilvánulása például a „mamahotel” kifejezés vagy „a mai fiatalok válogatósak a munkát illetően” fordulatok. Holott nem a fiatalok kognitív vagy érzelmi kondíciójával van a gond, hanem azzal a gazdasági rendszerrel (neoliberalizmus), mely nem engedi annak érvényesítését (Puerta, 2023). A felnőttkor standard modellje tehát kevésbé ismeri el a fiatalok különböző élethelyzetét és a felnőtté válás többféle módját.

Mindezen dilemmák és új irányok azt jelzik, hogy a 21. században még bonyolultabb, még nehezebb lesz fiatalokat kutatni. Talán eljött az idő, hogy megújítsa a szakma azokat a koncepcionális kereteket és konkrét, operacionalizált kérdésfeltevéseket, amelyek szükségesek a problémák feloldásához.

Források

- Achterbergh, Louis – Pitman, Alexandra – Birken, Mary – Pearce, Eiluned – Sno, Herman – Johnson, Sonia (2020): The experience of loneliness among young people with depression: a qualitative meta-synthesis of the literature. *BMC Psychiatry*, 20, 415, DOI: 10.1186/s12888-020-02818-3.
- Adamecz-Völgyi Anna (2022): Fiatalok az iskolában és a munkaerőpiacon a COVID-19-járvány alatt. In: Horn Dániel – Bartal Anna Mária (szerk.) *Fehér könyv a COVID-19 járvány társadalmi gazdasági hatásairól*. Budapest: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, pp. 137–142.
- Almahasees, Zakaryia – Mohsen, Khaled – Amin, Mohammad Omar (2021): Faculty's and Students' Perceptions of Online Learning During COVID-19. *Frontiers in Education*, (6), DOI: 10.3389/educ.2021.638470.
- Andolina, Molly W. – Jenkins, Krista – Zukin, Cliff – Keeter, Scott (2003): Habits from Home, Lessons from School: Influences on Youth Civic Engagement. *PS: Political Science & Politics*, 36 (2), pp. 275–280, DOI: 10.1017/S104909650300221X.
- Andresen, Sabine – Lips, Anna – Möller, Renate – Rusack, Tanja – Schröer, Wolfgang – Thomas, Severine – Wilmes, Johanna (2020): *Kinder, Eltern und ihre Erfahrungen während der Corona-Pandemie*. Hildesheim: Universitätsverlag Hildesheim.
- Andrew, Alison – Cattán, Sarah – Costa Dias, Monica – Farquharson, Christine – Kraftman, Lucy – Phimister, Angus – Krutikova, Sonya – Sevilla, Almudena (2020): *Inequalities in children's experiences of home learning during the COVID-19 lockdown in England*. https://ifs.org.uk/sites/default/files/output_url_files/WP202026-Inequalities-childrens-experiences-home-learning-during-COVID-19-lockdown-England.pdf (utolsó letöltés: 2021. 05. 10.). (utolsó letöltés: 2021. 05. 10.).
- Ann, Virginie (2021): Reports of children mimicking 'Squid Game' alarm Quebec parents and schools. *The Canadian Press*, <https://globalnews.ca/news/8286026/squid-game-quebec-schools-concerns/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.). (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.).
- Asmelash, Leah (2021): No, your kid probably shouldn't watch 'Squid Game'. *CNN*, <https://edition.cnn.com/2021/10/24/entertainment/squid-game-children-netflix-wellness-cec/index.html> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.).
- Bakker, Tom P. – De Vreese, Claes H. (2011): Good News for the Future? Young People, Internet Use, and Political Participation. *Communication Research*, 38(4) pp. 451–470, DOI: 10.1177/0093650210381738.
- Beck, Ulrich (2008): *Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában*. Szeged: Belvedere.
- Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford: Stanford University Press.
- Bengtsson, Tea Torbenfeldt – Blackman, Shane – King, Hannah – Østergaard, Jeanette (2021): Introduction to Special Issue. Distancing, Disease and Distress: The Young and COVID-19: Exploring Young People's Experience of Inequalities and Their Resourcefulness During the Pandemic. *Young*, (29) 4, pp. 325–330, DOI: 10.1177/11033088211032827.
- Bennett, Andy (1999): Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste. *Sociology*, 33, pp. 599–617.

- Benoit, Ken – Watanabe, Kohei – Wang, Haiyan – Nulty, Paul – Obeng, Adam – Müller, Stefan – Matsuo, Akitaka (2018): Quanteda: An R package for the quantitative analysis of textual data. *Journal of Open Source Software*, 3 (30), pp. 774.
- Bernstein, Basil (1958): Some Sociological Determinants of Perception: An Enquiry into Sub-Cultural Differences. *The British Journal of Sociology*, 9 (2), pp. 159–174, DOI: 10.2307/587912.
- Bokor László (2023): Társadalom, trauma és a szelf viszonyai. Budapest: Oriold és Társai
- Bolonyai Flóra – Sebők Miklós (2020): Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat. In: Jakab András – Sebők Miklós (szerk.) *Empirikus jogi kutatások: Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 361–380.
- Bonetti, Luigi – Campbell, Marilyn Anne – Gilmore, Linda (2010): The Relationship of Loneliness and Social Anxiety with Children's and Adolescents' Online Communication. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13 (3), DOI: 10.1089/cyber.2009.0215.
- Bourdieu, Pierre (1979): Public Opinion Does Not Exist. In: Mattelart, Armand – Siegelau, Seth (eds.): *Communication and Class Struggle 1*. New York: International General, pp. 124–130.
- Boza István – Krekó Judit (2022): Regisztrált munkanélküliség a járvány alatt. In: Fazekas Károly – Kónya István – Krekó Judit (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2021*. Budapest: MTA, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Böcskei Balázs (2010): Szorongók, tehát szavazók. *Beszélő*, (15) 1, pp. 66–73, [http://beszelo.c3.hu/cikkek/szorongok-tehat-szavazok\(utolsó letöltés: 2022. 08. 30.\)](http://beszelo.c3.hu/cikkek/szorongok-tehat-szavazok(utolsó%20letöltés%3A%202022.%2008.%2030.))
- Böcskei Balázs – Német Szilvi (2021). *Toxikus technokultúrák és digitális politika. Érzelmek, mémek, adatpolitika és figyelem az interneten*. Budapest: Napvilág.
- Branquinho, Cátia – Gomez-Baya, Diego – de Matos, Margarida G. (2020): Dream Teens Project in the Promotion of Social Participation and Positive Youth Development of Portuguese Youth. *Revista de Humanidades y Ciencias Sociales*, (10), pp. 69–84, DOI: 10.33776/erebea.v10i0.4955.
- Campbell, Stacy – Twenge W.M. – Campbell, Keith (2017): Fuzzy But Useful Constructs: Making Sense of the Differences Between Generations. *Work Aging and Retirement*, 3 (2), pp. 130–139, DOI: 10.1093/workar/wax001.
- Cantijoch Cunill, Marta – Cutts, David – Gibson, Rachel (2018): Does mode matter? Measuring the effects of different types of online political engagement on offline participation. *Comunicação, Mídia e Consumo*, (15) 43, pp. 206–236.
- Castells, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora*. I. kötet. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Cauberghe, Verolien – Van Wesenbeeck, Ini – De Jans, Steffi – Hudders, Liselot – Ponnet, Koen (2021): How Adolescents Use Social Media to Cope with Feelings of Loneliness and Anxiety During COVID-19 Lockdown. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24 (4), pp. 250–257.
- Chapman, Harry – Coffé, Hilde (2016): Changing Facebook profile pictures as part of a campaign: who does it and why? *Journal of Youth Studies*, (19) 4, pp. 483–500.
- Chaturvedi, Kunal – Vishwakarma, Dinesh Kumar – Singh, Nidhi (2020): COVID-19 and its impact on education, social life and mental health of students: A survey. *Children and Youth Services Review*, (121), pp. 1–6, DOI: 10.1016/j.childyouth.2020.105866.
- Coleman, Stephen (2006): *Remixing citizenship: democracy and young people's use of the Internet*. London: Carnegie YPI.
- Cook, Julia (2016): Young people's strategies for coping with parallel imaginings of the future. *Time & Society*, 25 (3), pp. 700–717.
- Cook, Julia – Threadgold, Steven – Farrugia, David – Coffey, Julia (2021): Youth, Precarious Work and the Pandemic. *Young*, (29) 4, pp. 331–348, DOI: 10.1177/11033088211018964.
- Coolican, Mariana – Borrás, Juan Carlos – Strong, Michael (2020): Argentina and the COVID-19: lessons learned from education and technical colleges in Buenos Aires Province. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 46 (4), pp. 484–496, DOI: 10.1080/02607476.2020.1802204

- Cuervo, Hernan – Wood, Bronwyn E – Black, Rosalyn (2022): Fresh Understandings and Challenges for Youth Studies Research. *Journal of Applied Youth Studies*, 5 (1), pp. 275–279.
- Csikszentmihályi Mihály (1991): *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Csutorás Gábor Ákos (2021) „Ratio Generationis” – Szempontok a felelős generációkutatáshoz. *Metszetek*, 10 (2), 104–126, DOI: 10.18392/metsz/2021/2/6.
- Dal Santo, Tiffany – Sun, Ying – Wu, Yin – He, Chen – Wang, Yutong – Jiang, Xiaoven – Li, Kexin – Bonardi, Olivia – Krishnan, Ankur – Boruff, Jill T. – Rice, Danielle B. – Markham, Sarah – Levis, Brooke – Azar, Marleine – Neupane, Dipika – Tasleem, Amina – Yao, Anneke – Agic, Branka – Fahim, Christine (2022): Systematic review of mental health symptom changes by sex or gender in early-COVID-19 compared to pre-pandemic. *Nature*, (12), 11417, DOI: 10.1038/s41598-022-14746-1.
- Déri András – Szabó Andrea (2021): Generációs kihívás a poszt-COVID időszakban. *Szociológiai Szemle*, 31 (4), pp. 4–27, DOI: 10.51624/SzocSzemle.2021.4.1.
- Dessewffy Tibor – Mezei Mikes (2020): Fans and politics in an illiberal state. *Transformative Works and Cultures*, 32, DOI: 10.3983/twc.2020.1757.
- Domokos Tamás – Kántor Zoltán – Pillók Péter – Székely Levente (2021): *Magyar Fiatalok 2020. Kérdések és válaszok – Fiatalokról, fiataloktól*. Budapest: Erzsébet Ifjúsági Alap.
- eNet (2022): A plafont súrolja a hazai okostelefon-használat.. <https://enet.hu/a-plafont-surolja-a-hazai-okostelefon-hasznalat/> (utolsó letöltés: 2022. 07. 22.)
- Engler Ágnes – Markos Valéria – Dusa Réka Ágnes (2021): Szülői segítségnyújtás a jelenléti és távolléti oktatás idején. *Educatio*, 30 (1), pp. 72–87, DOI: 10.1556/2063.30.2021.1.6.
- ENSZ (2020): *Policy Brief, Education during COVID-19 and beyond. United Nations Report*. <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-education-during-covid-19-and-beyond> (utolsó letöltés: 2023. 10. 08.)
- Erikson, Erik (1997): Az emberi életciklus. In: Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlesztélektan. Olvasókönyv*. Budapest: Tertia, pp. 27–42.
- Fekete Mariann (2018): *eIDŐ, avagy a szabadidő behálózása. Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Fekete Mariann (2021): Megkoronázott sebezhetőségek – avagy a fiatalság új típusú megélése. *Iskolakultúra*, (31) 2, pp. 54–75, DOI: 10.14232/ISKKULT.2021.02.54.
- Fekete Mariann (2022): Ifjúsági szabadidőfelhasználás – az utolsó 20 év. In: Nagy Ádám (szerk.) *A lábjegyzet is túl. Magyar ifjúságkutatás 2020*. Budapest: Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont, pp. 259–290.
- Fekete Mariann (2023): Az ifjúsági sebezhetőség régi és új formái. Habilitációs dolgozat, Debreceni Egyetem, kézirat.
- Fekete Mariann – Nagy Ádám (2020a): Megszólal-e az új csendes generáció? Avagy mit várhatunk az Ifjúság 2020 adatfelvétel eredményeképp? *Szociológiai Szemle*, 30 (1), pp. 98–106.
- Fekete Mariann – Nagy Ádám (2020b): Q vagy Q? – Generációs válaszutak. *Kultúra és Közösség*, 11 (3), pp. 63–68, DOI: 10.35402/kek.2020.3.6.
- Fekete Mariann – Nagy Ádám (2022): Qlimate and Quarantines – Testing the Hypothesis of How Gen Z Transformed into a generation. In: Bass, Loretta E. – Harring, Dana – Schutter, Sabina (eds.) *Children, Youth and Time*. Bingley: Emerald Publishing Limited, pp. 1–27.
- Fekete Mariann – Tibori Tímea (2018): Az ifjúság szabadidő-felhasználása a fogyasztói társadalomban. In: Nagy Ádám (szerk.) *Margón kívül – Magyar Ifjúságkutatás 2016*. Budapest: Excenter Kutatóközpont, pp. 258–283.
- Fichte, Johann Gottlieb (1828): *Courier*. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=obo&datum=18280906&seite=1&zoom=33&query=%22schlimmer%2Bf%C3%BCr%2Bdie%22&ref=anno-search> (utolsó letöltés: 2023. 09. 07.)
- Ford, Sam – Green, Joshua – Jenkins, Henry (2013): *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture* (Postmillennial Pop). New York: NYU Press.

- France, Alan – Roberts, Steven (2014): The problem of social generations: a critique of the new emerging orthodoxy in youth studies. *Journal of Youth Studies*, 18 (2), pp. 215–230.
- Frey, Arun – Verhagen, Mark – Enqzell, PEr (2020): *The collateral damage to children's education during lockdown*. <https://cepr.org/voxeu/columns/collateral-damage-childrens-education-during-lockdown> (utolsó letöltés: 2021. 03. 12.).
- George, Jordana J. – Leidner, Dorothy E. (2019): From clicktivism to hacktivism: Understanding digital activism. *Information and Organization*, 29 (3), pp. 1–62.
- Granovetter, Mark (1991): A gyenge kötések ereje. A hálózatelemélet felülvizsgálata. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.) *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvélemény-kutató Intézet, pp. 371–400.
- Groarke, Jenny M. – Berry, Emma – Graham-Wisener, Lisa – McKenna-Plumley, Phoebe E. – McGlinchey, Emily – Armour, Cherie (2020). Loneliness in the UK during the COVID-19 pandemic: Cross-sectional results from the COVID-19 psychological wellbeing study. *PLOS ONE*, 15 (9), DOI: 10.1371/journal.pone.0239698.
- H. Tomesz Tímea (2021): „Otthonkáció”, avagy a karanténoktatás mémjeinek humora. Humoros alakzatok a karanténmémekben. *Korunk*, 32 (2), pp. 17–30.
- HÉTFA Kutatóintézet (2020): *A járvány sokkal jobban veszélyezteti a fiatalok munkaerőpiaci esélyeit, mint az egészséget*. https://hetfa.hu/wp-content/uploads/2020/07/fiatalok-%C3%A1ll%C3%A1sveszt%C3%A9se_H%C3%89TFA.pdf (utolsó letöltés: 2021. 05. 12.).
- Holb Éva – Khayouti Sára – Kisfalusi Dorottya – Messing Vera – Varga Kinga – Varga Júlia (2022): A távolléti oktatás időtartama, az iskolák, pedagógusok és diákok felkészültsége, tanulási elmaradás a pedagógusok véleménye szerint. In: Horn Dániel – Bartal Anna Mária (szerk.) *Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól*. Budapest: Eötvös Loránd Kutatói Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, pp. 110–131.
- Horn, Amanda (2021): *COVID-19 Impacted College Students' Mental Health Hardest, According to Nationwide Survey of Students*. www.activeminds.org/press-releases/active-minds-and-association-of-college-and-university-educators-release-guide-on-practical-approaches-for-supporting-student-wellbeing-and-mental-health-copy/ (utolsó letöltés: 2022. 12. 05.).
- Horn Dániel – Bartal Anna Mária (2022) (szerk.): *Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól*. Budapest: Eötvös Loránd Kutatói Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet.
- Howe, Neil – Strauss, William (2000): Millennials Rising: The Next Great Generation. In: R. J. Matson (Ed.) *Cartoons*. New York: Vintage Books.
- International Labour Organization (2020): *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fourth edition Updated estimates and analysis*. www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_745963.pdf (utolsó letöltés: 2021.05.22.).
- Jiang, Ruichen (2020): Knowledge, attitudes and mental health of university students during the COVID-19 pandemic in China. *Children and Youth Services Review*, (119), pp. 1–4, DOI: 10.1016/j.childyouth.2020.105494.
- Keller Tamás – Kiss Hubert János – Számadó Szabolcs (2020): *A késleltetett jutalom és a szocioökonómiai háttér közötti kapcsolat alakulása a COVID-19 miatt bevezetett távoktatás alatt*. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. <https://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2020/11/CERSIEWP202049.pdf> (utolsó letöltés: 2022. 09. 25.).
- Kiss Endre (2019): Társadalmi trauma szisztematikus helyéről. Elias Canetti pszichológia és politika között. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 10 (19), DOI: 10.17107/KH.2019.19.252-261.
- Koltói Lilla – Varga Áron (2022): Digitális jelen – fiatalok IKT eszközök és közösségimédia-használata társadalmi háttértenyezők és a Covid 19 tükrében. In: Nagy Ádám (szerk.) *Margón kívül – Magyar Ifjúságkutatás 2016*. Budapest: Excenter Kutatóközpont, pp. 312–328.

- Köllő János (2022): Munkaerőpiaci következmények. In: Horn Dániel – Bartal Anna Mária (szerk.) *Fehér könyv a COVID-19 járvány társadalmi-gazdasági hatásairól*. Budapest: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, pp. 154–178.
- Krámer Orsolya (szerk.) (2021): *Magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális jóllétének felmérése*. Budapest: Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület. <https://www.feta.hu/kutatas/magyarorszagifelsőoktatásban-tanulo-hallgatók-mentális-jólletének-felmerése-kutatasi-beszámoló> (utolsó letöltés: 2023. 08. 30.)
- Krémer Balázs (2016): Törésvonalak – A „tanyasi varrónő” problematikáról. In: Nagy Ádám (szerk.) *Egymásra utalva. Az Összebeszélünk – II. Ifjúságiügyi Kongresszus konferenciakötete*. Budapest: Iuvenis – Ifjúságsszakmai Műhely, pp. 23–83.
- KSH (2023): *Munkaerőpiaci folyamatok. 2023. I. negyedév*. Budapest: KSH. <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/munkaeropiaci-folyamatok-2023-i-negyedev/index.html> (utolsó letöltés: 2023. 08. 30.)
- Langmeyer, Alexandra – Guglhör-Rudan, Angelika – Naab, Thorsten – Urlen, Marc – Winklhofer, Ursula (2020): *Kindsein in Zeiten von Corona. Erste Ergebnisse zum veränderten Alltag und zum Wohlbefinden von Kindern*. Berlin: Deutsches Jugendinstitut.
- Lee, Christine M. – Cadigan, Jennifer M. – Rhew, Isaac C. (2020): Increases in Loneliness Among Young Adults During the COVID-19 Pandemic and Association With Increases in Mental Health Problems. *Journal of Adolescent Health*, 67 (5), pp.714–717, DOI: 10.1016/j.jadohealth.2020.08.009.
- Leonard, David (2003) “Live in Your World, Play in Ours”: Race, Video Games, and Consuming the Other. *Studies in Media & Information Literacy Education*, 3 (4), pp. 1–9. Toronto: University of Toronto Press. DOI: 10.3138/sim.3.4.002.
- Leonard, David. (2006). “Not a Hater, Just Keepin’ It Real: The Importance of Race- and Gender-Based Game Studies”. *Games and Culture*, 1 (1), pp. 83–88.
- Mannheim Károly (2000 [1928]): A nemzedékek problémája. In Mannheim Károly: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest: Osiris.
- Marchini, Simone – Zaurino, Elena – Bouziotis, Jason – Brondino, Natascia – Delvenne, Véronique – Delhay, Marie (2020): Study of resilience and loneliness in youth (18–25 years old) during the COVID-19 pandemic lockdown measures. *Journal of Community Psychology*, 49 (2), pp. 468–480.
- McCrindle, Mark (2014): *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. Bella Vista: McCrindle Research.
- McEvoy-Levy, Siobhán. (2017): *Peace and Resistance in Youth Cultures: Reading the Politics of Peacebuilding from Harry Potter to The Hunger Games*. Cambridge: University Press
- Mihalik Judit (2020): A bizonytalanság radikalizmusa: egy gondolati térkép a fogalom értelmezéséhez. *Szabad Piac*, (2), Budapest: Milton Friedman Egyetem, 47–58, DOI: 10.56233/SZABAD-PIAC.2020.2.6.
- Millar, Sarah-Kate – Spencer, Kirsten – Stewart, Tom – Dong, Meg (2021): Learning Curves in COVID-19: Student Strategies in the ‘new normal’? *Frontiers in Education*, (6), DOI: 10.3389/educ.2021.641262.
- Million, Angela – Heinrich, Anna Juliane – Coelen, Thomas (2017): *Education, Space and Urban Planning. Education as a Component of the City*. Berlin: Springer.
- Molyneux, Logan – Vasudevan, Krishnan – Gil de Zúñiga, Homero, Homero (2015): Gaming social capital: exploring civic Value in Multiplayer Video Games. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 20 (4), pp. 381–399.
- Monroy-Gómez-Franco, Luis – Vélez-Grajales, Roberto – López-Calva, Luis F. (2022): The potential effects of the COVID-19 pandemic on learnings. *International Journal of Educational Development*, 91, pp. 1–14, DOI: 10.1016/j.ijeducdev.2022.102581.

- Mutz, Diana C. (2016): Harry Potter and the Deathly Donald. *Political Science & Politics*, 49 (4), pp. 722–729.
- Mutz, Diana C. – Nir, Liliach (2010): Not Necessarily the News: Does Fictional Television Influence RealWorld Policy Preferences? *Mass Communication and Society*, 13 (2), pp. 196–217.
- Nagy Ádám (2017): Az Alfa generáció magyarországi recepciója. *Kultúra És Közösség*, 8 (3), pp. 53–60.
- Nagy Ádám – Fazekas Anna (2016): Offline helyett online szabadidő? A fiatalok szabadidős tereinek és médiahasználatának átalakulása. *Médiakutató*, 16 (2), pp. 41–57.
- Nagy Ádám – Fekete Mariann (2020): OK, Zoomer – a digitális tanulás problémái. *Opus et Educatio*, 7. évfolyam, 3. szám, pp. 203–207.
- Nagy Ádám – Fekete Mariann (2021): Ifjúságkutatási góltotó – A 2020-as nagymintás ifjúságkutatás módszertani dilemmái. In: A. Gergely András – Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor – Kovacs Éva – Paksi Veronika (szerk.): *Kultúra, közösség és társadalom – Tanulmányok Tíbori Timea tiszteletére*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság.
- OECD (2021): *Living Arrangements By Age Groups*. <https://www.oecd.org/els/family/HM1-4-Living-arrangements-age-groups.pdf> (utolsó letöltés: 2020. 04. 16.)
- Orben, Amy – Tomova, Livia – Blakemore, Sarah-Jane (2020): The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *Lancet Child Adolescent Health*, (4), pp. 634–640, DOI: 10.1016/S2352-4642(20)30186-3.
- Orlov, George – McKee, Douglas – Berry, James – Boyle, Austin – DiCiccio, Thomas – Ransom, Tyler – Rees-Jones, Alex – Stoye, Jörg (2021): Learning during the COVID-19 pandemic: It is not who you teach, but how you teach. *Economics Letters*, 202, 109812, DOI: 10.1016/j.econlet.2021.109812.
- Orosz György – Szántó Zsolt – Berkecz Péter – Szabó Gergő – Farkas Richárd (2022): HuSpaCy: An industrial-strength Hungarian natural language processing toolkit. *ArXiv Preprint ArXiv:2201.01956*. Submitted on 6 Jan 2022 (v1), last revised 10 Jan 2022 (this version, v2), DOI: 10.48550/arXiv.2201.01956.
- Országos jelentés (2022): *Országos kompetenciamérés. Digitális országos mérések*. Oktatási Hivatal, 2023. <https://okm.kir.hu/fit2/Info/OrszagosJelentesek> (utolsó letöltés: 2023. 10. 07.)
- Örkény Antal (2020): Koronavírus-járvány a szociológia optikájából. In: Fokasz Nikosz – Kiss Zsuzsanna – Vajda Júlia (szerk.) *Koronavírus idején*. Budapest: Replika Alapítvány, pp. 57–65.
- Padrosa, Eva – Bolívar, Mireia (2021): Disentangling youth non-compliance with COVID-19 restrictions from gender, socioeconomic vulnerability and poor mental health: lessons from the first wave in Catalonia. *Journal of Youth Studies*, (26) 6, pp. 786–802.
- Panarese, Paola – Azzarita, Vittoria (2021): The Impact of the COVID-19 Pandemic on Lifestyle: How Young people have Adapted Their Leisure and Routine during Lockdown in Italy. *Young*, (29) 4, pp. 35–64, DOI: 10.1177/11033088211031389.
- Parker, Kim (2023): How Pew Research Center will report on generations moving forward. *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/05/22/how-pew-research-center-will-report-on-generations-moving-forward> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.)
- Parola, Anna – Rossi, Alessandro – Tessitore, Francesca – Troisi, Gina – Mannarini, Stefania (2020): Mental health through the COVID19 quarantine: A growth curve analysis on Italian Young Adults. *Frontiers in Psychology*, (11), DOI: 10.3389/fpsyg.2020.567484.
- Pennington, Jeffrey – Socher, Richard – Manning, Christopher D. (2014): *Glove: Global vectors for word representation*. Proceedings of the 2014 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP), pp. 1532–1543, October 25–29, 2014, Doha, Qatar.
- Pidd, Helen (2021): English council urges parents not to allow children to watch Squid Game. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2021/oct/17/english-council-urges-parents-not-to-allow-children-to-watch-squid-game> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.)

- Pitti, Ilaria (2022): *Understanding, Problematising and Rethinking Youth Transitions to Adulthood*. European Commission and the Council of Europe: Symposium Navigating Transitions: adapting policies to young people's changing realities, https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/116339195/Symp_Analytical+Paper+-+Transitions+to+Adulthood.pdf/df42d656-d110-4c44-fe5f-c7e0c1336d4e (utolsó letöltés: 2023. 10. 09.)
- Pokhrel, Sumitra – Chhetri, Roshan (2021): A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. *Higher Education for the Future*, 8 (1), pp. 133–141, DOI: 10.1177/2347631120983481.
- Prensky, Marc (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9 (5), pp. 1–6.
- Puerta, Laura Guerrero (2023): A Review of Evolving Paradigms in Youth Studies. *Societies*, 13 (6), pp. 1–17.
- Raby, Rebecca – Caron, Caroline – Théwissen-LeBlanc, Sophie – Prioletta, Jessica – Mitchell, Claudia (2017): Vlogging on YouTube: the online, political engagement of young Canadians advocating for social change. *Journal of Youth Studies*, (21) 4, pp. 495–512.
- Róbert Péter – Valuch Tibor (2013) Generációk a történelemben és a társadalomban. *Politikatudományi Szemle*, XXII (4), pp. 116–139.
- Rudolph, Cort W. – Zacher, Hannes (2020): “The COVID-19 Generation”: A Cautionary Note. *Work, Aging and Retirement*, 6 (3), pp. 139–145.
- Russo, Silvia – Stattin, Håkan (2017): Stability and Change in Youths' Political Interest.. *Social Indicators Research*, 132 (2), pp. 643–658, DOI: 10.1007/s11205-016-1302-9.
- Salganik, Matthew J. (2019): *Bit by Bit: Social Research in the Digital Age*. Princeton: University Press.
- Samji, Hasina – Wu, Judy – Ladak, Amyla – Vossen, Caralyn – Stewart, Evelyn – Dove, Naomi – Long, David – Snell, Gaelen (2022): Review: Mental health impacts of the COVID-19 pandemic on children and youth – a systematic review. *Child and Adolescent Mental Health*, (27) 2, pp. 173–189, DOI: 10.1111/camh.12501.
- Schumpeter, Joseph A. (1980): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Schwegler, Guy (2021): Shifting inequalities in student lifestyles during the COVID-19 pandemic. *Bulletin*, 157, Suisse Sociological Association, pp. 31–35.
- Sebők Miklós – Ring Orsolya – Máté Ákos (2021): *Szövegbányászat és mesterséges intelligencia R-ben*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Selivanov, Dmitriy – Bickel, Manuel – Wang, Qing (2020): *text2vec: Modern text mining framework for R (Version 0.6) [computer software]*. <https://github.com/dselivanov/text2vec/issues>.
- Shell, Madelynn D. – Gazelle, Heidi – Faldowski, Richard A. (2014): Anxious solitude and the middle school transition: A diathesis – stress model of peer exclusion and victimization trajectories. *Developmental Psychology*, 50 (5), pp. 1569–1583.
- Sik, Domonkos (2021): Trauma és társadalmi szenvedés – szociális munka a késő modernitásban. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 8 (2), DOI: 10.29376/parbeszed.2021.8/2/1.
- Snee, Helene – Hine, Christine – Morey, Yvette – Roberts, Steven – Watson, Hayley (eds.) (2016): *Digital Methods for Social Science An Interdisciplinary Guide to Research Innovation*. London: Palgrave Macmillan.
- Soler-i-Martí, Roger (2014): Youth political involvement update: measuring the role of cause-oriented political interest in young people's activism. *Journal of Youth Studies*, 18 (3), pp. 396–416.
- Solt Ottilia (1998): Interjúzni muszáj. In: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I.* Budapest: Beszélő, pp. 29–48.
- Somlai Péter – Bognár Virág – Tóth Olga – Kabai Imre (2007): *Új ifjúság, szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről*. Budapest: Napvilág.
- Stanley, Woody, J. – Weare, Christopher (2004): The Effects of Internet Use on Political Participation: Evidence From an Agency Online Discussion Forum. *Administration Society*, 36 (5), pp. 503–527.

- Strauss, William – Howe, Neil (1991): *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Harper Perennial, William Morrow and Company.
- Stumpf István (1996): Elhalasztott vagy elszalasztott politikai generációváltás? *Századvég, Új folyam*, 1, pp. 114–136.
- Sütő Anna (2021): Merre tovább, netgeneráció? A magyar fiatalok életstílus-alapú szegmensei. *Met-szetek*, (10) 3, pp. 124–142.
- Szabó Andrea (2019): *Political integration of Hungarian students*. Prague: Heinrich Böll Stiftung.
- Szabó Andrea (2020a): „Gyerek vagy ám még...” Egy történelmi COVID-generáció születésének feltételei. In: Körösi András – Szabó Andrea – Böcskei Balázs (szerk.): *Vírusba oltott politika: Világjáró és politikatudomány*. Budapest: Napvilág Kiadó, pp. 169–184.
- Szabó Andrea (2020b): A V, mint vírus generációs születése? In: PTI blog. A Politikatudományi Intézet blogja. <https://politikatudomany.tk.mta.hu/blog/2020/03/a-v-mint-virus-generacio-szuletese?fbclid=IwAR1JcuvOwOI8Tsatu-8W8BpM4hFPGQLnERkdCTYDglo8wZJv7kcBmeBU64U> (utolsó letöltés: 2020. 04. 19.)
- Szabó Andrea – Déri András (2022): Asteroid-effect in Society: The Formation of a Mannheim-type Historical Generation Post-COVID-19. *Polish Sociological Review*, 3 (219), pp. 315–330, DOI: 10.26412/psr219.0.
- Szabó Andrea – Kiss Balázs (2013): Konfliktus és generáció: A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai. *Politikatudományi Szemle*, 22 (4), pp. 97–115.
- Szabó Gabriella (szerk.) (2022.): *Érzelme és járványpolitizálás. Politikai érzelmenedzserek és érzelmeszabályozási ajánlataik Magyarországon a COVID-19 pandémia idején*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Székely Levente (2014): Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből, Magyar Ifjúságkutatás 2012*. Budapest: ISZT Alapítvány – Kutatópont, pp. 9–28.
- Székely Levente – Aczél Petra (2018): Magyar világ 2.0 – fiatalok és az újmédia. In: Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont, pp. 353–389.
- Székely Levente – Veszelszki Ágnes (2021): A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Enigma Kiadó, pp. 189–210.
- Szilveszter Áron – Kassai Réka – Takács Zsófia – Futó Judit (2021): Az otthoni tanulás sikerességét bejósoló tényezők a Covid-19 okozta vészhelyzet miatt kialakított digitális munkarendben eltérő szocioökonómiai helyzetű családok esetében. *Educatio*, 30 (1), pp. 88–102, DOI: 10.1556/2063.30.2021.1.7.
- Turkle, Sherry (2012): *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic books.
- University of Antwerp, Centre for population, family and health (n.a.): *COVID-19 International Student Well-being Study*. <https://www.uantwerpen.be/en/research-groups/centre-population-family-health/research2/COVID-19-international/> (utolsó letöltés: 2021. 01. 10.)
- Ugrai János (2020): Pürrhosz kapujában. A tudományok és az oktatás hazai kilátásai és a járvány adta esély. In: Fokasz Nikosz – Kiss Zsuzsanna – Vajda Júlia (szerk.) *Koronavírus idején*. Replika, pp. 121–125.
- Vehkalahti, Kaisa – Armila, Päivi – Sivenius, Ari (2021): Emerging Adulthood in the Time of Pandemic: The COVID-19 Crisis in the Lives of Rural Young Adults in Finland. *Young*, (29) 4, pp. 399–416.
- Veszelszki Ágnes (2020): „A komment teszi fel rá a koronát”. Humor és mémek a koronavírus idején. *e-nyelv.hu*, <https://e-nyelvmagazin.hu/2020/05/18/koronamem> (utolsó letöltés: 2020. 08. 10.)
- Vicssek Lilla (2017): Online fókuszcsoporthoz alkalmazása – Lehetőségek, korlátok és tanácsok a hatékonyság növelésére. *Vezetéstudomány*, 48 (4), pp. 36–45, DOI: 10.14267/VEZTUD.2017.04.06
- Way, Amy K. – Redden, Shawna Malvini (2017): The study of youth online: a critical review and agenda. *Review of Communication*, (17) 2, pp. 119–136.

- Weissbourd, Richard – Batanova, Milena – Lovison, Virginia – Torres, Eric (2021): *Loneliness in America: How the Pandemic Has Deepened an Epidemic of Loneliness and What We Can Do About It*. <https://mcc.gsc.harvard.edu/reports/loneliness-in-america> (utolsó letöltés: 2022. 01. 10.).
- Ye, Baojuan – Wua, Dehua – Imb, Hohjin – Liua, Mingfan – Wanga, Xinqiang – Yangc, Qiang (2020): Stressors of COVID-19 and stress consequences: The mediating role of rumination and the moderating role of psychological support. *Children and Youth Services Review*, (118), pp. 1–8, DOI: 10.1016/j.childyouth.2020.105466.
- Zombory Máté (2019): *Traumatársadalom. Az emlékezetpolitika történeti-szociológiai kritikája*. Budapest: Kijárat Kiadó.

Függelék: Fókuszcsoport-vezérfonal

0. BEVEZETŐ, BEMUTATKOZÁS

3 PERC

- Még a csoport előtt: beleegyező nyilatkozatot mindenkinek ki kell töltenie
- Kutatás körülményeinek felvázolása: kutatás célja és témája, csoport időtartama, tegeződés, ne vágjunk egymás szavába, véleményekre és az élményekre vagyunk kíváncsiak

1. BEVEZETÉS

8 PERC

- Bemutakozás: keresztnév, település, életkor, munka/tanulás, család, párkapcsolat, idősebb csoportban gyerekek, szabadidős tevékenység. Moderátor kezd és egyesével felszólítja a résztvevőket!

2. COVID-megélés

40 PERC

- Válasszunk ki közösen 2-3 területen, melyet a vírushelyzet leginkább érintett!

BARÁTOK ÉS CSALÁD

- A vírushelyzet milyen hatással volt a baráti kapcsolataitokra? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?
- A vírushelyzet milyen hatással volt a családtagjaitokkal való kapcsolatotokra? Írjuk fel ezeket is a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?
- Egyébként szoktatok beszélgetni a családtagjaitokkal a koronavírusról?
 - Kivel szoktatok beszélni erről?
 - Miről szoktatok beszélgetni?
- Volt esetleg olyan tapasztalatotok, hogy a családban az idősebbek és a fiatalabbak között konfliktus alakult ki a koronavírus, vírushelyzet miatt? Tudnátok erről mesélni nekem?
 - Milyen témákban nem értettetek egyet? Miért?

EGÉSZSÉG

- A vírushelyzet milyen hatással volt az egészségetekre? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Hogyan éltétek ezt meg?

ANYAGI HELYZET, PÉNZÜGYI LEHETŐSÉGEK

- A vírushelyzet milyen hatással volt a pénzügyi helyzetetekre/zsebpénzetekre, családodok anyagi helyzetére? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?

TANULÁS, MUNKA

- A vírushelyzet milyen hatással volt a tanulásra és a munkára? Mindenki arra írja, ami számára aktuális volt az elmúlt két évben! Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak? MODERÁTOR: KIEMELT TÉMA AZ ONLINE OKTATÁS ÉS A HOME OFFICE!
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?

FIZIKAI KÖRNYEZET

- A vírushelyzet milyen hatással volt a környezetetekre? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?

SZABADIDŐ ÉS FELTÖLTŐDÉS

- A vírushelyzet milyen hatással volt a szabadidőtökre és arra, hogy mit csináltatok a szabadidőtökben? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan éltétek meg a kijárási korlátozásokat?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?
 - Van olyan szabadidős tevékenység, amit a karantén alatt kezdtetek el csinálni és megmaradt a mai napig?

SZEMÉLYES CÉLOK ÉS NÖVEKEDÉS

- A vírushelyzet milyen hatással volt arra, hogy az utóbbi két évben mit szerettetek volna elérni? Az életetek bármely területére érthetitek! Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?

PÁRKAPCSOLAT, ISMERKEDÉS

- A vírushelyzet milyen hatással volt az ismerkedésre, a párkapcsolataitokra, új emberekkel való megismerkedésre? Írjuk fel a postitekre! Miket írtatok fel? Miért éppen ezeket? Beszéljük meg!
 - Milyen kihívásokkal néztetek szembe? Milyen nehézségek voltak?
 - Hogyan próbáltátok ezeket a nehézségeket megoldani?
 - Hogyan éltétek ezt meg?
- Van-e az életeteknek olyan területe, amire hatással volt a vírushelyzet, de nem beszélünk róla? HA VOLT: Hogyan változott meg az életetek ezen a területen?
- Hogyan alakította át a mindennapi rutinotokat a vírushelyzet?
 - Volt, amit megtartottatok?
 - Volt amit végül elhagytatok?
- Szerintetek volt a vírushelyzetnek olyan hatása, ami pozitív? Mi volt az? Össze tudunk szedni 3 dolgot? Miért ezeket mondtátok?
- Volt arra példa, hogy idősebbeknek vagy más csoportoknak segítettetek, önkénteskedtetek a vírushelyzet alatt? Kinek? Hogyan segítettetek? Miért?
- A vírushelyzet hatására megváltozott a netezési, mobilozási szokásotok?
 - Hogyan? Miért?
 - Hogyan éltétek ezt meg?
 - Van olyan alkalmazás amit gyakrabban kezdtetek használni?
 - Volt olyan oldal vagy influencer, akit a vírushelyzet miatt kezdtetek követni? Miért?
 - Voltak olyan posztok, videók, amik a vírushelyzettel voltak kapcsolatosak? Miről szóltak ezek? Mit gondoltatok erről? Miért tetszettek vagy nem tetszettek?
 - Ti magatok osztottatok meg koronavírussal, vírushelyzettel kapcsolatos dolgokat privátban vagy nyilvánosan? Miről szóltak ezek a posztok? Miért volt nektek fontos, hogy ezt megosszátok?

3. GENERÁCIÓK

22 PERC

- Szerintetek van olyan, hogy generáció?
 - Hogyan írnátok le, milyenek a generációk?
 - Soroljuk fel, hogy milyen generációkat ismerünk! Mi jellemzi ezeket a generációkat? MODERÁTOR: HA
 - Szerintetek akik itt vagytok, egy generációhoz tartoztok? Miért? Ha nem, miért nem? Ki hova sorolná magát?
 - Szerintetek ti melyik generációhoz tartoztok? Miért éppen ide?
 - Szerintetek akik itt vagytok, mi a közös bennetek? Bármit mondhattok!
- Ha egy szóval kellene jellemezni magatokat, akkor mi lenne az? Dobáljunk be szavakat!
- Szerintetek a szüleitek miben másak tőletek?
 - Szerintetek a nagyszüleitek miben másak tőletek?

4. JÖVŐKÉP

15 PERC

- Mely képeket választottátok?
 - Miért éppen ezeket? Mit jelent ez a kép számotokra?
- Milyen terveitek vannak a jövőre nézve? Mit gondoltok a jövőtökről?
- Mit gondoltok, mindaz amit a vírushelyzet alatt megtapasztaltatok, milyen hatással lesz a jövőtökre?
 - Van ennek jó oldala? Mi az?
 - Van rossz oldala? Mi az?
- És ha már a jövőről beszélgetünk: mit gondoltok a gyerekvállalásról?
 - Ti szeretnétek gyereket vállalni? Mikor? Miért?
 - Mit gondoltok arról, ha valaki huszonévesen vállal gyereket?
 - Mit gondoltok arról, ha valaki 30 éves kora után vállal gyereket?
 - Mit gondoltok arról, ha valaki nem szeretne gyereket vállalni?

5. LEZÁRÁS

2 PERC

- Sok mindenről beszélgettünk, van esetleg még valami, ami eszetekbe jutott és nem volt még róla szó? Beszéljük meg!

Függelék: COVID-generációs problématerkép

A generációs tématerkép (content map) jelzi, hogy a több mint 300 ezer nyilvános beszélgetés alapján mennyire árnyaltan lehet megközelíteni a COVID-generációs problematikát. A térkép alapján a generációval kapcsolatban négy fő témacsoport bontakozik ki: a társadalmi összefogás kérdésköre, a do it yourself (DIY) jóllét, a bizonytalanság és végül a vélelmezett maradandó hatások, következmények. A négy fő témacsoporthoz tartozó igen részletes és bonyolult (beszélgetések alapján létrehozott) gondolati háló megerősíti az eddigi kutatási eredményeket.

Az alábbiakban a content map legfontosabb elágazásai láthatók. Ezek olyan gondolatok, amelyek összekapcsolódnak egymással, és együttesen írják le az esetleges COVID-generációt. Mindegyik pont megtalálható a tényleges online beszélgetésekben, konkrét posztokra, véleményekre utalnak.

1. Társadalmi összefogás

1.1. A közösségi hálózatok fontossága

1.1.1. Új online tribe-ok jöttek létre

1.1.1.1. Az utazás mentén

1.1.1.1.1. Aktív diskurzus volt a desztinációkkal, határkontrollal, szabályokkal kapcsolatban, segítőkész tapasztalatmegosztás jellemző

1.1.1.2. Home office, átképzések mentén

1.1.1.2.1. Munkáltatói hirdetések közös áttárgyalása

1.1.1.2.2. Online átképzések relevanciájának közös áttárgyalása

1.1.2. A régi online tribe-ok is tovább erősödnek

1.1.2.1. A járvány mentén

1.1.2.1.1. Oltási folyamatok, mellékhatások kitárgyalása

1.1.2.2. A család mentén

1.1.2.2.1. Digitális oktatással kapcsolatos hírek megosztása, családi programok ötleteinek gyűjtőhelye

1.1.2.3. A kisállattartás mentén felduzzadtak a már meglévő tribe-ok

1.1.2.3.1. Sokan vállaltak háziállatot a járvány alatt, több a kérdés, segítségkérés

1.2. Az összefogás a hosszú távú biztonságos működésre irányul

1.2.1. A frontvonal segítése helyett a járványt jobban megsemmesítő hátrányos helyzetű csoportok támogatása a fontos

1.2.1.1. A hátrányos helyzetűek vagy leszakadók digitalizációjának fontossága

1.2.1.1.1. A gyermekek fejlesztése a fókuszban

- 1.2.1.1.1.1. Innovatív technológiák bevetése a tanításban
- 1.2.1.1.1.2. Eszközpark megteremtése a diákoknak
- 1.2.1.1.1.3. Kreativitással, szórakoztatással egybekötött fejlesztés
- 1.2.1.2. Idősek védelme kardinális
 - 1.2.1.2.1. A járvány elején őket tekintették a legveszélyeztetettebbnek
 - 1.2.1.2.2. A tolerancia és az empátia csökkent a tapasztalatok kapcsán
- 1.2.1.2.2.1. Magukat sem védik
- 1.2.1.2.2.2. Nem tartják be a szabályokat
- 1.2.2. Alulról jövő biztonságos szerveződési formák továbbra is fontosak
 - 1.2.2.1. Önkéntes maszkhordás
 - 1.2.2.1.1. Azokat is védjük, akik nem akarnak maszkot hordani
 - 1.2.2.1.2. A velünk érintkező munkavállalókat védjük
 - 1.2.2.2. Online érintkezés, például meetingek népszerűsítése: nincs környezet-szennyezés, nincs veszély
 - 1.2.2.2.1. A COVID környezetre gyakorolt hatása még inkább előrébe kerül: ne térjünk vissza a régi, rossz szokásainkhoz
 - 1.2.2.2.2. Pozitív hozadék a csökkent autóforgalom és ezáltal az alacsonyabb légszennyezettség

2. DIY jóllét

2.1. Elsődleges szociális háló és kapcsolatok felértékelődése

2.1.1. Család

2.1.1.1. Családdal való összetartás

2.1.1.1.1. Folyamatos konfliktusok

2.1.1.1.1.1. Intim szféra hiánya

2.1.1.1.1.2. Egymáson levezetett idegesség

2.1.1.1.1.3. Háztartással, időeltöltéssel, találkozásokkal, oltással kapcsolatos viták

2.1.1.1.2. Jó élmények

2.1.1.1.2.1. Szűk családi körben a kapcsolat javul, szorosabbá válik

2.1.1.1.2.2. Több a közös minőségi időeltöltés

2.1.1.2. A család hiánya a különélés és karantén miatt

2.1.1.2.1. A család védelme a legfontosabb

2.1.1.2.1.1. Online kapcsolattartási formák betanítása minden generációnak

2.1.1.2.1.2. Tesztelés a családi találkozások előtt

2.1.1.2.2. Családi kapcsolatok erősödnek

2.1.1.2.2.1. Rendszeres online, telefonos érintkezés

2.1.1.2.2.2. Többet beszélnek, mint mikor nem volt járvány

2.1.1.2.3. Családi kapcsolatok erodálódnak

2.1.1.2.3.1. A személyes találkozókat nem tudják kiváltani

2.1.1.2.3.2. Az online kapcsolattartás nehézkesen működik az idősebb családtagoknál

2.1.2. A barátok jelenléte

2.1.2.1. Barátok segítsége a „túlélésben”

2.1.2.1.1. A folyamatos kapcsolattartás enyhíti a magányt vagy a családi összetartást

- 2.1.2.1.2. Új élmények keresésében, megélésében kölcsönös a segítség
- 2.1.2.2. Baráti kapcsolatok problémái
 - 2.1.2.2.1. Nem fenntartható kizárólag online, az online élmények nem válthatják ki a személyeseket
 - 2.1.2.2.2. A gyengébb kötések tovább gyengültek, vagy meg is szűntek
- 2.1.2.3. Személyes találkozók felértékelődése
 - 2.1.2.3.1. Munkahelyi kapcsolat a kollégákkal
 - 2.1.2.3.2. Bulizás, közös programok
- 2.1.3. Kapcsolatépítési vágy
 - 2.1.3.1. Visszatér a félelem az elmagányosodástól az újbóli lezárások miatt
 - 2.1.3.1.1. Félelem attól, hogy ismét csak a szűk családi körrel lehet érintkezni, velük összezárván kell élni
 - 2.1.3.1.2. Probléma a külföldön élők elszigetelődése, ha nem tudnak hazajönni
 - 2.1.3.2. Minél több baráti, társasági élmény, amíg lehet
 - 2.1.3.3. Párkeresés a legnehezebb helyzetben
 - 2.1.3.3.1. Pusztán online ismerkedés sokaknak kényelmetlen, vagy nem tartják célravezetőnek
 - 2.1.3.3.2. A programlehetőségek is szűkösek
 - 2.1.3.3.2.1. Oltásvita is terheli a találkozásokat
 - 2.1.3.3.3. Az elmagányosodástól való félelem kapcsán viszont nyitottabbak az emberek az ismerkedésre, beszélgetésre
 - 2.1.3.4. Párkapcsolat marginális helyzetekben
 - 2.1.3.4.1. Biztos alap, lehet rá építkezni, kiállta az „összezárttság” vagy a „távol-lét” próbáját
 - 2.1.3.4.1.1. Konszenzusosan meg lehetett oldani a konfliktusokat
 - 2.1.3.4.1.2. Mindenkinek volt saját tere, elfoglaltsága
 - 2.1.3.4.1.3. Egyensúly megteremtése volt az előtérben
 - 2.1.3.4.2. A párkapcsolat „elbukott”, az egyedüllét is vonzóbb lett, mint fenntartani a kapcsolatot
 - 2.1.3.4.2.1. Feszültségvezetés egymáson
 - 2.1.3.4.2.2. Idegesítővé vált a másik
 - 2.1.3.4.2.3. Nem volt „énidő”

2.2. Az élmények gyűjtése a fókuszban

- 2.2.1. A szórakozás, bulizás ambivalens, nem volt felszabadult
 - 2.2.1.1. A szabadságvágy, a tömegnyomás és a FOMO legyőzte a veszélyérzetet
 - 2.2.1.2. De sokan óvatosak voltak, megmaradt a félelem a tömegrendezvényekkel szemben, különösen a negyedik hullám árnyékában
- 2.2.2. Óriási a vágy a „kiszabadulás”, az utazás iránt, de sok a visszatartó erő
 - 2.2.2.1. Sokan nem jutottak el a kívánt helyre, amely tovább növelte a frusztrációt
 - 2.2.2.2. Sok az adminisztratív teher, és a szabályzás kiszámíthatatlansága is problémát okoz
 - 2.2.2.3. Akiknek sikerült elutazniuk, igyekeznek segíteni tanácsokkal
 - 2.2.2.4. Bizonytalanság érzése a soha ennyire nem várt nyaralásokkal kapcsolatban
- 2.2.3. A biztonságos családi programok alternatíváit sokan keresték

2.3. A *well-being* megőrzése kihívás, sok az elhúzóódó frusztráció

2.3.1. A lelki egészség, egyensúly megőrzése egyre nehezebb

2.3.1.1. Konstans bizonytalanság

2.3.1.1.1. Nincs bizalom az előrejelzésekben, tájékoztatókban

2.3.1.2. A COVID-időszak lezárása már nem belátható, a terhektől nem lehet megszabadulni

2.3.1.2.1. Az eddigi megoldások (például nagy oltási hullámok) sem vetettek véget a járványnak, jellemző a kilátástalanság

2.3.1.3. A frusztrációk, feszültségek leküzdése egyre fontosabb téma

2.3.1.4. Az otthon a kellemes menedék helyett hosszú távon egyre inkább inger-szegény környezet, ahová frusztráló bezárva lenni

2.3.1.4.1. A szabadidő-eltöltés nem kielégítő pusztán digitálisan

2.3.1.4.1.1. Új hobbik jelennek meg

2.3.1.5. Egyre többeknek van veszteségélménye

2.3.2. A saját egészség megóvása

2.3.2.1. Többen sérelmezik, hogy az egészségmegőrzés egyáltalán nem fontos téma, pedig az lenne most az elsőszámú védekezési technika

2.3.2.1.1. Legyen megértő magával az ember, nem kell túlhajszolnia magát ebben a nehéz időszakban

2.3.2.2. A fizikai egészség megőrzése hosszú távon kihívás

2.3.2.2.1. Mozgáshiány

2.3.2.3. A félelem a közösségi terek használatától széles körben jelen van

2.3.2.4. Alapellátás nehezen elérhető

2.3.2.4.1. Az elmaradt egészségügyi kezelések, vizsgálatok pótlása nehézkes

2.3.3. A humor megőrzi a mentális egészséget

2.3.3.1. Nem működik a végtelenségig, csak enyhíti a félelmeket

2.3.3.1.1. A járvány elején erősebben jelen volt

2.3.3.2. A COVID-helyzet elhúzóódása miatt egyre nehezebb megtartani a mentális jóllétet

2.3.3.2.1. Nem tudni, mikor lesz vége

2.3.3.3. Gúny és cinizmus hosszú távon csak még reménytelenebbé teszi a helyzetértékeléseket

2.3.4. Tudatosság egyre fontosabb

2.3.4.1. Fizikális egészségmegőrzés hangsúlyos lett a karantén alatt

2.3.4.2. A mentális egészséggel, pszichés problémákkal már trendi foglalkozni

2.3.5. Self-care

2.3.5.1. Az önfejlesztés vált a legfontosabbá

2.3.5.1.1. Változó intenzitású, leginkább a bezártság alatti trend

2.3.5.1.2. Kihívások, hashtagelt challenge-ek motiválóan hatnak

2.3.5.1.3. Önismeret és önképzés népszerű hívószavak

2.3.5.2. Jellemzően nem a vallásosság és spiritualitás felé fordultak elsősorban, de több New Age elemet is beépítettek életükbe

2.3.5.2.1. Jóga, mindfulness megoldások mint határterületek

3. Bizonytalanság

3.1. *Tovább erősödik a hosszú távú gazdasági és egzisztenciális bizonytalanság*

- 3.1.1. A munkavállalói egzisztenciális és munkakörnyezeti bizonytalanság nem szűnt meg
 - 3.1.1.1. A kedvezőtlen gazdasági helyzet nem változik
 - 3.1.1.1.1. A kivárás már nem reális stratégia
 - 3.1.1.1.2. Az átképzések és munkakörváltások elfogadottá váltak
 - 3.1.1.2.1. Professzionalizálódtak az átképzések
 - 3.1.1.2.1.1. A cégek belső átképzései is egyre gyakoribbak
 - 3.1.1.2.1.1.1. „Kényszer helyett lehetőség” megélése
 - 3.1.1.2.1.2. Mindenkinek elérhető, kényelmes, online
 - 3.1.1.2.2. Sok az aggály a digitális és home office fókuszú munkákkal kapcsolatban
 - 3.1.1.2.2.1. Mennyit kell dolgozni?
 - 3.1.1.2.2.2. Miben más?
- 3.1.2. Pályakezdői lehetőségek beszűkültek
 - 3.1.2.1. A kapunyitás még stresszesebbé és bizonytalanabbá vált, mint korábban

3.2. *Bizalmatlanság és bizonytalanság a felülről jövő intézkedések hiánya, lassúsága, szakmaiatlansága vagy folyamatos változásai miatt*

- 3.2.1. Személyes tapasztalatok részletes megosztása, közösségi megoldások, segítségkérés az informális csoportokban
 - 3.2.1.1. Hova lehet menni oltási igazolvány nélkül is?
- 3.2.2. Korrupció feltételezése és transzparencia hiánya
 - 3.2.2.1. Nyerészkedés a vakcinákon és a lélegeztetőgépeken
 - 3.2.2.2. A korlátozások csak a „közemberekre” vonatkoznak
- 3.2.3. Erőtéljes kormányellenes hangulat alakult ki
 - 3.2.3.1. A korlátozásellenesek és a korlátozáspártiak sem értenek egyet a kormányzati intézkedésekkel
 - 3.2.3.2. Értetlenség, mi alapján, mikor, milyen intézkedéseket hoznak
 - 3.2.3.3. A megoldás helyett értelmetlen ügyekkel foglalkoznak
 - 3.2.3.3.1. Az egészségügy fejlesztése helyett „az apa férfi, az anya nő”
 - 3.2.3.3.2. Miért nincs ingyen teszt, miért ilyen drága?

3.3. *Szkepticizmus a média szavahihetőségében*

- 3.3.1. Inkonzisztens adatközlés
 - 3.3.1.1. Eltérő predikciók
 - 3.3.1.2. Eltérő számadatok
- 3.3.2. Unalmassá, idegesítővé váló címválasztások
 - 3.3.2.1. Rémisztgetés, világvége-hangulat
 - 3.3.2.2. Nyomasztó, frusztráló mindig erről olvasni

3.4. *Erősödő törésvonal a felelősségteljesnek és nem felelősteljesnek titulált csoportok között*

- 3.4.1. Megosztottság és erős feszültségek az oltás mint megoldás körül
 - 3.4.1.1. Az oltásellenesek online reprezentációja állandóan nő, egyre elégedetlenebb a hangnem
 - 3.4.1.1.1. Sokan érzik úgy, az oltatlanok miatt húzódik el a járványhelyzet

- 3.4.1.1.2. A járvány elején igyekeztek külföldi cikkekkel is tudást tárgítani
- 3.4.1.2. Vakcinatáborok és viták alakultak ki
 - 3.4.1.2.1. Melyik oltás jobb?
 - 3.4.1.2.2. Kell-e harmadik oltás?
 - 3.4.1.2.3. Gyerekeket kell, lehet oltani?
 - 3.4.1.2.4. Mindig jön új variáns, az ellen mi véd?
- 3.4.1.3. Jelentős az információéhség is
 - 3.4.1.3.1. Egymás segítése az oltásról, vakcinaválasztásról szóló döntésekben
 - 3.4.1.3.2. Tapasztalatmegosztás az oltás utáni időszakokról
 - 3.4.1.3.3. Egyre többen félnek a vakcinák hosszú távú mellékhatásaitól
- 3.4.2. Frusztráló azok viselkedése, akik nem törődnek a környezetükkel és az alapvető szabályokkal, ezzel veszélyeztetnek másokat
 - 3.4.2.1. Idegesítőek a könnyen befolyásolhatók, akik naponta változtatják véleményüket
- 3.4.3. A vírus- és járványtagadók, maszkellenesek egyre agresszívebbek
 - 3.4.3.1. Az internet mint a frusztráció kitöltésének helyszíne
 - 3.4.3.2. A konteók egyre inkább előtérbe kerülnek
 - 3.4.3.3. A maszk viselése vagy elutasítása identitáselemmé alakult
- 3.4.4. Jellemzővé válik a kritika nélküli tényelfogadás mind a két tábor részéről

4. Maradandó változások

4.1. *Új normalitás: a hibrid életmód kialakítása*

- 4.1.1. A helyzet megoldódásának időpontja beláthatatlanná vált, nem lehet már csak kívánni
 - 4.1.1.1. Igény az elhúzódó stresszből való kilépésre, megoldásra
 - 4.1.1.2. Nincs hosszú távú tervezhetőség, naprakésznek kell lenni mindennel
- 4.1.2. Semmi nem lesz olyan, mint régen
 - 4.1.2.1. Meg kell tanulni együtt élni a vírussal
 - 4.1.2.2. A digitális hosszú távú beépítése az élet minden szférájába már realitás
- 4.1.3. Az online szabadidő-eltöltési és ügyintézési lehetőségek beépültek a hétköznapiakba
 - 4.1.3.1. Online vásárlás
 - 4.1.3.2. Online szabadidő-eltöltés (gaming, stream)
 - 4.1.3.3. Online kapcsolattartás
- 4.1.4. Új kihívások realizálódnak az online térben eltöltött idő növekedése miatt
 - 4.1.4.1. A növekvő netfüggőség kontrollálása
 - 4.1.4.2. Adatvédelemmel kapcsolatos félelemek egyre gyakoribbak

4.2. *Átalakult munkavégzés*

- 4.2.1. A home office sokaknak kívánt, sokaknak megutált formává vált
 - 4.2.1.1. A work-life balance fenntartása még mindig nehézkes
 - 4.2.1.1.1. Nem akkor ér véget a munkaidő, amikor kikapcsoljuk a telefont, laptopot
 - 4.2.1.1.2. Egyre inkább elvárás a munkavállalói rugalmasság, amely teher
 - 4.2.1.2. Sokan szabadulnának az otthoni környezetből
 - 4.2.1.2.1. Több komponens vonja el a figyelmet otthon

- 4.2.1.2.2. A kollegák hiányoznak
- 4.2.1.2.2.1. Fókuszáltabb az irodai munkavégzés
- 4.2.1.2.2.2. Fontos a szociális közeg
- 4.2.1.2.2.3. Az online meetingen nincs valódi interakció
- 4.2.1.3. Jellemzően bevált az otthoni munkavégzés
- 4.2.1.3.1. Saját tempó és időbeosztás, rugalmasság
- 4.2.1.3.2. A pusztán online jelenlét védettséget, privátabb érzést ad
- 4.2.1.3.2.1. Lehet pihenni és betegen is biztonságosan dolgozni
- 4.2.1.3.3. Megtanulták a work-life balance-t a home office-ban kialakítani
- 4.2.1.3.4. Tartósan átalakult az otthoni tér
- 4.2.1.3.5. Háziállattal otthon lehet maradni
- 4.2.2. A digitális kihívások továbbra is jelen vannak
- 4.2.2.1. Pszichésen nehéz elviselni a hosszú távú home office-t, szorongás léphet fel
- 4.2.2.2. A kamera használata sokaknak kínos, vagy félnek adatbiztonsági szempontból
- 4.2.3. Az is stresszforrást jelent, ha valaki, bár szeretné, nem tud home office-ban dolgozni
- 4.2.3.1. Rendszeres, hogy betegen mennek be a kollégák a munkahelyre, sokszor igazolódik a COVID-fertőzés is

4.3. A digitális oktatás folyamatos árnyéka

- 4.3.1. Sem a szülők, sem a diákok nem akarják a tanulságok levonása mentén
- 4.3.1.1. Bomlasztja a közösséget
- 4.3.1.1.1. A fiatalok pszichéjére rossz hatással volt
- 4.3.1.2. Teher a családnak
- 4.3.1.2.1. A felügyelet megoldása
- 4.3.1.2.1.1. Fizikális jelenlét
- 4.3.1.2.1.2. Házi feladat, órán való részvétel folyamatos monitorozása
- 4.3.1.2.2. Többet kell a szülőknek segíteniük a tanulásban is
- 4.3.1.3. Rosszabb a teljesítmény
- 4.3.1.3.1. Több bukás, rosszabb jegyek
- 4.3.1.3.2. Nehezebb figyelemfenntartás
- 4.3.1.3.3. Az elején még jellemzőbb volt a jobbkonzentráció, hatékonyabb időfelhasználás
- 4.3.1.4. Fiataloknak hiányoznak a barátaik
- 4.3.1.4.1. Kevésbé félnek a járványtól
- 4.3.1.4.2. Nem akarnak folyamatosan otthon lenni a családjukkal
- 4.3.1.5. Az oktatási rendszer felkészületlen volt, a legtöbbször szerint az is maradt
- 4.3.1.5.1. Haszontalan, nem hatékony online órák
- 4.3.1.5.2. Körülményes online rendszer
- 4.3.2. Erős a bizonytalanságérzet, sok a kérdés
- 4.3.2.1. Többször lengették be, hogy újra lesz
- 4.3.2.2. Nincs biztos forrás, információ
- 4.3.3. A megfelelő út a hibrid oktatás
- 4.3.3.1. Mindenki egyénileg dönthessen arról, hogy online vagy offline oktatást szeretne-e

- 4.3.3.1.1. Az online rendszert javítani kell
- 4.3.3.1.1.1. Családok jelentős részénél még mindig hiányzik az eszközpark
- 4.3.3.1.2. A tanárokat fel kell készíteni
- 4.3.4. Következetlenség és a kormányzati intézkedések értelmetlensége vagy nehéz betartása, kijátszása
- 4.3.4.1. Nem látják az értelmét azoknak a lépéseknek, melyek nem járulnak hozzá a védekezéshez
- 4.4. *Az állandósult és folyamatosan változó intézkedések fárasztóak*
- 4.4.1. Az állandó maszkhordás kényelmetlen
- 4.4.1.1. Az arcbrőre tett hatásai kellemetlenek, nehezen kezelhetők
- 4.4.1.2. Nehezen kap benne levegőt az ember
- 4.4.1.3. A szemüveg állandóan bepárásodik

Társadalmi összefogás

A fiatalok online beágyazottsága (főleg a náluk idősebb generációkhoz képest) a járvány megjelenése előtt is kiemelkedő volt, azonban a korlátozások bevezetését követően még jobban kiterjesztették a számukra fontos életterületek, érdeklődési körök mentén kialakult online közösségeiket. A vírus első hullámában létrejött online csoportok az újrainítások után időlegesen kiüresedtek, az ismétlődő lezárási hullámok miatt azonban többen visszatértek korábbi online közösségeikhez, így több, a járvány elején alakult csoport a mai napig aktív maradt (például kisállatokkal, utazással, lakhatással, munkakereséssel foglalkozó csoportok).

Az online közösségképződésnek több oka is volt, ezek közül csak az egyik a magány reménybeli feloldása. Sokan gondolkodtak úgy, hogy amennyiben nincs biztosítva az intézmények által nyújtott segítség, akkor egymást kell segíteniük tapasztalatcserével, közös gondolkodással és lelkesítéssel a fizikai és mentális egészség fenntartása érdekében. A későbbiekben a praktikus kérdések fókusza is kitágult, az oltások, intézkedések, a home office vagy a digitális oktatás nehézségei mellett egyre több témával foglalkoztak az online megszólalók, így tovább erősödött a közösségérzet is. Az alulról jövő szerveződési formák jelentősége sem csökkent; többen megbízhatóbb forrásként kezelik ezeket, mint a média vagy az állam kommunikációját.

Az online diskurzusok tapasztalatai alapján a fiatalok jelentős része szolidáris szempontból is gyorsan reagált a járványra, az egymás védelme – mint közös norma – felülírta a saját maguk korlátozásából fakadó elégedetlenséget. A mások védelmében tett óvintézkedések beépültek az fiatalok hétköznapi know-how-jába, az erősen szkeptikusok kis csoportját leszámítva alapvetően mindenki elfogadta és megszokta ezeket. A maszkhasználat – mint legegyszerűbb, de leginkább hatékony védekezési forma – olyannyira elfogadottá vált körükben, hogy a maszk az első hullámok során felkapott identitásépítő divatkellék is lett. A járványidőszak előrehaladtával egyre népszerűbb gondolattá vált az is, hogy a védekezést az egyéni felelősségvállalás segíti leginkább, és a központi intézkedések betartása nem elég: a személyes találkozókat minimalizálni kell, a social distancing alapvető fontosságú.

A járvány kezdetén az idősek védelme volt a kiemelt téma, akár családon belül, akár társadalmi szinten, azonban ez később megváltozott. A „frontvonalban harcolók” viszón-

tagságai egyre inkább magukra vonták a fiatalok figyelmét is, emellett pedig a hosszú távú járványfrusztráció mentén egyfajta bűnbakképzés is megjelent, mikor a fiatalok személyesen tapasztalták, hogy az idősebbek nem tartották be az alapvető védekezési formákat, vagy nem éltek a rájuk szabott lehetőségekkel (boltlátogatási időintervallumok, oltások felvétele). A támogatás hangsúlya a fiatalok körében is a „frontvonalban dolgozók” védelmére, kárpótlására és regenerálódására helyeződött át, az ezzel kapcsolatos vállalati társadalmi (CSR) és állami feladatvállalások üdvözlése és támogatása erősödött.

Ezzel valamelyest párhuzamosan (időben kicsit eltolódva) erősödött a járványválság következtében leszakadó hátrányos helyzetű csoportok, családok támogatása iránti érdeklődés is. Az erősödő figyelem elsősorban a gyermekek segítésére és a digitális oktatásra irányult, egyre népszerűbbek lettek a digitális technológiák beépítését elősegítő akciók és az alapvető digitális felzárkóztatás, az otthoni eszközpark kiépítésének segítése. A leg-sikeresebb kezdeményezéseknek azok bizonyultak, amelyek nemcsak a tanulást, tanítást helyezték a fókuszba, hanem a kreatív, szórakoztató élményszerzést is olyan gyermekeknek, akiknek erre másképp nem lenne lehetőségük.

2021 második felére a járvány közvetlen hatásai egyre kevésbé érintették a fiatalokat, így a COVID-tól valamivel jobban eltávolodva is megszaporodtak azok a diskurzusok, amelyek társadalmi vonatkozásokkal bírtak – ezek közül is a leghangsúlyosabb a klímaváltozás kérdése volt. Többen üdvözölték, hogy a járvány megteremtette a régóta vágyott „slow life-ot”, az emberiség a járványhelyzet alatt kényszerűségből jobban kímélte a Földet (ipari folyamatok leállása, forgalom enyhülése, szennyező tevékenységek visszaszorulása). Ezeket a fiatalok fenntartható jó gyakorlatként kezelik, de félnek is, hogy a visszarendeződés, az élet újraindulása el fogja söpörni a megtartásuk lehetőségét.

Do it yourself (DIY) jóllét

A szabadidő eltöltésekor a biztonság megteremtése és mérlegelése rövid időn belül rutinszerűvé vált. Bár egy ideig ez fellazulni látszott, a 2020-as nyári „kiszabadulás” után az esetszámok növekedésének hírével újra erősödött a megfontoltság és a programok mérlegelése. A digitális szabadidőtöltési lehetőségeket kényszerűségből sokan maximálisan kihasználták, a bezártság biztonsága felülírta a személyes találkozások pozitívumait. Míg a vírus első hulláma során népszerűek voltak az otthon töltött időhöz kapcsolódó tippek és tanácsok, 2021-re már többen inkább zavarónak érezték őket – vagy azért, mert bejártott, unalmassá váló rutinokat jelentettek, vagy azért, mert nem érezték hatékonynak a tanácsokat; a frusztráció, hogy hasznosan kell eltölteni a szabadidőt, megmaradt. A fiatalok az újabb és újabb hullámok miatti korlátozásoktól tartva igyekeztek minél több lehetőséget megragadni közösségi élmények szerzésére, sokszor osztották meg tapasztalataikat egymással arról, hogy mely szórakozó- vagy közösségi helyek kérnek oltási igazolványt, vagy követelik meg a maszkhordást. Így a bezárkózás mint egymás megvédésének módszere az utóbbi időben kevésbé hangsúlyos és kíváncsú: közel egy év bezártság után nagyon megnőtt az igény a személyes találkozók iránt, legyen szó szórakozásról, közös munkáról vagy családi ünnepekről, és sokan félnek ezek újbóli elvesztésétől egy-egy újabb hullám árnyékában.

Sokan elégedetlenek voltak amiatt is, hogy úgy érezték, a testi egészség megőrzése nincs eléggé fókuszban, több tanácsot szerettek volna ebben a témában. A fizikai egészség

megőrzése is egyre nehezebbé vált: sokan érezték úgy, hogy túlsúllyal küzdenek a mozgásszegény életmód miatt, a kezdeti, otthoni edzések elmaradoztak, a nyitások mentén sok esetben véget is értek. Az egészségmegőrzés azért is vált nehézkessé, mert sokan halogattak egészségügyi vizsgálatokat, beavatkozásokat, és a kilátástalan helyzet miatt tanácstalanok voltak azzal kapcsolatban, mikor tudják bepótolni elmaradásait.

A mentális egészség megtartásában a fiatalok a járvány eleje óta a humort hívták segítségül, amely eszközként szolgált a feszültség és a stressz levezetésében. Hosszú távon ezzel együtt a járvánnyal kapcsolatos humoros tartalmak száma csökkent, egyre inkább a frusztrációt tükröző gúnyosabb vagy cinikusabb bejegyzések váltak jellemzővé, csak a nyitások tudták visszatéríteni a diskurzust az önfeledtebb humor felé.

A mentális egészség megőrzésében a járvány eleje óta kiemelkedő trend az önfejlesztés és az önismeret is. Az átképzések és a szakmai tanfolyamok sokszor kényszerűséggént jelentkeztek a fiatalok számára, azonban közelebb hozták az online is elérhető önfejlesztési lehetőségeket, amelyeket az online megnyilvánulók közül többen népszerűsítettek is különböző otthoni kihívások, challenge-ek formájában.

Maradandó változások

A járvány alapvetően megváltoztatta az emberek viselkedését és hétköznapi szokásait, ezáltal hosszú távú változásokat generált. A kezdeti szakaszaihoz képest – amikor még nem volt az elfogadott, közös tudás része, hogy a vírus nem fog egyhamar eltűnni a mindennapokból – sok olyan szokás és szemlélet épült be a mindennapokba, amely csak átmenetinek tűnt. Számos, a járvány kezdeti időszakában kialakult rutin van eltűnőben, és több pedig már teljesen ki is kopott, mint például a szigorú karantén során keresett hasznos időeltöltési formák vagy az önfejlesztés fontossága. Az ideiglenes megoldások és a kivárási helyett az alkalmazkodás és a továbblépés került előtérbe; a harmadik-negyedik hullám kapcsán nyilvánvalóvá vált a fiataloknak, hogy a vírushelyzetet már nem lehet kizárólag a korábbi megszorításokkal (lezárással, maszkviseléssel, távolságtartással) kezelni, hanem meg kell tanulni együtt élni a változásokkal, normalizálni és optimalizálni kell az életet, felkészülve a hosszabban elhúzódó járványhelyzetre.

A fiatalok jellemzően kerülnek a járvánnyal kapcsolatos nyílt diskurzusokat. Alkalmazkodtak az új körülményekhez, a lehetőségekhez mérten berendezkedtek ezeknek megfelelően, és jellemzően a járványkörülményekhez való adaptálódással kapcsolatban sem igényelnek már folyamatosan újabb információkat. A továbblépés, az élet normalizálása iránt érzett vágyat az is mutatja, hogy egyre kevesebb a „kizárólag” járvánnyal kapcsolatos említés, a megváltozott szokások egyre inkább a hétköznapi kommentek és tartalmak részét képezik. A változások többé-kevésbé integrálódtak az élet egyes területeibe, például erre a széles körben elterjedt online ügyintézés és vásárlások, az online gaming, az online kapcsolattartás és meetingek, az erősödő online csoportok. Tematizált maradt azonban két változás, annak minden előnyével és problémájával, ez pedig a home office és a távoktatás különböző formái.

További jelentős változás, amely a fiatalokat a járvány kezdete óta aktivizálja, a digitális oktatás bevezetése. Ennek megítélése a közoktatás vonatkozásában negatív; leginkább az újbóli bevezetéstől való félelem jellemzi a diskurzust. Az oktatási forma a felnőttoktatásban ugyanakkor egyre pozitívabb, egyre támogatottabb megítélésű. A digitális oktatás

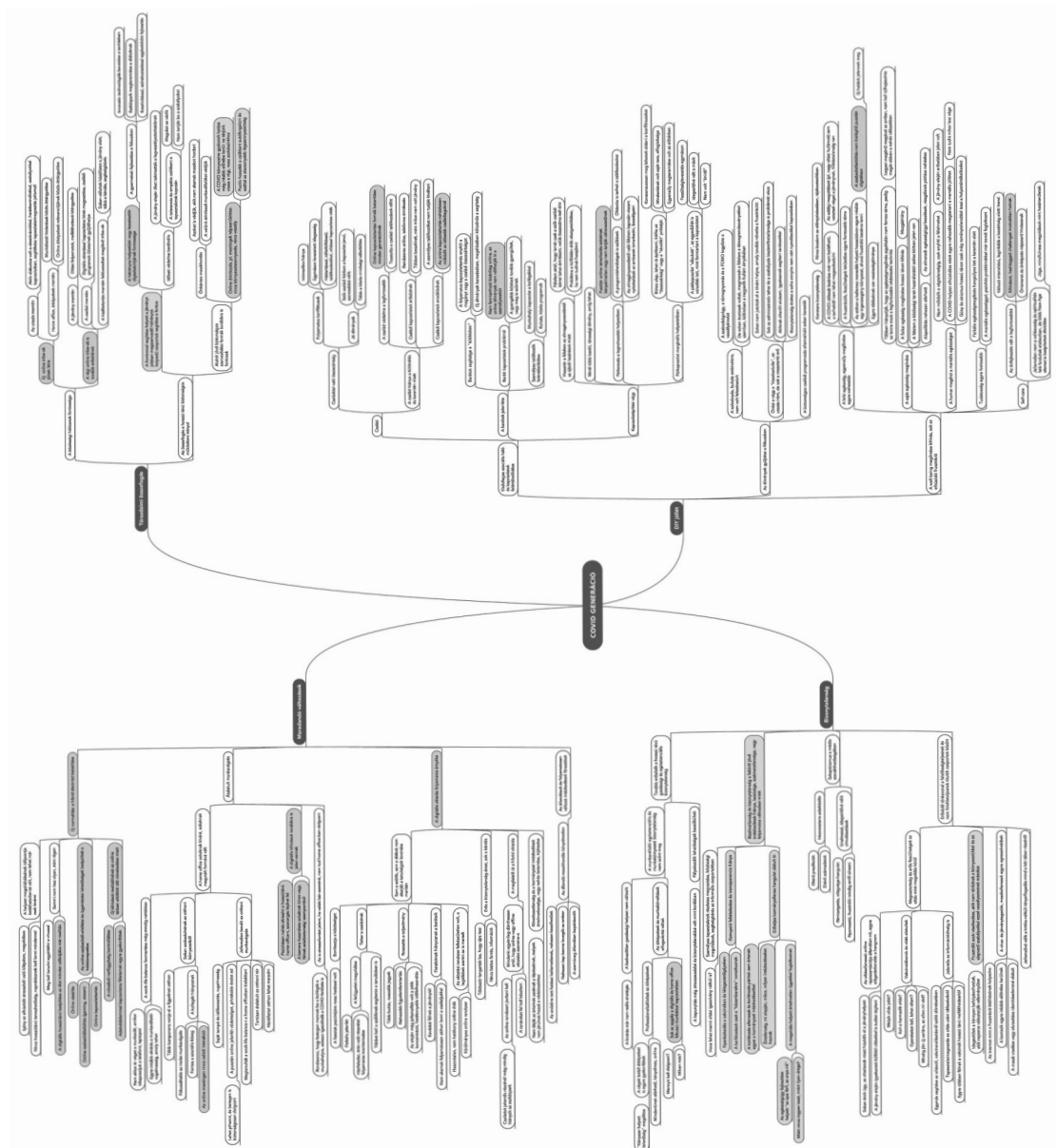
sok szempontból megfeleltethető a home office-nak, hasonló előnyöket láttak meg benne a fiatalok (nem úgy a szülők), azonban a technikai problémák és az elszigeteltségérzet miatt ez gyorsan megváltozott.

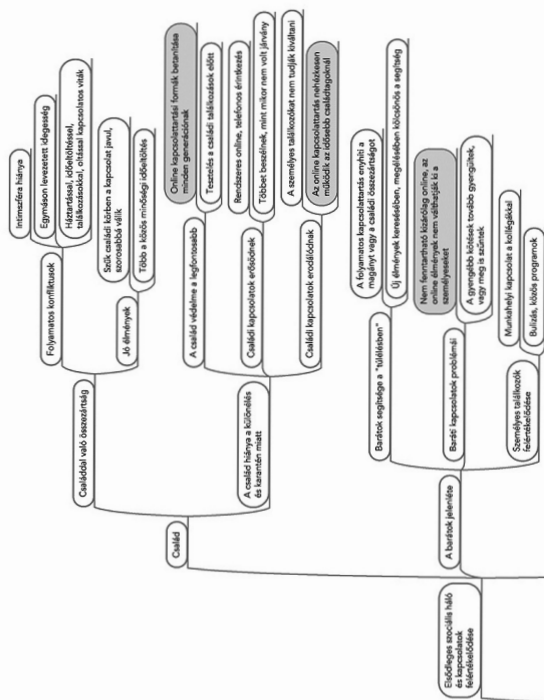
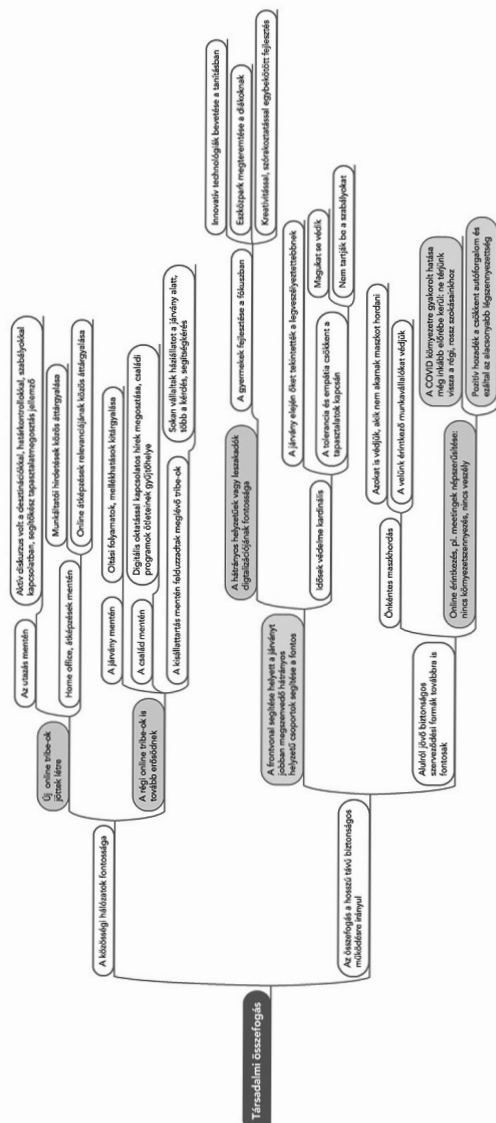
Bizonytalanság

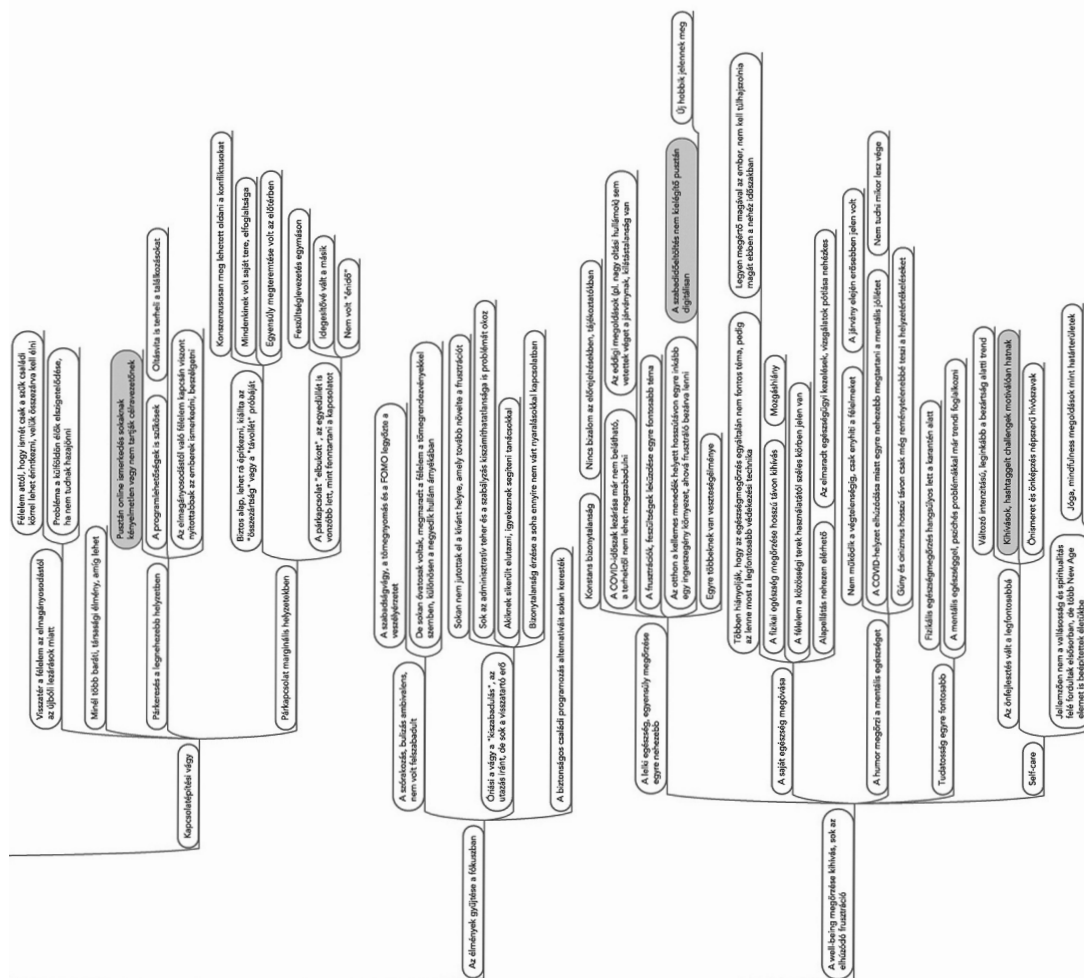
A koronavírus első fázisaiban is sok fiatal számolt be a munkahelye elvesztéséről, anyagi bizonytalanságról, többen viszont új reményeket és lehetőségeket is láttak benne. Az izgalommal teli várakozás, a járvánnyal kapcsolatos „világvégeérzet” mára eltűnt – a klímaszorongás kezdi átvenni a COVID-szorongás helyét –, azonban a koronavírus még mindig erősen befolyásolja az egzisztenciális szorongást. A megváltozott gazdasági, foglalkoztatási tendenciákhoz való alkalmazkodás megjelent az át- és továbbképzések iránti megnövekedett érdeklődés formájában, amelyek az online diskurzusok alapján egyre profibbak, kényelmesebbek és könnyen elérhetőek, emellett gyakorlati tudást adnak. Az átképzések és a karrierváltás egyre elfogadottabb, ez utóbbi azonban sokaknak nehézséget okoz a saját szakma „végleges” elhagyásának ambivalenciája, a jobb boldogulási lehetőség és hivatástudat esetleges ütközéseinek kapcsán.

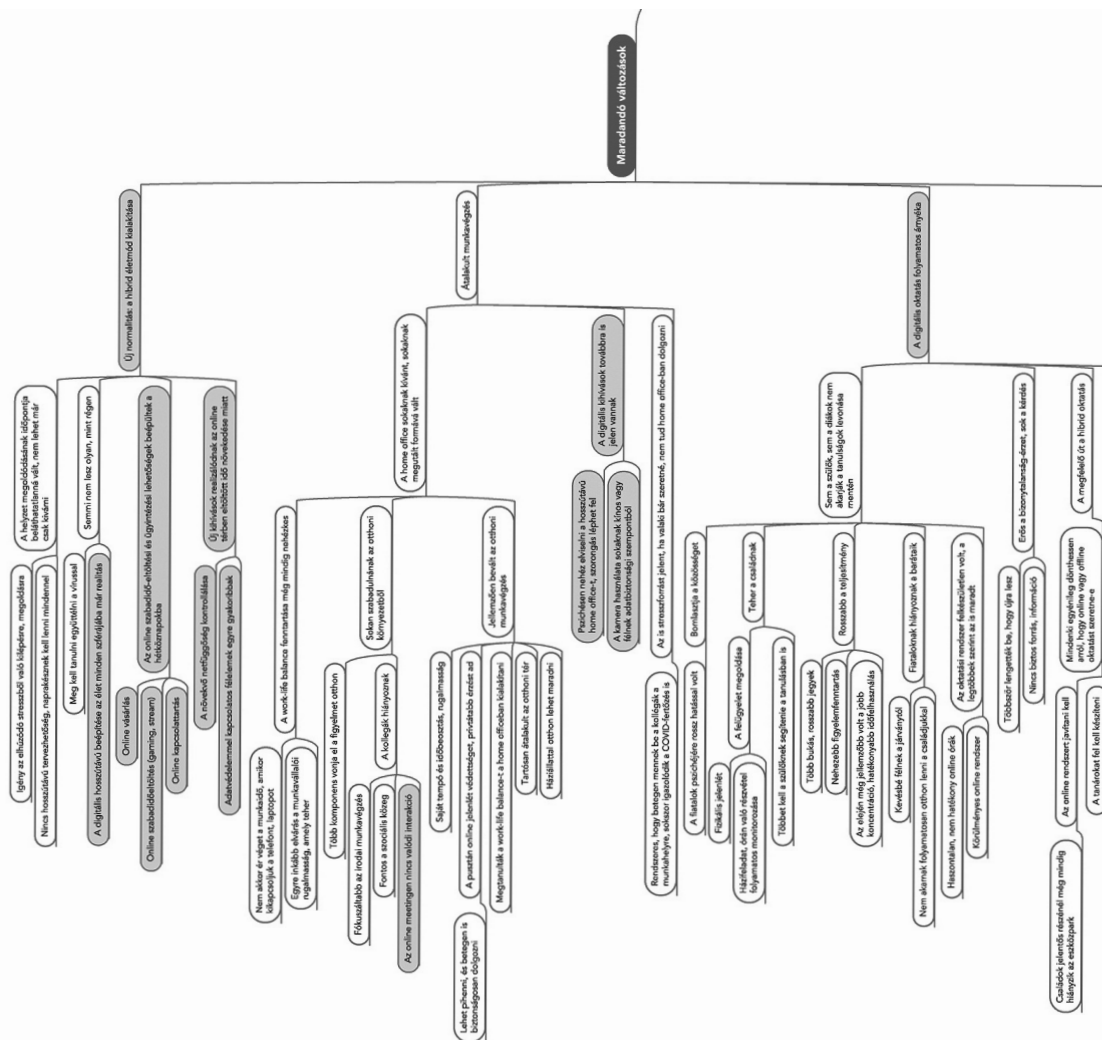
A fiatalabb generációkra jellemző szkepticizmus a koronavírus kapcsán még jobban felerősödött az online diskurzusokban, a járvány előrehaladtával egyre jellemzőbb lett rájuk az intézményi bizalmatlanság. Sokan úgy érezték, hogy a felülről jövő intézkedések lassúak, szakmaiatlanok, nem aktuálisak, nem relevánsak, ezért erős kritikák érték a szabályozásokat és az intézményeket. Sokan egyéni stratégiák kialakítására törekedtek, amelyekhez tapasztalatot és segítséget informális, alulról szerveződő közösségi felületeken nyertek. Az állami intézmények mellett a médiába vetett bizalom is sokat romlott – a járvány elején jellemzően adekvát forrásnak tekintették a saját preferenciáiknak megfelelő főbb online híroldalakat, azonban az elmúlt évben már egyre többen vallottak online arról, hogy elvesztették bizalmukat a magyar hírportálokban az inkonzisztens adatközlések és a járvánnyal kapcsolatos „riogatások” miatt.

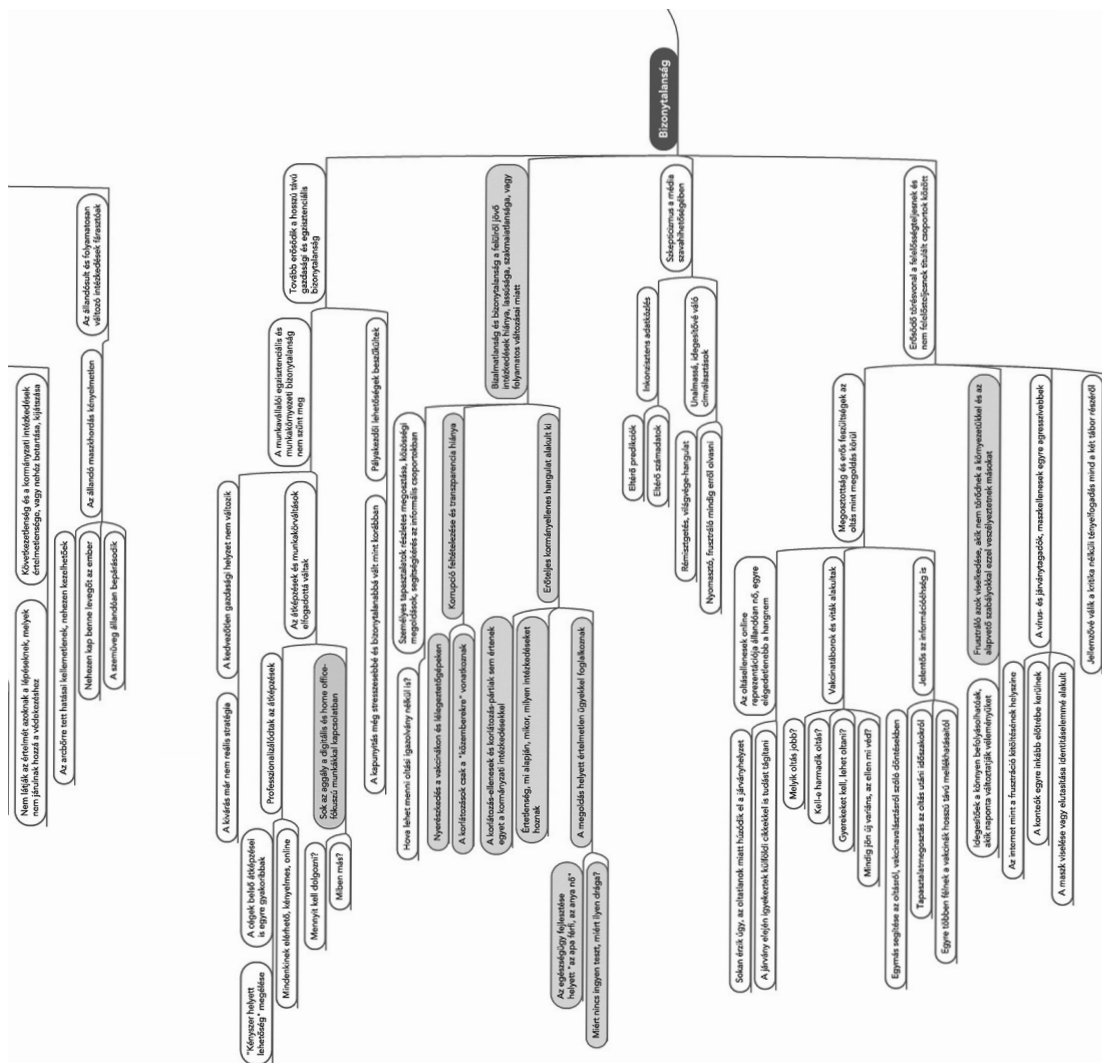
A bizonytalanság harmadik fő részterülete magával a vírussal, az ahhoz való hozzáállással kapcsolatos. A járvány korai szakaszában a vírus terjedése, a különböző védekezési stratégiák (maszkhasználat, karantén, immunerősítés) határozták meg az azzal kapcsolatos diskurzust, de 2021-től, a vakcinák megjelenésének időpontjától az oltások kerültek a koronavírus-járványról szóló beszélgetések középpontjába. Mindez egy új törésvonalat eredményezett, az oltást támogatók és oltást ellenzők közötti feszültségek felerősödtek. A támogatók a tudományos eredményekre hivatkozva a minél nagyobb átoltottságban látták a járvány megfékezésének kulcsát. Az ellenzők az oltóanyagok gyors fejlesztésére, „kísérleti” jellegére és a beláthatatlan, hosszú távú mellékhatásokra hivatkozva nem akartak oltást beadatni maguknak. A vírustagadás és a teljes járványhelyzet megkérdőjelezése a fiatalok körében is egyre kézzelfoghatóbbá vált. Az oltás identitásképző lett, sokan erősen képviselték a posztok alatti kommentszekciókban a saját „oltástáboruk” igazát, valamint közösségekbe szerveződtek, a különböző oltóanyaggal oltottak online csoportokat hoztak létre. Ezek a csoportok folyamatosan aktualizálták belső informáltságukat, kizárólag a saját meggyőződéseiket erősítették, és a velük ellentétes véleményen lévő táborot kritizálták, egyre kevésbé voltak nyitottak a másik csoport véleményeire és érveire.

Függelék: A survey kérdőíve

K1. Melyik településen élsz?

1.

K2. Mi a nemed?

1. férfi
2. nő

K3. Születési évéd:

1.

KOR. KORCSOPORT

1. 16-19
2. 20-24
3. 25-29

O2. Mi a legmagasabb, befejezett iskolai végzettséged?

1. kevesebb, mint 8 osztály
2. 8 általános
3. szakmát adó, érettségi nélküli szakközépiskola, szakmunkásképző, szakiskola
4. érettségit adó szakgimnázium vagy szakközépiskola
5. gimnáziumi érettségi
6. érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány, középfokú technikum
7. felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány
8. főiskolai diploma/BA, BSC
9. egyetemi szintű osztatlan képzésben szerzett diploma /MA, MA (MSc)
10. tudományos fokozat (PhD; DLA)

I1. Mennyire érzed magad biztonságban az interneten?

Kérlek, jelöld be az alábbi skálán, ahol az 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem érzed magad biztonságban, a 10 pedig, hogy nagyon biztonságban érzed magad. Természetesen köztes értékeket is megjelölhetsz!

1	egyáltalán nem érzem magam biztonságban	
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10	teljes mértékben biztonságban érzem magam	

	nem használok internetet, közösségi médiát	
	nem tudom	
	nem válaszolok	

12. Szerinted az alábbiak közül mi tartozhat az internetes zaklatás (cyberbullying) fogalmába?

Több választ is megjelölhetsz!

1. online veszekedés
2. sértő, bántó üzenetek küldése vagy posztolása
3. flaming (szándékos provokálás, negatív kritika)
4. sztalkolás (online követés, lenyomozás, infók begyűjtése)
5. kiközösítés/kizárás közösségi médiás csoportokból
6. profil feltörése, személyiséglopás
7. ismeretlen személyek üzennek, bejelölnek
8. személyes adatokkal való visszaélés
9. hírnév rontására alkalmas képek, bejegyzések közzététele
10. erotikus, szexuális tartalmak küldése
11. privát beszélgetések, képek továbbküldése, megosztása
egyéb, éspedig:.....

13. Voltál-e már bármilyen internetes zaklatás (cyberbullying) áldozata?

1. igen, voltam
2. nem, nem voltam
3. lehetséges, de nem vagyok biztos benne
88. nem tudom
99. nem válaszolok

14. Mennyire zaklatnak fel, bosszantanak, idegesítenek a negatív kommentek, bántó üzenetek, amelyeket interneten kapsz?

1. egyáltalán nem zaklatnak fel
2. kicsit rosszul érintenek, de még belefér
3. elég rosszul érintenek
4. nagyon rosszul érintenek
66. nem szoktam ilyeneket kapni
77. nem használom a közösségi médiát
88. nem tudom
99. nem válaszolok

15. Mennyi időt töltesz naponta az alábbi közösségi oldalakon?

	semennyit, nem használok	1 óránál kevesebbet	maximum 2 órát	3-4 órát	4 óránál többet	nem tudom	nem válaszolok
Facebook							
Instagram							
TikTok							
YouTube							
Snapchat							
Twitch							
Twitter							

G1. Mostanában sokat beszélnek arról, hogy az emberek életkoruk alapján generációkba csoportosíthatók, és ezeknek a generációknak különböző tulajdonságaik vannak.

Megítélésed szerint van-e értelme a generációs felosztásnak?

- Igen, van értelme a generációs felosztásnak.
 Nincs értelme a generációs felosztásnak, nincs ilyen, hogy generáció.
 Nem tudom.
 Nem válaszolok.

G2. Ha három szóval kellene jellemezni a saját generációdát, melyik három szó lenne az?

1.
2.
3.

G3. Te személyesen tartozol-e valamelyik generációhoz? Kérlek, jelöld be azt a legfeljebb két generációt, amihez tartozónak érzed magad!

Lehetséges válaszok száma: Min:1 Max:2

1. Alfa-generáció
2. Z-generáció
3. COVID-generáció
4. Y-generáció
5. X-generáció
6. Válságok generációja
7. Klíma generáció
8. TikTok generáció
9. Egyikhez sem tartozom
10. Nincsenek generációk
88. Nem tudom
99. Nem válaszolok

G4. Véleményed szerint melyek azok a területek, ahol a te generációd a leginkább különbözik az összes többi generációtól? Kérlek, válaszd ki az alábbi listából a három legfontosabbat!

Lehetséges válaszok száma: Min: 1 Max: 3

1. beszédstílus, szleng
2. öltözködés
3. politikai nézetek
4. munkamorál
5. közösségi médiában való jelenlét
6. vallásosság
7. magyarságtudat
8. zenei ízlés
9. tanulási módszerek
10. nevelési elvek
11. szabadidő eltöltése
12. vásárlási szokások
13. technológiai ismeretek
14. nyitottság a világra, elfogadás
15. családmodell
16. okostelefon/applikációk használata
17. ezek közül egyikben sem különbözik
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P4. Összességében inkább bízol a jövőben, vagy inkább tartasz tőle?

Kérlek, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, határozottan tartasz a jövőtől, míg az 5-ös azt, hogy határozottan bízol a jövőben.

1	határozottan tartok a jövőtől	
2		
3		
4		
5	határozottan bízik a jövőben	
88	Nem tudom	
99	Nem válaszolok	

1P3. Véleményed szerint az alábbi tényezők mennyire jelentenek veszélyt, fenyegetettséget **MAGYARORSZÁG** számára? RANDOM, látható: 14

Kérlek, hogy válaszaidhoz használj egy 1-10-ig terjedő skálát, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem jelent veszélyt, a 10-es pedig azt, hogy nagyon nagy veszélyt jelent! Tehát, mennyire jelent veszélyt a/az:

1. Egyáltalán nem jelent veszélyt
10. Nagyon nagy veszélyt jelent
88. Nem tudom
99. Nem válaszolok

[illegible]

1	egyáltalán nem érdekel	
2		
3		
4		
5	nagyon érdekel	
88	Nem tudom	
99	Nem válaszolok	

P5. Mennyire érdekel Téged a politika?

Kérlek, egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, egyáltalán nem érdekel, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon érdekel!

P6A. Megfelel-e neked az, ahogy a szüleid élnek, ahogy hozzáállnak a dolgokhoz?

1. igen
2. nem
3. részben igen, részben nem
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P6B. És szerinted a szüleidnek megfelel-e az az életmód, ahogy Te élsz?

1. igen
2. nem
3. részben igen, részben nem
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P6C. Ha nem felel meg a szüleidnek az, ahogy élsz, mi szokott a leggyakoribb konfliktusforrás lenni köztetek? Mit kifogásolnak leginkább a szüleid?

Kérlek, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, egyáltalán nincs konfliktus, míg az 5-ös azt, hogy rengeteg konfliktus van azon a területen.

	1. egyáltalán nincs konfliktus	2	3	4	5. nagyon nagy konfliktus van	Nem tudom	Nem válaszolok
1. Barátaid							
2. Szerelmi életed							
3. Saját jövőkép, jövődre vonatkozó tervek							
4. Iskolai/Munkahelyi problémák							

5. Politikai nézeteid							
6. Közösségi médiában való jelenléted							
7. Szabadidős tevékenységed							
9. Alkoholfogyasztás							

P7. Bevonod a szüleidet a magánéleti dolgaiddba, megbeszéled velük a problémáid?

1. majdnem mindig
2. többnyire igen, de azért nem mindenbe
3. sohasem vonom be
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P9a. Van-e olyan közeli hozzátartozód, aki kifejezetten aktív közéleti szempontból (pl. politikai, közéleti tartalmakat oszt meg vagy kommentál az interneten vagy a Facebookon, rendszeresen állást foglal közéleti kérdésekben, demonstrál, politikai jellegű rendezvényekre jár, aláír petíciókat)?

1. igen, van
2. nincs
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P9b. Az előbb azt válaszoltad, hogy van olyan közeli hozzátartozód, aki aktív közéleti szempontból. Ki ez a személy?

1.

P10a. Van-e olyan barátod/barátaid, akit/akiket bevonsz a magánéleti dolgaiddba, akikkel megbeszéled a problémáid?

1. Igen, több ilyen barátom is van
2. Igen, van, de csak egy ilyen barátom van
3. Nincs ilyen barátom
88. Nem tudom
99. Nem válaszolok

P10c. Hogyan, milyen módon szoktál leginkább kapcsolatot tartani legközelebbi barátaiddal?

1. kizárólag online
2. többnyire online, időnként személyesen is találkozunk

3. kb. fele-fele arányban online és személyesen
4. többnyire személyesen, időnként online
5. kizárólag személyesen
88. nem tudom megítélni
99. nem válaszolok

P10d. Van-e olyan közeli barátod, ismerősed, aki kifejezetten aktív közéleti szempontból (pl. politikai, közéleti tartalmakat oszt meg vagy kommentál az interneten vagy a Facebookon, rendszeresen állást foglal közéleti kérdésekben, demonstrál, politikai jellegű rendezvényekre jár, aláír petíciókat stb.)?

1. igen, több ilyen közeli barátom, ismerősöm is van
2. igen, egy ilyen van
3. nincs ilyen barátom, ismerősöm
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P11. Véleményed szerint jelenlegi politikai nézeteid, értékeid, gondolkodásmódod kialakulására ki volt a legnagyobb hatással? Maximum hármat választhatsz. Lehetséges válaszok száma: Min:1 Max:3

1. édesanyád, nevelőanyád
2. édesapád, nevelőapád
3. szüleid, családod
4. valamelyik nagyszülőd
5. testvére(i)d
6. egyéb rokonod
7. egy tanárod, felnőtt mentorod
8. barátaid, ismerőseid
9. egy politikus, közszereplő
10. egy influenszer, közösségi médiás véleményvezér
11. saját magam formálom a politikai nézeteimet, gondolkodásmódomat
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P12. Sokat beszélgetnek manapság arról, hogy milyen ma Magyarországon fiatalnak lenni. Szerinted mi ma Magyarországon a fiatalok legégetőbb problémája? A saját véleményedre, tapasztalatodra vagyunk kíváncsiak! Nincs jó vagy rossz válasz! Kérlek, hogy legfeljebb 3 problémát említs, sorrendben!

1. A legfontosabb:.....
2. 2. legfontosabb:.....
3. 3. legfontosabb:.....

P13. Te személyesen mennyire vagy elégedett jelenleg a következő dolgokkal?

Kérlek, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem vagy elégedett, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben elégedett vagy.

	1. Egyáltalán nem vagyok elégedett	2	3	4	5. Teljes mértékben elégedett vagyok	Nem tudom	Nem válaszolok
1. Karrierlehetőségeiddel							
2. Tanulási lehetőségeiddel							
3. A külsőddel, kinézetteddel							
4. Jövőbeli kilátásaiddal							
5. A demokrácia jelenlegi állapotával							
6. Azzal, ahogy a szüleid támogatnak téged.							
7. Mindent egybevetve azzal, ahogyan most élsz							

P14A. Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Válaszd ki ezek közül azt a hármat, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!

Lehetséges válaszok száma: Min:1 Max:3

1. baloldali
2. erős nemzeti érzésű
3. európai/nyugatos gondolkodású
4. kereszténydemokrata
5. konzervatív, hagyománytisztelő
6. liberális, szabadgondolkodású
7. jobboldali
8. szociáldemokrata
9. hívő, vallásos ember
10. zöld, környezetvédő
11. egyéb, éspedig:.....
77. egyik sem
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P14B. Kérlek, rangsorold az imént választott jellemzőket aszerint, hogy mennyire állnak közel a gondolkodásodhoz.

Az egérrel megfogva vagy a nyílakra kattintva tudod áthelyezni a tényezőket a rangsorolási mezőbe, ahol még később is mozgathatod vagy akár törölheted őket.

1. baloldali
2. erős nemzeti érzésű
3. európai/nyugatos gondolkodású
4. kereszténydemokrata
5. konzervatív, hagyománytisztelő
6. liberális, szabadgondolkodású
7. jobboldali
8. szociáldemokrata
9. hívő, vallásos ember
10. zöld, környezetvédő
11. @!P14A_11_E!@

P15. Mint bizonyára emlékszel, 2022. április 3-án, bő egy évvel ezelőtt országgyűlési választást tartottak Magyarországon. Te részt vettél-e ezen a választáson?

1. igen, részt vettem, és most voltam először szavazni
2. igen, részt vettem, és ez már nem az első alkalom volt
3. úgy volt, hogy részt veszek, de az utolsó pillanatban meggondoltam magam, de már korábban voltam választani
4. úgy volt, hogy részt veszek, de az utolsó pillanatban meggondoltam magam, és korábban sem voltam választani
5. nem voltam szavazni, mert nem volt szavazati jogom
6. nem vettem részt, és nem is akartam
88. nem emlékszem
99. nem válaszolok

P16. És ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni):

1. biztosan elmennék szavazni
2. valószínűleg elmennék szavazni
3. valószínűleg nem mennék el szavazni
4. biztosan nem mennék el szavazni
88. nem tudom
99. nem válaszolok

P17. Melyik pártra szavaznál (ha mégis elmennél)? Kérlek, válaszd ki az alábbi listából!

1. Demokratikus Koalíció (DK)
2. Fidesz – Magyar Polgári Szövetség és Kereszténydemokrata Néppárt (Fidesz-KDNP)
3. Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik) – Konzervatívok
4. Lehet Más a Politika – Magyarország Zöld Pártja (LMP)
5. Magyar Kétfarkú Kutya Párt (MKKP)
6. Magyar Szocialista Párt (MSZP)
7. Mi Hazánk Mozgalom (Mi Hazánk)
8. Momentum Mozgalom (Momentum)
9. Párbeszéd Magyarországért (P) – Zöld Párt
10. Egyéb párt, éspedig:.....
77. Semmiképp sem mennék el szavazni
88. Nem tudom, hogy melyik pártra szavaznék
99. Erre a kérdésre nem válaszolok

P18. A következő kijelentések közül melyikkel tudnád önmagadat a leginkább jellemezni?

1. vallásos vagyok, az egyház tanítását követem
2. vallásos vagyok a magam módján
3. nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem
4. nem vagyok vallásos
88. nem tudom
99. nem válaszolok

V1. Milyen mértékben változtatták meg az alábbiak a jövőddel kapcsolatos elképzeléseidet, terveidet?

Kérlek, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem változtatták meg, míg az 5-ös azt, hogy teljes mértékben megváltoztatták.

	1. egyáltalán nem változtatták meg	2	3	4	5. teljes mértékben megváltoztatták	Nem tudom	Nem válaszolok
1. A COVID-járvány							
2. Az orosz–ukrán háború kitörése							
3. A jelenlegi gazdasági válság							
4. A magas infláció							
5. A magyar oktatásügy helyzete							
6. A ChatGPT elterjedése							
7. Az Orbán-kormány 4. kétharmados győzelme							
8. A klímaváltozás							

V2. Volt-e, vagy van-e jelenleg koronavírus-fertőződésed?

1. Igen, tesztelték, és kiderült, hogy volt/van fertőzésem
2. Valószínűleg van/volt, de nem tesztelték
3. Nem volt, és jelenleg sincs
4. Nincs is ilyen, hogy koronavírus
88. Nem tudom
99. Nem válaszolok

V3. Közvetlen környezetben kapott-e valaki halálos koronavírus-fertőzést, halt-e meg valaki a járványban?

1. igen, sajnos, többen is belehaltak a COVID-ba
2. igen, sajnos, egy emberről tudok, aki belehalt a COVID-ba
3. nem, szerencsére, senkiről sem tudok, aki belehalt volna a COVID-ba
4. nincs is ilyen, hogy koronavírus
88. nem tudom
99. nem válaszolok

V4. Hogyan befolyásolta a COVID járvány az ...?

Kérlek, hogy egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszolj, ahol az 1-es azt jelenti, hogy nagymértékben rontotta/korlátozta, 5-ös pedig, hogy nagymértékben javította.

V5. Ha ma, 2023 tavaszán átgondolod az életedet, életmódodat, gondolkodásmódodat, milyen szokások maradtak meg a COVID idejéből a mostani életedben? Több választ is megjelölhetsz!

	1. Nagymértékben rontotta	2	3	4	5. Nagymértékben javította	Nem tudom	Nem válaszolok
1. Anyagi helyzetedet							
2. Tanulási lehetőségeidet							
3. Munkavállalási lehetőségeidet							
4. Szüleiddel való kapcsolatodat							
5. Baráti kapcsolataidat							
6. Szabadidő-eltöltési lehetőségeid							
7. Családalapítási szándékaidat							
8. Online térben eltöltött idődet							
9. Lelki (mentális) állapotodat							
10. Összességében az életed körülményeit							
1. Anyagi helyzetedet							

V5. Ha ma, 2023 tavaszán átgondolod az életedet, életmódodat, gondolkodásmódodat, milyen szokások maradtak meg a COVID idejéből a mostani életedben? Több választ is megjelölhetsz!

1. többet sportolok, egészségesebben étkezem
2. több időt töltök otthon, mint amennyit a járvány előtt töltöttem
3. inkább személyesen találkozom a barátaimmal, ismerőseimmel, mint online
4. a személyes tanítást támogatom, nem az online tanítást
5. többet foglalkozom közéleti kérdésekkel, mint a járvány előtt
6. a karantén alatt elszoktam az emberektől, ezért inkább kerülöm a nagy tömeget
7. a karantén lelkileg, mentálisan nagyon megviselt, ezért többet foglalkozom a mentális egészségemmel
8. többet mosok kezek, jobban ügyelek a tisztaságra
9. ezek közül semmi sem maradt meg

V6. Tervezed-e?

	Igen	Nem	Nem tudom	Nem válaszolok
1. Hogy a közeljövőben külföldre menj tanulni fél, egy évre?				
2. Hogy a közeljövőben külföldre menj tanulni és ott szerezz végzettséget?				
3. Hogy egy pár hétre vagy hónapra külföldre menj dolgozni (ingázni is)?				
4. Hogy egy pár évre külföldre menj dolgozni?				
5. Hogy külföldön fogsz élni?				

V7. Mit szólnál hozzá, ha az orosz–ukrán háború következtében újra bevezetnék a sorkatonai szolgálatot?

1. tiltakoznék ellene
2. helyeselném a döntést
3. nem érdekelne
4. külföldre vándorolnék
5. nem örülnék neki
88. nem tudom
99. nem válaszolok

V8. Ha Magyarországot meg kellene védeni egy súlyos konfliktusban, akkor kockáztatnád-e az életedet a hazáért?

- 4. biztosan igen
- 3. valószínűleg igen
- 2. valószínűleg nem
- 1. biztosan nem
- 88. nem tudom
- 99. nem válaszolok

V9. Mit gondolsz, mennyire van jelen a nemzeti öntudat a mai magyar fiatalokban?

- 1. erősen jelen van
- 2. biztos van, akiben jelen van
- 3. nagyon gyenge
- 4. nincs jelen
- 88. nem tudom
- 99. nem válaszolok

V10A. Mennyire vagy elégedett a jelenlegi magyar kormány munkájával?

0	teljesen elégedetlen vagyok	
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10	teljesen elégedett vagyok	
88	nem tudom	
99	nem válaszolok	

V11A. Mindent összevetve mennyire vagy elégedett Magyarországon a demokrácia működésével??

0	teljesen elégedetlen vagyok	
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10	teljesen elégedett vagyok	
88	nem tudom	
99	nem válaszolok	

V11B. Mindent összevetve mennyire vagy elégedett Magyarországon a demokrácia működésével?

0	teljesen elégedetlen vagyok	
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10	teljesen elégedett vagyok	
88	nem tudom	
99	nem válaszolok	

V10B. Mennyire vagy elégedett a jelenlegi magyar kormány munkájával?

0	teljesen elégedetlen vagyok	
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10	teljesen elégedett vagyok	
88	nem tudom	
99	nem válaszolok	

O1. Jelenleg, főtevékenységedet tekintve...?
(Főtevékenység, az, amit annak tekintesz.)

1. tanuló vagy (részt veszel valamilyen szervezett, iskolarendszerű képzésben)
 2. dolgozol (akár bejelentve, akár nem, akár alkalmazottként, akár vállalkozóként)
 3. gyermeket nevelsz (CSED, GYES, GYED, GYET), háztartást vezetsz
 4. egyéb inaktív csoportba tartozol (munkanélküli, rokkantnyugdíjas)
888. nem tudom
999. nem válaszolok

O3. Milyen iskolába jársz jelenleg?

1. általános iskolába
2. szakmát adó képzésben veszel részt (érettségi nélküli szakközépiskola, szakmunkásképző, szakiskola)
3. érettségít adó szakgimnáziumba vagy szakközépiskolába
4. gimnáziumba

5. érettségire épülő szakképesítő bizonyítványt adó, középfokú technikumba
6. felsőoktatási szakképzésbe
7. egyetemi szintű osztatlan képzésben vesz részt
8. alapképzésre (BA/BSc)
9. mesterképzésre (MA/MSc)
10. doktori képzésre (PhD; DLA)
11. diploma utáni, szakirányú továbbképzésre, posztgraduális képzésre
12. egyéb tanfolyamot végzek, nem iskolarendszerben tanulok
888. nem tudom
999. nem válaszolok

O4ANYA. Mi (volt) az édesanyád/nevelőanyád legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, amikor 14 éves voltál?

1. kevesebb, mint 8 osztály
2. 8 általános
3. szakma (szakmunkásképző, szakiskola)
4. érettségit adó szakközépiskolai, technikusi végzettség
6. érettségi utáni szakképzés
7. felsőfokú szakképzés
8. főiskolai diploma/BA
9. egyetemi diploma/MA/osztatlan egyetemi képzés
10. tudományos doktori fokozat (PhD/DLA)
888. nem tudom
999. nem válaszolok

O4APA. Mi (volt) az édesapád/nevelőapád legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, amikor 14 éves voltál?

1. kevesebb, mint 8 osztály
2. 8 általános
3. szakma (szakmunkásképző, szakiskola)
4. érettségit adó szakközépiskolai, technikusi végzettség
5. gimnáziumi érettségi
6. érettségi utáni szakképzés
7. felsőfokú szakképzés
8. főiskolai diploma/BA
9. egyetemi diploma/MA/osztatlan egyetemi képzés
10. tudományos doktori fokozat (PhD/DLA)
888. nem tudom
999. nem válaszolok

M13. Volt már legalább 3 hónapig tartó (hivatalos) munkavállalásod, leszámítva a szünidei munkavállalásokat?

- 1. igen
- 2. nem
- 88. nem tudom
- 99. nem válaszolok

M14. Összességében, hogy érzed anyagilag:

- 1. gondok nélkül élek
- 2. beosztással jól kijövök a jövedelmeimből
- 3. éppenhogy kijövök a jövedelmeimből
- 4. hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak
- 5. nélkülözések között élek
- 88. nem tudom
- 99. nem válaszolok

Why talk or not talk about COVID generation? English summary

Introduction

One of the most popular TV shows of the autumn of 2021 was undoubtedly the South Korean series *Squid Game*, which also had the highest Netflix viewership ever in October with 111 million viewers. At the same time, articles in the global public domain raised concerns about its popularity among young people, especially children (Asmelash, 2021; Ann, 2021; Pidd, 2021). According to these accounts, the show depicted visuals of violence and aggression that undoubtedly concern child psychology and sociological studies of youth. To indicate the social science gravity of the situation, the journal of the International Communication Association (Communication Culture and Critique) prepared a special issue⁴⁶ to be published at the end of 2022 and called for papers about ‘whiteness’, ‘gender’, ‘transnational culture’, ‘heteronormativity’ or even ‘decolonisation and white supremacy’, among others, as its announced themes.

So, despite the show’s outstanding and measurable popularity among young people, scientific-academic journals seem to have ignored the possibility of researching young people’s thinking, even along the lines of the *Squid Game* consumer segment. The series can be understood not only as a product but also as a community-building virtual channel. The fact that series like the *Squid Game* are not made to last forever can hardly justify the lack of scientific investigation since, in today’s digital consumer capitalism, a product, series, music or trend will expire much faster than it used to in a less diverse and rapid technological environment. Time has irrevocably sped up, and global capitalism is leading to ever-faster product cycles.

The coronavirus outbreak two years ago may have accelerated this process and made the notion of normality even more fragmented between young and older generations (Déri-Szabó, 2022). For a young person being socialised in this fragmented space, the perceived world may be filled with meaning in a vastly different way than for a member of an older generation used to traditional media and political consumption. The new generations’ media socialisation, including platform socialisation, is characterised by, among other things, instantaneity, immediacy, volatility, transience, 160 characters, 15-second videos and communicating in visual images, i.e., the magic of the moment. What is also experienced by these generations as fragmentation, the creation, loss, and anxiety of narrative identity, is interpreted by a significant part of the younger generation as the new normality and the naturalness of narrativelessness. The Horatian phrase *carpe diem* (seize the day) is almost incomprehensible in its length. It is not the given day but the allotted 15 seconds that make sense in the new socialisation paradigm (*carpe punctum*).

⁴⁶ *Squid Game* and the politics of oppression in global capitalism, <https://academic.oup.com/ccp/pages/squid-game-call-for-papers>

It is in this context and academic space that our research is situated, which generally examines the relationship between the coronavirus epidemic and Hungarian youth and, more specifically, its generational significance. But, whether the conditions for a historical COVID generation in the Mannheimian sense were created during the short but very intense period of 2020–2022.

Our research group has been granted the opportunity to carry out the research project “Identifying generations using Big Data logic in the post-pandemic period” (Project No. 19/2021) in the high-risk call for research on post-COVID phenomena of the Hungarian Academy of Sciences, which will run from 1 January 2022 to 31 December 2023. The results of this complex research programme are summarised below.

The data collection was based on methodological triangulation, i.e., two traditional data collection techniques, qualitative and quantitative, were used in conjunction with a new, big data-based social listening methodology. We first conducted NET focuses and interviews with young people and then applied the NET-nography method. We used a big data-based social listening methodology to collect online conversations for 2020–2022, i.e., over a relatively long period. Using technology specifically programmed for this research allows us to understand the individual-level changes, experiences, traumas, activities, and perceptions of reality caused by the COVID virus that may have been captured as the core experience of the emerging new historical COVID generation. Finally – and this also shows that we do not discard traditional social science methodologies – we conducted an online survey of 1,000 respondents aged 16–29.

Generational interpretations

Generally, the term ‘generation’ refers to people born in the same period with similar life experiences. The foundations for understanding the historical generation were laid by Karl Mannheim (2000[1928]) in his *The Problem of Generations*. He argued that events and social and economic changes affect children, adults, and older people dissimilarly. These experiences are marked differently by age because external affairs leave a deeper mark on a younger generation than at an older age. Younger and older people will have different orientation points (polar experience shift). Their personal interpretations of the same event may vary significantly.

According to Mannheim, a generation is a set of peer groups formed by common socialisation and direct historical experiences into a “community of experience” in an era of social change. The simultaneous experiencing of historically significant events at an early age creates the possibility of a connection between them: they share a ‘common destiny’ (Mannheim 2000 [1928]: 231). However, such common destiny does not affect everyone similarly: different objective circumstances can influence the processing of lived experiences. The roughly similar processing of shared experiences is facilitated by ‘generational consciousness’, which allows individuals to develop a ‘generational identity’. Within a generation, generational unity, or generational identity community, is created when members of the generations perceive their shared membership and interpret it similarly.

The basic thesis of socialisation theories is that all later experiences are superimposed on the personality of the individual in the early years of life. Hence, the foundation laid at that

time will also order last affairs because of “the tendency to become fixed as a natural worldview is inherent in the first experiences” (Kiss–Szabó, 2013: 106; Déri–Szabó, 2021: 8).

Kiss and Szabó (2013), following Arber and Attias-Donfut, argue that historical generations are constructed, thus always coming into being retrospectively. This is based on collective memory, which can be socially and politically coloured and even manipulated. ‘Historical generation ... is a product of politically based memory, a creation and a construction, and does not result directly from being born at the same time or from profound changes experienced together’ (Kiss–Szabó, 2013: 108). Theories of generation, which have become increasingly popular since the end of the 20th century, have been criticised because they sometimes assume changes that are not identifiable as the basis for the formation of generations or present age groups, which can at most be defined as a community of experience, as a homogeneous identity community. One of the major problems in the scientific identification of generations is that we can only really prove the generation-forming power of momentary events and their effects retrospectively, sometimes decades later.

Today’s popular conceptions of generation are essentially linked to the generational theory of Howe and Strauss (1991; 2000). According to the authors, perceptions of generations change every 15 to 20 years, so that we can distinguish between the so-called letter generations, the so-called silent generation (those born before and during the Second World War), the Baby Boomers (those born between 1946 and 1965), Generation X (1965–1980), Generation Y (1980–1995) and finally Generation Z (those born in 1996 and after). In 2023, Baby Boomers will be aged between 58 and 77, Generation X over 43, Generation Y between 28 and 43, and the youngest generation under 28. However, it is important to note that these ages should be interpreted as a characteristic rather than a rule of thumb.

Therefore, the key to the formation and emergence of a generation is subject to young people being exposed to a trend of cultural change in the formative years; whether they experience it directly, and whether the “new trend of change beyond the previous normality permeates into and becomes an unconscious part of the individual’s everyday life, ‘as a result of the milieu’”. This will be the ‘natural worldview of the new generation’ (Déri–Szabó, 2021). McCrindle (2014) clarifies the concept of historical generations based on Mannheim and Howe–Strauss. He argues that it is not enough to consider the social experience; one must also examine a generation’s social and technological circumstances.

As András Déri and Andrea Szabó point out (2021), generational theories are strongly critical of classical conceptions of generation. Perhaps the most serious criticism is that generational ideas cannot distinguish between explicitly generational, age-dependent, and age-specific effects (Csutorás, 2021). Countless factors determine thinking, behaviour and decisions that are more important than the year of birth (Déri–Szabó 2021). The supposed ‘generational characteristics’ cannot be applied to every single member of a generation. When it comes to the analysis of belonging to a generation, such factors as the social environment, the geographical location, urban vs. provincial lifestyle, the family’s socio-economic status, the level of education, and the income situation cannot be ignored. The appropriate interpretation of any generational criteria is subject to their context.

It should also be noted that changes in values and norms are slow processes that take place gradually between generations, with some changing sooner and others changing later or remaining unchanged. Given the above, the theory of generational fuzziness has been developed, according to which change trends are gradual and linear, and therefore, generations can best be understood as fuzzy social constructs (Campbell–Twenge–Campbell, 2017).

Synthesising the definitions of different authors, Andrea Szabó (2020) defines a historical generation as a group of people born into the same socio-cultural, economic, and historical context who share similar experiences of global impact and are characterised by identical living conditions in the long term. When discussing the COVID generation, it is worth focusing on the 16–29 age group. The lower age limit is mainly for legal reasons, and the upper age limit is for comparability with previous research. However, in the long term, it is worth considering both the phenomenon known as the death of childhood and the post-adolescence delay. In this age spectrum, values, perceptions, and motivations are still immature, constantly changing to mature age segments with more rigid value structures. It is no coincidence that an entire school of social science, based on Karl Mannheim (2000[1928]), speaks of so-called formative years (see, e.g., Andolina et al., 2003; Russo-Stattin, 2017). According to Mannheim, the influences, changes, and impressions that occur during this period have life-long consequences because they are “naturally fixed as a worldview”, i.e., at a later stage of life, this point becomes the point of reference.

Research questions

For nearly two years, the COVID pandemic – albeit with varying degrees of intensity – restricted the lives of Hungarian citizens, including young Hungarians. Regardless how much closures, social distancing and mask-wearing are (or at least seem to be) outdated, it is important to map the social changes that the epidemic has caused. Our research team set out to design and conduct a study based on a hybrid methodology on young Hungarians aged 16–29.

We hypothesise that the coronavirus pandemic and the adopted management measures have left such a deep imprint on the minds of 16–29-year-olds that they may not be able to articulate. The process may have been characterized by such lasting changes that were registered in the collective memory as social trauma. As Endre Kiss puts it, “Defining the specific social trauma is a particularly difficult task, and articulating social trauma and its linguistic formulation is exceptionally difficult since the essence of the trauma is certainly not reproduced in its naming or other linguistic description.” (Kiss, 2019: 253). According to Kiss, trauma narration, i.e., the narration and reliving of trauma in new ways may function as a specific form of healing social trauma, because the proportion of these largely determines whether there is a possibility of a complete or even partial healing. If the trauma is narrated and evaluated either individually or socially, then the social wound may begin to slowly recover. (259). This is why it is particularly important how young Hungarians in 2023 – considering the Russian-Ukrainian war that has broken out because of Russian aggression – interpret the coronavirus epidemic and its immediate consequences. Due to its significance (which does not at all determine whether it can retrospectively be considered as a real caesura in terms of social organisation or a cultural paradigm shift in a few years’ time or even in 2023), it can be thought of as an epochal boundary like 1956, 1968 or 1989. In a sense, it requires the benefit of hindsight to examine whether it generated a change of epoch, but there were at least as many arguments for this first idea as there were in favour of the fact that the post-epidemic period did not in any sense result in a fracture in thinking, attitudes and world perceptions that would allow us to speak of a COVID generation.

Our research investigates the chances of forming a generation in the Mannheimian sense as a function of the coronavirus epidemic. This requires a persistent value and attitude shift that is consequently manifested in thinking and the new contentual patterns of activity, but we cannot verify the existence of such shifts at the moment. However, we are able to determine whether the preconditions are in place. Nevertheless, standard social science methods are hardly sufficient to analyze it in the post-COVID period, since the information and knowledge about the change are rooted in the moment. Therefore, they are either examined ‘there’ or, as indicated above, they are simply lost or completely re-framed. After a few years, it is impossible to investigate the momentary effects of lockdowns or the perceptions of loneliness using only survey methods.

Therefore, the key question for our research is whether the coronavirus epidemic and the adopted management measures have indeed left such a deep mark on young people that justifies its registration as a generational event. We can also pose the question whether the climate crisis and green issues are formative factors in the thinking of young people or whether the globally occurring permanent crises since the mid-2000s have converged to such an extent where Ulrich Beck’s (2008) risk society has taken on the clothing of a crisis society. In this interpretation, in a global world order plagued by crises and risks, crises individually can no longer fulfil their generation-forming function, i.e., individualised societies simply learn to live with risks. Since our research focuses on Hungarian 16–29-year-olds, the whole cohort largely belongs to Generation Z, and only the top two age groups can be classified as members of Generation Y.

Below we examine whether there is a chance, a sign or some manifestation of the COVID generation and/or its different subtypes, the *Qlimas* and the *Qarantens*, among Hungarian youth (Déri–Szabó 2021; Fekete–Nagy 2022). According to Fekete and Nagy, the *Qlimas*, i.e., young climate warriors worldwide, have (largely under the influence of Greta Thunberg) realized that self-restraint and collective responsibility are the way forward for a liveable future and sustainable development. They describe the coronavirus pandemic as a serious social experience that could motivate generations to reassess the traditional social mechanisms and *modi operandi*, including their own role in them. Emerging from their geek subculture, certain young people, whom Fekete and Nagy call *Qarantens*, can rely on their own tools and online space to pinpoint and ridicule other groups for their excessive reactions and doomsday visions of the world in their own space and with their tools – the online world and IT tools. In contrast, the *Qlimas* criticize their peers for being stuck in their own universe of passivity, apoliticality and lack of concern for the future as well as for not considering climate change or global health a ‘big deal’.

According to the empirical data, is there a COVID generation? – Results

Our main research findings are presented in the following chapter. In all cases, we support our claims with data collected via qualitative and quantitative big data methods.

The data suggest the existence of an accepted generational orientation among young people. The focus group interviews showed an age-independent consensus that there are generations: young people perceive that there is some variation, some difference between people of different ages. Although they did not know the exact names of the generations,

memories and expressions did emerge. They had no in-depth knowledge of each era; they had fragmentary information.

“For me, Generation Z, that’s supposed to be us. There’s this ‘Diverzum’ advertisement that says we’re Generation Z, and there are all these discounts and student discounts abroad, and then they brought it to Hungary, and we can buy at a discount of some % in XY places.” (Group 1, K., female, 15 years old)

“And now perhaps the oldest generation is the Baby Boomers, or better said, the Ratko children.” (Group 2, A., female, 20 years old)

“Let’s say it’s our parents, our grandmothers, our generation, the new generation, the younger generation, in 20- or 30-years’ time.” (Group 3, D, male, 28 years old)

“X, Y, Z.” (Group 3, P, male, 20 years old)

In the group discussions, they could distinguish the generations mainly in terms of the young-parent-grandparent relations, and according to this approach, they perceived big differences between the generations. Several people, especially those of higher social status, point out that generations are largely determined by the environment in which they grow up and spend their young formative years as well as their ability to adapt to change later, where the environment is understood to involve historical events, social systems, norms, and digitalisation.

“I think what separates the generations is that these experiences are different for everyone. You know, the generations that grew up during the war, or communism, or us, for example.” (Group 1, Z., female, 16 years old)

“I always think that my grandfather would have no idea what he was doing sitting in front of the computer, and our generation has more of an idea because we grew up in it.” (Group 1, B., female, 15 years old)

“I agree with the others, I don’t look at generational differences in terms of letters and numbers; I tie them to age, for example, 20 years and look at how the people changed and developed in their history in terms of musical culture, political culture, museum culture, history, things like that.” (Group 3, L., male, 26 years old).

The conversations revealed that the common generational experience was *digitalisation*, the *transformation of personal relationships* and the *experience of the Covid pandemic*. The Ukrainian-Russian war also emerged organically, but not prominently, as a potential generational experience.

The online survey conducted in the spring of 2023 also shows that the majority of 16–29-year-olds do indeed accept the generational divide but that the proportion of sceptics increases with age (Table 1).

With age, the acceptance of the generational divide is particularly high among students, at 71%, but it amounts to only two-thirds among working 16–29-year-olds, and 57% among the (narrow) group of those neither working nor studying. The importance of cultural capital is highlighted by the fact that 74% of those with at least a secondary school degree and more than three-quarters (77%) of children of parents with tertiary education consider it sensible to divide people by generation according to age.

By type of municipality of permanent residence, a much higher proportion of young people in the capital (72%) think (or have at least heard of) generations than those living

*Table 1. There is much talk nowadays about how people can be grouped into generations based on age, and these generations have different characteristics. In your opinion, does this generational division make sense? * (all respondents, percentage)*

	All respondents			Worthy respondents	
	The generational divide makes sense	There is no sense in generational divisions	I don't know, I won't answer.	The generational divide makes sense	There is no sense in generational divisions
16-19 years old	66	16	14	80	20
20-24 years old	66	19	12	78	22
25-29 years old	62	27	9	69	31
sample	65	21	14	75	25

Chi² =9.905. Cramer's V=0.107. Sig=0.000.

Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023

in a village (57%). Yet perhaps the most interesting difference is in the subjective perception of income. Given the above, it seems, and there is no surprise, that those who perceive their income situation as unfavourable are the least likely to consider the generations adequately age-differentiated. What is more striking is that the views of those who are well off and those who are not are not entirely in line. The acceptance rate of the generational approach is not the highest among those who consider their income situation as the best but in the category below. There is, therefore, no linear correlation between the perception of income and the generational approach (Table 2).

*Table 2. There is much talk nowadays about how people can be grouped into generations based on age, and these generations have different characteristics. In your opinion, does this generational division make sense? * (subjective perception of income status, per cent)*

	All respondents		
	The generational divide makes sense	There is no sense in generational divisions	I don't know I won't answer
I have financial problems from month to month	52	30	18
I can barely make ends meet on my income	69	23	8
I can make a good living from my income	71	18	11
I live without worries	68	18	14

Chi² =27.669. Cramer's V=0.103. Sig=0.001.

Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023

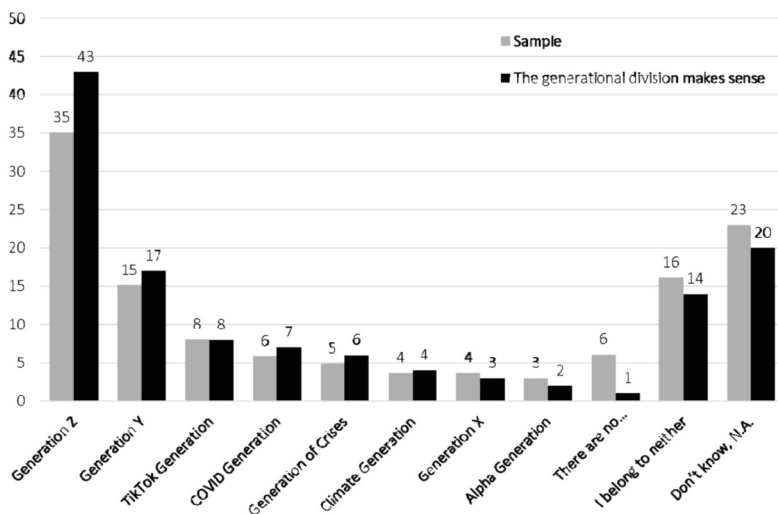
Social listening results showed that generational tensions increased during the epidemic, with young people often attributing the breaking of rules and norms of responsible behaviour to the bad example of older generations. In this context, young people felt the

least at risk compared to other generations, perceiving the quarantine and the epidemic as a special and strange experience. During the second wave, narratives in the online space increasingly started to blame older generations and illogical state measures for the prolonged epidemic – many retired senior citizens were seen as in compliant with the measures that were primarily intended to ensure their safety, while state measures (e.g., curfews, time-limited shopping) were not serving to stop or mitigate the epidemic.

In recent years, the concept of generational identity has been added to the generational theory, according to which if an individual is aware of belonging to a generation, they associate an emotional and value significance with belonging to this group. Therefore, it is not just a 'classification' created independently of the individual but also a self-defined belonging to a generation (Ng-Parry 2016, cited in Csutorás 2021). As it is shown by the data, young people accept generational divisions, but the picture is much more nuanced: it seems that generational segregation among young Hungarians does not occur as an identity but as a kind of imprint of cultural and knowledge capital or as a media effect. No distinguished generational label exists that 16–29-year-olds consider valid for themselves. The interviews show that Generation Z is the most prevalent, and the survey indicates that a relative majority (35%) accept Generation Z as a valid label, with Generation Y being at 15%.

Somewhat different from our expectations, the COVID generation (7%), the crisis generation (6%) and the climate generation (4%) are much less reflective of young people's self-definition. Therefore, the most prevalent approaches are those of the letter generations, as voiced in the media and used in the scientific literature (Figure 1).

Figure 1. Do you personally belong to one of these generations? Please tick up to two generations to which you feel you belong (multiple answers possible, total respondents, percentage)

Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023, own calculation

For our research group however, the issue was less about using the letter-generation divide than about identities beyond it. As we can see, about 25 per cent of them consider the label beyond the letter generation to be typical, i.e., a quarter of 16–29-year-olds define their generational self primarily in terms of their understanding of a changed world, but only one-sixth of them use generational labels related to crisis phenomena. Results that differ from our preliminary expectations are also important because one in three families had a COVID-related death, and one in two 16–29-year-olds was directly affected by the epidemic, either as morbidity or at least as a symptom. In this context, the acceptance of the COVID-19 labels among those directly affected by the epidemic is higher, at 8–9%, but there is no overwhelming difference. However, it is important to reiterate that generations are constructs, usually assigned to a generation ex-post (Déri-Szabó, 2021).

As far as we know at present, the question remains whether enough time has passed since 2020 for either the notion of a generation, whether COVID, crisis or other heavily meaning-laden ideas of a generation, to have really taken hold in the everyday thinking of young people, or whether it can be definitively stated that COVID per se has not carried any generation-shaping significance.

Among the youngest, 44% of 16–19-year-olds and 43% of 20–24-year-olds identify as Generation Z, while Generation Y is the most accepted group identifier for the older age group (23%). However, this group has a particularly high proportion of people who do not identify as belonging to any generation.

*Table 3. Do you personally belong to a particular generation along age groups?
(Multiple answers possible, total respondents, per cent)*

	16–19 years old	20–24 years old	25–29 years old
Generation Z	44	43	19
TikTok generation	14	8	4
Generation Y	9	11	23
COVID generation	8	6	3
Generation of Crises	5	4	5
Alpha generation	5	2	1
Climate Generation	4	5	2
Generation X	4	3	4
I belong to neither	9	14	23
There are no generations	4	4	10
No answer	27	21	21

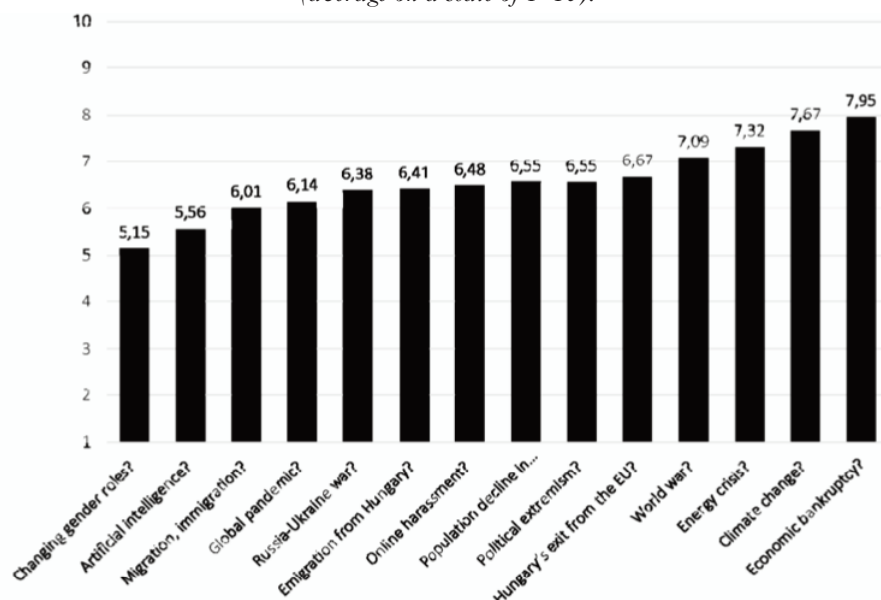
Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023

Before examining the acceptability of the Generation of Crises, i.e., the generational division associated with Ulrich Beck's risk society, it is worth looking at what factors young Hungarians consider to be a threat to Hungary.

In the survey research, 14 potential threats were listed, and young people were asked to rate each of them according to how threatening they considered the factor to be (rated on a scale of 1-10, where 1 meant no threat at all and 10 meant very threatening, with an average of 5.5 points). The threats offered are climate change, migration, immigration, world war, economic bankruptcy, pandemic, artificial intelligence, changing gender roles, Russian-Ukrainian war, energy crisis, cyberbullying, leaving the European Union, emigration from Hungary, Hungarian population decline, the rise of political extremism. Only one threat would be less important than the average on a scale of 1 to 10, with most threats having an average importance of between 6 and 7 points. In this sense, young Hungarians can be considered crisis-sensitive (Figure 2).

The last threat is the changing gender roles (5.15 average points), followed by the spread of artificial intelligence (5.56 average points). Young people highlight four particularly serious threats, in order of significance: world war, the energy crisis, the climate crisis and, above all, economic bankruptcy (7.95 average points). Tangible and post-material values thus appear together on the threat map.

Figure 2. In your opinion, to what extent do the following factors pose a threat to Hungary (average on a scale of 1–10)?⁴⁷

Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023, own calculation

The data show that the pandemic is in the lower third of the threat map. It is important to note that in this question, we did not ask specifically about the coronavirus but mapped the perception of crisis phenomena more generally. Hungarian 16–29-year-olds are thus climate-sensitive to threats and hazards but also react to social, economic, and political conflicts, such as a world war and possible financial bankruptcy.

⁴⁷The question is: "In your opinion, to what extent do the following factors threaten Hungary?"

Actuarial threats are assessed at different levels. The migration crisis, which the government seems to be discussing, appears to be off the threat horizon, just as the thematization of changing gender roles does not seem to affect this age group significantly. It should be noted, however, that the Russian-Ukrainian war, emigration, or even leaving the European Union do not seem to be particularly important threats, based on the simple statement of the averages.

Considering this, it is particularly interesting to see how the generation of crises and climate generation are secondary in the generational thinking of Hungarian youth. It is also worth mentioning the concept of climate generation. As indicated above, the idea, linked to the emergence of the anti-climate change movement launched in 2018, has not taken root in the minds of Hungarian 16–29-year-olds. Even among the youngest, the success of this term is not visible, even though, as shown above, climate sensitivity is a noticeable characteristic of Hungarian youth.

The interview phase's findings align with those of the survey. Overall, the young people interviewed agreed that the epidemic period was extremely stressful. However, it was not entirely clear to them that these changes would dramatically impact their lives and that they would have to see themselves as part of a new generation of "COVID".

According to most young people, there were significant inequalities in Hungarian society even before the coronavirus outbreak, and the number of affected people and the social gaps were further increased by the processes accompanying the outbreak. Inequalities are not only about material differences; most young people also perceive significant cultural and mental development differences around them. Most of the young people feel that Hungarian society is extremely divided and fragmented, with members who are reluctant to cooperate and are indifferent to each other, and many believe that it will not necessarily be possible to talk about generations in the future, in the sense that we have been used to.

According to the interviews, although young people perceive the negative effects of the epidemic and other (world) political processes (e.g., war) in their lives and experience changes in their lifestyle and personality, most of them do not think that they should be considered as part of a new, post-epidemic COVID generation. Many are aware that during the epidemic period, many things were missed or happened differently in their lives from what previous generations were used to. Still, most of them see that, since they have no experience of these events, their absence or non-existence cannot be too great a shock.

Overall, young Hungarians identify most with the letter generation divisions, and we hypothesised that the COVID, crisis and climate generation divisions are less popular among them. Suppose we also interpret generational identity as a media effect, a kind of construct (Kiss-Szabó, 2013). In that case, we can rightly claim that once they dominate everyday communication, letter-generation designations reach young people more easily and effectively. The lead time of crisis-related nomenclature is likely to be significantly longer than that of the favourite categories of the science popularisation literature (generations Z, X, Y).

As indicated in the introduction, we believe that one of the most important moments in forming generations is the same reaction to an event. As a matter of interest, we have examined how young people react to a topic and whether a common framework of interpretation can be identified. We looked at two issues that are extremely distant from each

other and which, in principle, have nothing to do with generational identity. First, we wanted to know to what extent young people are upset by the negative comments and hurtful messages they receive online, and second, we looked at the attitude to compulsory military service (What would you say if conscription were reintroduced because of the Russian-Ukrainian war?). The first question was placed at the very beginning of the questionnaire, the second at the very end, with a negligible proportion of the categories of uncertain and non-response.

The results confirm our claim that generalised generational divisions are inherently risky. Indeed, only two of the eight two-dimensional cross-tabulations showed significant covariation. There was no difference in responses for the crisis and climate generations, and the responses for COVID and Generation Z only show a difference in one calculation each. Specifically, those who self-identified as COVID generation (6% of the total sample) would respond to the possible introduction of conscription by emigrating abroad at a higher rate than the sample. And Generation Z members are more likely than the sample distribution not to receive annoying, upsetting posts and comments. However, it is not easy to interpret these responses as generational differences in either case.

Our results suggest generational restraint without denying the possibility that there may be, and indeed are, historical events that allow for generational shaping.

Factors separating the generations

Little information is available on how each generation differentiates itself from the others. In particular, the differences observed within the same life cycle, in this case, young people, are problematic.

In the survey, we asked young people to select from an extensive list of 16 items, drawn from their interviews and focus group discussions, the areas where they felt most different from all other generations. We did not, however, specify whether young people should associate themselves with older or younger people compared to their generation. The 16 aspects offered, which included cultural, educational, labour market, fashion, and political identity aspects, were: – speaking style, slang, dress; political views, work ethic, social media presence, religiousness, Hungarian; musical taste, learning methods; educational principles; leisure time; shopping habits; technological skills; openness to the world, acceptance; family model and smartphone/apps use.

According to 16–to 29-year-olds, generational differences are mainly cultural and technological. A relative majority of them highlighted the style of speech and the use of slang (Table 4), which indicates subcultural differences. This is particularly important for 16–19-year-olds, with almost half choosing slang, compared to only 20% of 25–29-year-olds. Therefore, the same word or sign (emoji) can have a different meaning and meaning for different generations of 16–29-year-olds, which separates them.

Table 4. In your opinion, what areas are where your generation most different from all other generations? Please select the top three from the list below. (All respondents, percentage)

Aspect	Per cent
style of speech, slang	35
social media presence	26
dressings	22
openness to the world, acceptance	20
use of smartphone/apps	19
work ethic	19
educational principles	17
technological knowledge	16
musical taste	15
leisure activities	15
political views	13
family model	9
religiosity	7
Hungarian identity	7
learning methods	6
shopping habits	4
in neither	3
No answer	6

Source: MTA post-COVID phenomena research, TK PTI, 2023

The second aspect indicates a similar cultural and partly technological difference, less characteristic than the first: social media's importance. There is a difference between age groups in the use of smartphones and certain apps (19%) and in technological skills (16%); the 'older' the young person, the more they associate the generational divide with smartphones and technology.

The third most important aspect is clothing, chosen by 22% of young people. Interestingly, this category is less important for 25–29-year-olds (12%), while around three-tenths of the youngest respondents highlighted the generational divide in fashion. In a slight contrast, shopping habits were already a negligible choice for young people.

Another aspect to be highlighted is work ethic, a favourite area of intergenerational science writing. According to young people, the role of work attitudes as a differentiator is not paramount (19%), but there is a more significant difference between age groups. While 11% of the youngest people, more than twice as many of those aged 25 and over indicated that attitudes to work are a factor that can differentiate between generations. However, it is far from clear that attitudes to work distinguish each generation of young people.

The experience of the interview survey is similar. When young people use the term gen-

eration, they often use less of an age distinction and more of a grouping of different social strata according to some basic socio-cultural differences. Generational factors are generally understood to be non-local, external, and changing occasionally. Some social groups internalise the specific values and perceptions associated with these factors, taking on similar characteristics and attributes (e.g., fashion and trends). These traits and generational differences are typically assessed by young people based on information from their immediate environment: the influence of their family environment and their immediate individual micro-environment is almost exclusive.

The focus group discussions indicate that they see generations on a "large scale" regarding generational affiliation within the group and in the youngest group (15–17-year-olds). However, they considered themselves one generation and perceived generational differences based on their experiences with peers and siblings. For them, a few years can mean a generational difference. In the older groups (18–30 years old), participants perceived themselves as belonging to two generations, with a separation of around 24–25 years old.

Young people imagine generations along a linear line, with no "wavy" trends. What is more typical of older generations is less and less true of younger generations, and vice versa. The situation of the ages is perceived as worsening, regardless of the era to which the respondent has assigned himself. The younger someone is, the harder it is to achieve mental well-being and live a fulfilling life in a fast-changing, highly digitalised, information-cluttered world where it is increasingly difficult to develop personal relationships. In addition, the increasing freedom and range of opportunities available to individuals, which felt truer the younger the generation, was seen as a positive – although the youngest participants were uncertain about the opportunities, speaking of it as a "confusion of abundance".

Regardless of age group, there was a consensus that the younger the generation, the looser the rules, the freer the individual, but they attributed this to generational affiliation alone.

Some typical quotes from the discussions:

"Come on, they don't live in the real world. I've heard from more than one friend that her little boy won't go out in the yard or go to the playground with the other kids, and the playgrounds are almost empty. And we used to go down to the playground when we were 14–15 years old. They don't care what the consequences are if they do something. It's not more freedom, but I don't even know what it is. They're irresponsible." (Group 2, A., female, 25 years old)

"Our great-grandparents have had as much stimulation in their lifetime as we have in about a day. And we can't deal with it, sort it out, absorb it, and it's one of these breeding grounds for mental illness." (Group 1, M., male, 17 years old)

"We are more flexible in the face of obstacles, and we live in a world where situations are coming up minute by minute that we have not experienced before, whether the COVID or the Russian-Ukrainian war. I'm not saying that we haven't had wars before, but that in our immediate vicinity, which can have an impact on our lives, this is a step in our lives where adaptation is very important; there's that expression that you can survive on the back of ice, that's true for our generation because we've adapted, and we've taken the obstacles almost smoothly." (Group 3, L., male, 26).

The results of the social listening showed that one of, if not the biggest, divides between young and older people is the skill level in using the digital world. The conversations revealed that young people quickly realised that digital solutions could make their time at home more comfortable and enjoyable and that digital social experiences can free them from quarantine, giving them a positive sense of fulfilment and freedom. In times of confinement, online entertainment was one of the best antidotes to boredom, and it became easy to find inspiration for offline hobbies and activities. It was widely recognised that this period was a time of confirmation of many of the commonplace digital effects and phenomena for them, often criticised by older generations. Moreover, the digital world facilitates collaboration and cohesion, as these mutually supportive platforms could operate almost exclusively on digital media. Digital solutions and opportunities can provide a perspective, whether about planning for the future, self-improvement, self-education, autonomy, managing affairs, finding a job or asking for help.

Their families experienced some of the biggest positives in digitalisation – digital programmes made connecting with their parents easier, and the generation gap was reduced as parents became more open to digital games or streaming. The most significant problem that was difficult to overcome concerned young people's love lives, where digital dating only met their needs for a while. They found it difficult to maintain existing relationships where physical connections could not be replaced by digital time together.

If the COVID generation is created, it can be based on the social solidarity and solidarity felt during the epidemic. According to young people, generational differences are mainly cultural and technical. Lastly, young people and this generation are characterised by an intense sense of insecurity, and the lasting consequences may be the most serious psychological and mental problems.

Why not talk about COVID generation (nonetheless)? – Conclusion

As with all research, social science studies can have no less an aim than to understand their subject, describe phenomena, and prove or disprove hypotheses. At the same time, it cannot be denied that despite (or because of) all good intentions and positivist cognition and methods, research and researchers construct society and the object of their study. However, all construction entails the practice of distortion and exclusion. It is subject to the cognisor's intention, ambition, prior knowledge and preconceptions about the theoretical framework, assumptions, or position from which a phenomenon is investigated. As a result, some aspects may be under-emphasised in research concepts, while others may be over-emphasised.

Conversely, other factors are ignored. As they have not been placed on the researcher's cognitive map in the first place, they are not examined. This 'procedure' is particularly evident in the process from the questionnaire design stage to the analysis stage, where the researcher decides which variables are appropriate for the study and which are not.

Another sociological – but also human – habit is the (in most cases justified) need for naming due to conceptual thinking. In other words, the necessary labelling of the consequences of a new effect or a result that is barely known but thought to be permanent at the time of the study – the latter problem will be discussed in a moment. Such a label could be the COVID-19 generation.

Another trap is the lack of reflection on the complexity of the impact. Even multi-stage research cannot provide a completely certain account of how lasting an impact a phenomenon or event will have in the future, let alone research done at a single, paused moment. The complex nature of social functioning means that an event and its impact can be eliminated or rendered irrelevant by other events, occurrences, phenomena, or even amplified by the latter. The direction of this is completely uncertain at this stage of research. At the same time, the question of what changes in social consciousness or attitudes the effect opens or is supposed to open up is no longer so certain.

The above arguments about the limitations of social science cognition and the researchers' self-image and cognitive flexibility or lack thereof could be continued. However, we still conclude that there are many arguments against the existence of the COVID-19 generation, and the evidence is not yet conclusive. This is not to exclude the likelihood that the concept will be given substance in the future. Still, the descriptive data cannot confirm that COVID was a life event that organised youth into a generation and not incidentally as we have conceptualised it as a likely outcome of the research.

The situation is complicated because the COVID crisis can even be seen as part of a kind of "new normal". Since 2008, economic, refugee, migration, COVID-19 and then war and energy crises have been the backdrop to everyday life, topped by increasingly narrative climate crises. Thus, we might as well live with the assumption that COVID(-regression) is not a paradigmatic or caesura phenomenon but a recent adaptation to an era of uncertainty. The phenomena mentioned above or their consequences are also equivalent in length to COVID (or last longer), so why assume that although there were elements of the coronavirus epoch that were not yet known (e.g. isolation pressures, online education, home office, new adaptation strategies in family systems and functioning), compared to these, the conscious reflections of a migration crisis, a housing crisis-induced disruption, or a war environment that may permanently determine the financial situation of households have little impact on young people's attitudes about values, politics, security, each other and the world?

Moreover, when we construct collective identities, i.e., describe and build them using social scientific cognition, we are homogenising those born in the same period. However, the feedback may differ at the level of the problem map and the experience, and different conclusions may be reached in a retrospective analysis.

What gives rise to further uncertainties about the construction of COVID-generational knowledge is that we still do not know how the lived experiences of COVID are overwritten or obscured by the various structuring forces of culture, consumption, etc., discussed earlier. It may distort the interpretation of the generational label that no data is available to compare attitudes to the pandemic over time and with other age groups in addition to COVID experiences. Furthermore, it would be reasonable to investigate changes in COVID perceptions and transitions or even no changes in COVID pre/post-perceptions, attitudes, and attitudes in the light of several age groups. Without these, the claim that there are specific COVID-19-generation readings would be an arbitrary statement, which overlays a research concept that relies on the experiences of highly- or, on the contrary, low-integrated young people. COVID has thus highlighted that sharing the same historical and social events is not a sufficient condition for homogenisation.

Further studies are needed to establish with more certainty whether this generation

has occurred. Considering the present results, the term COVID-19 generation would, for the time being, certainly only add to the confusion in generational terminology. It would be inadvisable to use a term without the researcher knowing how, for example, Generation X, Y, or Z (let us accept these terms for now) experiences are different in the light of COVID-19, how COVID fits into or intersects with these categories.

In our extremely fragmented age, social cognition must think in terms of a social science that is not yet experienced and practised or integrated in its methodology, envisaging interdisciplinary approaches and joint work, whose task is perhaps "only" to refrain from constructing facts whose inadequacy seems clear when confronted with other facts.

A kötet szerzői

Böcskei Balázs (1983): politikatudós, politikai elemző, közpolitikai tanácsadó. Az *IDEA Intézet* stratégiai igazgatója, a *Milton Friedman Egyetem* adjunktusa, a *Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének* tudományos segédmunkatársa.

Kutatási területe: választói magatartás, digitális politika, kortárs ideológiák.

Nagy Ádám (1972): nevelés- és ifjúságkutató, tudománykommunikátor. Korábban több egyetem kutatóprofesszora, volt MTA Bolyai-ösztöndíjas, a *Civil Szemle* és az *Új Ifjúsági Szemle* periodikák alapító főszerkesztője. Jelenleg az Excenter Kutató- és Fejlesztőközpont vezetője és a főváros ifjúságpolitikai tanácsadója.

Kutatási területe: extracurriculumok, szabadidő- és táborpedagógia, ifjúságügy, ifjúságpolitika.

Fekete Mariann (1973): szociológus, egyetemi adjunktus, megbízott tanszékvezető a *Szegedi Tudományegyetem Szociológiai Tanszékén*. Ifjúság- és oktatásszociológiát, valamint módszertani tárgyakat tanít.

Kutatási területe: kultúrafogyasztás a digitális korban, generációs szabadidős tevékenységek, az ifjúság szabadidős terei.

Szabó Andrea (1970): szociológus, politikatudós. A *HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének* igazgatója, az *ELTE ÁJK* egyetemi adjunktusa, az *Aktív Fiatalok Kutatócsoport* vezetője. A *Politikatudományi Szemle* főszerkesztője, két cikluson keresztül a *Magyar Politikatudományi Társaság* főtárgyára. Az MTA IX. Osztály Politikatudományi Bizottság volt titkára.

Kutatási területe a politikai részvétel, politikai szocializáció, választói magatartás, társadalmi integrációs folyamatok és a fiatalok.